

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

На правах рукопису

КОТЕНКО ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК [336.71:005.334](043.5)

**АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ АДЕКВАТНІСТЮ
БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ**

08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:

Васильєва Тетяна Анатоліївна,
доктор економічних наук, професор

Суми – 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ БАНКІВ В УКРАЇНІ	13
1.1 Систематизація наукового підґрунтя дослідження сутності банківського капіталу	13
1.2 Загальні положення сучасної концепції антикризового управління комерційними банками	29
1.3 Проблеми та перспективи управління капіталом банків України в умовах фінансової кризи	47
Висновки розділу 1	64
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНЮВАННЯ АДЕКВАТНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ	67
2.1 Адекватність банківського капіталу в контексті формування сучасної теорії банківського менеджменту	67
2.2 Методичні основи обґрунтування взаємозв'язку між рівнем капіталізації банківської системи та динамікою її розвитку	81
2.3 Науково-методичні засади вдосконалення принципів розрахунку нормативу адекватності банківського капіталу	94
Висновки до розділу 2	112
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ АДЕКВАТНІСТЮ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ З УРАХУВАННЯМ ЦИКЛІЧНОСТІ КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ВІДНОСИН	114
3.1 Концептуальні засади побудови сучасної превентивної антициклічної стратегії управління банками та банківською системою	114

3.2	Підвищення вимог до резервування капіталу банками шляхом введення додаткових антикризових буферів	157
3.3	Ризиковість активів та її оцінка в контексті забезпечення адекватності банківського капіталу	175
	Висновки до розділу 3	211
	ВИСНОВКИ	214
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	218
	ДОДАТКИ	248

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНЬСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Достатність ресурсної бази банку та рівень його капіталізації є одними із найголовніших передумов ефективної роботи банку, джерелом здійснення активних операцій, запорукою його фінансової стійкості та надійності. Базельським комітетом з банківського нагляду, а також Національним банком України сформовано ряд нормативних вимог до адекватності банківського капіталу (БК). Разом з тим, досвід функціонування банків у період світової фінансової кризи 2008-2010 рр. свідчить, що ознаки зменшення рівня фінансової стійкості демонстрували навіть ті банки, рівень адекватності капіталу яких перевищував встановлений норматив. Враховуючи руйнівні наслідки локальних та системних банківських криз виникає об'єктивна потреба не лише у корегуванні існуючих вимог до адекватності БК, а у перегляді концептуальних засад та практичних механізмів управління нею на рівні як окремих банків, так і банківської системи в цілому.

Фундаментальні основи антикризового управління БК закладено у наукових працях таких зарубіжних дослідників як: Ф. Валенсія (F. Valencia), Е. Деміргук-Кунт (A. Demirguc-Kunt), Е. Детражіа (E. Detragiache), Дж. Капріо (J. Kaprio), Т. Леттер (T. Letter), Х. Мінські (H. Minsky) Я. Мітрофф (I. Mitroff), П. Роуз (P. Rose), Д. Скотт (D. Scott) та ін. Проблеми управління БК в умовах несприятливого фінансово-економічного середовища входить в коло наукових інтересів ряду російських вчених, зокрема: А.В Вернікова, М.Ю. Воронька, О.Л. Драчової, В.Д. Дрофеева, О.М. Кармінського, І.В. Ларіонової, А.А. Перецького, Г.Г. Фетісова тощо. Сучасні інструменти антикризового управління БК знайшли відображення у роботах українських дослідників, зокрема: О.І. Барановського, Т.А. Васильєвої, О.Д.Вовчак, О.В. Дзюблюка, Ж.М. Довгань, І.І. Дьяконової, О.М. Колодізева, В.С.Котковського, С.В. Леонова, А.М. Мороза, С.К. Реверчука, М.І. Савлука, Т.Г. Савченка, Р.А.Слав'юка, Н.П. Шульги та ін.

Разом з тим, незважаючи на значну кількість наукових робіт з досліджуваної тематики, невирішеними остаточно залишається ряд теоретичних та практичних проблем. Так, зокрема, особливої уваги заслуговують питання щодо уточнення сутності достатності та адекватності БК, а також підходів до їх оцінювання, формування концепції управління адекватністю БК як окремого банку, так і банківської системи в цілому, з урахуванням циклічності кредитних відносин тощо. Об'єктивна потреба у вирішенні зазначених завдань обумовлює вибір теми дисертаційного дослідження, його мету та завдання, а також підтверджує його актуальність та практичну значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження узгоджується з пріоритетними напрямками наукових досліджень ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”. Зокрема, до звіту за темою “Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні” (номер державної реєстрації 0103U006965) увійшли висновки дисертанта щодо впровадження системи диференційованих нормативних коефіцієнтів ризику для груп банківських активів; за темою “Розвиток механізму функціонування банківської системи України під впливом іноземного капіталу” (номер державної реєстрації 0107U0123112) – пропозиції щодо корегування стратегії управління капіталом банків з іноземним інвестором в Україні; за темою “Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів” (номер державної реєстрації 0109U006782) – пропозиції щодо вдосконалення вимог до формування консерваційного та контрциклічного буферів БК.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розвиток існуючих та розробка нових науково-методичних підходів до антикризового управління адекватністю капіталу на рівні банківської системи та окремих банків, що забезпечує узгодженість між капіталом, активами та ризиками з урахуванням циклічності кредитних відносин.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- узагальнити підходи до визначення сутності, структури та функцій БК;
- дослідити особливості, причини та наслідки виникнення банківських криз та антикризового управління банками;
- виявити основні проблеми управління БК України в умовах фінансової кризи та обґрунтувати шляхи їх вирішення;
- поглибити наукові засади трактування сутності понять «достатність БК» та «адекватність БК», обґрунтувати їх взаємозв'язок;
- удосконалити методичні засади оцінювання рівня адекватності БК;
- обґрунтувати сутність управління адекватністю БК;
- виокремити фази циклу формування проблемної заборгованості в банківській системі, обґрунтувати напрямки узгодження між капіталом, активами та ризиками в банку, а також стратегії управління адекватністю БК з боку НБУ за фазами цього циклу;
- обґрунтувати механізм формування банками України контрциклічного та консерваційного буферів БК;
- визначити нормативні значення коефіцієнта ризику для груп банківських активів з урахуванням циклічності кредитно-інвестиційних відносин.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі формування, використання та регулювання БК.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практичний інструментарій антициклічного антикризового управління адекватністю капіталу на рівні як окремого банку, так і банківської системи в цілому.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дисертаційного дослідження складають фундаментальні положення економічної теорії, антикризового менеджменту, ризикології, банківської справи, а також наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених щодо антикризового управління БК.

У дисертаційному дослідженні відповідно до поставлених завдань автором використано наступні методи наукового дослідження: наукова абстракція (при систематизації категоріально-понятійного апарату дослідження); діалектичний та логіко-історичний (при дослідженні проблем

управління БК в Україні в умовах фінансової кризи); аналіз і синтез, індукція і дедукція (при дослідженні особливостей, причин та наслідків банківських криз); факторний аналіз (при обґрунтуванні напрямків узгодження між капіталом, активами та ризиками в банку); кореляційний аналіз (при удосконаленні механізму оцінювання рівня адекватності БК); порівняльний і статистичний аналізи (при виокремленні фаз циклу формування проблемної заборгованості в банківській системі, обґрунтуванні пропозицій щодо формування контрциклічного та консерваційного буферів БК); системно-структурний аналіз (при обґрунтуванні стратегій управління адекватністю БК з боку НБУ); метод експертних оцінок, індексний метод і метод групувань (при диференціації коефіцієнтів ризику для груп банківських активів).

Інформаційну та фактологічну основу дисертаційного дослідження склали закони України; нормативні акти Кабінету Міністрів України; постанови Національного банку України (НБУ); аналітичні огляди Світового банку, Міжнародного валютного фонду та інших міжнародних фінансово-кредитних організацій, Незалежної асоціації банків України, рейтингових агентств; оприлюднені аудиторські звіти та публічна звітність банків; монографії та наукові публікації закордонних та вітчизняних вчених, присвячені антикризовому управлінню БК.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку існуючих та обґрунтуванні ряду нових науково-методичних та практичних положень антициклічного антикризового управління адекватністю БК на рівні банківської системи та окремих банків, що дозволяє забезпечити узгодженість між капіталом, активами та ризиками банків з урахуванням циклічності кредитних відносин.

Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційного дослідження є такі:

вперше:

- розмежовано поняття «достатність БК» та «адекватність БК» за сутністю та функціональним призначенням, обґрунтовано їх ієрархічний

взаємозв'язок. Достатність БК пропонується визначати як відповідність обсягів регулятивного БК наявному обсягу зважених за ризиком активів. Адекватність БК запропоновано вважати більш широким поняттям, ніж достатність, та характеристикою кількісної, структурно-компонентної, функціональної, строкової відповідності БК стратегічним та тактичним завданням забезпечення його платоспроможності, фінансової стійкості, надійності, безпеки, ефективності, ділової репутації, ринкової активності; удосконалено:

- науково-методичні засади оцінювання рівня адекватності БК як співвідношення вартості регулятивного БК на фондовому ринку та зважених за ризиками активів, оцінених по справедливій вартості. Такий підхід що відрізняється від існуючих орієнтацією не на балансову, а на справедливу ринкову вартість активів та капіталу, що дозволяє врахувати зв'язок між рівнем капіталізації банку та волатильністю ринкової вартості його акцій, що збільшує прогностичні властивості нормативу адекватності БК як індикатора виникнення загроз втрати фінансової стійкості банків;
- науково-методичний підхід до розрахунку обсягів контрциклічного та консерваційного буферів капіталу, який відрізняється від існуючих переходом від фіксованого нормативу резервування БК до диференціації відрахувань залежно від структури проблемної заборгованості в банку та фаз циклу її формування в банківській системі. Це дозволяє банкам забезпечити ресурсну базу для підтримання кредитної активності під час фінансових криз та унеможливорює неефективне надмірне резервування коштів на стадії прискорення обсягів кредитування;
- методичні основи зважування активів банку за рівнем ризику при оцінюванні рівня адекватності БК, що, на відміну від існуючих підходів, здійснено шляхом: 1) диференціації коефіцієнтів ризику для кожної групи активів за фазами циклу формування проблемної заборгованості; 2) коригування структури груп активів з урахуванням їх чутливості до змін

рівня проблемної заборгованості, високого рівня проблемної заборгованості споживчих та іпотечних кредитів; 3) врахування пролонгованої та реструктуризованої заборгованості у складі груп активів. Це дозволяє встановлювати більш жорсткі вимоги до оцінювання ризику активів банку та відповідно – до забезпечення адекватності БК;

набуло подальшого розвитку:

- наукові засади обґрунтування стратегій антикризового управління діяльністю банків з боку НБУ шляхом визначення змісту та інструментарію превентивного, пасивно-реагуючого та адміністративно-реагуючого управління адекватністю БК залежно від фаз циклу формування проблемної заборгованості в банківській системі (обмеженого кредитування, активного кредитування, надмірного незабезпеченого кредитування, посткризового розвитку з негативними очікуваннями, посткризового розвитку із позитивними очікуваннями);
- методичні основи обґрунтування залежності рівня розвитку банківської системи від рівня її капіталізації, що, на відміну від існуючих підходів, здійснено шляхом оцінювання кореляційного взаємозв'язку між рівнем адекватності БК та окремими характеристиками функціонування банківської системи України (щодо обсягів активів та капіталу, проблемної заборгованості, довіри до банків, рівня транзакційних витрат, якості активів тощо). Це дозволило довести необхідність корегування підходу до оцінювання рівня адекватності БК, передбаченого вітчизняною нормативно-правовою базою;
- інструментарій антикризового управління банком шляхом обґрунтування напрямків функціонального та структурно-компонентного узгодження пріоритетів та інструментів управління капіталом, активами та ризиком, що, на відміну від існуючих підходів, здійснено за фазами формування проблемної заборгованості. Це дозволяє конкретизувати стратегічні та тактичні завдання управління адекватністю БК з урахуванням специфіки кредитної активності банків на різних фазах економічного циклу;

- понятійний апарат дослідження процесів управління капіталом банків шляхом введення в термінологічний обіг поняття «управління адекватністю БК» як цілісного структурованого комплексу заходів, що застосовуються центральним банком та окремими банками з метою забезпечення ресурсної, часової та цільової узгодженості між капіталом, активами та ризиками з урахуванням циклічності кредитно-інвестиційних відносин.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що пропозиції автора щодо диференціації коефіцієнтів ризику для груп банківських активів, корегування підходів до розрахунку нормативу Н2 можуть використовуватися Національним банком України в контексті удосконалення існуючих механізмів банківського нагляду. Так, зокрема, рекомендації автора щодо діагностики загроз зменшення рівня адекватності капіталу банків враховуються в поточній діяльності Управління Національного банку України в Сумській області (довідка від 16.09.2013 р. № 07-019/287); щодо формування антициклічного та консерваційного буферів капіталу з метою підвищення фінансової стійкості банків – в діяльності Управління Національного банку України в Дніпропетровській області (довідка від 30.01.2014р. №12-127/782).

Розробки дисертанта щодо підвищення вимог до структури та якості БК становлять практичну цінність для банків в контексті удосконалення стратегій антикризового управління та управління проблемною заборгованістю. Так, зокрема, рекомендації автора щодо оцінювання ступеня ризиковості груп банківських активів використовуються в поточній діяльності Черкаської філії ПАТ «Ощадбанк» (довідка від 03.09.2013 р. № 334/567); щодо визначення економічно обгрунтованого рівня резерву БК для покриття потенційних втрат внаслідок часткового неповернення активів – в діяльності Харківської обласної дирекції АТ «Райфафайзен Банк Аваль» (довідка від 30.01.2014 р. №РЗ-01-01-0-0/197); щодо розрахунку диференційованих коефіцієнтів ризику для пролонгованих та реструктуризованих позик – в діяльності ПАТ "Укрсоцбанк", UniCredit Bank (довідка від 20.01.2014 р. № 11-5768/15); щодо моніторингу

рівня проблемної заборгованості при управлінні адекватністю БК – в діяльності ПАТ АБ «Столичний» (довідка № 014253 від 9.09.2013 р.).

Теоретичні та практичні розробки дисертанта використовуються у навчальному процесі Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України” при викладанні дисциплін: «Фінансовий менеджмент у банку» та «Банківський нагляд» (акт від 04.09.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою роботою. Наукові положення, висновки, рекомендації і розробки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно і відображені в опублікованих працях. Результати, опубліковані дисертантом у співавторстві, використані у дисертаційній роботі лише в межах його особистого внеску.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися, обговорювалися і отримали схвальну оцінку на всеукраїнських науково-практичних конференціях “Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку” (2012 р., м. Київ); “Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України” (2012 р., м. Суми) та ін., а також на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: “Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика” (2011 р., м. Суми), “Методологія та практика менеджменту на порозі XXI століття: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти” (2010 р., м. Полтава); “Ефективність бізнесу в умовах трансформації економіки” (2010 р., м. Сімферополь); “Современные направления теоретических и прикладных исследований ‘2010” (2010 р., м. Одеса); “Освіта і наука в умовах глобальних викликів” (2010 р., м. Сімферополь, м. Судак); “Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку” (2010 р., м. Макіївка).

Публікації. Основні наукові положення, рекомендації та висновки дисертанта опубліковано у 21 науковій праці загальним обсягом 5,94 друк. арк., з яких особисто автору належить 4,75 друк. арк., у тому числі: розділи у 4 колективних монографіях, 6 статей в журналах і збірниках наукових праць, що

є фаховими з економіки (з них 2 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз, 1 – в електронному фаховому виданні), 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, 9 публікацій в збірниках тез доповідей конференцій, розділ у 1 навчальному посібнику з грифом Міністерства освіти і науки України.

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

РОЗДІЛ 1.

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ БАНКІВ В УКРАЇНІ

1.1 Систематизація наукового підґрунтя дослідження сутності банківського капіталу

Поняття капіталу як економічної категорії виникло ще за часів зародження економічних відносин, коли постала проблема заощадження певних ресурсів та їх поступового нагромадження. Воно походить від латинського слова “capitalis”, що означає – головний, головна власність, головна сума. Досить широкий спектр значень цього поняття став причиною того, що навіть на сьогоднішній день не існує єдиного підходу до розуміння його сутності, що у свою чергу, ускладнює процес формалізації його складових [79].

Аналізуючи економічну літературу, можна виділити такі основні підходи до розуміння капіталу рис 1.1.

Рисунок 1.1 – Підходи до розуміння сутності капіталу [31, 50, 78, 79]

Однак, часто на практиці може виникати ситуація, коли зміщується економічний та бухгалтерський зміст капіталу. В теорії бухгалтерського обліку капітал найчастіше розуміють як різницю між активами підприємства або банку та його зобов'язаннями [50].

Систематизація науково-методичних підходів до визначення економічної сутності капіталу наведено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Науково-методичні підходи до визначення сутності капіталу

Автор, джерело	Підхід до розуміння капіталу
Капітал як форма багатства	
А. Сміт [209].	Капітал — це запас, який використовується для господарських потреб і приносить прибуток.
Дж. С. Міль [118]	Капітал – це попередньо накопичений запас продуктів минулої праці
А. Маршалл [127].	Капітал – це сукупність речей, без яких виробництво не могло б здійснюватися з рівною ефективністю, але які не є безплатними дарами природи.
Д.Рікардо [185]	Капітал – частина багатства, що зайнята у виробництві і необхідна для приведення в дію праці.
Т. Ф. Єфремова [63]	Капітал – це власність, майно, грошові засоби, цінні папери тощо, що використовуються для подальшого отримання прибутку
Капітал як один із факторів виробництва	
П. Самуельсон [199]	Капітал - це один з тріади продуктивних факторів виробництва. Капітал складається з вироблених товарів тривалого користування, які використовуються у виробництві.
Капітал як сума грошей	
Економічна енциклопедія [1]	Капітал — це те, що здатне приносити дохід, або ресурси, створені людьми для виробництва товарів і послуг; вкладене в справу, функціонуюче джерело у вигляді засобів виробництва
Й. Шумпетер [236]	Визначав капітал як суму грошей та інших платіжних засобів, що в будь-який момент можуть бути надані в розпорядження підприємцеві
П. Роуз [189]	Капітал – кошти, які внесені до банку його власниками і складаються в основному з акціонерного капіталу, резервів і нерозподіленого прибутку
Л.О. Коваленко [82]	Капітал – матеріальні засоби і грошові кошти, вкладені в підприємство з метою здійснення підприємницької діяльності.
С. Ф. Подкропивний [145]	Капітал – це основна сума коштів, які необхідні для започаткування та виконання певної діяльності.
Т. Ф. Єфремова [63]	Вартість, яка, використовуючи найману працю, є засобом отримання доданої вартості.

Визначенням поняття капіталу та вивченням його сутності займалися представники майже всіх наукових шкіл (табл. 1.2).

Більш вичерпний перелік наукових шкіл та їх підходів представлено у Додатку А.

Отже, як демонструють дані табл. 1.2, економічна думка щодо природи та структури капіталу є досить неоднозначною та переосмислювалася впродовж декількох століть. Однак, незважаючи на розмаїття підходів до визначення капіталу, напрямки його дослідження в межах перерахованих в табл. 1.2 наукових шкіл мають дещо спільне, а саме – розуміння того, що доходи суб'єктів господарювання пов'язані із капіталом [5].

Таблиця 1.2 – Основні підходи до визначення сутності капіталу різними науковими школами, частина (складено автором)

Наукова школа	Представники	Основні наукові здобутки
Меркантилізм [118, 191]	Т. Мен Ф. Брюстер Дж. Чайлд	<ul style="list-style-type: none"> - Багатством є те, що виражається у грошах і має грошову форму, капітал – це нагромадження грошей; - Виробництво потребує постійного розвитку для забезпечення нагромадження багатства; - Сфера обігу – це джерело багатства та прибутку, де товари продаються за більшими цінами; - Формула капіталу $G-G'$ (де G-сума грошей, G' – прирощена сума грошей)
Класична школа політекономії [185, 209]	А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Мальтус	<ul style="list-style-type: none"> - Капітал – це вартість, яка має здатність нарощуватися завдяки найманій праці - Ототожнення капіталу з нагромадженою працею, запасами (машин, інструментів, грошей сировини тощо) частково або повністю; - Значна роль приділяється зовнішній торгівлі при збагаченні нації.
Маржиналізм [78, 82]	К. Менгер	<ul style="list-style-type: none"> - Капітал визначається як рухомий фонд; - Вартість майна у грошовій формі є уособленням капіталу;
	Дж.-Б. Кларк	<ul style="list-style-type: none"> - Ототожнення капіталу з постійним фондом; - Капітальні блага розумілися як непостійні, недовговічні матеріальні предмети.
Неокласицизм [12, 127]	Є. Бем-Баверк	<ul style="list-style-type: none"> - Капітал – це матеріальні блага; - Права та нематеріальні (неречові) цінності не включаються до капіталу
	А. Маршалл	<ul style="list-style-type: none"> - Головною властивістю капіталу є здатність приносити дохід; - Поєднання праці, землі та капіталу дає особливий дохід – плата за організацію виробництва.
Кейнсіанство [75, 118]	Дж.-М. Кейнс, Д. Хікс.	<ul style="list-style-type: none"> - Втручання держави для регулювання економічної системи країни шляхом активної бюджетно-фінансової та грошово-кредитної політики; - Значна роль приділялася інвестиціям, а не заощадженням. Лише інвестиції сприяють росту виробництва, що збільшує дохід та масштабів нових заощаджень
Школа «Людського капіталу» [5, 114]	М. Беккер, Б. Вейсброд, А. Хансен.	<ul style="list-style-type: none"> - Під «людським капіталом» розуміють фактор виробництва, що включає природжені або набуті інтелектуальні, фізичні, психологічні якості людини - Знання, вміння, навички людей – це капітал, так як може приносити прибуток.

Враховуючи це, сучасні-вчені економісти у більшості не відходять від принципів, сформульованих класиками, а лише додатково розглядають в межах даної проблематики ті матеріальні та нематеріальні активи, які стали наслідками НТП.

У зв'язку із відсутністю єдиного підходу до розуміння сутності економічної категорії «капітал», ми можемо запропонувати його визначення у наступному трактуванні: капітал – це сукупність основних та оборотних засобів банку, що використовуються в процесі виробництва банківського продукту та послуг, а також фінансових ресурсів, які акумулюються, зберігаються та вкладаються з метою отримання прибутку та покриття можливих втрат від матеріалізації банківських ризиків.

Аналогічно до розуміння змісту більш загальної економічної категорії – «капітал», не існує також єдиного підходу до визначення банківського капіталу. Це призводить до виникнення конфліктів між банками та їх клієнтами, ускладнює взаємовідносини між правлінням банку та його акціонерами а також може створювати проблеми при здійсненні банківського нагляду та регулювання [118, 240].

Таким чином, чітке розуміння економічного змісту банківського капіталу – одне із фундаментальних питань організації ефективної банківської діяльності. Так як банківський капітал є основою виконання банком своїх функцій, джерелом для здійснення операційно-касового обслуговування та інших активних операцій, є гарантом повернення вкладів та індикатором роботи банку [198].

Банківський капітал часто розуміють як власні ресурси банків, власний капітал банку тощо. Однак такі підходи характеризують це поняття досить однобоко та не розкривають істинної сутності банківського капіталу [118, 215].

Досить тонка грань між поняттями «ресурсна база», «банківські ресурси» та «банківський капітал» призводить до неповного їх розуміння, так, як наслідок, неадекватних результатів при їх оцінці [82].

Узагальнення наукових поглядів на розуміння змісту банківського капіталу представлено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3 - Систематизація наукових поглядів на сутність банківського капіталу (фрагмент)

Автор	Підходи до визначення банківського капіталу
Банківський капітал як різновид грошового капіталу	
А. М. Герасимович [36]	Банківський капітал - це грошові кошти та частка фінансових, матеріальних і нематеріальних активів, якими мають право розпоряджатися банки для проведення операцій із розміщення залучених коштів та надання банківських послуг у цілях отримання прибутку.
О. А. Кириченко [76]	Банківський капітал – це сукупність капіталів у грошовій формі, що акумулюються банком, у вигляді банківських ресурсів та використовуються ним для здійснення кредитно-розрахункового обслуговування клієнтів та проведення інших операцій. Банківські ресурси - це сукупність коштів, які перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.
Банківський капітал з точки зору ресурсної бази банку	
В. В. Кисельов [77]	Ресурсна база банку — це сукупний капітал, що формується банком на основі політики примноження залучених коштів та власного капіталу, що, для здійснення активних операцій, використовується банком з метою реалізації інтересів (власних та суспільних).
О. В. Дзюблюк [50]	Ресурсна база банку – це кошти, залучені під різні статті пасиву банку.
Ж. В. Мартинюк [126]	Ресурсна база банку – сукупність акумульованих банком, на умовах виникнення відносин зобов'язання та боргу тимчасово, виведених із грошового обігу доходів суб'єктів господарювання, банків та населення та використаних ним для їх подальшого розміщення серед клієнтів, які з метою одержання прибутку, потребують залучення банківських ресурсів.
Ототожнення банківського капіталу та банківських ресурсів	
О. А. Кириченко [76]	Банківський капітал — сукупність залучених банком грошових капіталів, які, у вигляді банківських ресурсів, використовуються ним для кредитно-розрахункових та інших активних операцій. Банківські ресурси — сукупність коштів, які перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.
О. В. Соколова [211]	Ресурси банку включають: власні (капіталу банку) та залучені (позичені) кошти банку, що фактично є зобов'язаннями банку перед своїми кредиторами (кредитними організаціями, підприємствами та громадянами).
Ототожнення банківського та власного капіталу	
Ж. Довгань [53]	Банківський капітал - це сукупність внесених власниками (акціонерами, пайовиками) власних коштів, які акумулюються у результаті здійснення ефективної банківської діяльності у процесі капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових вливань з боку учасників.
Ф. Мишкін [135]	Банківський капітал — це чисті активи банку, які дорівнюють різниці між сумою активів і пасивів.

Більш вичерпний перелік визначень поняття «банківський капітал» представлено у Додатку Б.

Оскільки єдиного підходу до розуміння сутності банківського капіталу також не існує, ми вважаємо за доцільне розглядати дану економічну категорію як сукупність фінансових ресурсів та зобов'язань банку, що використовуються ним для проведення активних операцій та створення відповідних фондів для покриття потенційних втрат, що можуть виникати від їх проведення та під впливом інших банківських ризиків [3].

Аналогічно до існування багатьох підходів розуміння банківського капіталу, в економічній літературі виділяють також досить велику кількість ознак, за якими класифікують банківський капітал. Деякі класифікаційні ознаки та види банківського капіталу представлені на схемі рис 1.2.

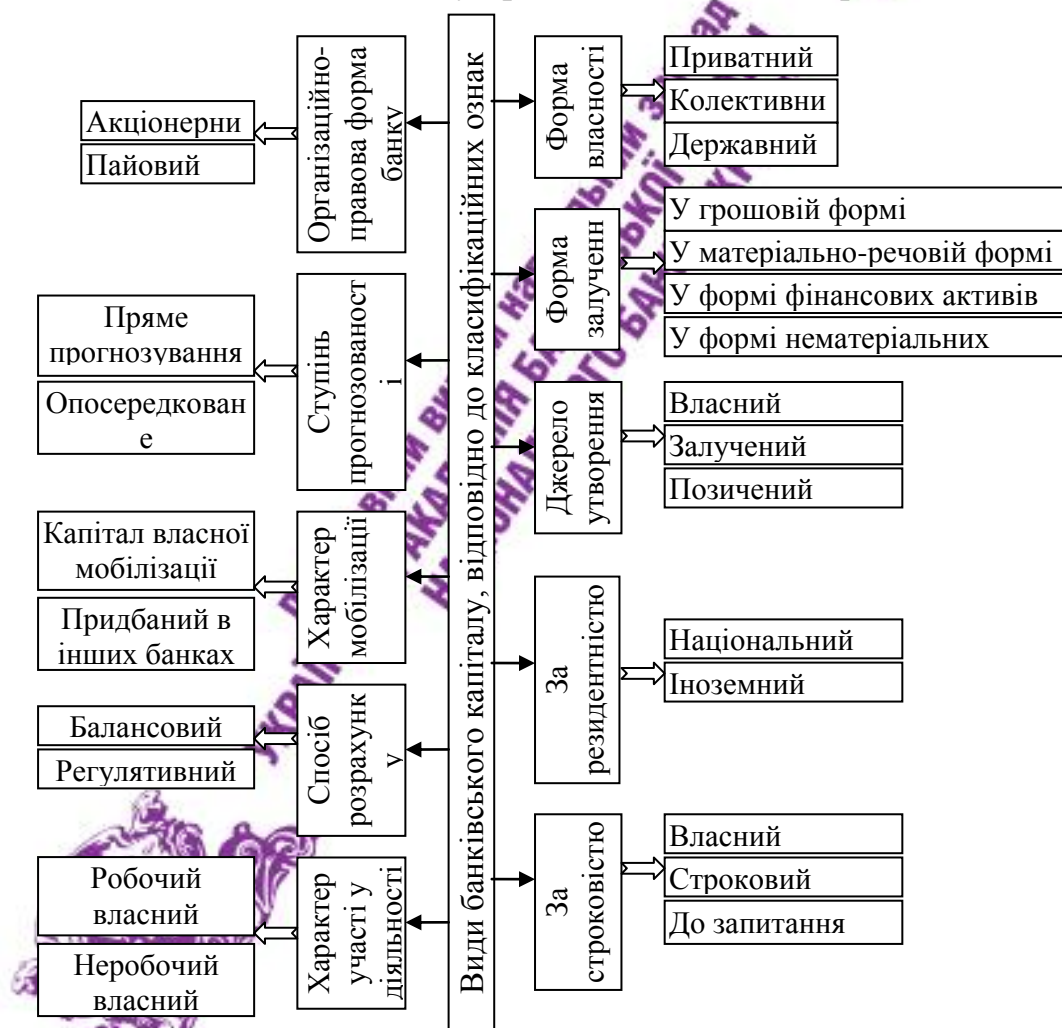

Рисунок 1.2. – Класифікація видів банківського капіталу

(складено автором на основі [50, 53, 76, 77, 126, 135])

Для більш детального розуміння структури та сутності банківського капіталу необхідно більш чітко класифікувати його види табл. 1.4.

Таблиця 1.4 – Характеристика видів банківського капіталу відповідно до класифікаційних ознак (складено на основі [36, 50 126, 135])

№ п.п.	Ознака класифікації	Вид капіталу	Характеристика
1	Організаційно-правова форма банку	Акціонерний	Формується за рахунок операцій з акціями власної емісії (емісійні різниці є складовою власного капіталу).
		Пайовий	Створюється за рахунок паїв (внесків) у статутний капітал банку його учасниками.
2	Ступінь прогнозованості	Пряме прогнозування	Це кошти, оборотність та динаміку яких банк може безпосередньо прогнозувати.
		Опосередковане Прогнозування	Кошти, можливість прогнозування яких банком обмежена або відсутня.
3	Характер мобілізації	Капітал власної мобілізації	Формується безпосередньо банком.
		Придбаний в інших банках	Банк залучає фінансові ресурси, акумульовані іншими суб'єктами фінансового ринку, у вигляді кредитів
4	Спосіб розрахунку	Балансовий	Представляє собою різницю між балансовою вартістю активів банку та його зобов'язаннями.
		Регулятивний	Використовується для встановлення ступеня стабільності та ефективності банку.
5	Характер участі у діяльності	Робочий	Це вкладений у банківську діяльність капітал, який приносить стабільний прибуток.
		Неробочий	Капітал, який не приносить прибутку або навіть завдає збитків.
6	Форма власності	Приватний	Капітал, сформований за рахунок коштів фізичної особи.
		Колективний	Формується за рахунок внесків декількох учасників.
		Державний	Капітал, який на правах повної власності належить державі в особі уповноважених органів.
7	Форма залучення	У грошовій формі	Формується виключно із національної або/та вільноконвертованої валюти (єдиний спосіб формування капіталу банку, передбачений Законом України «Про банки та банківську діяльність»).
		У матеріально-речовій формі	Найчастіше складається із певного устаткування, рухомого чи нерухомого майна.
		У формі фінансових активів	Включає цінні папери (акції, облігації тощо).
		У формі нематеріальних активів	Певні майнові та немайнові права банку.
8	Джерело утворення	Власний	Капітал, який належить банку на правах власності.
		Залучений	Це ті фінансові ресурси, які банк залучив у вигляді депозитів.
		Позичений	Формується за рахунок залучення коштів на міжбанківському валютному ринку або шляхом продажу власних боргових зобов'язань центральному банку.
9	За резидентністю	Національний	Формується за рахунок коштів резидентів країни.
		Іноземний	У повній мірі або частково належить нерезидентам.
10	За строковістю	Власний	З точки зору строковості, може використовуватися банком весь час його існування.
		Строковий	Капітал переважно у вигляді середньо- та довгострокових вкладів.
		До запитання	Кошти на поточних рахунках клієнтів банку.

В умовах мінливого зовнішнього середовища комерційним банкам досить складно вести конкурентну боротьбу на ринку фінансових послуг, а тому все більшого значення набуває імідж банку. Досить серйозним фактором при формуванні та підтримці іміджу банку є його власний капітал (його структура та обсяг) [131]. Для встановлення стану власного капіталу проводять його поглиблений аналіз [58]. Положення, якими необхідно керуватися при його проведенні, наведені на схемі рис. 1.3.

Рисунок 1.3 – Положення, якими необхідно керуватися при проведенні аналізу власного капіталу банку (складено автором на основі [62, 131, 133])

Варто відзначити, що власний капітал банку виконує ряд важливих функцій, у роботі [53] виділяють наступні табл. 1.5.

Однак безумовно погоджуючись із загальноприйнятими функціями банківського капіталу, на нашу думку, одна із них вимагає певного доповнення, а саме – регулююча функція. Світова фінансово-економічна криза 2007-2010рр. продемонструвала, що навіть покриття більшості із банківських ризиків, що

мають відношення до діяльності окремих банків, не може забезпечити необхідний рівень захисту від негативного впливу світового фінансового середовища, що вимагає, на наш погляд, перегляд регулюючої функції капіталу у антикризовому аспекті.

Таблиця 1.5 – Функції власного капіталу [53, 103, 202]

Функції власного капіталу	Характеристика
Захисна	Здатність капіталу бути гарантом повернення коштів вкладникам та кредиторам у разі виникнення певних проблем у фінансовій діяльності банку.
Оперативна	В рамках даної функції розглядають можливість придбання за рахунок власного капіталу основних фондів, різноманітних електронних приладів, розробку та створення системи охорони, сигналізації, налагодження міжбанківських мереж тощо. Вона є досить актуальною на перших етапах функціонування банку. Надалі вона стосується вдосконалення та модернізації певних банківських систем або оновлення чи обслуговування основних фондів.
Регулююча	полягає у встановленні відповідного обсягу власного капіталу наглядовими органами та скорочення, завдяки цьому, рівня банківських ризиків.

Тому регулюючу функцію банківського капіталу ми пропонуємо розуміти наступним чином: регулююча функція банківського капіталу, це функція, що полягає у встановленні необхідного обсягу фінансових ресурсів регуляторами банківського ринку для забезпечення діяльності комерційних банків, скороченні тим самим рівня банківських ризиків, а також створенні необхідних фондів для попередження негативного впливу кризових явищ в економіці. Таким чином, до складу цієї функції нами була включена антикризова складова.

У науковій літературі, власний капітал банку прийнято розділяти на два рівні [77]:

1. Капітал першого рівня або основний капітал.
2. Капітал другого рівня, тобто додатковий капітал.
 - а) Основний капітал вважають більш стабільною частиною основного капіталу, оскільки до нього включають [135]:

- Статутний капітал, який формується із внесків акціонерів (пайовиків) для формування активів банку під майбутні банківські операції та

гарантування вкладів його клієнтів та забезпечення виконання зобов'язань перед кредиторами [118]. Варто відзначити, що формування статутного капіталу новоствореного банку має ряд специфічних особливостей, які наведені на схемі рис 1.4.

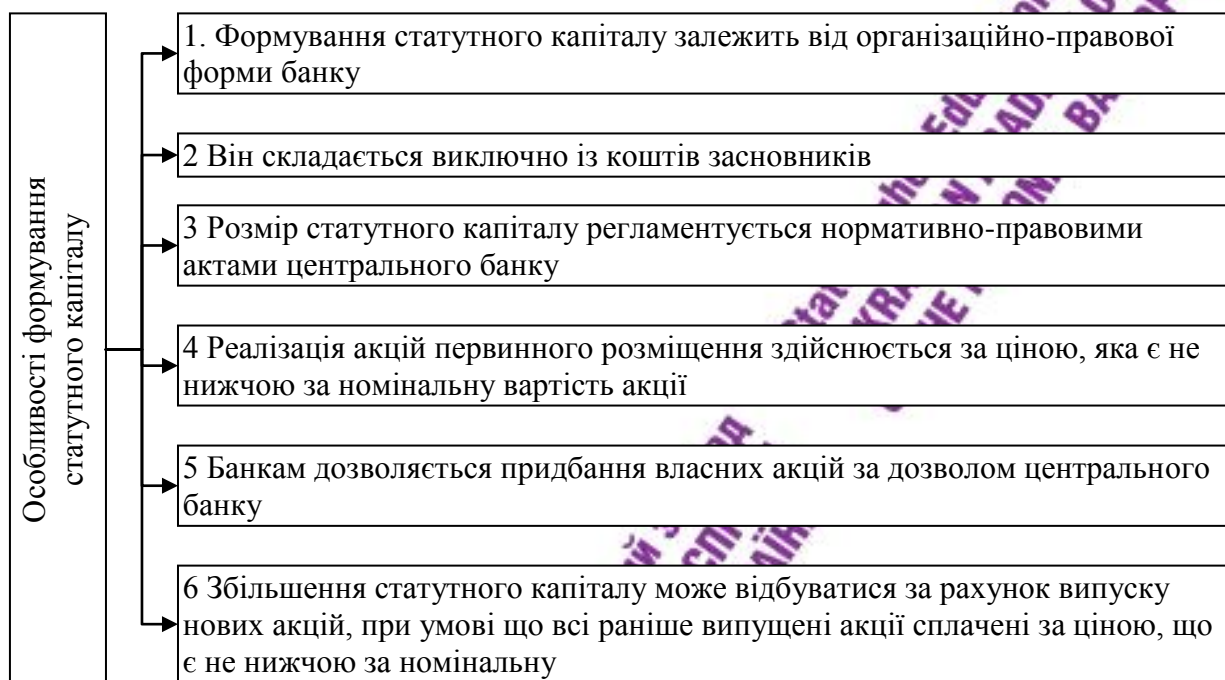

Рисунок 1.4 – Особливості формування статутного капіталу банку
(складено автором на основі [4, 167])

Варто наголосити, що статутний капітал акціонерного банку може бути сформованим або поповненим виключно за рахунок випуску акцій [182]. Розрізняють звичайні та привілейовані акції (в Україні первинна емісія акцій банку складається виключно із простих акцій), їх характеристика представлена у табл. 1.6.

Види привілейованих акцій, які може випускати акціонерний банк визначаються його статутом. Нормативно-правовими актами України [164, 165] передбачений випуск різних видів привілейованих акцій, однак їх види не регламентуються, а тому похідні різновиди привілейованих акцій, які наведені у табл. 1.6, в Україні не використовуються [240].

Таблиця 1.6 – Види акцій, що можуть бути емітовані банком (складено автором на основі [132, 141, 163, 164])

Вид акцій	Характеристика
1. Прості	Надають право власнику отримати дивіденди як частину прибутку банку; Забезпечують право на управління банком; Право отримання частки майна, яка відповідає обсягу наявних у суб'єкта акцій, у разі ліквідації банку. Всі власники мають однакові (при умові наявності у них однакової кількості простих акцій); Не можуть бути конвертовані у привілейовані; Інші права
2. Привілейовані	Надають переважні права (порівняно із власниками простих акцій); Власники мають право першочергової виплати дивідендів та отримання частини майна банку у разі його банкрутства та ліквідації; Отримання дивідендів не залежить від результату діяльності банку; Як правило не дають право на управління банком; Мають жорсткі обмеження щодо відсоткового співвідношення до простих акцій (для України – це 25%).
а) Кумулятивні привілейовані акції	Дивіденди по ним мають накопичувальний характер, за умови неспроможності банку виплачувати по ним дивіденди, вони на копичуються і виплачуються за умови відновлення нормального функціонування банку.
б) Некумулятивні	Не мають накопичувального характеру, тому у разі виникнення кризових явищ у банку, власники втрачають всю суму дивідендів за період, у який оголошення про виплату дивідендів не відбулось.
в) Конвертовані (конвертабельні)	Можуть бути конвертованими у прості акції.
г) З фіксованим відсотком	Сума дивідендів фіксується і не може переглядатися.
г) З мінімальним фіксованим відсотком та додатковими бонусами	Мінімальний відсоток фіксується, однак власник має право отримання бонусу у вигляді додаткових виплат, у разі, якщо власники простих акцій отримали більшу суму дивідендів.
д) З правом викупу	Акціонерний банк має право викупу таких привілейованих акцій, у межах передбачених на це коштів.
е) Рестрективні	Їх власник має право вимагати їх негайного погашення.
є) Підпорядковані	Привілейовані акції різних класів, що мають різні права щодо дивідендів та активів.

В контексті цього підpunkту необхідно розглянути також поняття істотної участі. Відповідно до нормативно-правових актів [69, 163] під істотною участю розуміють рис 1.5.

- Емісійні різниці – це той прибуток, який отримує банк від реалізації акцій (або інших) за ціною, вищою за номінальну чи отримання прибутку за рахунок того, що номінальна вартість акцій є вищою за вартість, що сплачена за їх викуп [182].

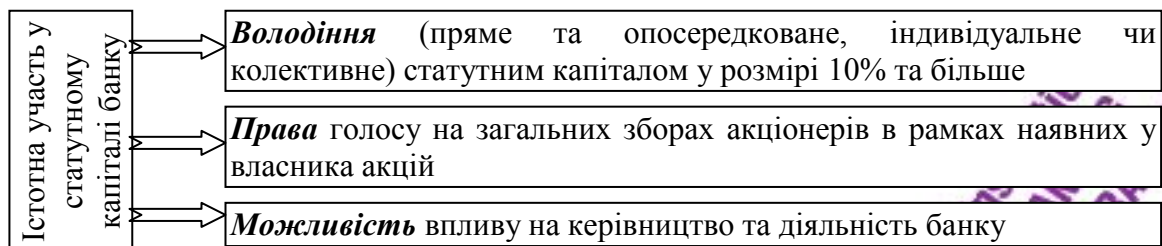

Рисунок 1.5 – Істотна участь у статутному капіталі
(складено автором на основі [163, 164, 179])

- Резерви, які відображаються у фінансовій звітності банку, їх структура представлена на рис 1.6.

Рисунок 1.6 – Резерви, що включаються до основного капіталу
(складено автором на основі [4, 36, 163])

- До основного капіталу включають також резервний фонд банку, що створюється банком для негайного покриття непередбачених збитків, що можуть виникати по всіх статтях активів та зобов'язань, що не відображаються у балансі [164].

Однак, перераховані інструменти можуть включатися до основного капіталу за певних умов, які передбачені Законом України «Про банки та банківську діяльність» та представлені на рис. 1.7.

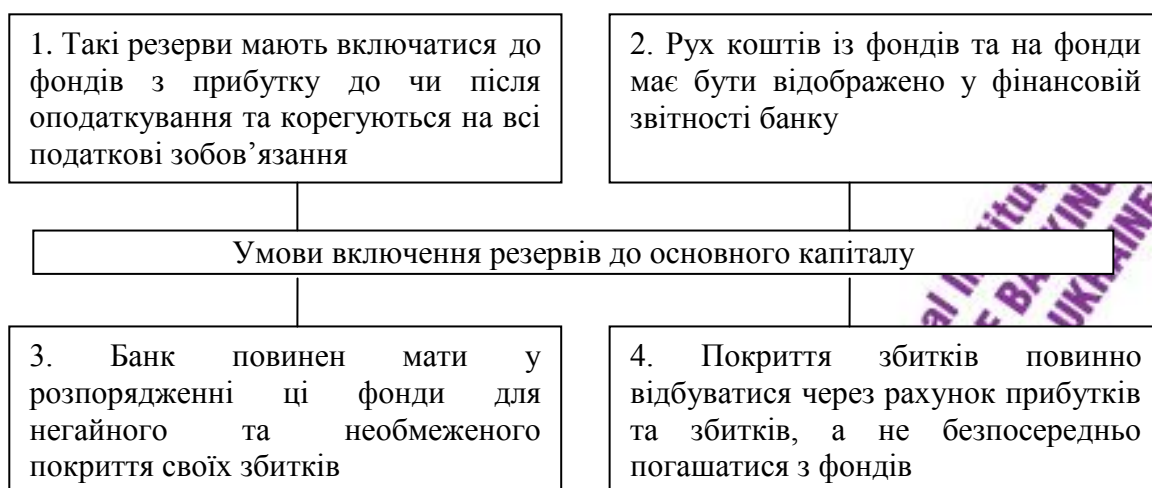

Рисунок 1.7 - Умови включення резервів до основного капіталу банку
(складено автором на основі [163, 164, 179, 220])

б) Додатковий капітал є менш стабільною частиною власного капіталу, вона є більш мобільною, так як її вартість у часі може змінюватися інколи досить значно.

Кажучи про регулювання додаткового капіталу в Україні, варто відзначити, що Національним банком визначаються, регулюються та затверджуються ті складові, що мають включатися до додаткового капіталу. НБУ також встановлює вимоги до нього, регламентує порядок формування капіталу другого рівня [162]. Склад додаткового капіталу [164] представлено на схемі рис 1.8.

Рисунок 1.8 – Склад додаткового капіталу банку
(складено автором на основі [4, 77, 163])

Кожна, із представлених на рис. 1.8, складових має свої специфічні характеристики, які наведені у табл. 1.7 [53, 130, 163].

Таблиця 1.7 – Характеристика складових банківського капіталу

Складова	Характеристика складової
1. Нерозкриті резерви	Ці резерви не відображаються у загальнодоступному балансі банку. Незважаючи на свою прихованість, вони повинні мати аналогічну природу та якісні характеристики, які притаманні оприлюдненому (розкритому) банківському резерву.
2. Резерви переоцінки	Переоцінка основних засобів та прихованих резервів у цінних паперах банку; До уваги приймається історична вартість цінних паперів, яка відображається у балансі банку.
3. Гібридні інструменти поповнення капіталу	Незабезпечені; Субординовані; Сплачені в повному обсязі; Власник має право їх погашення Без припинення банківських операцій, можуть бути використані для покриття збитків банку; За умови низького рівня прибутковості, вони можуть забезпечити відстрочку зобов'язань, пов'язаних із сплатою відсотків.
4. Субординований борг (капітал)	Включає капітальні боргові інструменти; Має незабезпечену природу; Вимагаються від банку не раніше як за п'ять років; При відкритті процедури банкрутства або при ліквідації банку погашаються після повернення всіх зобов'язань інших кредиторів.

Варто розрізняти такі види капіталу (залежно від можливості їх направлення для забезпечення активних операцій) рис 1.9.

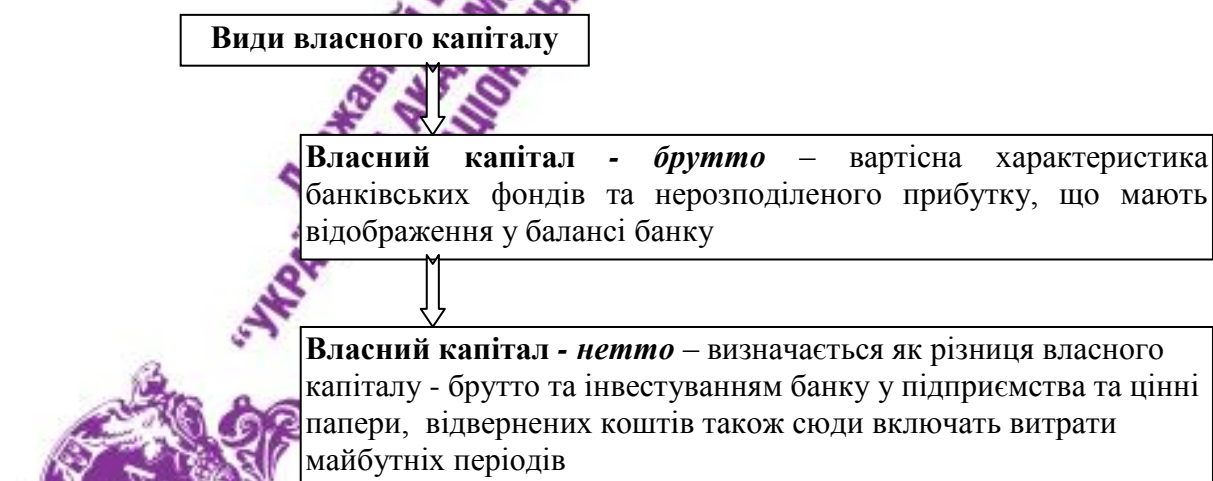

Рисунок. 1.9 - Власний капітал банку, з точки зору можливості формування кредитних ресурсів (складено автором на основі [126, 162])

Національним банком України з урахуванням певних концепцій Базеля I, для більш чіткого регулювання структури капіталу банків, розроблене поняття регулятивного капіталу [163, 162], тобто сукупності основного та додаткового капіталу. В цьому випадку додатковий капітал зважується на банківські ризики. Норма регулятивного капіталу встановлюється НБУ та представляє собою норматив (Н1) [201].

Капітал банку можна також охарактеризувати з точки зору джерел його формування. В економічній літературі [4, 44 50, 53] виділяють як правило два напрямки формування власного капіталу банку – капітал, сформований із внутрішніх джерел та капітал, який створюється із зовнішніх джерел. Інколи ці напрямки називають також методами управління банківським капіталом. Кожне з перерахованих джерел має свої інструменти, які наведено на рис. 1.10.

Разом з тим, прийнято вважати, що більш надійним напрямком залучення власного капіталу банку є його акумулювання із внутрішніх джерел, оскільки таке розширення капіталу відбувається за рахунок отриманих від основної діяльності коштів [44].

Рисунок 1.10 – Інструменти поповнення власного капіталу

(складено автором на основі [4, 50, 53, 164])

Використання кожного із наведених на рис 1.9 інструментів має свої специфічні особливості, що представлені у табл. 1.8.

Таблиця 1.8 – Особливості використання інструментів поповнення статутного капіталу банку (складено автором на основі [4, 50, 53, 162, 220])

Джерела	Інструмент	Характерні особливості
Внутрішнє	Нерозподілений прибуток	Найбільш дешева та найприйнятніша форма розширення капіталу – вона не потребує залучення дорогих зовнішніх ресурсів, не збільшує кількості власників, а значить структура управління залишається сталою і, відповідно, зберігає дохідність акцій.
	Дивідендна політика	Один із найсуттєвіших інструментів. Після отримання прибутку, акціонери можуть направити його на: розширення капіталу банку, виплату дивідендів. Необхідне ефективне співвідношення між розміром дивідендів та інвестуванням у капітал. Неадекватна дивідендна політика може значно вплинути на дохідність та вартість акцій, поповнення капіталу, на імідж банку тощо.
Зовнішнє	Емісія акцій	Найбільш дорогий та найбільш ризиковий інструмент – разом із залученням додаткових коштів, вона спричиняє збільшення кількості акцій, це, у свою чергу, може призвести до зниження вартості однієї акції. Збільшення акціонерів призводить до зменшення долі участі кожного у статутному капіталі та до можливості зміни власників контрольних пакетів та осіб, що приймають ключові рішення. У найгіршому випадку це може призвести до появи принципово нових власників банку.
	Капітальні боргові зобов'язання	Більш дешевий, ніж випуск акцій інструмент. Він проводиться у вигляді боргових зобов'язань або довгострокових цінних паперів. Враховуючи значний строк такої форми інвестування, часто кошти, залучені таким способом, вважаються власними для банку, незважаючи на це, вони повинні бути погашеними, тобто мають субординовану природу.
	Продаж активів з їх одночасною орендою	Банки можуть реалізовувати частину своїх активів та, одночасно з цим, орендувати їх у нових власників. Існує досить широкі перспективи розширення капіталу, використовуючи даний інструмент.

Підводячи підсумок даного підрозділу, варто зазначити, що капітал є одним із основоположних понять останніх сторіч і його значення постійно зростає. Незважаючи на це, відсутність єдиного підходу до його визначення серед найбільш відомих вчених та найбільш значимих економічних шкіл, часто призводить до викривлення розуміння сутності капіталу. Разом з тим, неоднозначність розуміння банківського капіталу створює значні проблеми та бар'єри у відносинах між правлінням банків, їх власниками та клієнтами. Тому, на нашу думку, розуміння різних підходів до визначення сутності банківського капіталу, знання його структури, функцій, характерних рис, методів наповнення – це основа стабільного та ефективного функціонування банку на мінливому ринку фінансово-кредитних послуг [145].

Враховуючи сучасні світові економічні процеси, ми вважаємо, що особливого значення набувають проблеми управління банками в умовах виникнення кризових явищ, що має певні специфічні відмінності від звичайного (традиційного) менеджменту. А, отже, наступний підрозділ дисертаційної роботи присвячений концепції антикризового управління комерційними банками.

1.2 Загальні положення сучасної концепції антикризового управління комерційними банками

Враховуючи сучасне фінансово-економічне середовище, а саме високий ризик виникнення глобальних кризових явищ, необхідним інструментом сучасного банківського менеджменту є антикризове управління. Незважаючи на досить серйозну науково-практичну розробленість питань антикризового управління підприємствами, у банківській сфері вказаному інструменту часто не приділяють значної уваги, через впевненість у відсутності певних відмінностей та специфічних рис [156].

Для більш поглибленого вивчення сутності антикризового управління банківськими установами, необхідно розглянути етимологію та економічний зміст поняття криза. Витоки цього поняття беруть початок із грецької мови, в якій під словом криза розуміли перелом, поворотний пункт, перехідний стан. Із глибини століть у поняття кризи вкладався різноманітний зміст, а тому сьогодні поняття кризи існує майже в усіх наукових напрямках та сферах життя людини, однак його зміст у більшості розуміють як різке структурне зрушення, що має потенційно негативні наслідки [268, с.3].

Однак, в українській та вітчизняній економічній літературі не існує чіткого підходу до розуміння сутності поняття криза, однак можна формалізувати три основні науково-методичні підходи до визначення сутності даної економічної категорії рис. 1.11.

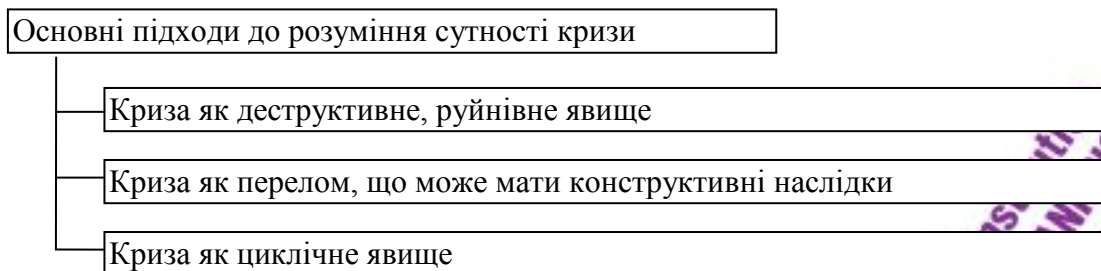

Рисунок 1.11 – Формалізація основних підходів до поняття кризи
(Складено автором на основі [64, 77, 163, 218])

Систематизація науково-методичних підходів до визначення економічної сутності кризи наведено у табл. 1.9.

Таблиця 1.9 – Науково-методичні підходи до визначення сутності поняття «криза».

Автор та літературне джерело	Визначення поняття кризи
Криза як деструктивне явище	
Дж.Кейнс [75]	Криза – це явище, що передбачає різку зміну фази росту суб'єкта господарювання на фазу спаду.
Е.Жарковська, Б.Бродский [64]	Криза – це загострення внутрішньо-фірмового, соціально-економічного середовища та погіршення відносин суб'єкта господарювання із його зовнішньоекономічним середовищем
Л.Бартон [59]	Криза – широкомасштабне, непередбачене явище, що зумовлює потенційно негативні результати.
І.Ансофф [218].	Криза – це стан, коли виникає загроза виживання фірми і вона змушена діяти в жорстких часових межах.
О.Проскура [113]	Криза – це обмежений за часом, незапланований, небажаний процес, що може створювати перешкоди чи повністю припинити функціонування будь-якого підприємства.
Криза як перелом, що може мати конструктивні наслідки	
В.Захаров [66]	Криза є зміною негативною, глибокою та, як правило, очікуваною, але у той же час несе в собі нові можливості для розвитку.
М.Селезнев [17]	Криза – процес, що надзвичайно загострює протиріччя між структурою системи та складом її елементів, та ступінь, у відповідності із яким, така структура знижує темпи розвитку системи, що передбачає, шляхом перебудови структури та зміни її елементів, можливість переходу системи на новий якісний рівень.
В.Пилипчук [43]	Криза – це перехід від стабільності до покращення або погіршення; це крайнє загострення протиріч розвитку; наростаюча небезпека банкрутства, ліквідації; неузгодженість у діяльності економічної, фінансової й ін. систем; переломний момент у процесах змін.
Л.Трисвятський [49]	Криза - це об'єктивний економічним процесом, який можна регулювати, якщо криза біла виявлена своєчасно.
Н.Левинтов	Криза - це така фаза розвитку діалектичного протиріччя в суспільному житті, що характеризується загостренням протиріч

[67]	протилежностей вище ступеня їх відносної самостійності.
Криза як циклічне явище	
М.Туган-Барановський [223]	Криза - це закономірне явище економічної кон'юнктури: точка перелому зростаючої та спадаючої хвиль, закінчення підйому та початок етапу скорочення, є початком економічного циклу діяльності суб'єктів господарювання.
Н.Кондратьєв [219]	Криза - це фаза циклу економічного розвитку, що характеризується уповільненням або припиненням розвитку.
А.Грязнова [47]	Криза – явище, що характеризується важливістю та можливістю настання серйозних наслідків, проте це є природним явищем діяльності суб'єктів господарювання.

Аналізуючи наукову літературу, ми дійшли висновку, що підхід, який найбільш повно розкриває сутність кризи є той, що розглядає кризу як циклічне явище. Разом з тим, визначення кризи в рамках даного підходу є дещо обмеженими, оскільки зосереджують увагу лише на фазовому аспекті розвитку економіки та не враховують інших не менш важливих проблем – причин, наслідків кризи тощо [67, 142].

Виходячи із своєї специфіки, кожна економічна система має ряд специфічних видів кризових явищ. Класифікація видів кризових явищ у банківській сфері представлено на рис 1.12.

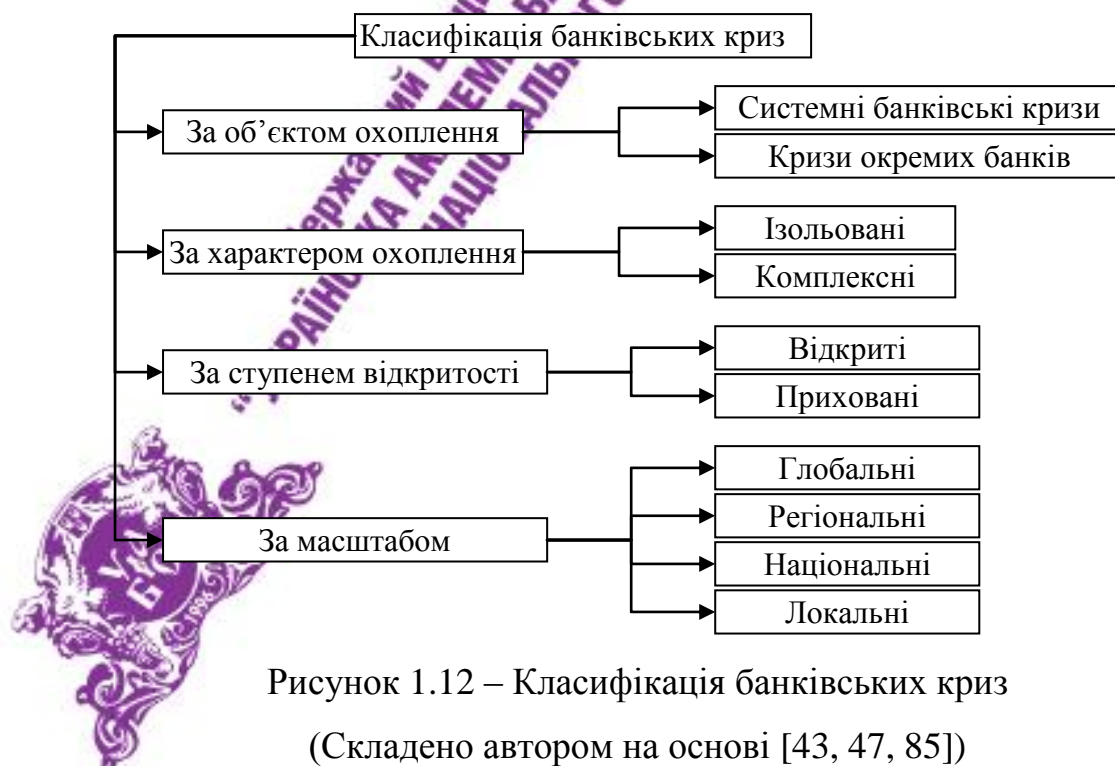

Рисунок 1.12 – Класифікація банківських криз

(Складено автором на основі [43, 47, 85])

Характеристика вказаних видів криз, відповідно до їх класифікаційних ознак, представлена у табл. 1.10 [59, 66, 218].

Таблиця 1.10 – Характеристика основних видів банківських криз

Класифікаційна ознака	Вид кризи	Специфічні риси
За об'єктом охоплення	Системна банківська криза	Різке, масштабне зниження ефективності роботи значної групи банків, під впливом кон'юнктурних, регулятивних, макроекономічних, політичних, зовнішньоекономічних та інших факторів, що виражається у неспроможності банківської системи або значної групи банків виконувати покладені на них функції.
	Криза окремого банку	Можна стверджувати про виникнення кризового стану в банку якщо: <ul style="list-style-type: none"> • не виконуються розпорядження регулятора (Центрального банку тощо); • порушуються вимоги нормативно-правових актів, що регулюють діяльність банківських установ; • не якісно та не своєчасно проводяться платежі клієнтів; • не підтримуються встановлені рівні фінансових нормативів; • допускаються значні конфліктні ситуації в середині банку (конфронтація інтересів правління та акціонерів тощо); • якщо банк не отримує нормальний рівень прибутку
За характером охоплення	Ізольована	Охоплює лише окремі банки або банківську систему.
	Комплексна	Поєднання банківської кризи та криз в інших секторах економіки.
За ступенем відкритості	Відкрита	Виникає, за умови, коли значна кількість банківських установ постає перед проблемою неплатоспроможності та не може виконувати активні операції.
	Прихована (латентна)	За умови, якщо значна частина банківських установ є фактично неплатоспроможною, однак продовжує банківську діяльність.
За масштабом	Глобальна	Криза, яка так чи інакше охоплює банківські установи більшості країн світу.
	Регіональна	Криза, що охоплює банківські установи окремих політико-економічних регіонів та об'єднань.
	Національна	Поширюється на банківську систему окремої країни
	Локальні	Має вплив на банківські установи окремих регіонів, в результаті впливу кон'юнктурних, демографічних, економічних факторів.

Проблема виникнення системних банківських криз є однією із найважливіших питань сьогодення, так як кризи у банківській системі мають руйнівний характер для економічного середовища цілих країн. Фактори виникнення системних криз наведені на рис 1.13.

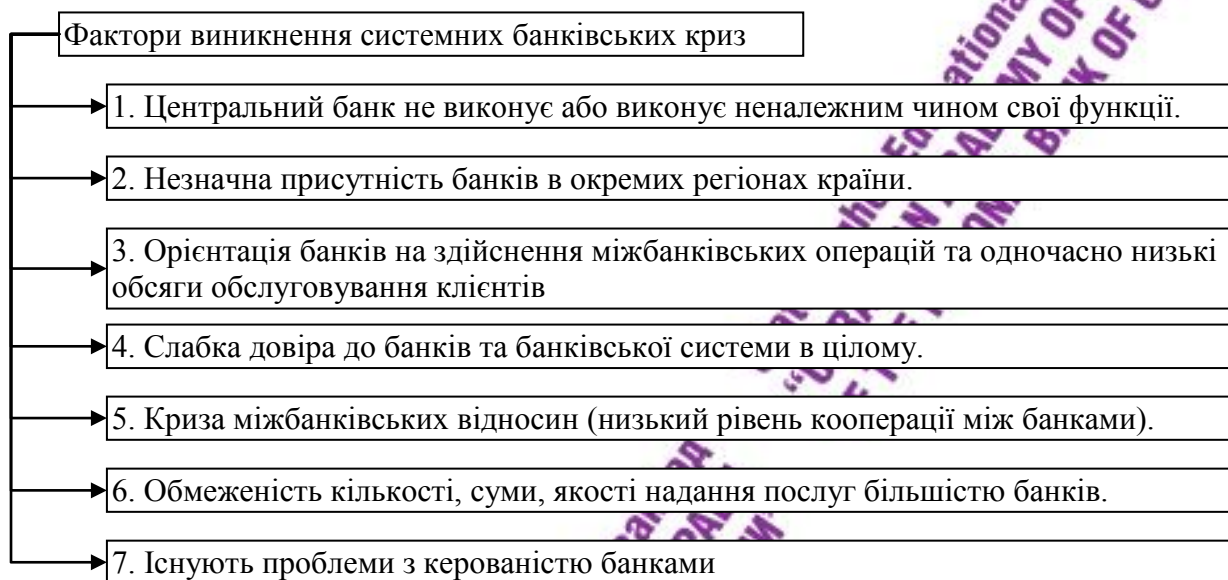

Рисунок 1.13 – Фактори виникнення системних банківських криз
(складено автором на основі [39, 81, 109, 263])

При цьому, необхідно вказати, що для виникнення системної банківської кризи достатньо дії одного із перерахованих у рис.1.11 факторів.

Необхідно також вказати, що виникнення системних криз зумовлене наявністю певних причин, характеристика яких наведена у табл. 1.11.

Таблиця 1.11 – Характеристика причин виникнення криз банківської системи (складено автором на основі [59, 66, 122, 237])

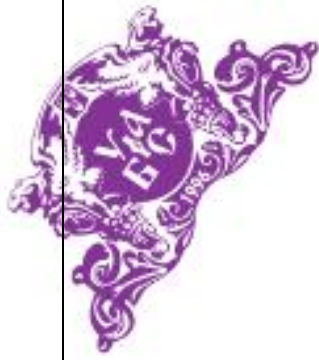
№ п.п.	Основні причини виникнення криз банківських систем	Характеристика
1	Низький рівень довіри	Характеризується різким чи поступовим зниженням довіри до більшості банків з боку клієнтів, що супроводжується відтоком вкладів, зниженням попиту на основні банківські операції тощо.
2	Макроекономічні дисбаланси	Значна незбалансованість секторів економіки (або якщо вона зростає); Зниження темпів росту ВВП або якщо його

продовження табл. 1.11

		рівень досить низький; Зростання дефіциту державного бюджету; Збільшення обсягів державного боргу країни; тощо
3	Фінансова нестабільність	Різкі коливання цін на фінансові активи; Прискорення темпів інфляції; Відтік капіталу із держави; Збільшення процентних ставок; Нестабільність курсу національної валюти.
4	Несприятливе політико-економічне середовище	Неадекватна нормативно правова база, що регулює функції держави в сфері економічного регулювання; Несприятлива політика держави по відношенню до банківського сектора економіки; Невизнання та, як наслідок, не дотримання вимог, закріплених у нормативній базі банківськими установами.
5	Неефективна дія регуляторів	Неефективна нормативна база; Відсутність або несвоєчасність ефективного банківського регулювання та контролю; Відсутність необхідної реакції на сигнали про виникнення кризових явищ

Наслідки системної кризи не передбачувані та залежать від сили та глибини її проникнення, однак в економічній літературі виділять ряд типових наслідків дії системних банківських криз табл. 1.12 [112, 123].

Таблиця 1.12 – Основні наслідки системних банківських криз

№ п.п.	Об'єкт впливу	Наслідки
1.	Для суспільства в цілому	Зниження ВВП, спад виробництва, зменшення національного сукупного капіталу, розміру національного багатства.
		Погіршення макроекономічного середовища в країні, зниження рейтингів країни та перспектив їх підвищення. Підвищення темпів інфляції, поява бюджетно-фінансової дестабілізації. Демонетизація економіки. Загрозливі тенденції в соціальних питаннях; Виникає необхідність до збільшення витрат на покриття наслідків кризи. Поява об'єктивної потреби переосмислення та впровадження нових методів управління як у банківському секторі, так і в економіці держави, використовуючи при цьому комплексу практичних заходів.

2.	Для банківської системи	<p>Зниження вартості активів банківських установ. Зменшення обсягів банківського капіталу в цілому. Скорочення ресурсної бази через вилучення клієнтами своїх заощаджень (актуально навіть для надійних банків). Дисбаланс між активами та пасивами з точки зору строків та об'ємів. Зниження якості та погіршення структури кредитних портфелів банків. Часткова чи повна втрата банками своєї ліквідності та платоспроможності. Скорочення кількості банківських операцій та, відповідно, прибутків. Зниження довіри до національної банківської системи. Перерозподіл клієнтської бази між банками, що найменше постраждали від системної кризи. Скорочення кількості філій банків; Переосмислення відносин типу «клієнт-банк»; Необхідність корегування політики банку щодо відповідних аспектів його роботи, у найтяжчому випадку може виникнути необхідність внесення змін у банківську стратегію.</p>
3.	Для клієнтів банків	<p>Погіршення якості обслуговування фізичних осіб та погіршення умов функціонування юридичних осіб. Часткова або повна втрата фінансових ресурсів на поточних рахунках та депозитах у тих банках, що внаслідок кризи втратили свою платоспроможність. Необхідність відмови від послуг ненадійних банків на користь більш надійних; Погіршення фінансового стану користувачів кредитами через нестабільність економічної ситуації у державі.</p>

Враховуючи наведені у табл. 1.11-1.12 дані, зауважимо, що сигналом або поштовхом до виникнення системної банківської кризи може бути виникнення загрози втрати платоспроможності одного чи декількох великих (системоутворюючих) банків, що створить ланцюгову реакцію із виникнення криз у менших банках.

При цьому, якщо частка загальних обсягів відображених у балансі банку зобов'язань складає більше 10% у загальному обсязі наявних в банківській системі зобов'язань – такий банк визнається системоутворюючим [164].

У цьому контексті, особливого значення набуває розгляд питань кризи окремого банку. Якщо вважати, що криза банку - це погіршення його

нормального функціонування, то варто зазначити, що вона може виникати за наступних умов (див. дані табл. 1.10).

Крім умов виникнення, в економічній літературі [59, 66, 218] виділять також ряд форм прояву кризи окремого банку, що представлені у табл. 1.13.

Таблиця 1.13 – Форми прояву кризи окремого банку (складено автором на основі [59, 66])

№ П.п.	Категорія	Форми прояву кризи
1.	Фінансові	<ul style="list-style-type: none"> – Невиконання встановлених нормативів діяльності банку. – Нестача власного капіталу. – Виникнення збитків від поточної діяльності. – Перевищення потреби банківської установи у фінансових ресурсах над фактично отриманим прибутком. – непогашені збитки минулих періодів. – Невиконання та порушення вимог обов'язкового резервування. – Порушення строків виплати дивідендів або повне призупинення їх виплат. – Невиконання обов'язкових платежів. – Порушення строків погашення кредиторської заборгованості. – Неадекватна політика залучення фінансових ресурсів, а також неефективне їх розміщення (наприклад використання короткострокових депозитів для фінансування довгострокових банківських проектів (активів). – Погіршення якості та характеру кредитного портфеля.
2.	Похідні	<ul style="list-style-type: none"> – Порушення вимог регулятора (Центрального банку) щодо створення та впровадження системи контролю за банківськими ризиками. – Невиконання вимог щодо створення системи внутрішньобанківського контролю. – Звільнення ключових осіб управлінського апарату без повноцінної заміни. – Порушення вимог надання офіційної строкової фінансової звітності.
		<ul style="list-style-type: none"> – Погіршення позицій банку на основних фінансових ринках та, тим самим, обмеження переліку виконуваних банківських операцій. – Нестабільна, непередбачувана та неадекватна (по відношенню до банків-конкурентів) процентна ставка залучення фінансових ресурсів клієнтів.
3.	Інші	<ul style="list-style-type: none"> – Порушення вимог формування статутного капіталу через використання неадекватних активів. – Невиконання вимог регулятора щодо усунення виявлених недоліків у роботі банку, включаючи також його філії. – Судові тяганини, що можуть спровокувати неможливість виконання банком умов позову (у разі успіху позивача).

Аналогічно із процесом виникнення системних банківських криз, негативні кризові явища окремого банку також мають ряд причин внутрішнього та зовнішнього характеру [59, 112, 122, 162, 237]. Серед внутрішніх виділяють наступні:

- Відсутність ретельно спланованої, зваженої та продуманої стратегії банку, а разом з тим стратегічних заходів на перспективу, що впливає на розробку та впровадження політики банку щодо ведення конкретних банківських операцій [257].
- Неурегульованість відносин та неспівпадання інтересів менеджменту, власників банку, співробітників. Можливість виникнення управлінського опортунізму (наприклад ситуація, в умовах якої менеджмент банку, що має обмежену раціональність намагається підвищити рівень власного добробуту за рахунок залучених фінансових ресурсів тощо).
- Приховування реальних даних про фінансовий стан та діяльність банку збоку його правління від власників (акціонерів).
- Неєфективне виконання аналітичної роботи при плануванні та організації діяльності банку.
- Відсутність корпоративних кодексів, що регламентують та регулюють принципи виконання банківських операцій та норм банківського корпоративного управління.
- Неадекватна організаційна структура банку.
- Недосконалі принципи виконання основних банківських операцій.
- Імпульсивне та інтуїтивне оперативне управління.
- Виникнення умов, за яких банк надає досить значні кредити своїм інсайдерам під не оправдано низькі або нульові відсотки, нехтуючи тим самим інтереси клієнтів.
- Відсутність визначення з боку персоналу та менеджменту сильних та слабких сторін банку, можливості виникнення кризової ситуації тощо (тобто відсутність самоаналізу).
- Неєфективна кредитна діяльність банку.

- Відсутність антикризових програм для випадків виникнення несприятливих економічних передумов.
- Протиправні діяння інсайдерів проти власного банку.

Серед зовнішніх причин виникнення кризи окремого банку автори робіт [59, 66, 112, 123, 162, 218] виділяють наступні:

- Кризові явища у реальному секторі економіки (тобто у органіці та підприємств-клієнтів банків.
- Кризові явища у банківському секторі (наприклад криза на міжбанківських валютних, депозитно-кредитних ринках тощо). В рамках цього пункту ми розуміємо саме системну кризу, що має негативні наслідки для більшості окремих банківських установ.
- Зміна інтересів найбільш значущої клієнтської бази.
- Різкі та непередбачувані зміни державної політики у сфері економічного та фінансового регулювання, принципів функціонування фінансових ринків тощо.
- Вплив банків-конкурентів.
- Виникнення форс-мажорних обставин.

Відповідно до цього, можна виділити наступні види сучасної концепції антикризового управління банками, а саме:

1. Антикризові заходи, передбачені нормативно-правовими актами (тобто тими, що регулюють діяльність банків) та вимогами (постановами) регулятора. Вказаний вид є досить непопулярним, так як він передбачає прийняття жорстких заходів, що обмежують діяльність банку та часто фактично виводять банк із фінансового ринку. Перспективи таких банків, як правило, досить неоднозначні [29, 156].

Законами України передбачені наступні антикризові заходи для відновлення платоспроможності та недопущення банкрутства в банківській системі України (табл. 1.14).

Таблиця 1.14 – Антикризові заходи ,що передбачені нормативно-правовими актами України (складено автором на основі [164, 165, 166, 173, 175, 178])

№ П.п.	Антикризові заходи	Характеристика
1.	Тимчасова адміністрація	- це процедура, що застосовувалася Національним банком України при здійсненні банківського нагляду за обставин, передбачених Законом України «Про банки та банківську діяльність» (дане визначення втратило актуальність) - це процедура виведення банку з ринку, що запроваджується Фондом стосовно неплатоспроможного банку в порядку, що передбачається Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» № 245-VII від 16.05.2013р.»
2.	Мораторій на задоволення вимог кредиторів	- це процедура, що передбачає призупинення виконання боржником власних зобов'язань та виконання грошових розрахунків та платежів.
3.	Санаційний банк	- це банк, основним завданням якого є захист інтересів вкладників (кредиторів) банків.

За законодавством України, введення тимчасових адміністрацій у банки відбувається за умови порушення банком відповідних умов, що представлені на рис. 1.12.

У відповідності із Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» № 245-VII від 16.05.2013р., право на введення тимчасових адміністрацій переходить від юрисдикції Національного банку України до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [176].

Тимчасова адміністрація призначається Фондом гарантування вкладів строком не більше трьох місяців, а для системоутворюючих – на шість (Національний банк України мав право вводити тимчасові адміністрації терміном до одного року) та може продовжуватися за умови виникнення у цьому об'єктивної необхідності (рис. 1.14) [66, 175].

Тимчасовий адміністратор є керівником банку на термін дії тимчасової адміністрації, у відповідності до законодавчої бази [164] ним могли бути:

- Юридична особа, що виконує ряд професійних банківських послуг, має не менше трьох працівників, що отримали ліцензію НБУ на право здійснення ліквідації банку та/або тимчасової адміністрації;
- Службовець НБУ;
- Незалежний експерт.

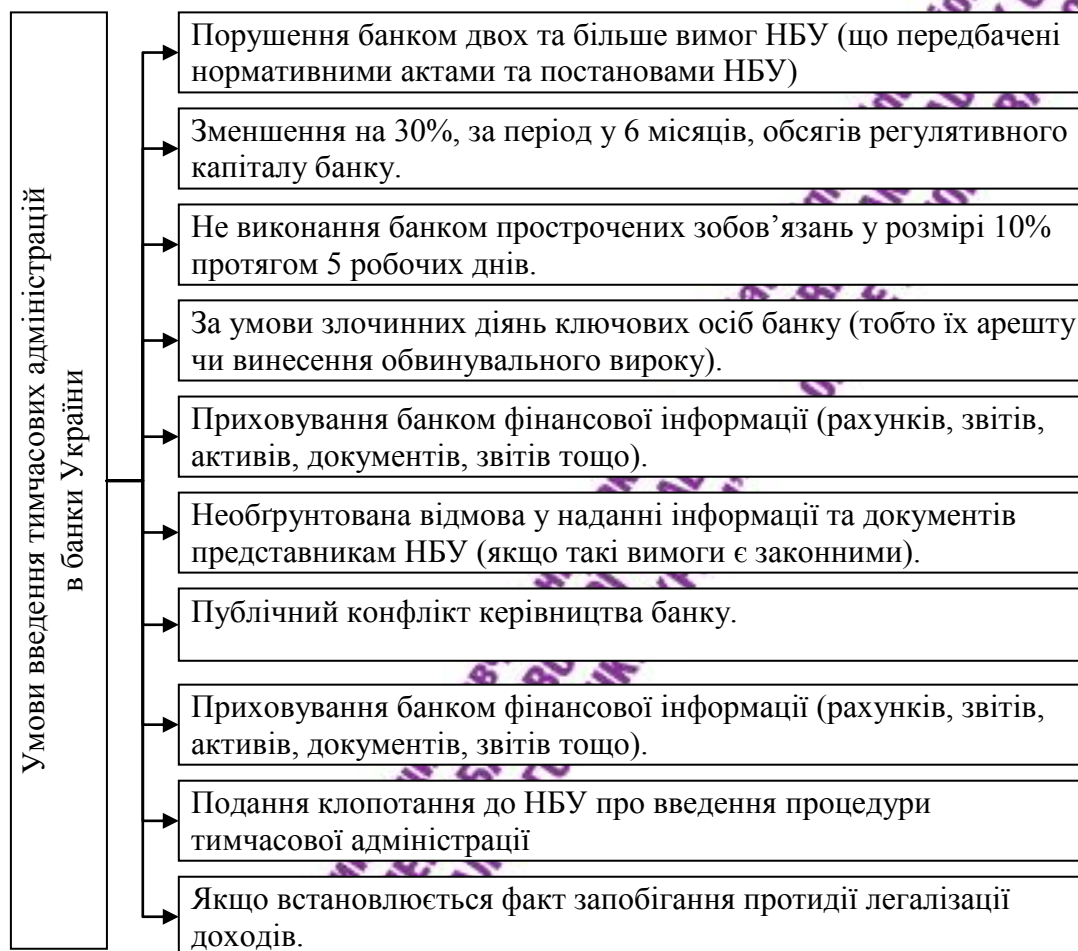

Рисунок 1.14 – Офіційні умови, за яких НБУ мав право на введення тимчасових адміністрацій у банки до 01.01.2013р. (розроблено автором на основі [164])

На сьогоднішній день, законодавча база не дає однозначної відповіді на питання про конкретні вимоги до тимчасових адміністраторів, вона лише регламентує освітньо-кваліфікаційний рівень такої особи (не нижче, ніж «спеціаліст»), напрямок, за яким здобувалася нею освіта (Право, економіка чи фінанси) і називає її «уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів» [175].

Права та обов'язки тимчасової адміністрації регулюються законами України, розпорядженнями Фонду гарантування вкладів та, частково, постановами НБУ [146].

Досить дискусійним питанням, що постало при набутті чинності нового закону стало питання щодо запровадження мораторію на задоволення вимог кредиторів. В умовах, коли даний захід мав право впроваджувати Національний банк України, мораторій, хоч и був пов'язаний із тимчасовою адміністрацією, проте, вважався окремим заходом, а на сьогоднішній день, введення такого мораторію є частиною повноважень тимчасової адміністрації і вводиться лише за її введення у банку [175].

У чинній редакції Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» прямо не вказуються умови за якими вводиться мораторій на задоволення вимог кредиторів, проте у відповідності із Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12. 2000 р. № 2121-III [164] під час дії мораторію існує заборона на здійснення наступних операцій:

- Забороняється проведення стягнень на підставі відповідних фінансових документів (таким чином виключається вилучення коштів із банку);
- Під час дії мораторію штрафи, неустойки та пені (та інші санкції) на неналежне виконання або невиконання банком своїх зобов'язань перед кредиторами та бюджетом не нараховуються.

Однак, разом з цим існують рамки дії мораторію. Він не поширюється на виплати, що стосуються господарської діяльності банків (виплата зарплат, відшкодування школи, виплата авторської винагороди, виплати у разі заподіяння шкоди здоров'ю та життю працівників банку), а також вимог кредиторів щодо виплат пенсій, аліментів, зарплат тощо, к межах передбачених тимчасовою адміністрацією лімітів.

Санацийний банк створюється Кабінетом міністрів України та не є учасником фонду гарантування вкладів фізичних осіб [175]. Він створюється з метою переведення на його баланс проблемних кредитів із інших банків під наступні цінні папери [178]:

- векселі, що приймаються НБУ як забезпечення під час процедури рефінансування;
- облігації, що затверджують право володіння проблемними активами (вони можуть бути реалізовані на вторинному ринку цінних паперів);
- спеціальні сертифікати, які не розраховуються НБУ при розрахунку економічних нормативів.

Однак, перераховані заходи мають екстрених характер та повинні використовуватися регулятором у випадках, коли конкретний банк або група банків постала перед реальною проблемою втрати платоспроможності та можливості настання банкрутства.

2. Найголовніші заходи сучасної теорії антикризового управління мають бути направлені на ранню діагностику та попередження виникнення кризового стану у банку, тому в сучасних умовах особливої актуальності набули заходи превентивного антикризового управління комерційним банком, що мають відобразитися у внутрішніх положеннях діяльності банку та здійснюватися на основі його власної оцінки та з використанням внутрішніх джерел (як правило, регулююче управління є малоефективним).

Авторами робіт [59, 112, 123, 162, 218, 237] виділені наступні заходи превентивного антикризового управління банками:

1. Антикризовий моніторинг, що включає розробку та впровадження системи ранньої діагностики та попередження кризових явищ, аналіз на постійній основі ключових показників діяльності банку, виявлення тенденцій їх росту або скорочення, встановлення динаміки та амплітуди їх коливання для виявлення перших сигналів про можливість виникнення кризової ситуації [7, 49, 234].

2. Аналіз ступеня вразливості банку до кризових явищ. Як правило, для більш чіткого встановлення цих характеристик, у банку розробляється ряд індикаторів, приклади яких представлено на рис 1.15.

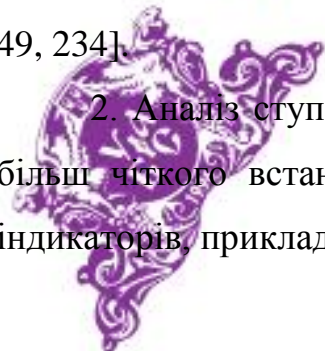

Рисунок 1.15 – Індикатори вразливості банку до виникнення кризових явищ (розроблено автором на основі [7, 18, 43, 47, 52])

3. Створення та впровадження антикризових організаційних стратегій, що мають бути направлені на підвищення ефективності функціонування банку та зниження ризикованості банківської діяльності (в цьому пункті ми розуміємо внутрішнє банківське середовище), заходи таких стратегій представлені у табл. 1.15.

Таблиця 1.15 – Основні заходи для підвищення ефективності роботи банку в рамках антикризової організаційної стратегії (розроблено автором на основі [7, 40, 47, 120, 186])

№ п.п.	Основні заходи
1.	Створення обов'язкової ефективної системи забезпечення безпеки банку.
2.	Відсутність приховування від колег та менеджменту інформації про виникнення кризової ситуації.
3.	Встановлення такого типу корпоративної культури, яка б забезпечила адекватне відношення персоналу банку до проблем організаційної безпеки.
4.	Розробка сучасних корпоративних кодексів, які б встановлювали правила та норми підтримки безпеки банку та регламентували конкретні дії персоналу банку при виникненні кризової ситуації.
5.	Надання можливості розробки конкретних заходів по збереженню платоспроможності банку низовим ланкам менеджерів та персоналу, які мають відповідну кваліфікацію та достовірну оперативну інформацію.

продовження табл. 1.15

6.	Застосування заходів по запобіганню виникнення управлінського опортунізму.
7.	Організація системи збалансованої роботи та співпраці на всіх управлінських рівнях.
8.	Введення правила відповідальності за кожну проблему кожного працівника.
9.	Залучення на найбільш відповідальну роботу спеціалістів вузького профілю з постійним контролем за їх роботою більш широко профільних спеціалістів.
10.	Впровадження системи тренінгів персоналу по запобіганню виникнення кризових явищ.
11.	Розробка адекватної системи мотивації персоналу.

Тобто, основним об'єктом управління, що передбачається при розробці антикризових організаційних стратегій, є саме персонал, розуміння та адекватна реакція на проблеми фінансово-економічної безпеки якого - основа для налагодження ефективної системи заходів превентивного антикризового управління [57].

4. Система внутрішньобанківського аналізу та контролю. В умовах складної фінансово-економічної ситуації у світі, обов'язковим для сучасних банків є:

– Створення підрозділів, в обов'язки яких має входити аналіз якості кредитних портфелів банку, банківських ризиків, фінансової стійкості, рівня ліквідності, достатності капіталу, дотримання банком фінансових нормативів тощо. До повноважень такого відділу може також входити стратегічне планування та аналіз маркетингового середовища [54, 160]

– Створення відділу внутрішнього аудиту, до компетенції якого має входити аналіз фінансово-господарської діяльності банку, тобто він повинен виконувати контрольні-аналітичні функції [218].

Варто зазначити, що формування клієнтської бази банку має відбуватися із чітким дослідженням кредитної історії клієнта, характеру залучених коштів, рівня ризикованості кожної операції з кожним клієнтом, що є основою стабільної фінансово-економічної діяльності банку.

5. Створення ефективного антикризового планування. Кризові явища, що можуть виникати у банківських установах, проходять, як правило, досить швидко, разом з тим вони можуть мати катастрофічні явища. Зазначимо, що

кризові явища можуть мати досить різну природу та залежати від широкого спектру факторів впливу [85, 161, 250]. Це означає, що регулюючі антикризові заходи мають бути направлені на широкий діапазон чинників, а їх результат буде фактично залежати від сприятливого збігу обставин, що є неприйнятним в сучасних умовах ведення бізнесу. З цього можна зробити висновок, що планування конкретних заходів (превентивних заходів) протидії кризовим явищам має бути проведене заздалегідь [45, 235].

Таке планування може здійснюватися у вигляді розробки антикризових програм як пакету документів, що передбачають загальні або часткові сценарії розвитку кризи та передбачають відповідні заходи її запобігання.

6. Система зниження ризикованості банківського бізнесу, що має включати:

- Систему ризик-менеджменту.
- Антикризове планування (див. пункт 5).
- Заходи по мінімізації збитків.

Основною функцією системи ризик менеджменту – є оперативне виявлення потенційних несприятливих факторів, що можуть мати вплив на діяльність банку та розробку заходів по запобіганню таким факторам взагалі, або зведенню їх негативного впливу до мінімуму [17, 123].

Така система має знаходити відображення у відповідних документах, кодексах та інструкціях, організаційній та корпоративній структурі банку і має виконуватися на рівні кожного структурного елементу (підрозділу, відділу) банку [256].

Якщо банк займає лідируючі позиції на ринку фінансово-кредитних послуг або є системоутворюючим, то для нього є обов'язковим створення окремого підрозділу з ризик-менеджменту, який би міг взяти на себе функції ідентифікації банківських ризиків та розробки відповідних антикризових заходів [126]. В цьому контексті, найголовнішим є чітке встановлення місця та ролі такого відділу у структурі банку і недопущення дублювання повноважень цього відділу із відділом внутрішнього аудиту [119].

Характерні особливості відділу з ризик-менеджменту представлено на рис. 1.16.

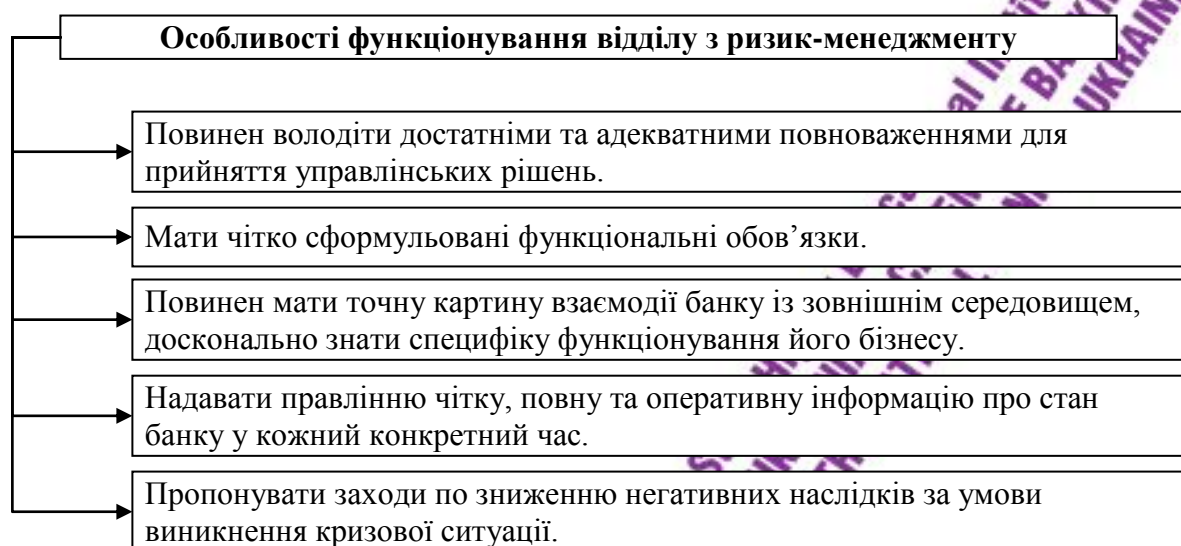

Рисунок 1.16 – Особливості функціонування відділу з ризик-менеджменту у банку (розроблено автором на основі [122, 134])

7. Система протидії незаконним операціям в банку, призначення якої є розробка заходів недопущення протиправних діянь у внутрішній структурі банку [150]. Вона має буди направлена на протидію:

- Шахрайству із цінними паперами.
- Неповорненню кредитів.
- «Відмиванню» фінансових ресурсів.
- Розкраданню власності.
- Міжнародним банківським злочинам.

8. Залучення зовнішніх аудиторів. Такий захід має особливе значення в умовах появи перших сигналів виникнення кризових явищ, так як зовнішній незалежний аудит може встановити проблемні напрями діяльності банку, впорядкування яких знизить ризик розвитку потенційних несприятливих умов [153].

Таким чином, розуміння сутності кризи – одне із найактуальніших питань сьогодення. Однак, особливого значення воно набуває саме у сфері банківської

діяльності. Криза окремого банку (особливо системоутворюючого) може підірвати довіру до банківської системи в цілому та викликати ланцюгову реакцію у вигляді банкрутств інших банків, що у свою чергу може перерости у виникнення системної банківської криз, яка може мати руйнівні наслідки для решти банків, спричинити повний колапс економіки та поставити країну перед реальною загрозою дефолту [200].

З цих позицій, особливого значення набуває поняття антикризового управління банківськими установами, що може реалізовуватися як у вигляді втручання регулятора, так і за рахунок внутрішніх джерел. Останній вид вважають найбільш ефективним так як практика вказує на досить неоднозначне майбутнє націоналізованих банків [221].

Незважаючи на широкий діапазон факторів, що так чи інакше можуть викликати кризові явища, одною із головних є проблема управління капіталом в умовах виникнення кризових явищ. Отже, наступний підрозділ дисертаційної роботи буде присвячений управлінню адекватністю банківського капіталу.

1.3 Проблеми та перспективи управління капіталом банків України в умовах фінансової кризи

Світова фінансово-економічна криза 2008-2010рр. мала серйозні наслідки для ряду секторів української економіки, в структурі яких варто значити і вітчизняну банківську систему. Спад промислового виробництва в Україні та купівельної спроможності партнерів і громадян, зростання потреби у заощадженні тощо стали каталізаторами розвитку та поглиблення кризових явищ у банківській системі. Однак, крім зовнішніх факторів впливу, варто відзначити і ряд внутрішніх, серед яких відзначають: неефективну політику банків у формуванні власного капіталу, нераціональні механізми управління активами, незадовільну увагу менеджменту банку до банківських ризиків [216].

Сьогодні досить важко визначити реальний період початку світової фінансово-економічної кризи 2008-2010рр., однак більшість вчених-економістів

пов'язують її виникнення із іпотечною кризою 2000р. у США та, як наслідок, із банкрутством найбільших інвестиційних банків США Lehman Brothers Holdings, Inc та Merrill Lynch у 2008р., разом з тим, існує думка, що передумови для виникнення даної кризи є наслідком Великої депресії у США 1930-х років [40, 237].

Незважаючи на відсутність єдиного підходу у цьому питанні, з високою долею вірогідності можна стверджувати, що саме 2008р. став для української банківської системи переломним, так як саме в цьому році на протязі трьох перших кварталів банківська система демонструвала досить стійку тенденцію до зростання та розширення, тоді як у четвертому кварталі банківська система України почала демонструвати перші сигнали фінансового спаду.

На протязі 2008р. існувала тенденція до нарощування банками своїх активів із 603,4 млрд. грн. до 926,2 млрд. грн. фактично на 55%, разом з тим майже 50% активів банківської системи мали у розпорядженні банки I групи за класифікацією НБУ. В цьому ж році відношення ВВП до банківських активів встановилося на рівні 97,4%., на той час це співвідношення було найбільшим серед країн Східної Європи [147, 148, 149].

Відбувалося також зростання обсягів чистого прибутку банків, що за результатами трьох кварталів зріс на 7,51 млрд.грн. У структурі доходів банків процентні доходи склали 77,11%, комісійні відповідно 14,66%, інші доходи склали 8,24% [149].

Структура процентних доходів виглядала наступним чином: кредити юридичним особам (суб'єктам господарювання) склали 46,91% загального обсягу кредитування, фізичним особам – 32,67%, процентний дохід від операцій з філіями склав 12,88%, доходи від коштів, розміщених у інших банках склали 4,9%, доходи від операцій з цінними паперами – 2,5%, а інші склали 0,14% [212].

Такий бурхливий розвиток банківської системи супроводжувалися економічним ростом, збільшенням споживання, зростання сектору промислового виробництва (переважно експортоорієнтованих галузей). В цей

період зростання розміру ВВП склало 6,7%, тоді як доходи населення за два квартали збільшилися на 13% [168, 214].

Розглядаючи функціонування української банківської системи у кризовий та після кризовий період, на нашу думку, необхідно звернути увагу на наступні положення:

1. У до кризовому періоді українська банківська система демонструвала прискорені темпи свого розвитку, кількість банків, що мали ліцензію на здійснення банківських операцій постійно збільшувалася, про що свідчать дані офіційної статистики НБУ (рис. 1.17)

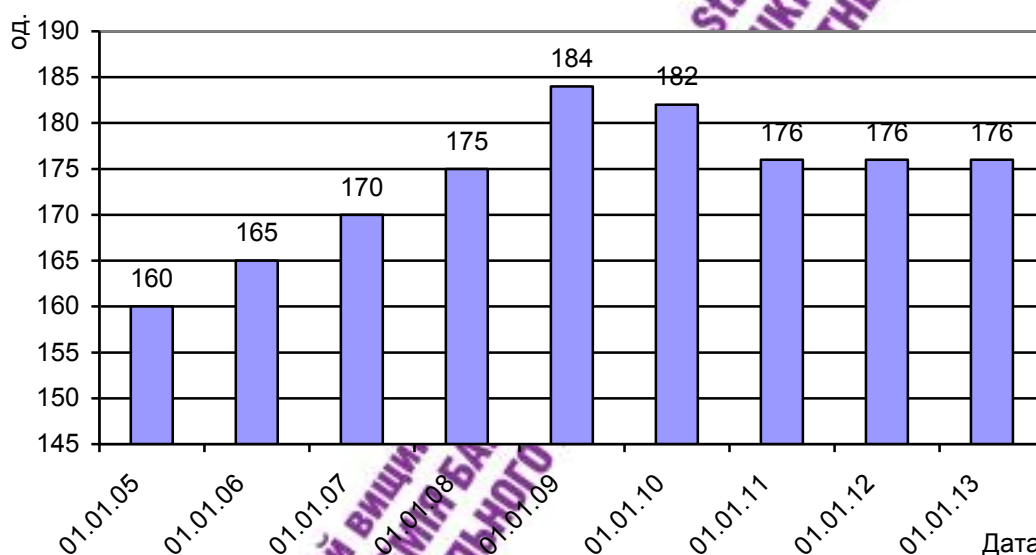

Рисунок 1.17 – Кількість банків що мають ліцензію НБУ із 01.01.2005р. по 01.01.2013р. (складено автором на основі [147, 148, 149, 213])

Однак, в результаті поглиблення наслідків світової фінансово-економічної кризи, їх кількість дещо скоротилася із 184 одиниць у 2009р. до 176 одиниць у 2011р. Переважно це відбулось в наслідок ліквідації найбільш проблемних банків, що за підсумками 2008-2009рр. демонстрували негативні фінансові результати, разом з тим, варто відмітити, що в цей же час продовжувалася тенденція до нарощування обсягів іноземного капіталу в українській банківській системі (рис. 1.18).

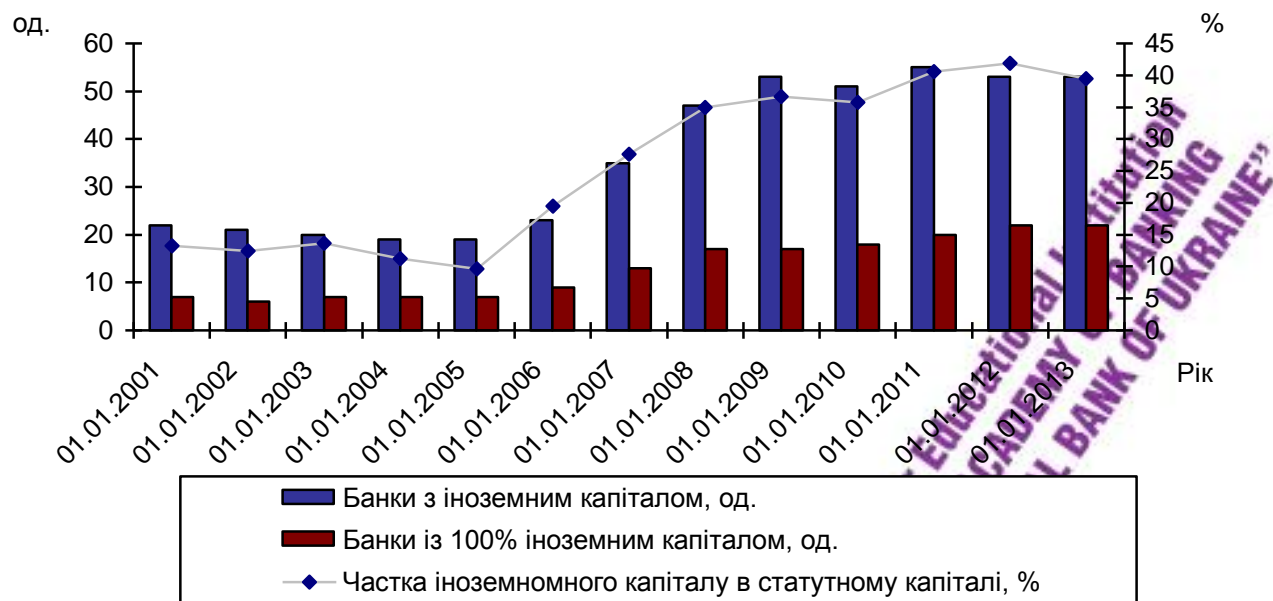

Рисунок 1.18 – динаміка присутності іноземного капіталу в банківській системі України у період із 01.01.2001р. по 01.09.2013р. (складено автором на основі [147, 148, 149])

Аналізуючи дані рис. 1 та рис. 2, з високою долею впевненості можна відзначити, що ситуація із банківським капіталом у фінансовому секторі досить складна. Рис. 2 демонструє повільний, проте впевнений приріст не лише кількості банків з іноземним капіталом, а і збільшення кількості банків, що на 100% перебувають у власності іноземних інвесторів, тоді як рис. 1 свідчить про скорочення кількості банків, що функціонують в банківській системі, виходячи із чого, можна прийти до висновку, що скорочення кількості комерційних банків в структурі банківської системи країни відбувається за рахунок ліквідації вітчизняних банків, що в умовах низької довіри потенційних клієнтів та громадян означає поступову майбутню втрату конкурентних переваг вітчизняного банківського капіталу, що в результаті неефективного банківського менеджменту має значну незбалансованість із банківськими активами, перед іноземним, що в результаті втручання міжнародних валютно-фінансових та торгових організацій, отримує досить ліберальний режим перебування та функціонування [60].

В контексті розгляду проблеми збільшення присутності іноземного капіталу у фінансовому секторі, необхідно також вказати про досить значну частку іноземного капіталу у статутному капіталі банківської системи. Так, починаючи із 2006р. частка іноземного капіталу демонструвала тенденцію до поступового, проте досить відчутного збільшення. Лише за три роки частка іноземного капіталу зросла у три рази (із 9,6% у 2006р. до майже 37% у 2009р.), тобто експансія іноземного капіталу в даний період була доволі активною [149, 166].

Досить цікавим з точки зору проблеми нарощування присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі є членство України у Світовій організації торгівлі. Будучи суто економічною організацією, СОТ найчастіше не викликає занепокоєння коли мова йде про фінансовий сектор держави. Проте, незважаючи на той факт, що основні напрямки діяльності організації безпосередньо не стосуються функціонування фінансового сектору країни, а отже і діяльності банківської системи, однак їх вплив виглядає опосередкованим лише на перший погляд [210].

Ця проблема сьогодні є досить актуальною для України, заважаючи на значну залежність вітчизняних комерційних банків від іноземних фінансових потоків, на основі яких на сьогоднішній день формується вже досить значна частина банківського капіталу по системі. Крім того, показовим є той факт, що українська банківська система зазнала найбільшого удару від посилення впливу несприятливих світових фінансово-економічних тенденцій саме після вступу до СОТ, хоча встановити прямий зв'язок між цими фактами сьогодні досить важко [95].

Однак, на нашу думку, вплив Світової організації торгівлі на потенціал банківської України в сфері залучення додаткових іноземних фінансових ресурсів, необхідно розглядати з наступних позицій:

По-перше, на сьогоднішній день залишається неоднозначним питання щодо доцільності приєднання України до СОТ, оскільки, однією із вимог такого приєднання була адаптація вітчизняної нормативно-правової бази,

зокрема, і тієї, що регламентує діяльність фінансового сектора, до європейських стандартів, які передбачають можливість відкриття відокремлених підрозділів (філій, відділень та представництв) іноземними банками в Україні [164].

З одного боку, нарощування обсягів міжнародних фінансових потоків створює умови для додаткового більш вигідного залучення фінансових ресурсів українськими комерційними банками під активні операції, проте з іншого, збільшення присутності іноземного капіталу зумовлює підвищення залежності вітчизняного фінансового сектору, що в цілому є досить вагомим дестабілізуючим фактором [166].

Незважаючи на це, дослідження наслідків впливу діяльності філій іноземних банків на функціонування системи комерційних банків України, проведені Центром наукових досліджень при Національному банку, вказують досить позитивний ефект цього процесу, який полягає у отриманні поштовху для значних якісних змін у принципах та стандартах банківської діяльності в Україні. Зокрема, на думку Центра, цей процес має пожвавити диверсифікацію українського банківського продукту; активізувати впровадження результатів НТП у ведення поточних банківських операцій; загострити конкурентну боротьбу на ринку фінансово-кредитних послуг; створити умови для вдосконалення корпоративного управління в банках, використовуючи іноземний досвід [3].

Разом з цим, Асоціація українських банків виказувала занепокоєння можливістю відкриття філій іноземних банків на території України, так як, враховуючи характер та умови їх діяльності, українські комерційні банки можуть не витримати конкуренції. Саме з цього приводу, для побудови адаптаційного механізму та підготовки до загострення конкуренції, АУБ вимагала введення мораторію, що мав заборонити відкриття таких філій протягом 5 років та допуск на український ринок лише банків із статутним капіталом більше 1 млрд. євро [206].

Однак, поглиблення наслідків світової фінансово-економічної кризи спричинило руйнування всієї стратегії по побудові адаптаційного механізму,

тому в цих умовах, за існуючими на той час планами, повне відновлення банківської системи до 2013р., так і не відбулося.

По-друге, забезпечення відкритості вітчизняних фінансових ринків для більш швидкого та ефективного входження на них іноземного капіталу.

Ця позиція є також неоднозначною, так як загострення конкуренції на ринку фінансово-кредитних послуг України фактично означає ліквідацію частини не конкурентоздатних, по відношенню до іноземних, українських банків, проте, наразі не відомо яка кількість та які банки постануть перед цією проблемою та які наслідки це буде мати для їх вкладників та для вітчизняної банківської системи в цілому [203].

Разом з тим, з високою долею вірогідності можна стверджувати, що за таких умов, на ринку залишаться лише найліквідніші, найбільш фінансово стійкі банки, що зможуть забезпечити необхідну якість обслуговування клієнтів, надійне та ефективне проведення банківських операцій, що призведе до зростання рівня довіри, зміцнення ринкових позицій та підвищення стійкості банківської системи у майбутньому [98].

Окрім цього, це призведе до перерозподілу фінансових ресурсів та клієнтської бази тих банків, що будуть ліквідовані внаслідок загострення конкуренції.

Проте, на думку експертів, отримання певних переваг для українських банків від цього процесу є найбільш оптимістичним сценарієм. У найгіршому випадку, він викличе ланцюгову реакцію у вигляді банкрутств та ліквідації інших українських банків, що викличе руйнівну системну банківську кризу.

Саме співставлення переваг та недоліків входження України до СОТ з точки зору його наслідків для вітчизняного фінансового сектору спричиняє появу діаметрально протилежних точок зору до цього процесу серед вчених, політиків та міжнародних експертів [192].

По-третє, Частина ринку, яку мають право займати філії іноземних банків. Це питання не обговорене при входженні України до СОТ, проте воно є досить

важливим, так як воно передбачає певний захист вітчизняної банківської системи від загострення конкуренції із іноземним капіталом [210].

На сьогоднішній день існують різні точки зору щодо того, яким має бути максимальний рівень присутності іноземного капіталу у банківській системі України, як правило, вона оцінюється у 25-40%. Разом з тим, економічне обґрунтування вказаним цифрам на сьогоднішній день в літературі розглянуто досить обмежено. Однак, зазначимо, що у 2012р. частка іноземного капіталу у загальному обсязі капіталу банківської системи перевищила гіпотетично встановлений максимальний рівень, що означає появу певних проблем із фінансовою безпекою українського банківського сектору [216].

Тому, зазначимо, що дане питання необхідно розглядати не з точки зору пошуку економічного обґрунтування, а з позиції тих факторів, що можуть становити загрозу фінансовій стійкості банківської системи. Одним із таких факторів можна вважати різке виведення іноземного капіталу з банківської системи України. При цьому, з високою долею впевненості можна стверджувати, що втрату капіталу у розмірі 40% може викликати системну банківську кризу [7].

По-четверте, встановлення певних обмежень щодо сфери та галузей економіки, в яких банки з іноземним капіталом мають функціонувати. Оскільки, експансія іноземних фінансових ресурсів пріоритетних та найбільших галузей економіки призведе до надзвичайної залежності України від міжнародного руху капіталу та може мати катастрофічні наслідки в умовах, якщо цей рух буде порушеним [107]..

По-п'яте, обов'язковість розкриття інформації про реальних власників комерційних банків. Ця вимога є особливо актуальною для України, так як, враховуючи значний рівень тінізації економіки, походження українського банківського капіталу часто є невстановленим [18, 210].

Відтак, НБУ систематично та детально оприлюднює інформацію про істотну участь приватних осіб, корпорацій та фінансово-промислових груп у статутному банківському капіталі [69].

Однак, незважаючи на те, що така практика є безумовно позитивним кроком для вітчизняної економіки, разом з тим, вона може стати причиною принципового виведення тіньового капіталу із українських комерційних банків, що буде мати досить негативний вплив на фінансову стійкість українського банківського сектору [43].

По-шосте, необхідно зазначити про скасування НБУ норми щодо обов'язкового продажу отриманої підприємствами валютної виручки. Тобто банки втрачають можливість залучати додаткові фінансові ресурси у вигляді іноземної валюти на більш прийнятних для них умовах. Разом з тим, необхідно вказати, що даний інструмент на сьогоднішній день Національним банком України відмінено [164].

2. Варто також зазначити про неоднозначність даних щодо обсягу наявних активів, банківського капіталу та активними операціями (рис. 1.19).

Незважаючи на згорання програм споживчого, іпотечного та довгострокового кредитування більшістю комерційних банків України, дані Національного банку свідчать про нарощування їх обсягів навіть у кризовий період. У 2008р. існувала тенденція до стрімкого зростання кредитування, що частково стала наслідком полегшення процедури отримання кредитів. На протязі цього року обсяги кредитування зросли із 492 млрд. грн. до 792 млрд.грн. Аналогічна ситуація існувала також і у формуванні депозитного портфелю банків, що за три квартали збільшився на 30% [150].

Проте така ситуація на фоні загострення економічної ситуації в Україні виглядає досить дивною, на підтвердження цієї тези можна привести дані НБУ щодо обсягів споживчого кредитування: на 2008р. обсяги наданих кредитів склали 153633 млн. грн., а вже на початок 2009р. ця сума збільшилася до 268857 млн. грн., після чого тенденція змінилась на негативну та на 01.09.2011р. обсяг кредитів наданим фізичним особам склав 182595 млн. грн., після чого обсяги активів знову почали збільшуватися та на 01.01.2013р. склали більше 1,2 млрд. грн. аналогічну ситуацію можна прослідкувати для кредитів наданих суб'єктам господарювання та довгострокових кредитів (рис. 1.19).

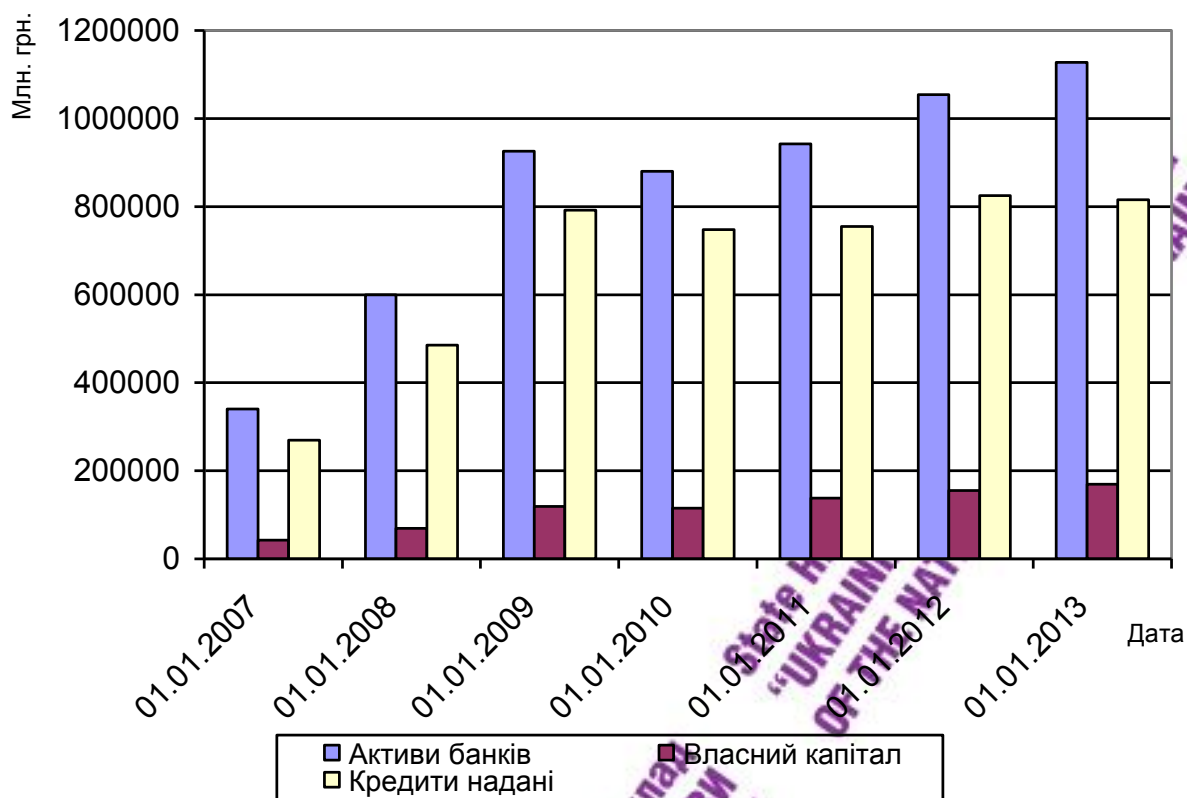

Рисунок 1.19 – Динаміка абсолютного обсягу активів, банківського капіталу, та активних операцій у кризовий та після кризовий періоди (складено автором на основі [147, 148, 149])

Однак, така тенденція виглядає дивною лише на перший погляд. Враховуючи зниження доходів громадян та попиту на кредити, купівельної спроможності гривні, а відтак і проблеми із доларовими кредитами, суми непогашених зобов'язань перед банками суттєво збільшувалися, роздуваючи при цьому абсолютні розміри наявних банківських активів.

В цьому контексті, варто також звернути увагу рівень достатності банківського капіталу. Динаміка свідчить, що при встановленому мінімальному значенні нормативу Н2 у 10%, у 2008р. банківська система достатність капіталу на рівні 13%, що перевищує норматив, проте з високою долею впевненості можна зазначити, що такого обсягу недостатньо для покриття всіх можливих втрат, пов'язаних і наданими активами у період світової фінансово-економічної кризи (рис. 1.20).

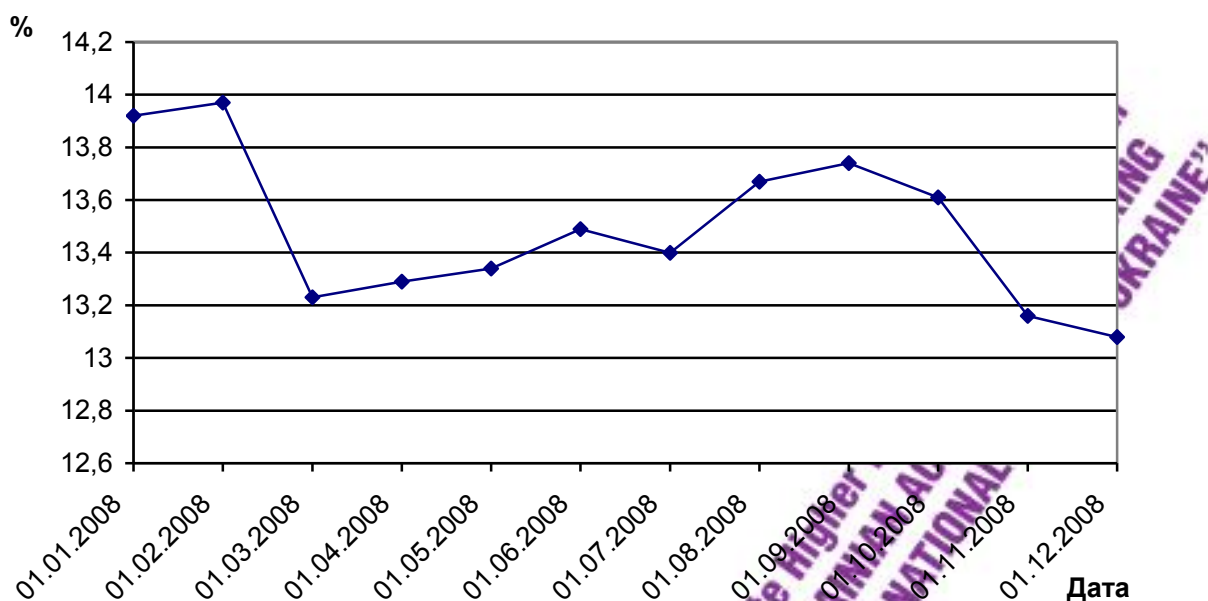

Рисунок 1.20 – Значення нормативу Н2 по банківській системі України у 2008р. (складено автором на основі [148, 149])

Дані цього нормативу по системі в цілому вказують на появу перших сигналів про можливість кризових явищ у березні 2008р., тобто за 6 місяців до обвалу фінансової системи України.

Починаючи із четвертого кварталу 2008р. економічна ситуація в Україні різко погіршилася, тобто вплив світової фінансово-економічної кризи поширився і на вітчизняну економіку. Проте, незважаючи на очевидні зміни в структурі капіталу та активів у 4-му кварта 2008р. в цілому ці коливання незначні. Найбільшого занепокоєння викликають його значення, що коливаються в діапазоні від майже 13% на початку 2009р. до майже 20% у 2011р. Якщо у західних банках як правило не виникає проблем із достатністю та адекватністю капіталу, так як вони мають досить значний потенціал по його залученню, то для українських банків це питання є досить актуальним [47].

3. Низька рентабельність банківського капіталу. Ця проблема досить гостро постає не лише в Україні, а і за її межами. Зокрема, західні банки, навіть підтримуючи достатній рівень адекватності стикаються із проблемою його низької доходності. Аналогічна ситуація існує зараз і в Україні, рентабельність українського банківського капіталу продовжує бути незначною (табл. 1.16).

Таблиця 1.16 – Дані показника рентабельності основного капіталу українських банків (ROE) станом на 01.01.2013р. (складено автором на основі [2])

Банки I групи за класифікацією НБУ	ROE	Банки з найвищою рентабельністю капіталу	ROE	Банки з найнижчою рентабельністю капіталу	ROE
ПРИВАТБАНК	8,4%	ТАВРИКА	163,0%	СВЕДБАНК	-114,2%
УКРЕКСІМБАНК	0,9%	СІТІБАНК (УКРАЇНА)	56,1%	БМ БАНК	-84,1%
ОЩАДБАНК	3,1%	УКРГАЗБАНК	28,8%	УНІВЕРСАЛ БАНК	-45,4%
РАЙФФАЙЗЕН БАНК	0,5%	ІНГ БАНК УКРАЇНА	26,4%	ПРОФІН БАНК	-38,5%
ПРОМІНВЕСТБАНК	4,3%	КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК	26,2%	ЕРСТЕ БАНК	-33,1%
UniCredit	0,1%	ВТБ БАНК	23,5%	ПРАВЕКС-БАНК	-23,9%
ВТБ БАНК	23,5%	ДОЙЧЕ БАНК ДБУ	18,4%	ВІЕЙБІ БАНК	-19,4%
ДЕЛЬТА БАНК	3,3%	ПРОКРЕДИТ БАНК	17,3%	ЕКСПОБАНК	-12,7%
ПУМБ	6,4%	ПЕТРОКОММЕРЦ-	15,9%	КРЕДОБАНК	-10,2%
НАДРА	0,0%	ФОЛЬКСБАНК	13,9%	ЕНЕРГОБАНК	-9,8%
СБЕРБАНК РОСІЇ	13,2%	НАЦІОНАЛЬНИЙ	13,5%	УБРР	-8,2%
УКРСИББАНК	2,5%	СБЕРБАНК РОСІЇ	13,2%	БТА БАНК	-6,7%
АЛЬФА-БАНК	0,9%	УКР. ФІНАНСОВИЙ	11,9%	УКРАЇНСЬКИЙ	-6,5%
ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	0,2%	МОТОР-БАНК	10,9%	ФІНБАНК	-3,8%
УКРГАЗБАНК	28,8%	КРЕДИТВЕСТ	10,4%	КРЕДИТПРОМБАНК	-2,4%
ОТП БАНК	7,5%	ЕКСПРЕС-БАНК	10,3%	АГРОКОМБАНК	-1,4%
БРОКБІЗНЕСБАНК	0,0%	ПІРЕУС БАНК МКБ	9,9%	ТММ-БАНК	-0,8%

Дані табл. 1.15 демонструють, що в українській банківській системі існують значні проблеми із дохідністю капіталу. Так, більшість банків I групи за класифікацією НБУ демонструють або незначну рентабельність капіталу або не демонструють її взагалі, що означає низьку ефективність вкладання банківського капіталу банків, так як фактично дохід від вкладання капіталу є майже дорівнює вартість його залучення.

Показово, що більшість банків із найбільшими показниками ROE не входять у 1-шу та навіть 2-гу групи банків, при цьому як правило і рівень адекватності капіталу у таких банків значно вище, ніж у представників перших груп. Проте, це не може означати ефективне функціонування таких банків, так як таку ситуацію можна пояснити наявністю у них певного обсягу приватного капіталу та не значною кількістю активних операцій, що автоматично підвищує показники ефективності та достатності капіталу.

У контексті вказаних проблем, як у кризовий, так і у після кризовий періоди постає питання довіри до банківської системи, зменшення якої є досить

небезпечним явищем, так як потенційно може призвести до процесу відтоку депозитів із банківської системи [193].

За період з 01.10.2008р. по 31.12.2008р. депозити у гривні скоротилися на 15%, а у іноземній валюті – на 9%. Одночасно з цим, через обмеження доступу банків до валютних ресурсів, знижувалася їх ліквідність. Через значне переваження валютних кредитів над гривневими, в процесі девальвації останньої, позичальники майже в повній мірі втратили можливість погашати зобов'язання перед банками, що у свою чергу, спричинило загрозу дефолту ряду українських банків [149].

Це зумовило активні дії НБУ, направлені на відновлення платоспроможності та недопущення банкрутства, серед яких відзначимо введення тимчасових адміністрацій у ряд банків, які найбільше постраждали від впливу кризи та введення мораторію на задоволення вимог кредиторів. В результаті чого, тимчасові адміністрації було введено до наступних комерційних банків [115]..

У кризовий період, тимчасова адміністрація була застосована в 20 українських банках [25], а саме: ВАТ «КБ «Володимирський»; ТОВ КБ «АРМА»; ВАТ КБ «БІГ Енергія»; ВАТ «Селянський комерційний банк «Дністер»; ОВ «Діалог банк»; ТОВ КБ «Західкомбанк»; ВАТ «Інпромбанк»; ТОВ «Укрпромбанк»; ВАТ КБ «Надра»; ВАТ КБ «Іпобанк»; ВАТ «Родовід Банк»; АКБ «Трансбанк»; ВАТ «Банк Столиця»; АБ «Банк регіонального розвитку»; АКБ «Одеса-Банк»; ПАТ АБ «Укргазбанк»; АКБ «Національний кредит»; АКБ «Європейський»; АКБ «Київ»; ТОВ «УФГ»; ВАТ КБ «Національний стандарт».

Аналіз офіційних даних Національного банку України та перерахованих вище банків, дає підстави стверджувати, що процедура введення тимчасових адміністрацій відбулася без поглибленої оцінки необхідності такого заходу.

В цьому контексті, на нашу думку, необхідно проаналізувати основні проблеми, з якими було пов'язане введення тимчасових адміністрацій до окремих українських комерційних банків [98].

По-перше, введення тимчасових адміністрацій Національним банком України мало б відбуватися з чітким визначенням тих банків, на збереження фінансової стійкості яких доцільно направляти основний потік фінансових ресурсів. В цьому контексті зазначимо, що такими банками варто вважати системоутворюючі, оскільки втрата ними фінансової стійкості або навіть їх банкрутство може викликати виникнення ланцюгової реакції із банкрутств інших банків та викликати появу системних банківських криз. Крім того, аналітиками Міжнародного рейтингового агентства Fitch з метою підтримання фінансової стійкості проблемних банків необхідним є капіталовливання у розмірі 92 млрд. грн., однак, такого обсягу фінансових ресурсів недостатньо для повноцінного відновлення ними своєї діяльності, тому необхідним кроком з боку НБУ мало б бути ранжування пріоритетності відновлення платоспроможності банками, чого на практиці не відбулося [101].

По-друге, програма та плани подальшої діяльності та розвитку банків після закінчення періоду їх перебування в умовах тимчасових адміністрацій так і не були складені. В результаті, перспективи відновлення повноцінного функціонування таких банків на ринку є доволі сумнівним, оскільки очевидно, що введення тимчасових адміністрацій до них не дало необхідного ефекту. Так, окремі банки із наведеного переліку так і залишилися проблемними, частина із них збанкрутувала, деякі на сьогоднішній день ліквідовані [106].

Показово, що фінансовий стан націоналізованих банків у період фінансово-економічної кризи також довгий час залишався доволі неоднозначним – так, банки, що перейшли у власність держави – ПАТ «Родовід Банк», ПАТ АБ «Укргазбанк» та АКБ «Київ» не демонстрували фінансового оздоровлення. Більше того, ці банки за результатами 2009 р. були лідерами за обсягами отриманих збитків по системі (їх сумарний фінансовий збиток складав 11,6 млрд. грн., що на 30% перевищує збитки банківської системи України в цілому. Такі обсяги збитків пояснювалися надзвичайно високими обсягами проблемної заборгованості на балансах даних банків, тому основна частина фінансових ресурсів держави була спрямована на формування

резервів під неповернуті позики. Крім того, результатом такої політики стало перевищення статутного капіталу даних банків над власним капіталом у декілька разів. [170, 171, 172]

В якості прикладу можна привести діяльність ПАТ АБ «Укргазбанк» у період після проведення його націоналізації. Власний (балансовий капітал даного банку на 01.01.2010 р. складав 95,4 млн. грн., тоді як статутний капітал – 3,8 млрд грн. Зазначимо, що обсяги активів даного банку на цю дату склали більше 12 млрд.грн. Тобто очевидно, що ПАТ АБ «Укргазбанк» міг у будь-який момент втратити можливість виконання встановленого нормативу адекватності банківського капіталу (Н2). Для подолання цієї проблеми банк потребував додаткових фінансових вливань у розмірі 1,9 млрд. грн.

Процедура націоналізації трьох комерційних банків мала досить серйозні наслідки для їх діяльності – вони втрачали свої ринкові позиції майже в усіх сегментах. Особливо гостро ця проблема виявлялася у високих темпах відтоку депозитів як корпоративних, так і приватних клієнтів. За результатами двох останніх кварталів 2009 р. портфель депозитів приватних клієнтів банку ПАТ АБ «Укргазбанк» скоротився на 22% та склав 3,2 млрд. грн. Банк АКБ «Київ» зазнав більших втрат – обсяги залучених ним депозитів скоротилися на 64% та склали 0,8 млрд. грн. Єдиним націоналізованим банком, що у цей час продемонстрував номінальний приріст депозитів був ПАТ «Родовід Банк», однак, це пояснюється тим, що на його баланс були переведені депозити іншого проблемного банку – ПАТ «Укрпромбанк». Схожа ситуація існувала і з депозитами корпоративних клієнтів, оскільки, судячи із різким скорочення залишків на рахунках клієнтів-юридичних осіб, обсяги депозитів підприємств в ПАТ АБ «Укргазбанк» та ПАТ «Родовід Банк» скоротилися більше ніж на 35% та склали 0,9 млрд. грн. Однак, необхідно зазначити, що ПАТ АБ «Укргазбанк» і АКБ «Київ» збільшили обсяги своїх кредитних портфелів на 7% та 10% відповідно [170, 172].

Зазначимо, що світова практика вказує на досить неоднозначні та несприятливі перспективи тих банків, які були націоналізованими. Основною

проблемою для тимчасового власника таких банків (в Україні – це Міністерство фінансів) знайти інвесторів, які б згодилися придбати контрольний пакет акцій таких фінансово-кредитних посередників. Однак, продаж таких акцій як правило відбувається за ціною, вдвічі нижчою за номінал акцій. В результаті державна капіталізація таких банків може виявитися неефективною. Більше того, жодної заявки на повторну приватну капіталізацію націоналізованих в Україні банків так і не надходило [61].

По-третє, з високою долею впевненості можна стверджувати, що для приватних інвесторів вкладання коштів у розвиток нового банківського бізнесу є більш привабливим, оскільки ринкову репутацію нового банку забезпечити простіше, ніж відновити втрачену репутацію банків, до яких були введені тимчасові адміністрації. В цьому контексті зазначимо, що оприлюднення даних фінансової звітності націоналізованих банків та банків із тимчасовими адміністраціями відбувалося із значними затримками, що опосередковано свідчить про їх незадовільний фінансовий стан. Разом з тим, зазначимо, що у період загострення фінансово-економічної кризи 2008-2010рр., єдиним банком із тимчасовою адміністрацією, що демонстрував певні сигнали для фінансового оздоровлення був АКБ «Національний кредит» [25].

По-четверте, в українській практиці доволі негативним супутнім фактором для підтримання довіри з боку клієнтів до вітчизняної банківської системи було введення мораторію на задоволення вимог кредиторів. Обмеження на зняття депозитів, примусова пролонгація депозитних договорів та відсутність дивідендних виплат – все це підриває довіру до банків із тимчасовою адміністрацією. Крім того, довгий час після завершення дії мораторію, частина банківських послуг, що у до кризовому періоді надавалася клієнтам цих банків була заблокованою (зокрема функціонування банкоматів, терміналів тощо) [86].

По-п'яте, критерії, за якими Національний банк України міг би оцінити ефективність діяльності тимчасових адміністрацій так і не були встановлені. [67].

Іншим антикризовим заходом, що був застосований НБУ у період фінансово-економічної кризи було створення санаційного банку. Рішення про відкриття на базі ПАТ «Родовід Банк» санаційного банку було прийняте 14.09.2011р., а наступного дня було ухвалене рішення про введення до даного банку тимчасової адміністрації [175].

Санаційний банк є процедурою, що вводиться Центральним банком країни у першу чергу з метою захисту інтересів клієнтів та кредиторів проблемних банків. Національний банк України визначено основні функції санаційного банку наступним чином:

- впровадження та реалізація посиленних заходів щодо забезпечення повернення тих позик, що були визнані як проблемні;
- управління проблемними активами інших банків, що були націоналізовані державою.

Варто зазначити, що переведення проблемних активів (зокрема проблемних позик) на баланс санаційного банку є основною метою його створення. Разом з тим, повернення проблемних позик даним банком, на думку експертів, як правило відбувається частково, не в повному обсязі чи, навіть, не відбувається взагалі, тому такий захід можна вважати малоефективним [178].

Однак, з високою долею впевненості можна стверджувати, що створення санаційного банку в Україні відбувалося не з метою повернення проблемних позик, а очищення балансів капіталізованих державою проблемних банків, а, відтак, підвищення інвестиційної привабливості даних банків [108].

Таким чином, необхідно виділити ряд наступних проблем, що на сьогоднішній день постають перед банківською системою України:

1. Значний дисбаланс щодо концентрації капіталу між банками різних груп (частка власного капіталу банків першої групи в загальному обсязі в 2007 р. складала 50%, в 2009р. – 62%, в 2010 р. – 70%, в 2011-2013 рр. – близько 61%) [149].

2. В докризовий період мало місце значне перевищення обсягів зростання активів в банківській системі (в 2002-2008рр. – майже вдвічі

щорічно) над обсягами акумулювання капіталу, тоді як темпи цього зростання демонстрували протилежну тенденцію [182].

3. Низький рівень капіталізації банківської системи України (відношення власного капіталу банків до ВВП у 2007 р. складало 5,9%, у 2008 р. – 7,3%, тоді як в середньому для країн із перехідною економікою – близько 30%, а для країн з розвинутою економікою – 50%) [53].

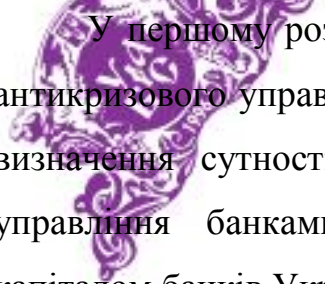
4. Поступове збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі України (з 9,6% в 2005 р. до 39,5% в 2013 р., що становить загрозу для фінансової безпеки банківської системи України) [206].

5. Низька ефективність використання БК (показник ROE в 2008 р. складав 12,67%, в 2010 р. – -32,52%, в 2013 р. – 3,03%, тоді як в середньому для країн із перехідною економікою: у 2008р. – 14%, у 2010р. – 1,3%, у 2013р. – 8%) [143].

6. Дисбаланс у структурі БК (у 2008 р. частка статутного капіталу у регулятивному капіталі банків складала 59%, у 2010р. – 87,77%, в 2013р. – 97,87%, тоді як оптимальним вважається 30%), що свідчить про низький рівень залучення банками капіталу другого рівня [230].

7. Надзвичайно високий рівень проблемної заборгованості (за даними агенції Standard & Poor's в 2008-2009 рр. він складав 50-75%) на фоні відповідності фактичних значень нормативу достатності БК (в кризовий період – близько 14%) вимогам Базельського комітету з банківського нагляду (більше 8%) [224].

Висновки до розділу 1

У першому розділі «Економічні передумови розвитку теорії та практики антикризового управління капіталом банків в Україні» узагальнено підходи до визначення сутності, структури та функцій БК, а також антикризового управління банками; досліджено проблеми та перспективи управління капіталом банків України в умовах фінансової кризи.

За результатами розділу зроблено наступні висновки:

1. Автором узагальнено напрацювання вітчизняних та закордонних економістів в межах найбільш поширених наукових концепцій щодо визначення сутності поняття «капітал» (капітал як форма багатства, капітал як один із факторів виробництва, капітал як сума грошей) та «банківський капітал» (банківський капітал як різновид грошового капіталу, банківський капітал з точки зору ресурсної бази банку, ототожнення банківського капіталу та банківських ресурсів).

2. У роботі класифіковано основні види банківського капіталу за організаційно-правовою формою банку, за ступенем прогнозованості, за характером мобілізації, за способом розрахунку, за характером участі у діяльності, за формою власності, за формою залучення, за джерелом утворення, за резидентністю, за строковістю.

3. Проведена систематизація наукового підґрунття щодо визначення сутності поняття криза дозволив дійти висновку, що в економічній літературі відсутній єдиний підхід до її визначення, а відтак, кризу прийнято розуміти як деструктивне явище; як перелом, що може мати конструктивні наслідки; як циклічне явище.

4. Особливою уваги в роботі приділено дослідженню системних банківських криз та криз окремого банку, що дозволило встановити їх причини, перебіг та наслідки для банківської системи країни та національного фінансово-економічного середовища в цілому.

5. Автором доведено, що найбільш ефективними та дієвою стратегією антикризового управління банками є превентивна, а не регулююча. У роботі превентивна стратегія управління банками розглядається з позиції наступних інструментів: антикризовий моніторинг; аналіз ступеня вразливості банку до кризових явищ; створення та впровадження антикризових організаційних стратегій; система внутрішньобанківського аналізу та контролю; створення ефективного антикризового планування; система зниження ризикованості банківського бізнесу; система протидії незаконним операціям в банку.

б. Дослідження аналітичних матеріалів та статистичних оглядів стосовно функціонування банківської системи України дозволив автору виділити ряд досить серйозних фінансово-економічних проблем: 1) значний дисбаланс щодо концентрації капіталу між банками різних груп; 2) існування у докризовому періоді значного перевищення обсягів зростання активів в банківській системі (в 2002-2008рр. – майже вдвічі щорічно) над обсягами акумулювання капіталу, тоді як темпи цього зростання демонстрували протилежну тенденцію; 3) низький рівень капіталізації банківської системи України; 4) поступове збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі України (з 9,6% в 2005 р. до 39,5% в 2013 р., що становить загрозу для фінансової безпеки банківської системи України); 5) низька ефективність використання БК; 6) дисбаланс у структурі БК; 7) надзвичайно високий рівень проблемної заборгованості.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано автором в роботах [25, 93, 95, 98, 101, 120].

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ"
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING"
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНЮВАННЯ АДЕКВАТНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

2.1 Адекватність банківського капіталу в контексті формування сучасної теорії банківського менеджменту.

Капітал банку – основа його функціонування як фінансово-кредитної установи. Загострення інфляційних процесів в усьому світі, одночасне з цим розширення обсягів та напрямів банківської діяльності, глобальні кризові явища, які збільшують рівень ризикованості, спричиняють більш жорсткі вимоги до фінансових ресурсів банку як джерела покриття збитків, що вимагає від банків необґрунтованого розширення їх регулятивного капіталу. Це призводить до зниження ефективності діяльності банків, так як виникають відчутні дисбаланси між регулятивним капіталом та обсягам наявних активів, зважених за рівнем ризику. У свою чергу це може викликати довгострокові негативні тенденції, тобто виникнення кризи банку [109].

Проблема достатності банківського капіталу почала активно розглядатися із 1970-х років, коли був розроблений та впроваджений метод, за допомогою якого відбувалося регулювання достатності банківського капіталу, тобто підхід, що був розроблений Базельським комітетом по банківському нагляду, який був заснований у 1974р. при Банку міжнародних розрахунків. Він був створений країнами, що входили до групи десяти (G10 або The Group of Ten), серед яких були наступні країни: Канада, США, Великобританія, Франція, Бельгія, Італія, Швейцарія, Нідерланди, Швеція, Японія. Серед основних напрацювань вказаної комісії варто відзначити створення та поступове вдосконалення документу, який надає рекомендації щодо управління капіталом, активами та ризиками банку, тобто базельської угоди. На сьогоднішній день біля 100 країн так чи

інакше намагаються дотримуватися її положень, в складі яких також Україна [195].

Базель I або Базельська угода, що передбачала встановлення певних вимог до структури капіталу та рівня ризикованості різних видів банківських активів та позабалансових зобов'язань. У змісті цього документу, насамперед мова йде про кредитний ризик та його зв'язок із капіталом банку, так як саме капітал є джерелом покриття збитків за умови неплатоспроможності позичальників [162].

Оцінка кожного виду проводиться процедурою множення вартості певного виду активу чи позабалансового зобов'язання на відповідний коефіцієнт ризикованості (рекомендовані розміри яких наведені у документі), що дає можливість оцінити потенційний збиток від певних операцій. Проаналізовані за цим методом позабалансові зобов'язання та активи банку в документі відображаються як сукупні активи, зважені за рівнем ризику [220].

Недоліком даного документу є фактично врахування лише кредитного ризику (ризик ліквідності, валютний ризик, процентний в документі не розглядаються) [56].

Національний банк України, відповідно до вимог Базеля I, встановлює нормативи достатності капіталу, які мають дотримуватися банками за будь-яких умов. Принципи розрахунку нормативів НБУ, та їх нормативні значення наведені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Окремі нормативи НБУ, що встановлюють вимоги до структури капіталу залежно від рівня кредитного ризику (розроблено автором на основі [146, 147, 177, 220])

№ п.п.	Назва нормативу	Принцип розрахунку	Нормативне значення
Нормативи капіталу			
1.	Мінімальний розмір регулятивного капіталу (Н1).	Встановлюється НБУ	120 млн. грн.

продовження табл. 2.1

2.	Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2).	Розраховується співвідношенням регулятивного капіталу до сумарних активів і позабалансових зобов'язань, зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями та на суму забезпечення кредиту (вкладень у боргові цінні папери) безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям у вигляді застави майнових прав і зважених за ступенем кредитного ризику.	Не менше 10%
3.	Норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3).	Розраховується співвідношенням регулятивного капіталу банку до його сукупних активів.	Не менше 9%

Більш вичерпний перелік економічних нормативів Національного банку України представлений у Додатку В.

Кожен із наведених у табл. 1.16 нормативів має відповідний економічний зміст [177]. Охарактеризувати зміст вказаних нормативів можна наступним чином:

- норматив Н1 – його обсяг встановлюється НБУ та є обов'язковою вимогою до капіталу кожного банку;
- норматив Н2 – характеризує спроможність відповідного банку в повному обсязі та своєчасно погашати свої зобов'язання, що є результатом кредитних, торгівельних та інших операцій банку, що мають грошовий характер. Збільшення цього показника характеризує збільшення ступеня ризику, що лягає на власників банку, а зменшення означає збільшення тягара ризиків, що мають прийняти клієнти банку. Тобто його значення полягає у недопущенні перекладання надмірного ризику на клієнтів з боку власників банку;
- норматив Н3 – характеризує необхідний розмір регулятивного капіталу банку для здійснення його активних операцій;

- норматив Н7 – встановлюється для захисту банку від ризику невиконання зобов'язань його контрагентами (тобто від надмірного кредитного ризику);
- норматив Н8 – встановлюється для мінімізації концентрації ризику невиконання своїх зобов'язань окремими контрагентами банку;
- норматив Н9 – Встановлюється для забезпечення захисту банківської установи від ризику прямого чи опосередкованого впливу інсайдера на діяльність банку;
- норматив Н10 – встановлюється для зменшення всіх ризиків від діяльності з інсайдерами.

Крім того, нормативні значення цих показників для спеціалізованих та ощадних банків встановлюються окремо. Спеціалізованим вважають банк, 50% активів якого є активами одного виду (серед яких варто виділити інвестиційні, клірингові, іпотечні банки). Якщо 50% пасиву банку складають вклади фізичних осіб, то такий банк вважають ощадним [164, 179].

Незважаючи на досить просту систему оцінки достатності капіталу банку за цим методом, на сьогоднішній день він є морально застарілим, однак використовується у більшості країн світу, зокрема і в Україні.

Базель II був прийнятий Базельським комітетом у 2004р. та використовується найбільшими міжнародними банками [111]. До його структури були включені певні зміни, серед яких:

Частина 1, яка стосується вимог до власного капіталу банку:

- Пропонується зміна специфіки створення резервних фондів для покриття наслідків впливу кредитних ризиків.

У другій редакції основним ризиком також вважають кредитний, так як він може охоплювати ризик ліквідності контрагента, ризик його неплатоспроможності тощо. Базель I встановлював рівень ризикованості активних операцій з контрагентом, виходячи із його категорії, а не із принципу фактичної сутності такого ризику [228].

Це вимагало принципово нового підходу до оцінки кредитного ризику банку. При розробці Базеля II був запропонований метод оцінки на основі

зовнішніх рейтингів, який більшість банків не можуть собі дозволити, тому пізніше був розроблений метод на основі внутрішніх рейтингів. В цих умовах банки можуть встановлювати обсяг резервів, необхідних для покриття їх ризиків, виходячи із розроблених ними системах оцінки ризику. Базель II передбачає можливість поступового скорочення резервів банку, за умови відповідного вдосконалення такої системи оцінки [110].

Варто відзначити, що положення, які зазначені у другій редакції базельської угоди, стосуються неочікуваного ризику. Під очікувані ризики мають бути створені спеціалізовані резерви [266].

– Вдосконалена система інструментів пом'якшення банківського ризику.

На відміну від Базеля I, де перелік інструментів пом'якшення банківських ризиків був досить незначним, Базель II передбачає певні гарантії та розглядає кредитні деривативи (кредитне-дефолтне боргове зобов'язання, кредитно-дефолтний своп, своп повного повернення) [104]. Крім того друга редакція передбачає використання нетінгу, тобто зустрічна компенсація активів та зобов'язань банку а також банківських сальдо між декількома банками чи філіалами одного банку, що зменшує рівень ризику [228].

– Встановлення вимог щодо покриття збитків, внаслідок впливу операційних ризиків.

Для покриття операційного ризику необхідне формування відповідних резервів, що особливо актуально за умови зменшення резервів в рамках проведення внутрішніх рейтингів [111].

– Вдосконалення принципів проведення операцій із сек'юритизації активів.

Головною метою є зменшення регулятивного арбітражу, тобто усунення можливості банків ухилення від виконання встановлених регулятивних вимог на основі виведення капіталів із секторів з більшим регулюванням та відповідного пере розподілення їх у сектори з меншим ступенем регулювання. Усунення такої можливості, на думку експертів, має знизити обсяги

сек'юритизації активів, які використовують банки для вивільнення регулятивного капіталу [177].

– Вдосконалення принципів проведення операцій, що стосуються торгового портфелю банку.

Встановлюються більш конкретні вимоги щодо торговельного портфелю банку (тобто частини загального портфелю, яка стосується тих об'єктів, які банк у найближчому майбутньому має намір продати). Також наголошується на необхідності пруденційної оцінки (оцінки, що базується на зовнішньому нагляді, який направлений на недопущення банкрутства банку) при продажу об'єктів, які характеризуються низьким рівнем ліквідності [177, 228].

Частина 2, яка стосується перевірки банків органами банківського нагляду:

– Базель II встановлює вимоги щодо підвищення резервів банку, за умови, якщо вони є неадекватними по відношенню до ризикового профілю банку [228].

– Органи банківського нагляду можуть безпосередньо втручатися у діяльність банку, якщо розмір його капіталу має тенденцію до зниження нижче мінімального рівня [111].

– Розглядається необхідність постійної та активної співпраці між органами нагляду та банками [109].

Частина 3, що стосується прозорості діяльності та ринкової дисципліни банків

– Передбачає чіткого та широкого розкриття банківської фінансової звітності, що гіпотетично створить умови саморегуляції банків. Однак, на думку експертів, ця частина є неадекватною до сучасних умов ведення бізнесу [208].

У зв'язку із курсом України до інтеграції із західною економічною спільнотою, була розглянута можливість зворотного введення принципів Базеля II (від третьої частини (опори) до першої), однак на сьогоднішній день

особливий успіх у впорядкуванні своєї діяльності до вимог Базеля 2 досягли лише банки з іноземним капіталом [169].

У зв'язку із поглибленням наслідків світової фінансово-економічної кризи, базельським комітетом в 2009р. були розроблені оновлені рекомендації, впровадження яких має підвищити фінансову стабільність світової банківської системи. Новий документ отримав назву **Базель 3**, його впровадження у банківську практику планувалося на початок 2013р., однак на сьогоднішній день так і не відбулося [20].

Основними змінами Базеля 3 по відношенню до попередніх його редакцій є [101, 146, 229]:

- підвищення вимог до капіталу першого рівня – він має становити 6% від активів банку (Базель 2 передбачав 4,5%). Введення таких норм передбачається із січня 2013р. по січень 2015р.
- створення додаткового спеціального ліквідного резерву (резервний капітал) у розмірі 2,5% від активів банку;
- мінімальний рівень ліквідного резерву власного капіталу має бути підвищений до 4,5% (Базелі 2 передбачалося 2%);
- за умови виникнення системної банківської кризи, банки, в залежності від їх розміру, повинні направляти до 2,5% капіталу на створення спеціального стабілізаційного резерву;
- структура резервів має бути впорядкована до січня 2019р.

Незважаючи на досить жорсткі вимоги до структури капіталу та створення резервів, на думку експертів, впровадження вимог Базеля 3 не дасть того ефекту, на який очікують його розробники [83]. Фактично він направлений на регулювання банківської діяльності як елементу фінансової системи, однак на сьогодні для подолання досить серйозних наслідків світової фінансово-економічної кризи, вказаних заходів може виявитися замало [111].

Нажаль, безпосереднє впровадження принципів банківського менеджменту, передбачених у третій редакції Базельської угоди, має на своєму шляху певні специфічні проблеми:

– по-перше, це значний дисбаланс між реальним та фінансовим секторами світової економіки, в результаті чого вся світова грошова маса вже не має реального матеріального підкріплення;

– по-друге, кризові явища 2009-2010рр. та можливість виникнення другої хвилі кризи, що може мати руйнівні наслідки для світової фінансової системи [55].

З цих позицій, більшість банків фізично не зможуть виконувати нових умов Базеля 3, а до моменту, коли за планом вони повинні бути впровадженими, світова банківська система може опинитися на межі повного колапсу [229].

З іншого боку, в країнах, де розвиток фінансового сектору економіки є не таким значним як у західних країнах, серед яких можна вважати і Україну, введення вимог Базеля 3, може створити умови для підвищення стійкості фінансової системи держави.

Однак, варто зазначити, що в Україні, нова система має потенціал до впровадження також лише у банках з іноземним капіталом, діяльність яких сьогодні поступово приводиться до умов Базеля 2 [111].

Варто зазначити, що у трьох редакціях Базельської угоди крім структури капіталу, активів та питань створення резервів, увага також приділяється поняттю кредитний ризик, під яким розуміють максимальні збитки, що може понести банк у відповідний період часу з певною вірогідністю у результаті поступового знецінення його кредитного портфеля, у зв'язку із повною чи частковою втратою позичальниками своєї платоспроможності до моменту, що передбачений у кредитному договорі як термін погашення [101, 226].

У структурі кредитного ризику розрізняють ризик портфеля та ризик окремого позичальника:

– Ризик портфеля представляє собою певну ймовірність поступового або різкого знецінення частини активів банку, що можуть бути у вигляді боргових зобов'язань та загальним обсягом виданих кредитів. Також ризиком кредитного

портфелю вважають ситуацію, в умовах якої фактична дохідність по активам чи їх частині буде нижчою ніж заздалегідь запланований рівень [129].

– Під кредитним ризиком окремого позичальника розуміють ймовірність несплати в повній мірі основної суми боргу та нарахованих за користування кредитом відсотків в обумовлений кредитним договором строк [180].

Проте, методика оцінки достатності капіталу, що запропонована Базельським комітетом є не єдиною, зокрема в вітчизняній банківській практиці використовуються і інші методики для встановлення вартості, достатності та регулювання капіталу [115].

В контексті проблеми визначення вартості банківського капіталу, в економічній літературі визначають наступні методи

1. Метод балансової вартості. Його суть полягає у визначення вартості капіталу через балансову вартість активів банку та його зобов'язань на дату їх відображення у балансі [80, 162].

Бухгалтерський метод оцінки капіталу можна представити у вигляді формули:

$$A = K + Z, \quad (2.1)$$

де: A – балансова вартість активів банку на дату відображення у балансі;

K – вартість банківського капіталу;

Z – розмір зобов'язань банку.

Виходячи із формули (2.1), вартість банківського капіталу розраховується як різниця балансової вартості активів та відображених зобов'язань банку:

$$K = A - Z, \quad (2.2)$$

Перевагою вказаного методу є його простота та достовірність, за умови, коли ринкова вартість банківського капіталу відповідає балансовій. Однак, на практиці, враховуючи об'єктивні фінансово-економічні причини, ринкова вартість може значно різнитися із балансовою, що робить вказаний метод досить неточним [55, 182].

2. Метод ринкової вартості. Суть якого полягає у розрахунку вартості банківського капіталу, використовуючи при цьому ринкову вартість активів та

зобов'язань. Спосіб розрахунку ідентичний до методу балансової вартості, тобто за формулою (2.2). Показник ринкової вартості банківського капіталу є необхідним для менеджменту і показовим для інвесторів та акціонерів, так як він може відобразити реальні позиції банку на ринку фінансово-кредитних послуг у будь-який час та ступінь захищеності вкладів [22, 41].

Ринкову вартість капіталу банку можна також оцінити за наступною формулою:

$$K = P \times n, \quad (2.3)$$

де: K – ринкова вартість капіталу;

P – курсова вартість однієї акції банку;

n – кількість акцій у обороті.

Недоліком вказаного методу є досить важкий процес встановлення ринкової вартості активів банку та його зобов'язань. Крім того, на відміну від інших, цей метод дозволяє отримати реальні дані, що часто є не вигідним для менеджменту банку, а тому його найчастіше використовують лише для внутрішніх потреб у аналізі та контролі банківської діяльності [53].

3. Метод «регулюючих бухгалтерських процедур». Суть якого полягає у встановленні регулятором певних норм та процедур вартості капіталу. Недоліком цього методу є досить довільний набір складових банківського капіталу, до якої часто включають резерви на покриття збитків та боргових зобов'язань, а тому цей метод зазнає серйозної критики [94].

В розрізі питань визначення достатності банківського капіталу, вчені-економісти виділяють наступні методи її встановлення:

1. Метод лівериджу, що особливістю якого є встановлення нормативного значення у відношення залучених та власних коштів банку. На сьогоднішній день майже не використовуються, однак може бути застосований як додатковий до інших методів оцінки.

У роботі [56] виділяють наступні суттєві недоліки даного методу:

– Він не враховує специфічність різних видів капіталу.

- Ступінь ризикованості активних операцій до розрахунку не приймаються.
- Позабалансові зобов'язання та рівень їх ризикованості не враховуються.

2. Метод порівняльного аналізу показників, принципом якого є розрахунок показників достатності капіталу (відношення капіталу до сукупних депозитів чи активів) та порівняння їх із показниками банків-конкурентів чи середньо галузевими значеннями. Досить динамічний аналіз показників достатності за цим методом дозволить встановити певну тенденцію та виявити відхилення від норми чи спрогнозувати виникнення кризи [105].

Недоліками цього методу вважають суб'єктивність оцінок та недоступність достовірних даних для порівняння.

3. Метод експертних оцінок, основою якого є дослідження експертами ефективності діяльності банку, ступеня його ліквідності, проведення поглибленого аналізу основних показників діяльності, клієнтської бази, динаміки обсягів кредитних та депозитних операцій тощо, тобто проводиться вивчення діяльності конкретного банку в умовах впливу внутрішніх та зовнішніх факторів [128]. Якщо внутрішня ситуація у банку є незадовільною або зовнішнє середовище характеризується значним ступенем ризикованості, то експерти можуть зробити висновок про необхідність збільшення капіталу. Даний метод як правило використовують для аналізу діяльності конкретного банку на конкретному ринку тих чи інших банківських послуг [56]

Аналізуючи перераховані вище методи, варто відмітити, що вони є класичним відображенням абсолютного обсягу наявного банківського капіталу, що у більшості своїй базуються на рекомендаціях Базельського комітету по банківському нагляду.

Разом з тим, в цьому контексті досить неоднозначним є підхід до визначення такого поняття як «адекватність капіталу», основні підходи до розуміння якого, представлені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Основні підходи до визначення сутності поняття «адекватність банківського капіталу»

Автор, джерело	Визначення
Адекватність капіталу як один із показників банківського менеджменту	
Закон України «Про банки та банківську діяльність» [164]	Адекватність капіталу – це норматив співвідношення обсягів регулятивного капіталу до суми наявних активів, зважених за рівнем ризику
Васюренко О.В. [218]	Показник рівня адекватності банківського капіталу представляє собою співвідношення між основним капіталом банків та його загальними активами, зменшеними на обсяги створених резервів фінансових ресурсів під активні операції
Financial Times Lexicon [225]	Адекватність капіталу – це міра фінансової стійкості банку, виражена як відношення його капіталу до наявних активів.
Современный экономический словарь [181]	Адекватность капитала – это показатель деятельности банка, выражаемый в виде отношения собственных средств банка к суммарному объему активов, взвешенных с учетом риска.
Адекватність капіталу як фактор надійності банку	
Мороз А. М. [144]	Адекватність капіталу дає підстави сформулювати уявлення про рівень надійності та ризикованості банку, а також про можливість його покриття збитків наявним капіталом.
Герасимович А.М. [36]	Адекватність капіталу – це відображення рівня ризикованості та надійності банку та зумовлює підхід до розуміння сутності банківського капіталу як до джерела покриття можливих збитків
Васюренко О.В. [59]	Норматив адекватності капіталу розраховується з метою недопущення перекладання ризиків (кредитного, неповернення активів) банками на своїх кредиторів та вкладників

На основі наведених у табл. 1.17 підходів до розуміння сутності поняття «адекватність капіталу» в економічній літературі також існують методи її кількісної оцінки, найвідоміших із таких методів зокрема є визначення коефіцієнту адекватності капіталу, більше відомого в літературі як коефіцієнт CAR (від англ. Capital adequacy ratio) [111], що розраховується за наступною формулою:

$$CAR = \frac{TC1 + TC2}{RWA}, \quad (2.4)$$

де: TC1 (від англ. Tier capital 1) – капітал 1-го рівня;

TC2 (від англ. Tier capital 2) – капітал 2-го рівня;

RWA (від англ. Risk weighted assets) – активи, зважені за рівнем ризику.

Виходячи із цього, з високою долею впевненості можна стверджувати, що поняття «достатність капіталу» та «адекватність капіталу» в зарубіжній та

вітчизняній літературі ототожнюються. Різниця полягає лише у тому, що у західній банківській практиці прийнято виділяти, а тому включати до розрахунку показника достатності\адекватності, два рівні капіталу, тоді як у вітчизняній, за базу розрахунку цього показника прийнято брати регулятивний капітал [110, 177].

Однак, на нашу думку, ці поняття, хоч і можуть нести подібне смислове навантаження, проте мають різне значення для використання у практиці сучасного банківського управління. Такий висновок можна зробити, співставивши сутність понять «достатність» та «адекватність».

Термін «достатність» у найширшому значенні прийнято розуміти як: повноту (повнота – відповідність необхідності, наявність всіх необхідних елементів) та передумова (наявність всіх необхідних передумов, усвідомлена наявність всього, що необхідно). Показово, що одним із синонімів достатності є поняття «адекватність», проте, адекватність, на нашу думку, можна вважати лише частковим випадком достатності [181].

На відміну від достатності, термін «адекватність» (від лат. *Adaequatus* – співставлений) означає рівність, відповідність, еквівалентність, тобто відповідність (або подібність) відображення певного економічного явища об'єктивній реальності [63].

Виходячи із цього, достатність капіталу відображає певну кількість капіталу, яка забезпечує надійність та платоспроможність банку, тоді як адекватність капіталу, на нашу думку, означає його відповідність об'єктивним економічним процесам, що проходять або будуть проходити у фінансово-кредитній установі.

Узагальнення нормативної бази та наукових праць з досліджуваної проблематики дозволяє стверджувати про ототожнення сутнісного розуміння понять «достатність БК» та «адекватність БК». Ми вважаємо такий підхід необґрунтованим, виходячи з чого адекватність автор пропонує вважати значно більш широкою характеристикою БК, ніж його достатність (рис. 2.1).

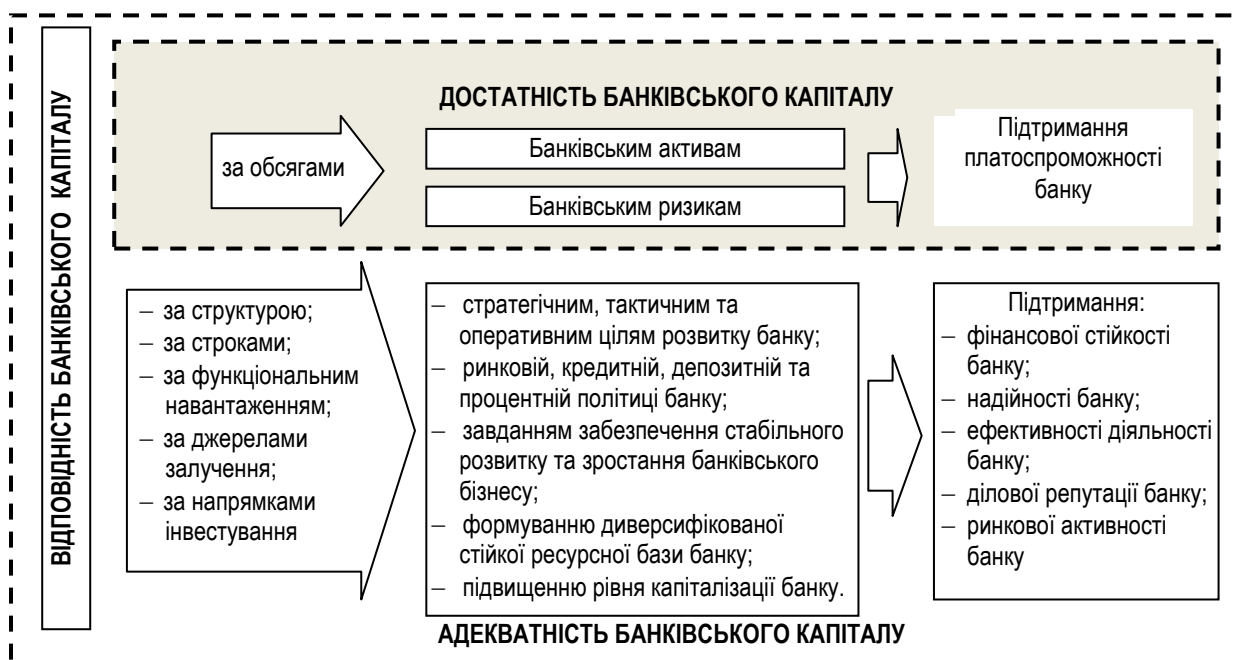

Рисунок 2.1 – Сутнісно-функціональне призначення та ієрархічний взаємозв'язок понять «достатність БК» та «адекватність БК»
(авторська розробка)

Так, зокрема, на нашу думку достатність БК варто розглядати через відповідність його обсягу потребам підтримання платоспроможності банку, можливим втратам банку від матеріалізації ризику, пов'язаного із проблемною заборгованістю, а адекватність – через відповідність не тільки його кількісних параметрів (обсягу), а і його якісних характеристик (джерел залучення, строків, структури, функціонального навантаження, напрямків використання) стратегічним та тактичним завданням розвитку банку.

Таким чином, достатність БК пропонується визначати як відповідність обсягів регулятивного БК наявному обсягу зважених за ризиком активів. Натомість, під адекватністю БК доцільно розуміти кількісну, структурно-компонентну, функціональну, строкову відповідність БК стратегічним та тактичним завданням забезпечення його платоспроможності, фінансової стійкості, надійності, безпеки, ефективності, ділової репутації, ринкової активності.

2.2 Методичні основи обґрунтування взаємозв'язку між рівнем капіталізації банківської системи та динамікою її розвитку

В контексті вивчення питань, пов'язаних із адекватністю банківського капіталу особливого значення набуває коло проблем, пов'язаних невідповідністю принципів розрахунку даного нормативу тим задачам, що мають виконуватися за допомогою нього.

На підтвердження цієї тези варто зазначити, що світова практика діяльності банків під час світової фінансово-економічної кризи демонструвала існування проблем із ліквідністю навіть тих банків, що у до кризовому періоді не мали жодних проблем із адекватністю банківського капіталу [258].

Виходячи із чого, встановлення реального взаємозв'язку між рівнем адекватності в банківській системі (як загального макроекономічного показника) та рівнем розвитку банківської системи є, на нашу думку надзвичайно важливим питанням наукового сьогодення [119].

Зазначимо, що діагностування взаємозв'язку між рівнем адекватності банківського капіталу та рівнем розвитку банківської системи можливо провести на основі моніторингу певних показників. З метою проведення аналітичних досліджень в рамках виявлення тих показників, якими доцільно діагностувати існування такого взаємозв'язку, необхідним є збір та систематизація статистичної фінансової інформації, що має стосуватися різних напрямків функціонування системи українських банків та перевірка гіпотез щодо ступеня та напрямків впливу зміни рівня адекватності банківського капіталу на стан фінансово-економічного розвитку банківської системи на основні проведення кореляційно-регресійного аналізу між основними макроекономічними показниками та нормативом адекватності банківського капіталу [207]. Перевірка гіпотез впливу окремих аспектів функціонування банків на макроекономічні показники досить широко використовуються у наукових дослідженнях, зокрема підтвердження гіпотез щодо впливу різних макроекономічних індикаторів на рівень адекватності банківського капіталу

знаходить своє відображення у роботах фахівців Світового банку та Міжнародного валютного фонду, крім того перевірки гіпотез впливу державного капітал на економічне середовище країни також присвячені роботи і російських вчених, зокрема А.В. Вернікова, К.О. Глушкової [26, 38, 39, 238, 239, 246, 247, 248, 265, 271, 272].

Систематизуючи іноземну наукову літературу, статистичні огляди та аналітичні матеріали та беручи до уваги специфіку функціонування банківської системи України можна виділити ряд гіпотез (табл. 2.2)

Таблиця 2.3 – Гіпотези щодо впливу нарощування рівня адекватності банківського капіталу (БК на банківську систему країни [26, 38, 39, 248, 271, 272]

№ п.п	Гіпотеза	Результуючі показники
1	Нарощування значення нормативу адекватності БК впливає на якість фінансового посередництва та його глибину	Відношення сукупних активів банків до ВВП
		Відношення сукупних кредитів банків до ВВП
		Відношення сукупних депозитів банків до ВВП
2	Нарощування значення нормативу адекватності БК здійснює позитивний вплив на рівень довіри до банківського сектора	Відношення депозитів до запитання та довгострокових ощадних вкладів
		Відношення грошових ресурсів та суми грошей та квазігрошей в економіці
		Відношення грошової маси та грошової бази
3	Нарощування значення нормативу адекватності БК забезпечує зниження рівня транзакційних витрат	Аналіз процентної маржі
4	Нарощування значення нормативу адекватності БК впливає зміну принципів кредитування банками приватного сектора	Відношення кредитів приватному сектору до ВВП
		Відношення споживчих кредитів до сукупних активів
5	Нарощування значення нормативу адекватності БК сприяє збільшенню рівня політизованості фінансово-кредитної політики банків	Співвідношення кредитів державному сектору до ВВП
		Частка ОВДП в портфелі цінних паперів банків
6	Нарощування значення нормативу адекватності БК є каталізатором зниження якості кредитних портфелів комерційних банків	Співвідношення проблемних кредитів до активів
		Відношення резервів під проблемні кредити за загальних активів
7	Нарощування нормативу адекватності БК відображається на темпах економічного зростання країни та показниках економічного розвитку	Темп росту ВВП
		Індекс промислового виробництва
		Індекс інфляції (Індекс споживчих цін)
		Відношення кредитів не фінансовим корпораціям до ВВП

В рамках проведеного аналізу, на нашу думку, доцільно виділити наступні часові діапазони:

– 2002-2008рр. – цей період можна охарактеризувати як докризовий, тому його дані можна взяти за базу порівняння, оскільки фактично рецесія української економіки ще не відбулася;

– 2002-2012рр. – це загальний період дослідження.

Проведення кореляційного аналізу базується на розрахунку показника кореляції на основі методу Персона [43] за формулою :

$$r_{xy} = \frac{\sum (x - \bar{x})(y - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x - \bar{x})^2 \sum (y - \bar{y})^2}}, \quad (2.5)$$

де:

r_{xy} – коефіцієнт кореляції;

x – перша із досліджуваних величин;

\bar{x} – середнє значення першого масиву даних;

y – друга із досліджуваних величин;

\bar{y} – середнє значення другого масиву даних.

Статистичні матеріали, що були використані при розрахунку коефіцієнтів кореляції були систематизовані на основі даних офіційного сайту та вісників Національного банку України, статистичних щорічників та даних сайту Державного комітету статистики та розрахунках Міжнародного валютного фонду [147, 148, 149, 212, 213, 214, 245].

Результати проведеного кореляційного аналізу на предмет виявлення даного зв'язку представлені у табл. 2.4.

За даними табл. 2.4 показовим є те, що у докризовому періоді рівень нормативу адекватності банківського капіталу демонстрував сильний зв'язок майже з усіма обраними для розрахунку показниками. Однак, якщо розглядати загальний період дослідження, тобто 2002-2012рр., то такий зв'язок зник, що, на нашу думку, означає досить низькі прогностичні властивості рівня адекватності банківського капіталу.

Таблиця 2.4 – Кореляційний аналіз основних показників економічного росту країни із адекватністю банківського капіталу (розроблено автором на основі [147, 148, 149, 212, 213, 214, 245])

Вхідні дані	Значення аналізованих показників, ч.									Показники кореляції	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	r_{xy1}	r_{xy2}	
1 група - Показники фінансової глибини											
Загальні активи БС /ВВП	0,505	0,649	0,859	1,027	1,097	1,007	0,922	0,900	-0,800	-0,299	
Загальний обсяг капіталу /ВВП	0,354	0,493	0,674	0,832	0,843	0,728	0,652	0,611	-0,782	-0,394	
Відношення зобов'язань банків до ВВП	0,305	0,342	0,394	0,379	0,367	0,385	0,374	0,406	-0,873	-0,316	
2 група – Рівень довіри до банківської системи											
Депозити до запитання/Строкові депозити	0,602	0,507	0,490	0,427	0,557	0,577	0,552	0,479	0,860	0,466	
М1/М3	0,510	0,475	0,464	0,439	0,482	0,486	0,456	0,419	0,937	0,346	
Грошова маса/Грошова база	2,345	2,685	2,792	2,763	2,499	2,649	2,858	3,029	-0,858	-0,090	
3 група – Зниження транзакційних витрат											
Чиста процентна маржа	4,90	5,30	5,03	5,30	6,21	5,79	5,34	4,51	0,767	0,102	
4 група - Кредитна активність домогосподарств											
Частка кредитів споживчих в загальних активах	0,149	0,166	0,186	0,191	0,137	0,113	0,104	0,104	-0,887	-0,802	
Відношення кредитів домогосподарствам до ВВП	0,081	0,151	0,223	0,296	0,264	0,194	0,153	0,356	-0,785	-0,331	
5 група - Політизованість банківського сектору											
Кредити державному сектору до ВВП	0,000	0,000	0,000	0,000	0,006	0,008	0,006	0,004	0,866	0,335	
Частка ОВДП в портфелі ЦП банків	0,455	0,477	0,411	0,619	0,695	0,843	0,799	0,752	0,583	0,580	
6 група - Якість банківських активів											
Частка проблемних кредитів	0,580	0,598	0,481	0,039	0,137	0,153	0,147	0,148	0,628	-0,310	
Резерви під активні операції до загальних активів	0,044	0,038	0,033	0,050	0,122	0,137	0,130	0,111	0,647	0,401	
Відсоток виконання формування резерву	1,009	1,001	1,000	1,001	1,001	1,000	1,000	0,982	-0,712	-0,563	
7 група - Показники економічного розвитку											
Темп росту ВВП	1,245	1,148	1,227	1,286	1,130	1,138	1,213	1,232	-0,783	-0,338	
Індекс промислового виробництва	1,031	1,062	1,076	0,948	0,781	1,112	1,076	0,970	0,390	0,403	
Індекс інфляції (Індекс споживчих цін)	1,1030	1,1160	1,1660	1,2230	1,1230	1,0910	1,0460	1,1381	-0,924	-0,801	
Відношення кредитів нефінансовим корпораціям до ВВП	0,240	0,295	0,361	0,468	0,506	0,463	0,438	0,430	-0,765	-0,223	
База порівняння											
Адекватність банківського капіталу (норматив Н2)	0,151	0,168	0,149	0,141	0,139	0,1401	0,188	0,208	1	1	

r_{xy1} – кореляційний зв'язок між наведеними у таблиці показниками та рівнем достатності банківського капіталу у період 2002-2008рр.

r_{xy2} – кореляційний зв'язок між наведеними у таблиці показниками та рівнем адекватності банківського капіталу у 2002-2012рр.

У відповідності до наведеного у табл. 2.4 аналізу, можна зробити висновок про існування чи відсутність зв'язку між показником адекватності банківського капіталу та відповідним показником фінансово-економічного розвитку країни (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Результати кореляційного аналізу показника адекватності банківського капіталу та основних показників економічного розвитку країни (розроблено автором на основі [194, 238, 239, 246, 247, 248, 264, 271, 272])

Група індикаторів	Показники	Очікуваний характер зв'язку (за розрахунками МВФ та Світового банку)	За розрахунками автора для України		Відповідність виявлених зв'язків в Україні загальносвітовим тенденціям
			Коефіцієнт кореляції	Характер зв'язку	
Індикатори фінансової глибини	Відношення загального обсягу активів банківської системи до ВВП	Сильний зворотний	-0,299	Слабкий зворотний	За напрямком зв'язку – відповідають. Зв'язок є статистично незначущим
	Відношення загального обсягу капіталу в банківській системі до ВВП	Сильний прямий	0,192	Слабкий прямий	
Індикатори довіри до банківської системи	Частка депозитів до запитання у строкових депозитах банків	Зворотний	0,466	Слабкий прямий	За напрямком зв'язку – не відповідають. Зв'язок є статистично незначущим
	Відношення грошового агрегата М1 до грошового агрегата М3	Зворотний	0,346	Слабкий прямий	
	Відношення грошової маси до грошової бази	Прямий	-0,090	Дуже слабкий зворотний	
Індикатор рівня транзакційних витрат	Рівень чистої процентної маржі в банківській системі	Зворотний	0,102	Дуже слабкий прямий	
Індикатори якості банківських активів	Частка проблемних кредитів в загальних активах банківської системи	Сильний зворотний	-0,310	Слабкий зворотний	За напрямком зв'язку – відповідають. Зв'язок є статистично незначущим
	Відношення загального обсягу резервів БК під активні операції до загального рівня активів банківської системи	Прямий	0,401	Слабкий прямий	
	Відсоток виконання формування резерву в банківській системі	Прямий	-0,563	Середній зворотний	За напрямком зв'язку – не відповідають. Зв'язок є статистично незначущим

Показово, що у період 2002-2012рр. показник адекватності банківського капіталу не реагував ні на зміну у обсягах банківського капіталу, ні на зміну обсягів банківських активів, хоча вони складають основу для його розрахунку.

У відповідності із отриманими в ході аналізу даними, з'являється можливість систематизувати розглянуті показники за трьома групами:

1. Показники, що демонстрували досить сильний рівень кореляції із показником адекватності банківського капіталу у докризовому та загальному періодах:

– Частка споживчих кредитів в загальних активах банківської системи, даний показник демонстрував обернений, проте сильний зв'язок із рівнем адекватності банківського капіталу, лінійно-регресійна модель даного зв'язку відображена у табл. 2.6

Таблиця 2.6 – Лінійно-регресійний аналіз якості виявленого зв'язку частки споживчих кредитів в загальних активах банківської системи із рівнем адекватності банківського капіталу (авторська розробка)

Частка споживчих кредитів в загальних активах банківської системи							
rxy1 (2002-2008pp.)				rxy2 (2002-2012pp.)			
a	-0,40604499	0,216818	b	a	-0,47825	0,229267	b
sa	0,09433872	0,013371	sb	sa	0,118601	0,015743	sb
R ²	0,78746405	0,012649	s	R ²	0,643709	0,016562	s
F	18,5254313	5	df	F	16,26026	9	df
ssreg	0,00296396	0,0008	ssres	ssreg	0,00446	0,002469	ssres

Дані табл. 2.6 демонструють, що у докризовому періоді збільшення частки споживчого кредитування в загальних активах призводила до зниження адекватності банківського капіталу, при чому ця залежність була доволі сильною, так як за даними лінійно-регресійного аналізу, коефіцієнт детермінації R² демонстрував досить високу дисперсію (близько 79%). Разом із цим, варто зазначити, що у загальному періоді цей коефіцієнт характеризував певне послаблення дисперсії (близько 64%), що можна

пояснити зниженням рівня споживчого кредитування у період світової фінансово-економічної кризи [65].

Таким чином, даний показник доцільно використовувати для подальшого аналізу.

– Індекс інфляції (Індекс споживчих цін), зв'язок даного показника із рівнем адекватності банківського капіталу у розглянутих періодах був оберненим та досить сильним (табл. 2.7)

Таблиця 2.7 – Лінійно-регресійний аналіз якості виявленого зв'язку індексу інфляції із рівнем адекватності банківського капіталу (авторська розробка)

Індекс інфляції							
rxy1 (2002-2008pp.)				rxy2 (2002-2012pp.)			
a	-0,3260505	0,526711	b	a	-0,35243	0,560101	b
sa	0,06051531	0,067609	sb	sa	0,087738	0,097478	sb
R ²	0,85306857	0,010517	s	R ²	0,641935	0,016603	s
F	29,0294793	5	df	F	16,13508	9	df
ssreg	0,00321089	0,000553	ssres	ssreg	0,004448	0,002481	ssres

За даними лінійно-регресійного аналізу з високою долею впевненості можна стверджувати, що збільшення темпів інфляції також призводить до зниження адекватності банківського капіталу, оскільки одним із аспектів впливу рівня інфляції на економічне середовище країни є знецінення національної грошової одиниці, що призводить також і до знецінення банківського капіталу. При чому, даний зв'язок є досить сильним і у розглянутих періодах характеризувався дисперсією у 85% для до кризового періоду та у 64% для загального.

Таким чином, рівень інфляції може бути використаним у подальшому дослідженні.

2. Показники, що у докризовому періоді демонстрували сильний кореляційний зв'язок із рівнем адекватності банківського капіталу:

– Відношення кредитів домогосподарствам до ВВП, даний показник, аналогічно до попереднього, у розглянутих періодах демонстрував обернений зв'язок із рівнем адекватності банківського капіталу (табл. 2.8).

Лінійно-регресійна залежність, яку продемонстрував даний показник, дає підстави зробити висновок, що у докризовому періоді збільшення обсягів кредитів домогосподарствам, а відтак і її частки у ВВП країни призводило до зменшення рівня адекватності банківського капіталу, при цьому дисперсія, яку демонстрував коефіцієнт детермінації R^2 , була на рівні 61,6%.

Таблиця 2.8 – Лінійно-регресійний аналіз якості виявленого зв'язку показника відношення кредитів домогосподарствам до ВВП із рівнем адекватності банківського капіталу (авторська розробка)

Відношення кредитів домогосподарствам до ВВП							
rxy1 (2002-2008pp.)				rxy2 (2002-2012pp.)			
a	-0,18612074	0,185666	b	a	-0,07721	0,181812	b
sa	0,06570439	0,010242	sb	sa	0,073368	0,014459	sb
R^2	0,61609874	0,017	s	R^2	0,10957	0,026182	s
F	8,02418219	5	df	F	1,107478	9	df
ssreg	0,00231896	0,001445	ssres	ssreg	0,000759	0,00617	ssres

Лінійно-регресійна залежність, яку продемонстрував даний показник, дає підстави зробити висновок, що у докризовому періоді збільшення обсягів кредитів домогосподарствам, а відтак і її частки у ВВП країни призводило до зменшення рівня адекватності банківського капіталу, при цьому дисперсія, яку демонстрував коефіцієнт детермінації R^2 , була на рівні 61,6%.

Однак, у загальному періоді, зв'язок між даним показником та рівнем адекватності банківського капіталу був слабким ($R^2=10,9\%$), що також можна пояснити різким зниженням кредитної активності українських комерційних фінансово-кредитних інститутів у кризовий період.

Тобто, даний показник не може у повній мірі бути використаним у подальшому дослідженні.

–Депозити до запитання/Строкові депозити, даний показник демонстрував досить сильний прямий зв'язок із рівнем адекватності капіталу у докризовому періоді (табл. 2.9).

Лінійно-регресійна модель демонструє, що виявлений кореляційний зв'язок є доволі релевантним лише у до кризовому періоді, оскільки коефіцієнт детермінації R^2 відображав дисперсію на рівні 74% у період 2002-2008рр., а у загальному періоді спостереження він складав близько 22%.

Таблиця 2.9 – Лінійно-регресійний аналіз якості виявленого зв'язку між відношенням депозитів до запитання та строкових депозитів і рівнем адекватності банківського капіталу (авторська розробка)

Депозити до запитання/Строкові депозити							
rxy1 (2002-2008pp.)				rxy2 (2002-2012pp.)			
a	0,12032928	0,08634	b	a	0,082437	0,119386	b
sa	0,03186558	0,020996	sb	sa	0,052132	0,032276	sb
R^2	0,74038556	0,01398	s	R^2	0,217428	0,024545	s
F	14,259329	5	df	F	2,500544	9	df
ssreg	0,00278676	0,000977	ssres	ssreg	0,001507	0,005422	ssres

–Відношення грошових агрегатів М1/М3, кореляційний зв'язок даного показника із рівнем адекватності банківського капіталу у докризовому періоді був доволі сильним (табл. 2.10).

Таблиця 2.10 – Лінійно-регресійний аналіз якості виявленого зв'язку між відношенням грошових агрегатів М1/М3 і рівнем адекватності банківського капіталу (авторська розробка)

Відношення грошових агрегатів М1/М3							
rxy1 (2002-2008pp.)				rxy2 (2002-2012pp.)			
a	0,36304074	-0,02434	b	a	0,152329	0,093498	b
sa	0,06053744	0,03146	sb	sa	0,137755	0,068785	sb
R^2	0,87794027	0,009586	s	R^2	0,119614	0,026034	s
F	35,9635512	5	df	F	1,22279	9	df
ssreg	0,00330451	0,000459	ssres	ssreg	0,000829	0,0061	ssres

Виявлений кореляційний зв'язок можна вважати релевантним лише у до кризовому періоді, оскільки коефіцієнт детермінації лінійно-регресійної

моделі R^2 демонструє дисперсію на рівні 87,8% лише у першому діапазоні років. При цьому, варто зазначити, що даний зв'язок був досить сильним та прямим. Проте, у другому діапазоні, даний зв'язок не можна вважати статистично значимим.

–Відношення грошової маси та грошової бази, лінійно-регресійна модель демонструє, що зв'язок даного показника із рівнем адекватності капіталу по системі банків був сильним та прямим (табл. 2.11).

Виявлений кореляційний зв'язок можна вважати релевантним лише у до кризовому періоді, оскільки коефіцієнт детермінації лінійно-регресійної моделі R^2 демонструє дисперсію на рівні 73,6%.

Проте, у період 2002-2012рр. дані показники демонструють як низький зв'язок, так і низьку його якість.

Таблиця 2.11 – Лінійно-регресійний аналіз якості виявленого зв'язку між відношенням грошової маси та грошової бази і рівнем адекватності банківського капіталу (авторська розробка)

Відношення грошової маси до грошової бази							
rxy1 (2002-2008рр.)				rxy2 (2002-2012рр.)			
a	-0,0831001	0,369815	b	a	-0,00869	0,19155	b
sa	0,02220888	0,055509	sb	sa	0,0319	0,082925	sb
R^2	0,73685171	0,014075	s	R^2	0,008186	0,027633	s
F	14,0006938	5	df	F	0,074281	9	df
ssreg	0,00277346	0,00099	ssres	ssreg	5,67E-05	0,006872	ssres

–Чиста процентна маржа, зв'язок якого із рівнем адекватності банківського капіталу у докризовому періоді існував, був прямим, однак його не можна вважати сильним (табл. 2.12).

Виявлений кореляційний зв'язок також не можна вважати статистично значимим, оскільки коефіцієнт детермінації лінійно-регресійної моделі R^2 демонструє дисперсію на рівні 58,8%. Розглядаючи період 2002-2012рр., то варто зазначити, що за результатами проведеного аналізу кореляційний зв'язок зник взагалі.

Таблиця 2.12 – Лінійно-регресійний аналіз якості виявленого зв'язку між чистою процентною маржею і рівнем адекватності банківського капіталу (авторська розробка)

Чиста процентна маржа							
rxy1 (2002-2008pp.)				rxy2 (2002-2012pp.)			
a	0,04462434	-0,07414	b	a	0,0051395	0,141469	b
sa	0,01670213	0,089033	sb	sa	0,0166296	0,089673	sb
R ²	0,58808348	0,017609	s	R ²	0,0105014	0,027601	s
F	7,13838187	5	df	F	0,0955155	9	df
ssreg	0,00221351	0,00155	ssres	ssreg	7,276E-05	0,006856	ssres

–Відношення кредитів державному сектору до ВВП, зв'язок даного показника із рівнем адекватності банківського капіталу у докризовому періоді був сильним та прямим (табл. 2.13).

Варто зазначити, що існування зв'язку між нормативом достатності банківського капіталу та даним співвідношенням демонструє на скільки реагує банківська система на процеси кредитування державного сектору економіки. В ході аналізу виявилось, що зміна обсягів кредитування державного сектору не призводить до значимих змін у адекватності банківського капіталу.

Таблиця 2.13 – Лінійно-регресійний аналіз якості виявленого зв'язку між відношенням кредитів державному сектору до ВВП і рівнем адекватності банківського капіталу (авторська розробка)

Відношення кредитів державному сектору до ВВП							
rxy1 (2002-2008pp.)				rxy2 (2002-2012pp.)			
a	68,8309381	0,150886	b	a	2,7497554	0,16249	b
sa	17,7712319	0,006065	sb	sa	2,574024	0,009999	sb
R ²	0,75001772	0,013718	s	R ²	0,1125313	0,026139	s
F	15,0014178	5	df	F	1,1412031	9	df
ssreg	0,00282302	0,000941	ssres	ssreg	0,0007797	0,006149	ssres

Виявлений кореляційний зв'язок можна вважати релевантним у до кризовому періоді, оскільки коефіцієнт детермінації лінійно-регресійної

моделі R^2 демонструє дисперсію на рівні 75%, у загальній вибірці років такий зв'язок був доволі слабким.

– Темп росту ВВП, зв'язок даного показника із рівнем адекватності банківського капіталу у докризовому періоді існував, був сильним та оберненим (табл. 2.14).

Виявлений кореляційний зв'язок можна вважати релевантним у до кризовому періоді, оскільки коефіцієнт детермінації лінійно-регресійної моделі R^2 демонструє дисперсію на рівні 61,3%, однак, виявлений зв'язок є доволі слабким у загальній вибірці років.

Таблиця 2.14 – Лінійно-регресійний аналіз якості виявленого зв'язку між темпами росту ВВП і рівнем адекватності банківського капіталу (авторська розробка)

Темп росту ВВП							
rxy1 (2002-2008pp.)				rxy2 (2002-2012pp.)			
a	-0,22545968	0,426795	b	a	-0,1214281	0,31148	b
sa	0,08001166	0,093813	sb	sa	0,1126898	0,132402	sb
R^2	0,61360708	0,017055	s	R^2	0,114269	0,026113	s
F	7,94019585	5	df	F	1,1610984	9	df
ssreg	0,00230958	0,001454	ssres	ssreg	0,0007918	0,006137	ssres

3. Показники, що не виявили в ході дослідження будь-якого зв'язку із рівнем адекватності банківського капіталу (частка ОВДП в портфелі цінних паперів банків України; частка проблемних активів у загальних активах; резерви під активні операції до загальних активів банків; відсоток виконання формування резерву; індекс промислового виробництва; відношення кредитів нефінансовим корпораціям до ВВП).

Лінійно-регресійні дослідження, проведеного між даними показниками та нормативом достатності капіталу не виявили якісного зв'язку між ними, тому їх аналіз можна вважати недоцільним.

В цьому контексті зазначимо, що досить дивним є відсутність якісного зв'язку між рівнем адекватності банківського капіталу та часткою

проблемних активів в загальних активах банківської системи. Такі результати можна пояснити із наступних позицій:

– по-перше, неточністю статистичної інформації, оскільки існує декілька порівняно ймовірних оцінок рівня даних активів (оцінки Національного банку України, рейтингового агентства Standard & Poor's, Асоціації українських банків, Фонду гарантування вкладів, незалежних експертів), що можуть надавати дані, які в разі відрізняються одні від одних.

– по-друге, такий зв'язок в принципі може не існувати через різнонаправленість підходів до їх розрахунку, оскільки проблемні (недіючі) активи не включаються до груп банківських активів, яким присвоюються коефіцієнти ризику.

Відтак, систематизуючи виявлені зв'язки та їх якість, можна встановити характер впливу зміни норматив достатності банківського капіталу на рівень розвитку банківської системи (табл. 2.15).

Таблиця 2.15 – Результати дослідження характеру впливу рівня адекватності банківського капіталу на рівень розвитку банківської системи України (розроблено автором на основі [26, 38, 39, 248, 271, 272])

№ п.п.	Гіпотеза
1	Нарощування значення нормативу достатності банківського капіталу має позитивний вплив на якість та глибину фінансового посередництва
2	Нарощування значення нормативу достатності банківського капіталу здійснює позитивний вплив на рівень довіри до банківського сектора
3	Нарощування значення нормативу достатності банківського капіталу є основою зниження транзакційних витрат
4	Нарощування значення нормативу достатності банківського капіталу здійснює вплив на політику банків щодо кредитування приватного сектора
5	Нарощування значення нормативу достатності банківського капіталу сприяє збільшенню рівня політизованості фінансово-кредитної політики банків
6	Нарощування значення нормативу достатності банківського капіталу є катализатором зниження якості кредитних портфелів комерційних банків
7	Нарощування частки державного банківського капіталу здійснює вплив на темпах економічного зростання країни та показниках економічного розвитку

Таким чином, в ході лінійно-регресійного аналізу підтвержені гіпотези №4 та №7 через надзвичайно сильний зв'язок між нормативом адекватності банківського капіталу та часткою споживчого кредитування у загальних активах банків та індексом інфляції. Разом з тим, на основі проведених досліджень в інших країнах, норматив адекватності банківського капіталу демонструє реакцію на зміну майже кожного із розглянутих показників, в результаті, можна зробити висновок про невідповідність принципів розрахунку даного нормативу тим задачам, що ставляться для нього, у першу чергу необхідно зазначити про потенціал даного нормативу прогнозувати певні загрози із втратою фінансовою стійкості як банків, так і банківської системи в цілому, проте адекватність банківського капіталу в Україні демонструє сильний зв'язок із іншими показниками розвитку банківської системи лише у часи відносно сприятливого фінансово-економічного клімату. Виходячи із цього, на нашу думку, необхідним є перегляд сутнісно-функціонального призначення нормативу адекватності банківського капіталу та зміну принципів його розрахунку.

2.3 Науково-методичні засади вдосконалення принципів розрахунку нормативу адекватності банківського капіталу

Адекватність банківського капіталу, забезпечення ефективного рівня якої є одним із пріоритетних напрямків діяльності кожного банку, а також банківської системи в цілому, продовжує розглядатися банкірами та науковцями лише як певний фінансовий індикатор, показник, що має відповідати та перевищувати нормативне значення.

Разом з тим, з високою долею впевненості можна стверджувати, що такий підхід є доволі обмеженим, оскільки він не лише звужує функціональну складову банківського капіталу, але і змінює зміст самого поняття адекватність. Проте, нова редакція Базельських рекомендацій (Базель 3) розглядає нові підходи до встановлення термінології у даному

контексті та пропонує даний індикатор розуміти як «достатність банківського капіталу» [229].

Разом з тим, навіть сучасні підходи до банківського регулювання та нагляду, що розробляються Базельським комітетом по банківському нагляду на сьогоднішній день чітко не розмежують поняття «достатність банківського капіталу» та «адекватність банківського капіталу», а відтак і не пояснюють їх відмінні риси та функціональне навантаження [110].

Систематизуючи положення попередніх підрозділів, а також беручи до уваги досвід закордонних та національної банківських систем, адекватність банківського капіталу ми пропонуємо розуміти на двох економічних рівнях:

– на мікроекономічному рівні, адекватність банківського капіталу – це механізм комплексного управління ресурсним потенціалом фінансово-кредитних інститутів, що базується на систематичному, антикризовому, зваженому управлінню банківським капіталом, активами та ризиками банків, основною метою якого є забезпечення та підтримання їх фінансової стійкості [174];

– на макроекономічному рівні, адекватність банківського капіталу – це комплексний системний антикризовий механізм управління банківською системою шляхом встановлення динамічних, адаптивних до фінансово-економічного середовища, вимог щодо структурного та кількісного складу банківського капіталу банків другого рівня, якісного складу банківських активів, а також встановлення меж допустимого рівня банківських ризиків з метою забезпечення фінансової стійкості банківської системи та згладжування економічних циклів [188].

Оскільки нами було проведене розмежування цих двох механізмів в залежності від рівня функціонування економіки, на нашу думку, доцільним є і виділення спеціальних термінів для їх характеристики:

– у випадку мікроекономічного антикризового механізму управління адекватністю банківського капіталу – антикризове управління адекватністю капіталу банків [232];

- у випадку макроекономічного механізму антикризового управління адекватністю банківського капіталу – антикризове управління адекватністю капіталу в банківській системі [17].

В цьому контексті зазначимо, що у другому випадку необхідно розглядати дане поняття саме у такому трактуванні, оскільки банківська система як системне утворення не має власного капіталу, він є сукупним показником капіталів всіх банків системи, тому його адекватність на наше переконання має також розглядатися як певне сукупне явище [267].

Необхідно вказати, що хоча дані поняття розглядаються у різних масштабах, однак вони перебувають у досить тісному економічному зв'язку, оскільки очевидно мають ідентичні генеральні цілі [33], а саме:

- забезпечення фінансової стійкості системи банків другого рівня;
- макроекономічна рівновага;
- згладжування економічних циклів;
- недопущення розгортання системних банківських криз
- попередження банкрутства системоутворюючих банків;
- забезпечення необхідного рівня довіри до банківської системи.

Основна різниця цих двох підходів полягає у використанні різних інструментів для досягнення єдиних цілей та у операторах цих інструментів. Тобто якщо мова йде про забезпечення адекватності капіталу у банківській системі, то в даному випадку маються на увазі певні загальні макроекономічні заходи, що можуть бути впровадженими для її забезпечення – встановлення специфічних вимог до структури капіталу, його обсягів, якості активів, встановлення та перегляд економічних нормативів, інших фінансово-економічних обмежень, введення мораторіїв, розробка внутрішньодержавних рекомендацій для банків тощо. При цьому, впровадження тих чи інших інструментів макроекономічного регулювання знаходиться і має знаходитися у компетенції Національного банку України [19].

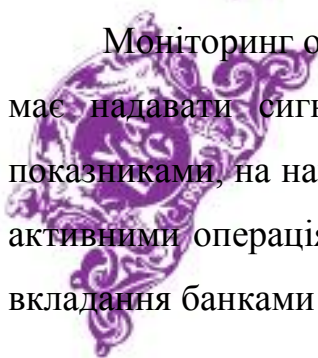
У випадку, коли мова йде про адекватність капіталу банків, то спектр інструментів, що можуть бути використанні з метою її забезпечення, є доволі значним та включає в себе майже всі напрямки сучасного банківського менеджменту: зважене управління кредитним портфелем, ціновою, відсотковою, ринковою політикою, управління ризиками, планування рівня рентабельності бізнесу, дивідендна політика, активізація чи заморожування операцій на фондовому чи відкритому ринках, управління статутним капіталом тощо. В цих умовах, основними операторами очевидно є самі банки, що мають балансувати між рівнем рентабельності, прибутковості та їх фінансовою стійкістю [43].

Іншим принциповим моментом, що відрізняє перший підхід від другого є їх характер. Управління адекватністю банківського капіталу у банківській системі носить регулятивний характер, оскільки норми, що встановлюються для підвищення ефективності його проведення встановлюються основним регулятором, тоді як при управлінні адекватністю капіталом банків, можна стверджувати лише про управлінський характер цих заходів [18].

Основною ідеєю управління банками та банківською системою за цими двома підходами є його антикризовий характер. Це означає, що у випадку появи перших сигналів розвитку кризових явищ, вимоги до банків з боку Національного банку України мають поступово ставати більш жорсткими, що має викликати відповідну реакцію з боку банків у напрямку корегування оперативних принципів їх функціонування [92].

У відповідності із положеннями, що були розглянуті раніше, механізм такої управлінської взаємодії може відбуватися наступним чином:

Моніторинг основних показників функціонування банківського сектору має надавати сигнали про певні зміни у фінансовому секторі. Такими показниками, на нашу думку, доцільно вважати ті, що переважно пов'язані із активними операціями банків, оскільки такі операції є основним напрямком вкладання банками коштів та найбільшим джерелом їх прибутку [88].

Одним із основних показників в даному контексті ми вважаємо рівень проблемної заборгованості по банківській системі, з огляду на те, що даний показник демонструє не лише обсяги сумнівної та безнадійної заборгованості, але і вказує на загальні тенденції щодо динаміки по кредитах в цілому, оскільки збільшення обсягів кредитування автоматично призводить до збільшення рівня проблемної заборгованості [40].

При цьому, діагностування певних змін у динаміці даних показників має надавати сигнали Національному банку щодо введення тих чи інших інструментів макроекономічного регулювання..

Такими сигналами у даному випадку можуть бути раптові зміни у динаміці активів:

– стрімке нарощування банками темпів кредитування реального сектора в цілому або окремих його галузей, збільшення обсягів споживчого кредитування на основі лібералізації умов його проведення тощо є сигналами початку активного втручання НБУ в напрямку збільшення вимог щодо достатності власного капіталу банків як найнадійнішого резерву для покриття можливих втрат пов'язаних із кредитним ризиком [98];

– поступове нарощування проблемної заборгованості та обсягів неповернення позик, що є сигналом пожвавлення антикризової діяльності Національного банку з метою недопущення подальшого нарощування обсягів такої заборгованості та недопущення розвитку системної банківської кризи [243].

Зауважимо, у літературі прийнято вважати, що антикризове управління – це управління, основною метою якого є недопущення появи та розвитку кризи підприємства, банку, країни і тощо, проте специфіка розвитку фінансового сектору дещо спростовує дане твердження [121].

За теоріями економічних циклів існує можливість констатувати появу кризи у той момент, коли рентабельність фінансового сектора починає перевищувати рентабельність реального сектора [123]. При чому, цьому є досить просте пояснення – у передкризовий період попит на кредитування є

надзвичайно високим, оскільки кредити є доволі доступними, що створює досить привабливі умови для банків продовжувати кредитування. Однак загострення фінансово-економічного середовища на противагу фінансовому сектору створює досить несприятливі умови для розвитку реального сектору, що впливає на його дохідність, а відтак і рентабельність, що і породжує кризу [239].

Нажаль, більшість вчених-економістів сходяться на думці, що така ситуація є неминучою, що криза у будь-якому випадку з'явиться в економіці і що не існує жодного інструменту чи заходу який би дозволив кризу відвернути, оскільки на останніх передкризових стадіях фінансовий і реальний сектори перебувають у замкнутому колі [134].

Разом з тим, іншою не менш важливою проблемою в цьому контексті – є глибина кризових явищ, на вирішення якої направлена має бути направлена антикризова стратегія регулятора щодо управління адекватністю банківським капіталом [157].

В умовах, коли Національний банк України на основі поглибленого дослідження розглянутих вище показників, а також аналізу сигналів від них, буде діагностувати появу фінансової нестабільності у банківському секторі, в цей час необхідним є нарощування власного капіталу банків, а також збільшення коефіцієнтів ризикованості, за яким оцінюються активи, що автоматично змусить банки залучати все більші обсяги фінансових ресурсів та фіксувати їх у вигляді своєрідного резерву під можливі ризики [229].

Поступове збільшення вимог до капіталу створить умови, за якими банки не зможуть проводити подальше кредитування реального сектора (що за теорією фінансових бульбашок призведе до протикання бульбашки і настання кризи), проте в цей час банки матимуть достатню кількість заморожених фінансових ресурсів для покриття більшості своїх втрат від настання ризику, що у свою чергу, забезпечить фінансову стійкість фінансово-кредитних посередників навіть у період кризи [231].

Зауважимо, що в на противагу рекомендаціям, що передбачаються у Базелі 3, основою яких є забезпечення кредитування банками реального сектора економіки навіть у фазі економічного спаду або під впливом фінансово-економічних криз з метою забезпечення нормального функціонування його підприємств до моменту, доки таке кредитування ще є можливим, ми вважаємо, що така політика регуляторів лише відтягує момент проривання фінансових бульбашок, а не відвертає його [7].

Справа в тому, що криза у реальному секторі у ряді випадків є наслідком впливу суто зовнішніх факторів. Прикладом впливу таких факторів є падіння попиту з боку КНР на продукцію чорної металургії України, прибуток від задоволення якого був вагомим складовою ВВП країни. В результаті майже повного призупинення підприємств даної галузі, майже весь реальний сектор економіки нашої країни був фактично кризовим, що також мало досить тяжкі наслідки і для українських банків [47].

Застосування превентивних антикризових моделей управління банківським капіталом в банківській системі також призведе до появи кризи у реальному секторі, проте буде гарантом стійкості фінансового сектору. Більше того, фінансово-кредитні інститути вийдуть із кризи з меншими втратами, оскільки, значна частка проблемної заборгованості буде покритою власним капіталом, що збереже докризовий рівень довіри до банків, а відтак кредитування почнеться у той момент, коли підприємства реального сектора зможуть функціонувати у штатному режимі, а фінансово-економічні очікування населення будуть сприятливими [33].

В результаті такого впровадження, фаза економічного спаду вірогідніше за все настане, проте вона не буде пов'язаною із надвеликими обсягами проблемних кредитів, що банки будуть не в змозі покрити [47].

Це означає, що із впровадженням даної моделі, економічний цикл у фінансовому секторі буде згладженим, в ньому не буде існувати як стрімких фаз економічного спаду, так і підйому, оскільки фінансовий сектор буде

більш плавно реагувати на фактори зовнішнього та внутрішнього економічного середовища [59].

Варто зазначити, що другорядним, проте не менш важливим завданням в рамках впровадження такої політики управління банківською системою є збереження довіри до вітчизняних ділових банків, що дозволить їм не лише більш ефективно протидіяти кризовим явищам, але і зберігати більш стабільну клієнтську базу [57].

Разом з тим, така політика не виключає досить значимої економічної проблеми – масовий відтік депозитів населення та суб'єктів господарювання, що у періоди економічної нестабільності будуть послабляти пасивну частину балансів банків, а відтак, вони будуть втрачати ті кошти, якими фінансово-кредитні інститути могли б користуватися для тимчасового покриття певних ризиків [100].

З метою збереження ресурсної бази банків необхідним є введення тимчасових обмежень на вилучення депозитів. Такий захід як введення мораторію на задоволення вимог кредиторів вже використовувався Національним банком України під час останньої фінансово-економічної кризи 2008-2010рр. Він передбачав повне замороження вкладів населення та суб'єктів господарювання, що мало як певні позитивні наслідки (масове вилучення вкладів із системи українських банків вірогідніше за все призвело б до системної банківської кризи), так і досить серйозні негативні наслідки (втрата довіри до банків, масові акції протесту невдоволених громадян та підприємців, порушення їх майнових прав тощо). Однак, найголовнішою негативною стороною введення такого мораторію також є тотальне вилучення депозитів, проти дещо пізніше – після закінчення його дії [112].

Таким чином, мораторій на задоволення вимог кредиторів є регулюючим антикризовим заходом, що фактично означає неплатоспроможність банківської системи (оскільки такі мораторії для підприємств як правило вводяться при порушення судового провадження про банкрутство такого підприємства) та лише відстрочує кризу і не є гарантом її

поглиблення, з огляду на те, що незважаючи на можливість встановлення досить тривалих строків введення мораторію, в які теоретично криза може минути, ділові, економічні та політичні очікування громадян будуть досить песимістичними, а тому вилучення вкладів є фактично неминучим, що також є досить негативним для банківської системи [164, 222].

На відміну від мораторію на задоволення вимог кредиторів, введення тимчасових обмежень на вилучення вкладів є превентивним антикризовим заходом та має вводитися на останніх фазах надування фінансової бульбашки, тобто фактично у фазі самофінансування [113]. Такий інструмент антикризового управління має передбачати встановлення певних обмежень на обсяги щоденного зняття коштів з рахунків, введення пільгових, більш лояльних умов для тих клієнтів, що погодяться не вилучати кошти тощо. введення такого заходу має ряд досить важливих переваг (рис 2.2).

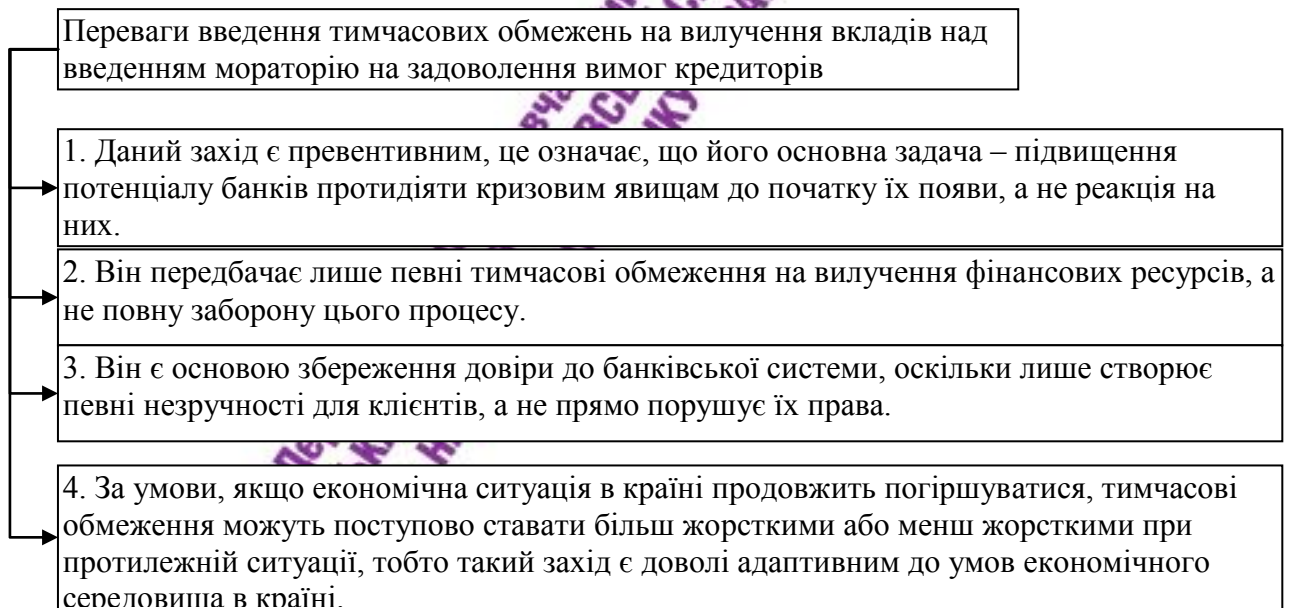

Рисунок 2.2 – Основні переваги введення тимчасових обмежень на вилучення вкладів над введенням мораторію на задоволення вимог кредиторів (розроблено автором на основі [113, 164, 196, 270])

Таким чином, створення умов, за якими банківська система буде більш ефективно співпрацювати із клієнтською базою в рамках певних обмежень,

що встановлюються національним банком України є досить важливим антикризовим процесом, що дозволить підвищити фінансову стійкість українських банків та їх потенціал протидіяти втраті своєї платоспроможності навіть у періоди економічного спаду [196].

Варто також відмітити, що вказані регуляторні заходи, що має впроваджувати Національний банк України, мають бути направлені на акумуляцію банківською системою необхідного мінімального резерву для покриття ризиків, пов'язаних із портфелем активів банків [113]. Разом з тим, варто зазначити, що політика поступового посилення вимог при продовженні процесу надування фінансової бульбашки матиме досить важливий економічний ефект. Так, зміна обсягів банківських активів на кожен гривню означатиме збільшення банківською капіталу на певну суму. Це створить умови того, що у певний момент часу банкам буде не вигідно подальше кредитування, оскільки воно буде пов'язане із додатковим залученням фінансових ресурсів (для підтримання нових більш жорстких умов щодо достатності капіталу), які у період економічного спаду фінансово-кредитним інститутам досить важко акумулювати [218].

Тобто такі динамічні умови щодо підтримання адекватності капіталу до банківських активів та ризиків, пов'язаними із ними, у фазі економічного спаду, призведе до поступового скорочення кредитування по системі, що фактично означатиме припинення надання потенційно проблемної заборгованості і банківська система автоматично призупинить свою діяльність до того моменту, поки економічний спад не мине [204].

Варто зазначити, що призупинення діяльності в даному випадку передбачає призупинення проведення банками активних операцій, тоді як пасивні операції можуть та мають проводитися, хоча і з певними обмеженнями, про які зазначалося вище. Проведення пасивних операцій у періоди фінансово-економічних криз, економічних спадів, нестабільності тощо є основою підтримання необхідного рівня довіри до банківської системи та до ділових банків, оскільки це означає, що банки залучають

кошти, гарантують їх повернення, однак не мають бажання їх подальшого використання [230].

Необхідно зазначити, що ключовим, принциповим моментом в даній тезі є саме бажання банків продовжувати активні операції, оскільки запропонована нами модель антикризового управління адекватністю банківського капіталу як банків, так і в банківській системі, не виключає такої можливості, вона лише створює тимчасово несприятливі умови для цього процесу у той період, який вважається кризовим [198].

Разом з тим антикризові заходи, що впроваджуються Національним банком України для недопущення масового банкрутства банків, а відтак і появи системної банківської кризи, мають також перебувати у тісному взаємозв'язку із антикризовими заходами, що застосовуються у самих банках [154].

Починаючи із 1988р., коли Базельським комітетом по банківському нагляду був запропонований документ, в якому були відзначені основні вимоги щодо загальних принципів та норм функціонування фінансово-кредитних інститутів (Базель I), банківський капітал прийнято розглядати та сприймати як основну передумову будь-якої фінансово-кредитної діяльності. Дане твердження означає, що банківський капітал є не лише джерелом проведення таких операцій, але також є буфером, яким можливо нівелювати більшість економічних ризиків, що безумовно супроводжують будь-яку підприємницьку діяльність [228]

Разом з тим, встановлення певних вимог щодо кількості та структури капіталу банків також покликане знижувати інтерес банків до прийняття надмірного ризику, оскільки втрати від настання ризикової ситуації у цьому випадку є надзвичайно великими, а консервування капіталу для їх відшкодування є невиправдано високими [154].

Таким чином банківський капітал та банківські ризики перебувають у досить тісному взаємозв'язку, а встановлення адекватних мінімальних

вимоги щодо них є надзвичайно важливим питанням сучасної наукової думки [53].

Світова фінансово-економічна криза 2008-2010рр. вказала зокрема на одну досить важливу проблему – більшість банків, які у період кризи зазнали найбільших втрат та майже опинилися на межі банкрутства, виконували та перевиконували мінімальні вимоги щодо капіталу та ризиків не лише у докризовому періоді, але і на перших етапах розгортання кризи [147, 148, 149].

В даній ситуації виникає певне протиріччя, оскільки фактично банківський капітал не виконує ту надзвичайно важливу передумову його існування та нагромадження, оскільки навіть виконання всіх нормативів щодо нього не забезпечує захист банків від проблеми втрати фінансової стійкості .

Тому досить актуальними на сьогоднішній день є дослідження щодо того, яку роль насправді відіграє банківський капітал у процесі управління фінансово кредитними інститутами [54].

Проте, визначення ролі та впливу обсягів банківського капіталу на фінансову стійкість банків є доволі складним науковим питанням, оскільки дослідження цього питання на основі лише певних показників діяльності банків є на нашу думку безрезультатним, оскільки у даному випадку ми дійдемо до однозначного висновку, що чим більше банківського капіталу перебуває у наявності банків, тим вищим є їх потенціал протидії кризовим явищам [203].

З таким твердженням безумовно можна погодитися, однак нагромадження капіталу лише з метою страхування від ризиків є не лише економічно невиправданим, але і вступає у протиріччя із основними принципами підприємницької діяльності [205].

Тому для підвищення адекватності такого дослідження, ми вважаємо за необхідне, введення стороннього параметру, який би з одного боку, відображав стан фінансового середовища банку, а з іншого, був би виключно

ринковим, завдяки чому міг би демонструвати реальний стан банку на основі зовнішньої незалежної ринкової оцінки [141].

Таким параметром ми пропонуємо вважати ринкову вартість акцій банку, оскільки він цілком відповідає розглянутим вище характеристикам. Використовуючи для дослідження даний параметр, ми маємо прийти до висновку, що більш капіталізовані банки демонструють меншу волатильність ринкової вартості їх акцій, ніж банки із низькою капіталізацією. Відповідно, більш капіталізовані банки мають мати більший потенціал щодо абсорбції шоків, пов'язаних із розгортанням кризових явищ, тобто ринкова вартість акцій даних банків у період кризи не буде втрачати стільки ж позицій, скільки інші банки, що мають меншу капіталізацію [271].

Інше питання, що може бути перевіреном в ході такого дослідження є інструменти, які можна вважати за капітал для досягнення цілей адекватного регулювання банків [226]. У 2009р., тобто у період розгортання фінансово-економічної кризи Базельський комітет зазначав, що в рамках існуючих стандартів (очевидно, що мова йшла про норми, передбачені у Базелі 2), що деякі банки все ж таки змогли зберігати значний рівень капіталізації, при чому комітет пов'язує даний факт із перебуванням у таких банків певної обмеженої кількості простих акцій власної емісії, тобто капіталу, який може у будь-який момент часу абсорбувати втрати, пов'язані із тими чи іншими ризиками [171].

Нажаль дослідження запропонованого показника, а саме ринкової вартості акцій банків в Україні пов'язане із певними проблемами:

- єдиною організацією, що систематично проводить торги акціями банків та оприлюднює дані про результати торгів є Фондова біржа ПФТС, що виключає можливість проведення порівняльних оцінок із торгами на інших біржових майданчиках;
- часовий горизонт даних щодо торгів акціями банків не є досить широким, а тому прив'язка показника ринкової вартості акції до економічної ситуації в країні, що існувала 10-15 років тому є неможливою;

- перелік українських ділових банків, що мають лістинг на фондовій біржі ПФТС є доволі обмеженим, а торги акціями більшості із них не систематичними;
- більшість банків, що інколи виставляють на торги акції власної емісії є представниками 3 та 4 груп банків за класифікацією Національного банку України, тобто діяльність яких не чинить впливу на функціонування системи в цілому, тому вони не представляють інтересу для дослідження.

Разом з тим, варто відмітити, що у західних дослідженнях, які пропонують оцінювати роль капіталу у функціонуванні банків з точки зору їх впливу на банківську систему в цілому найчастіше взагалі не розглядають малі банки, надаючи більшої уваги лише великим.

Показово, що фондова біржа ПФТС проводить систематичні торги простими акціями двох українських ділових банків 1 групи за класифікацією НБУ: ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» та ПАТ «Укрсоцбанк».

Досить цікавою особливістю даних банків, про яку варто зазначити, є та, що:

- ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» є банком із іноземним капіталом (96,3658% акцій даного банку належить фінансовій групі «Raiffeisen Bank International AG», Австрія);
- ПАТ «Укрсоцбанк», хоч і є банком з іноземним капіталом, проте контрольний пакет акцій належить українській компанії (ПАТ «Ферротрейд Інтернешнл» володіє 69,1456% акцій банку, тоді як фінансова група «UniCredit Bank Austria AG» має у своєму розпорядженні 26,2693% акцій).

Більше того, показовим є той факт, що дані банки є представниками австрійського капіталу та різних фінансових груп, що в ході дослідження не лише виявить економічні тенденції на фондовому ринку України, але і певним чином відобразить ділові очікування австрійської сторони.

За даними фондової біржі ПФТС [13], динаміка цін, за якими відбувалися торги на акцій банку ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» в цілому

відповідала тим фінансово-економічним тенденціям, що існували в Україні у тому періоді, за який існують дані (рис. 2.3).

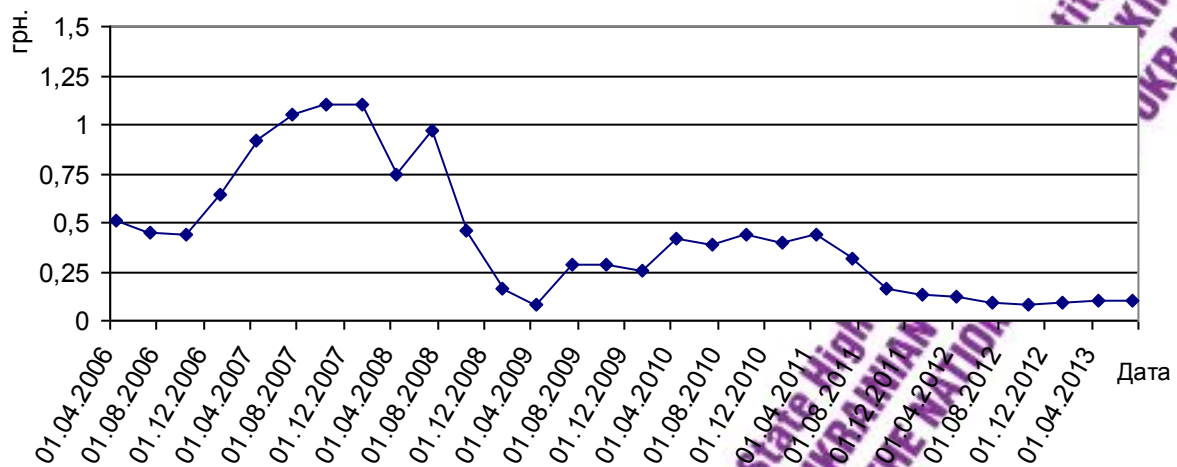

Рисунок 2.3 – Динаміка ринкової вартості простих акцій ПАТ «Райффайзен банк Аваль» на фондовій біржі ПФТС (розроблено автором на основі [13])

Пізніше відбувається незначне підвищення ринкової вартості акцій, що в цілому співпадає із заявами українських експертів про вихід української економіки із фази економічного спаду, але пізніше, починаючи із 2-го кварталу 2011р. відновлюється зниження ринкових цін фактично до теперішнього моменту, що можна назвати другою хвилею кризи.

Хоча дана динаміка наглядно і демонструє проблеми українських банків із ринковою капіталізацією, однак вона ніяким чином не відображається на показнику достатності (адекватності) банківського капіталу (рис. 2.4).

Нажаль, у зв'язку із відсутністю офіційних фінансових звітів банку у кризовий період, існує можливість перевірки співпадання представлених динамік лише у після кризовому періоді. Однак, навіть із обмеженим обсягом даних, ми можемо стверджувати, що зв'язок між адекватністю банківського капіталу та ринковою капіталізацією даного банку відсутній, точніше протилежний, оскільки при зниженні ринкової капіталізації банку відбувається одночасне збільшення адекватності капіталу.

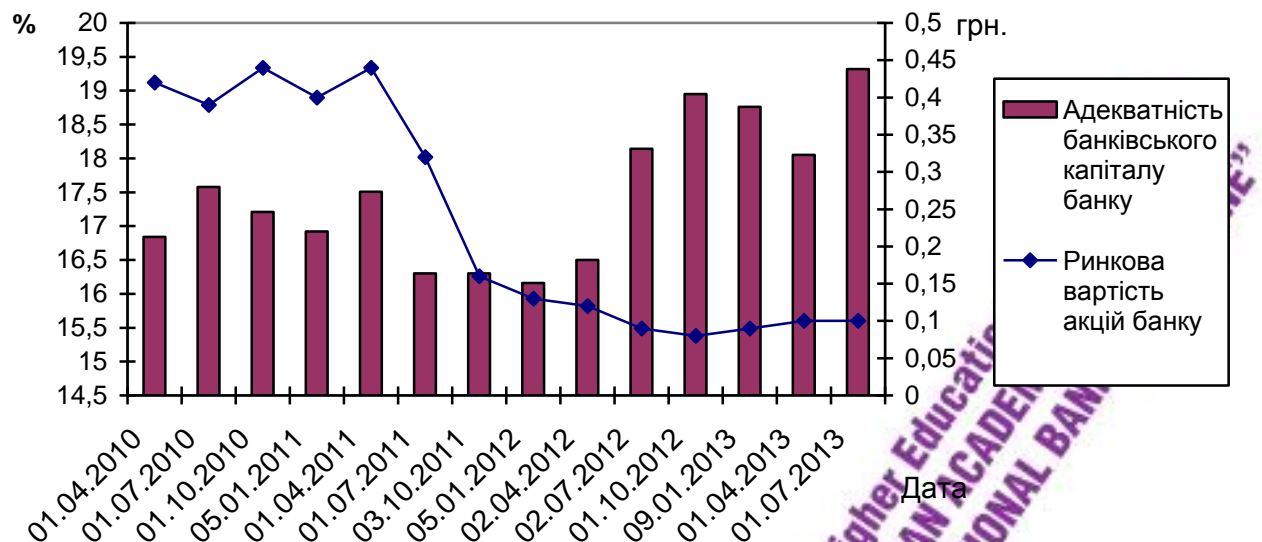

Рисунок 2.4 – Порівняння динаміки зміни ринкової вартості акцій ПАТ «Райффайзен банк Аваль» та адекватності його капіталу (розроблено автором на основі [13])

З іншої сторони може бути зроблений висновок аналогічний до висновку іноземних досліджень наведених вище, в якому зазначається, що банки – утримувачі певного обсягу акцій власної емісії зберігають адекватність банківського капіталу навіть у часи економічного спаду. Однак, ми не вважаємо даний висновок справедливим для розглянутого випадку, оскільки:

- по-перше, у даних дослідженнях мова скоріше йде про обсяги торгів, а не про ринкову вартість акцій;
- по-друге, обсяги торгів акціями не є досить наглядним індикатором ефективності функціонування банку або його певних фінансових проблем, оскільки його динаміка є прямо залежною від ринкової кон'юнктури, тоді як від самого банку лише частково та опосередковано.

Схожу ситуацію із динамікою ринкової капіталізації демонструє ПАТ «Укреоцбанк» (рис. 2.5).

У докризовому періоді, ринкова вартість акцій банку була доволі високою у порівнянні із післякризовим і тим більше у кризовий періоди.

Проте, навіть у періоди, коли вплив факторів світової економічної нестабільності майже не відчувався, коливання ринкової вартості акцій банку були доволі значними: так лише за 1-ий квартал 2006р. вона знизилася на 63,5%, а до 3-го кварталу 2007р. збільшилась на 120%.

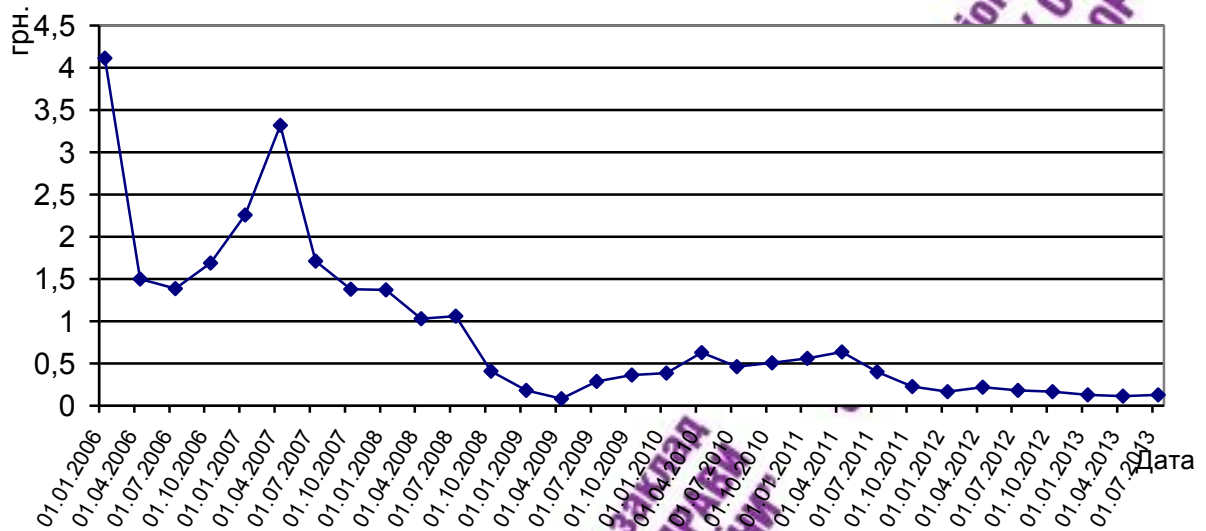

Рисунок 2.5 – Динаміка ринкової вартості акцій ПАТ «Укрсоцбанк» у період із 01.01.2006р. по 01.07.2013р. (розроблено автором на основі [13])

Після цього, в результаті впливу кризових явищ як на реальний, так і на фінансовий сектор країни, починаючи із 3-го кварталу 2007р., ринкова вартість акцій банку отримала імпульс для різкого зниження та досягла свого мінімуму у 3-му кварталі 2009р., склавши 0,08грн. за акцію (при вартості 3,32грн. за акцію у 2007р.), після чого, відбувалися незначні у абсолютному вираженні, проте надзвичайними у відносному: ринкова капіталізація збільшувалася або зменшувалася у 4-5 рази в періоді із 3-го кварталу 2009р. по 3-й квартал 2013р.

Досить цікавою виглядає ситуація із співвідношенням ринкової капіталізації банку із адекватністю його капіталу: в цілому динаміка даних показників починаючи із 01.04.2009р. по 01.07.2013р. співпадає (рис. 2.6).

Проте вона також має і одну певну особливість: коливання показника адекватності капіталу на 4-5% відповідає аналогічному коливанню показника

ринкової капіталізації на 18-35%, при цьому банк доволі впевнено перевищує мінімальні вимоги нормативу Н2. При цьому, незалежно від ринкової вартості на 1 акцію банку (4,1грн. за акцію у 2006р. або 0,08грн. у 2009р.) банк систематично виконує норматив достатності капіталу.

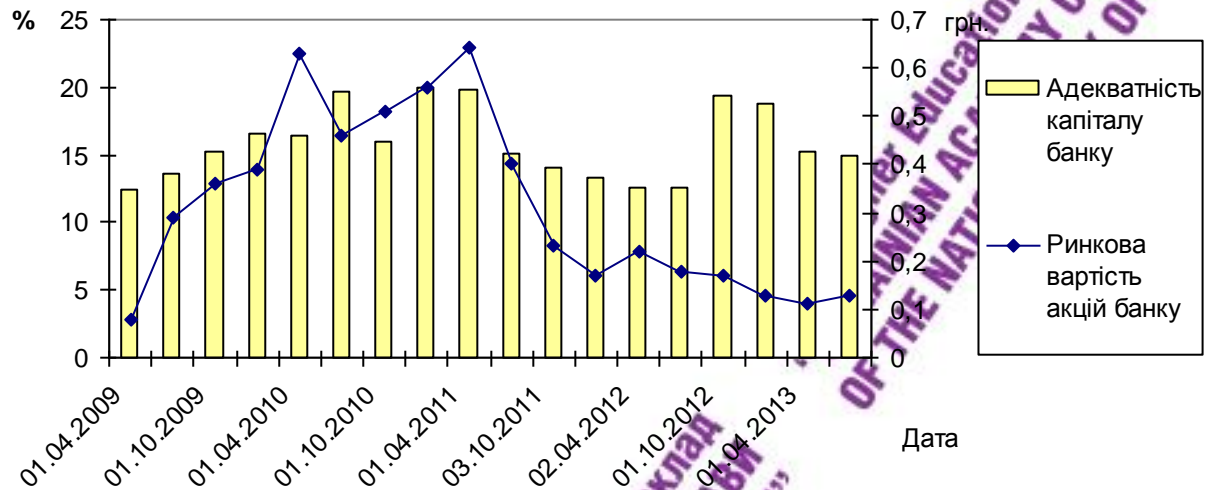

Рисунок 2.6 – Порівняння динаміки зміни ринкової вартості акцій ПАТ «Укрсоцбанк» та адекватності його капіталу (розроблено автором на основі [13])

Таким чином, ґрунтуючись на даних Національного банку України щодо показника достатності (адекватності) регулятивного капіталу, оприлюднених звітів ПАТ «Райффайзен банк Аваль» та ПАТ «Укрсоцбанк» щодо рівня достатності банківського капіталу по даним банкам, а також розміщених у вільному доступі результатів торгів на акції даних банків Фондової біржі ПФТС, емпірично доведено, що зв'язок між показниками достатності капіталу та ринкової капіталізації для системних Українських банків відсутня.

Така ситуація вказує на недостатню ринкову капіталізацію системних українських банків, тобто іншими словами внаслідок проведення ними неефективної політики лістингу їх акцій на фондовому ринку України, вони по-перше, втрачають один із найнадійніших джерел залучення додаткового капіталу, а по-друге, втрачають можливість адекватної оцінки реальної

вартості їх капіталу, що може бути оцінена виключно із залученням певних ринкових механізмів. Тому, на нашу думку, в структуру розрахунку нормативу адекватності банківського капіталу має включатися не справедлива вартість капіталу, що розраховується на основі внутрішніх оцінок, а виключно шляхом ринкового оцінювання. При чому, таке оцінювання має відбуватися на основі систематичного листингу та моніторингу вартості акцій банків на фондових майданчиках України і у обов'язковому порядку для кожного банку. Це дозволить не лише підвищити якість оцінки реальної вартості банківського капіталу, але прогностичні властивості самого нормативу адекватності банківського капіталу, оскільки він зможе встановлювати даний рівень на основі об'єктивних ринкових процесів, а відтак і більш оперативно реагувати на їх зміни.

Зауважимо, що оцінка вартості активів, на нашу думку має відбуватися по справедливій вартості, разом з тим, також орієнтуватися на певні ринкові процеси. Зокрема, банківські активи можуть бути оціненими по середньо ринковій вартості аналогічних активів.

Висновки розділу 2

У другому розділі «Розвиток методичних підходів та інструментарію оцінювання адекватності банківського капіталу в Україні» поглиблено наукові засади трактування сутності понять «достатність БК» та «адекватність БК»; емпірично доведено невідповідність передбаченого законодавством України підходу до розрахунку нормативу адекватності БК його функціональному призначенню; удосконалено механізм оцінювання рівня адекватності БК.

За результатами розділу зроблено наступні висновки:

1. Адекватність БК є значно більш широким поняттям, ніж достатність БК, тому їх ототожнення, що має місце як в наукових працях, так і в нормативній базі, є необґрунтованим. Достатність БК слід розглядати

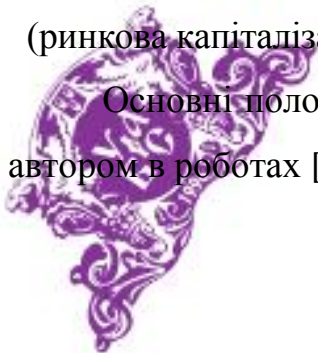
через відповідність обсягу регулятивного БК обсягу зважених за ризиком активів, а адекватність – через відповідність не тільки його кількісних параметрів (обсягу), а і його якісних характеристик (джерел залучення, строків, структури, функціонального навантаження, напрямків використання) завданням розвитку банку.

2. При дослідженні адекватності БК акценти мають бути переміщені з контролю за дотриманням банками нормативних вимог щодо її рівня на кількісну, структурно-компонентну, функціональну, строкову відповідність БК стратегічним та тактичним завданням забезпечення його платоспроможності, фінансової стійкості, надійності, безпеки, ефективності, ділової репутації, ринкової активності.

3. Оцінювання кореляційного взаємозв'язку між рівнем адекватності БК та окремими характеристиками функціонування банківської системи України в цілому в 2002-2012 рр. свідчить, що напрямок та сила більшості виявлених в взаємозв'язків не співпадає з загальносвітовими тенденціями. Статистична незначущість зв'язку між рівнем адекватності БК та обсягами капіталу, активів та проблемної заборгованості підтверджує необґрунтованість підходу до розрахунку нормативу Н2 за існуючою методологією НБУ.

4. Кореляційний аналіз виявив відсутність зв'язку між рівнем ринкової вартості акцій банку та рівнем адекватності їх БК, розрахованого відповідно до нормативних вимог НБУ, що суперечить світовому досвіду. Тому рівень адекватності БК слід розраховувати як співвідношення не балансової, а ринкової справедливої вартості регулятивного капіталу банку (ринкова капіталізація) до ринкової вартості зважених за ризиками активів.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано автором в роботах [20, 88, 94, 95, 99, 100, 101].

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ АДЕКВАТНІСТЮ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ З УРАХУВАННЯМ ЦИКЛІЧНОСТІ КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ВІДНОСИН

3.1 Концептуальні засади побудови сучасної превентивної антициклічної стратегії управління банками та банківською системою

При розгляді основних положень документів, розроблених Базельським комітетом по банківському нагляду, тобто Базелів I та II, нами були зроблені наступні висновки:

По-перше, незважаючи на досить широке використання рекомендацій, викладених в цих документах, невідомим залишається економічний зміст та практичне підтвердження тих нормативів, які вони встановлюють, зокрема нормативу відношення основного капіталу (капіталу першого рівня) до активів (4,5%), нормативу адекватності капіталу (8%) тощо [110]. Якщо припустити, що дані показники розраховані на основі середніх показників тих країн, що входять до базельського комітету, то варто проаналізувати середні по системах дані показників адекватності капіталу для деяких із них (рис 3.1-3.3).

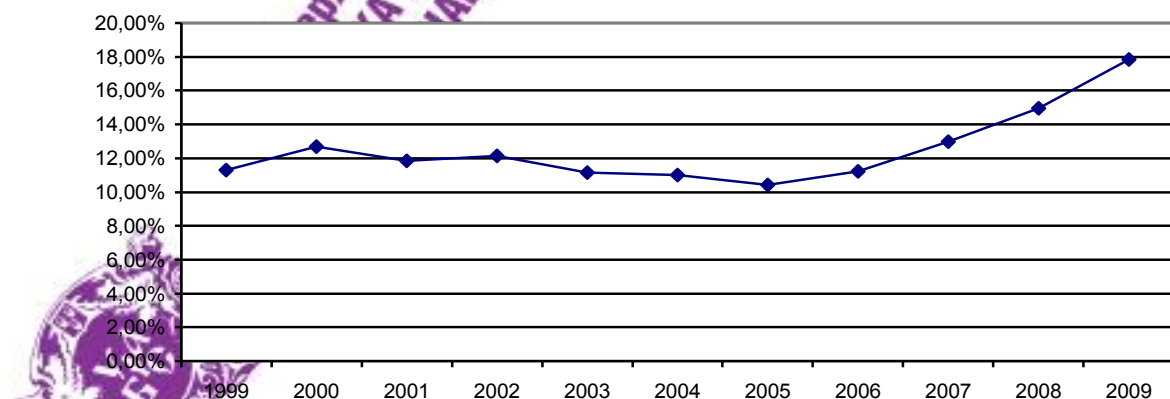

Рисунок 3.1 – Динаміка показника адекватності капіталу по банківській системі Швейцарії у докризовий та кризовий періоди (складено автором на основі [245])

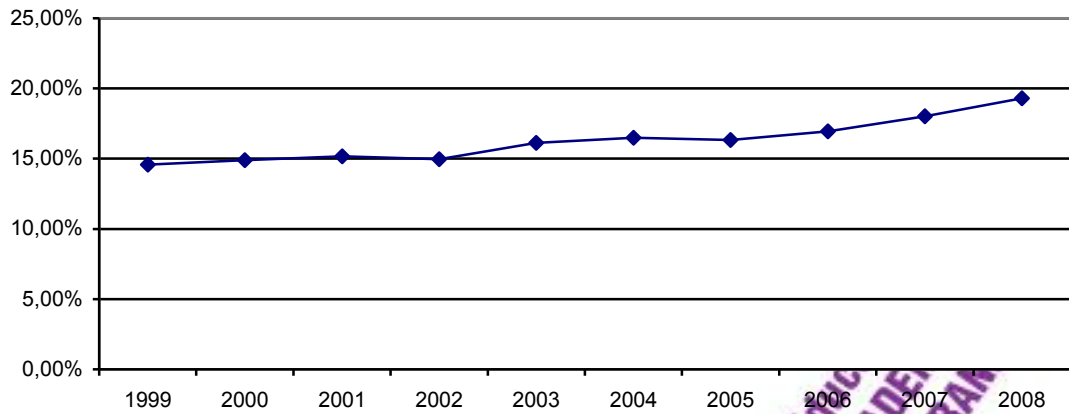

Рисунок 3.2 – Динаміка показника адекватності капіталу по банківській системі Австрії у докризовий та кризовий періоди (складено автором на основі [245])

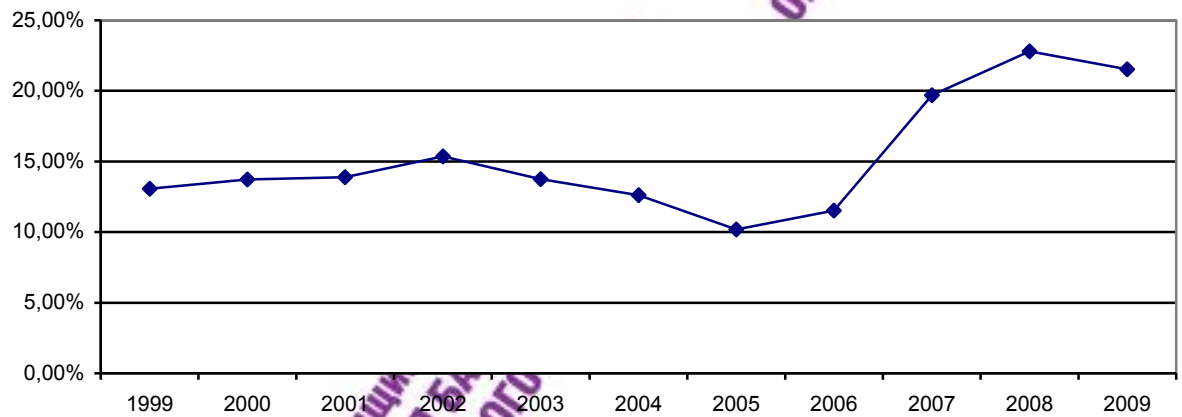

Рисунок 3.3 – Динаміка показника адекватності капіталу по банківській системі Бельгії у докризовий та кризовий періоди (складено автором на основі [245])

Відносні значення даних показників для представлених країн навіть на момент складання Базеля II перевищували його вимоги, таким чином припущення, що вимоги базельських угод є об'єктивними для будь-якої банківської системи та у будь-яких економічних умовах, на нашу думку, є не коректним.

По-друге, базельські вимоги стосуються виключно діяльності комерційних банків, а відтак ефективне функціонування систем комерційних

банків, зокрема у країнах із перехідною економікою, у повному обсязі залежить від якості менеджменту банків, а в умовах, коли більшість фінансово-кредитних установ функціонує на основі морально застарілих вимог Базеля I, їх діяльність вже не може відповідати об'єктивним економічним процесам, а відтак і протидіяти кризовим явищам [228]. З цих позицій, ми вважаємо, що необхідною є розробка механізму чіткої взаємодії між центральним банком як основним регулятором та системою комерційних банків. Така взаємодія має включати поглиблений моніторинг діяльності банків, розпізнавання сигналів виникнення можливих кризових явищ та впровадження відповідних антикризових заходів з одного боку та адекватний зворотній зв'язок від комерційних банків з іншого.

По-третє, більшість методик моніторингу, аналізу, оцінки діяльності банків розробляються центральними банками на основі рекомендацій базельських угод, тому вони можуть бути слабо адаптованими до економічних перетворень та умов в середині країни [21].

Разом з тим, варто зазначити, що базельські угоди надають певні рекомендації для нормального функціонування банків, проте вони не регламентують впровадження конкретних заходів для нівелювання наслідків впливу фази економічної нестабільності;

По-четверте, адекватність вимог базельського комітету залежить також і від правильності оцінки потенційних ризиків та якості активів для комерційних банків. В іншому випадку, виникає досить неоднозначна ситуація, що зокрема була притаманна українській банківській системі у кризовому періоді: незважаючи на те, що норматив адекватності капіталу (H2) протягом 2008р. складав в середньому 13,5%, що означає вищу адекватність, ніж передбачена навіть Базелем II, при цьому у комерційних банків виникали проблеми із погашенням власних зобов'язань, надмірним рівнем проблемних активів, катастрофічного зниження довіри до банківської системи тощо. Більшість цих проблем є невирішеними і до сьогодні [254].

Однак, ми вважаємо, що розробка адаптаційного механізму протидії кризовим явищам є першочерговим завданням для центральних банків в цілому, та для Національного банку України зокрема.

Варто зазначити, що на сьогодні діяльність НБУ по прогнозуванню кризових явищ не можна охарактеризувати досить високою ефективністю, а заходи, що ним впроваджуються (у вигляді мораторію на задоволення вимог кредиторів, введення тимчасових адміністрацій, створення санаційних банків, створення обмежень щодо валютних операцій тощо) [25] якщо і є об'єктивно необхідними, то їх безпосереднє впровадження найчастіше відбувається у той час, коли вони не надають того ефекту, на який вони були першочергово направлені, в результаті це призводить до поглиблення наслідків кризових явищ в економіці, так як більшість проблемних банків, до правління яких було введено тимчасову адміністрацію у період кризи 2008-2010рр. залишаються проблемними. Окрім цього, Національний банк періодично переглядає умови дострокового зняття фізичними особами та суб'єктами господарювання банківських вкладень, залишаючи за собою право введення тимчасового мораторію та певних строкових обмежень на задоволення цих вимов [137].

Крім того, варто зазначити, що поступовий вихід українських комерційних банків із фази спаду у більшості відбувається лише номінально, за рахунок поступового нарощування капіталу та зміни політики щодо нарощування, реструктуризації або списання активів, для підтвердження цього процесу варто привести дані офіційної звітності НБУ, що демонструє зміну у абсолютному значенні доходів та витрат українських банків (рис. 3.4).

Дані рис. 3.4 свідчать про досить пошквалене підвищення доходності банківського бізнесу до початку 2009р. (із 8,5 млрд. грн. за підсумками 2001р. до майже 140 млрд. грн. у 2009р.), в якому ця тенденція змінилася на низхідну. Разом з тим, досить цікавою виглядає динаміка витрат по банківській системі – у період 01.12.2001р. по 01.12.2008р. абсолютний обсяг

витрат збільшився із 8 млрд. грн.. до майже 90 млрд. грн.. відповідно, таке співвідношення між доходами та витратами забезпечувало системі українських банків відповідний обсяг прибутку.

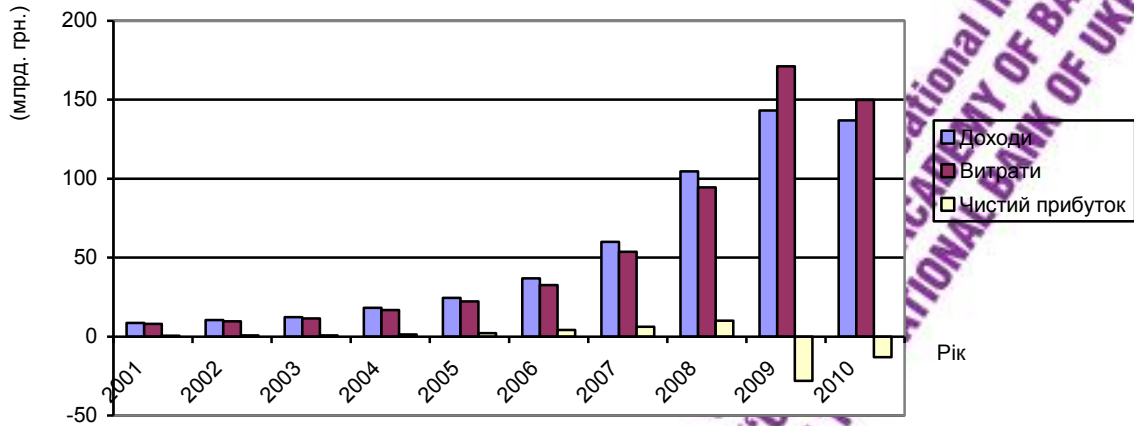

Рисунок 3.4 – Динаміка фінансових результатів діяльності банків України за підсумками відповідного року у докризовий та кризовий періоди (складено автором на основі [145, 146, 147])

Однак, така динаміка сама по собі не відображає реальної економічної ситуації по системі, тому ми вважаємо, що в цьому контексті необхідно розглянути не абсолютні значення доходів та витрат, а темпи їх приросту, що відображені на рис 3.5.

Аналізуючи дані рис. 3.5 можна прослідкувати досить цікаві економічні тенденції:

– по-перше, за підсумками 2002р. темп приросту витрат майже співпадав із зростанням темпу приросту витрат – 21% та 20% відповідно, тоді як у 2003р. перевищив приріст доходів на 1%;

– по-друге, незважаючи на стрімке зростання темпів за підсумками 2004р., що можна пояснити зміною у політико-економічних очікуваннях потенційних клієнтів банків, в результаті президентських виборів 2004р., збільшення обсягів витрат в цілому перевищувало збільшення обсягів доходів. Виключення становить 2006р., в якому спостерігалось стрімке нарощування споживчого кредитування, а відтак і проблемних активів;

– по-третє, незважаючи на звітування Національного банку України про вихід вітчизняної банківської системи із фази рецесії, збитки банківської системи значно перевищують доходи, в результаті цього з точки зору розгляду темпів приросту 2010р. є взагалі не репрезентативним, так за підсумками 2009-2010рр. банки не отримували прибутку.

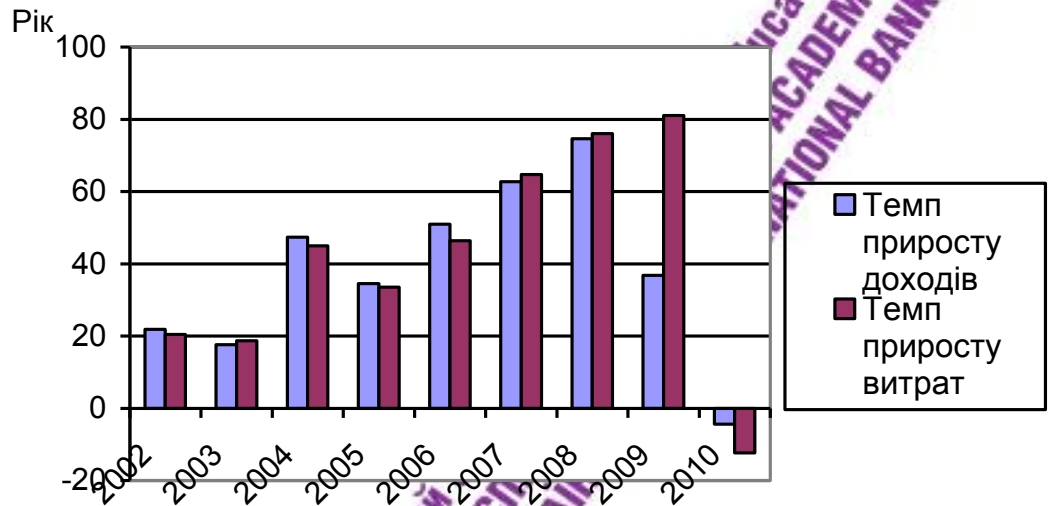

Рисунок 3.5 – Зміна динаміки темпів приросту доходів та витрат по системі українських банків у період із 01.12.2001р. по 01.12.2010р. (складено автором на основі [145, 146, 147])

Показово, що виявлені економічні тенденції співпадають із тими фазами фінансово-економічних рецесій, що існували в Україні із початку 2000-х років.

Разом із тим, незважаючи на очевидні проблеми українських банків в певні періоди, Національним банком не було розроблено жодного механізму для попередження подальших кризових явищ. Все це свідчить про регулятивний характер антикризової діяльності НБУ та слабку адаптивність його політики до умов економічного середовища [217].

Варто зазначити, що в теорії антикризового управління банківськими установами та в практиці банківського менеджменту існує думка, у відповідності з якою регулююче (реактивне) антикризове управління

банками є не лише неефективним, а і у більшості випадків безрезультатним, так як на момент впровадження таких заходів, банк як правило вже є кризовим, а враховуючи специфіку банківської діяльності, а саме досить глибоку залежність фінансової стійкості банків від надійності джерел фінансування та стабільності його депозитів, кризовий банк не зможе забезпечити свою платоспроможність та нормальне функціонування незалежно від характеру регулятивних дій Національного банку України [54].

Єдиним вирішенням проблеми кризового банку є прийняття жорстких та непопулярних заходів, що фактично блокують діяльність таких банків, а відтак зменшує рівень довіри до банківської системи, що у довгостроковій перспективі може призвести до загострення фази економічного спаду, що і підтверджує сучасний стан фінансово-кредитної системи України [24].

Враховуючи вищенаведені положення та беручи до уваги результати сучасних теоретичних розробок та практичного досвіду, з високою долею впевненості можна стверджувати, що антикризове управління адекватністю банківського капіталу, основна мета якого, на нашу думку, є:

– з одного боку – попередження можливих кризових явищ, незалежно від: рівня їх зародження (мікроекономічного чи світового); характеру впливу на банківську систему; співпадання чи неспівпадання національних та міжнародних економічних тенденцій, характеру та напрямків рекомендацій міжнародних валютно-фінансових організацій тощо [70]:

– з іншого – пом'якшення впливу тих наслідків кризових явищ, які неможливо було заздалегідь передбачити, а відтак, і згладжування фази спаду економічного циклу (графічна інтерпретація даної тези представлена на графіку (рис. 3.6)).

Даний графік демонструє, що при своєчасному діагностуванні сигналів про надування фінансової бульбашки в економіці, що свідчить про стрімкі темпи нарощування кредитування банками, а відтак і про появу значних обсягів проблемної заборгованості, впровадження моделі антикризового

управління адекватністю банківського капіталу має починатися вже на фазі економічного підйому.

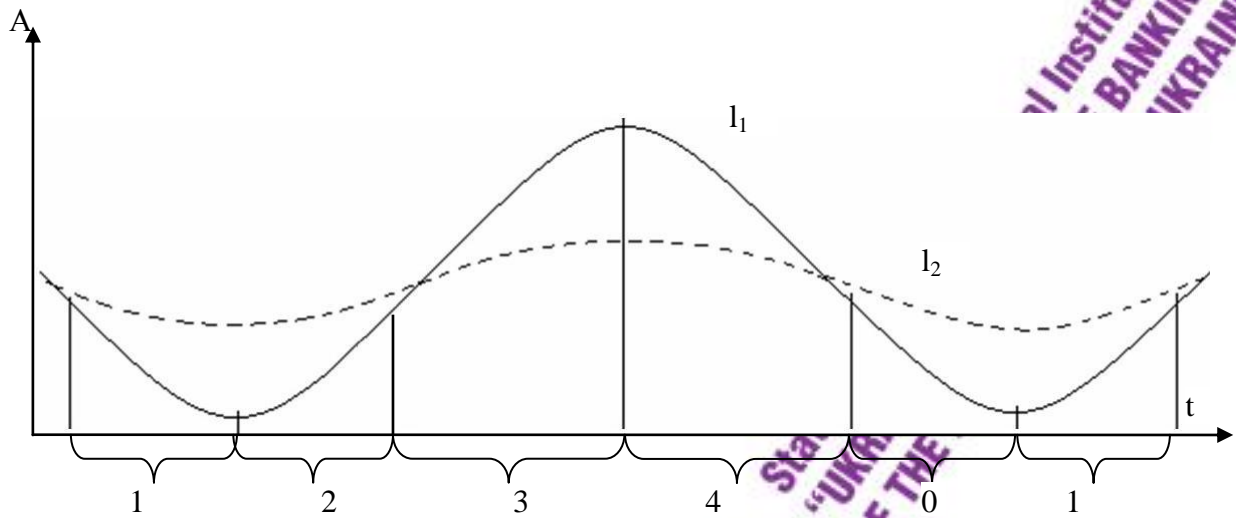

Рисунок 3.6 – Анти циклічна модель управління банківською системою
(авторська розробка)

Наведемо деякі пояснення до даного графіку:

- вісь абсцис представляє собою темпоральну складову економічного циклу (t);
- вісь ординат відображає рівень обраного для аналізу показника;
- Фаза 0 – посткризова фаза;
- Фаза 1 – фаза відновлення функціонування банківської системи;
- Фаза 2 – фаза нормального розвитку фінансово-кредитних відносин;
- Фаза 3 – передкризова фаза;
- Фаза 4 – розгортання фінансової кризи в банківській системі, фаза регулюючого антикризового управління;
- L_1 – лінія, що демонструє економічний цикл;
- L_2 – лінія, що демонструє змінений економічний цикл.

Таким чином, ми вважаємо, що в цьому контексті, розробка ефективного адаптаційного механізму для попередження кризових явищ в економіці та їх наслідків для банківської системи є особливо актуальним на

сьогоднішній день з позиції безумовної циклічності економіки та можливості появи другої хвилі кризи 2008-2010рр.

На нашу думку, такий механізм має базуватися на наступних принципах:

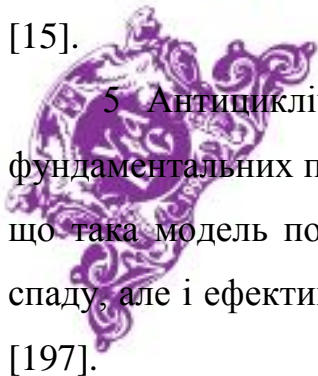
1. Адаптивність. Що означає розробку та впровадження заходів фінансово-адміністративного впливу, виходячи із реальної економічної ситуації, що складається в даний момент як в середині країни, так і в міжнародному фінансово-економічному середовищі та може свідчити про можливість розвитку глобальної чи локальної фінансово-економічної кризи [85].

2. Превентивність. Суть цього принципу полягає у тому, що діяльність національного банку в сфері антикризового управління банківською системою має включати комплекс дій по: виокремленню та дослідженню тих факторів, вплив яких може призвести до розвитку негативних тенденцій; прогнозуванню характеру та глибини такого впливу; розробці та впровадженню відповідних превентивних заходів [33].

3. Забезпеченість. Це комплексний принцип, що базується на захисній функції банківського капіталу та характеру кредитного портфеля банків. Це означає, що банківський капітал має бути адекватним до наявних у банку активів, зважених за рівнем ризику [40].

4. Централізованість. Це означає, що такий адаптаційний механізм повинен базуватися на потенційних можливостях Національного банку України оперативно, адаптивно, превентивно реагувати на зміни у світовій та національній фінансово-економічних системах і адекватно на них реагувати [15].

5. Антициклічність. Передбачає безумовного врахування одного із фундаментальних принципів ринкової економіки – її циклічності. Це означає, що така модель повинна враховувати не лише можливі фази економічного спаду, але і ефективно реагувати на появу позитивних тенденцій в економіці [197].

Таким чином, під системою управління адекватністю банківського капіталу ми пропонуємо вважати як цілісний структурований комплекс заходів, що застосовуються центральним банком та окремими банками з метою забезпечення ресурсної, часової та цільової узгодженості між капіталом, активами та ризиками з урахуванням циклічності кредитно-інвестиційних відносин.

Варто зазначити, що на сьогоднішній день, в економіці виділяють значну кількість різноманітних теорій економічних циклів (цикли Кітчина, Жюгляра, ритми Кузнеця, хвилі Кондратьєва тощо), що так чи інакше пояснюють різні аспекти існування та функціонування ринкового механізму. Проте, найбільшим недоліком вказаних моделей є відсутність будь-яких пояснень взаємозв'язку між функціонуванням реального сектора економіки із фінансовим, про що вперше у своїх роботах зазначив відомий американський економіст, представник монетарного посткейнсіанства Хайман Філіп Мінскі. На основі власних наукових досліджень та авторського бачення сутності цієї проблеми, на початку 1970-х років Мінскі створив власну теорію економічних циклів, що ввійшла в економічну науку під назвою «гіпотеза фінансової нестабільності» [262].

Однак, незважаючи на більш прогресивний підхід до перебігу фаз економічних коливань, теорія Мінскі не знайшла значної кількості прихильників та послідовників як на території США, так і в європейських країнах, на території країн СНД ця теорія отримала певну популярність завдяки роботам І.В. Розмаїнського, в яких автор не лише надає переклад даної теорії на російську мову, але і пояснює її певні аспекти [187, 188].

Для створення нашої моделі управління банківською системою дана гіпотеза була обрана з наступних причин:

– по-перше, вона безпосередньо встановлює взаємозв'язок між реальним та фінансовим секторами шляхом врахування аспекту фінансування інвестицій, що особливо актуально для української економіки;

– по-друге, з огляду на те, що дана гіпотеза, на відміну від більшості теорій циклічності не дає жорсткої прив'язки до часових орієнтирів, таким чином мінімізується ризик неспівпадання очікуваних фаз нестабільності із реальними;

– по-третє, дана гіпотеза, на нашу думку, є універсальною, так як використовуючи її певні положення та висновки, з'являється можливість прогнозування не лише економічних циклів, виходячи із взаємозв'язку секторів економіки, але і пояснювати тенденції розвитку окремих із них та їх елементів.

Гіпотеза фінансової нестабільності (ГФН або інша назва – теорія фінансової крихкості) – це в першу чергу теорія, що пояснює принципи появи в умовах капіталістичного суспільства схильного до впливу ризиків фінансового середовища [262]. Проте, необхідно зазначити, що фінансове середовище в цьому контексті не варто розуміти як певну загальноприйнятую сукупність її елементів та взаємозв'язок цих елементів, а як взаємодію в ринковій економіці між кредиторами та позичальниками, а також ті фінансові потоки, що демонструють дані взаємозв'язки. У відповідності до гіпотези Мінські, динаміка економічних процесів значною мірою залежить від того, яким чином фірми здійснюють інвестування в основний капітал і відповідно до цього, в гіпотезі були виділені певні економічні цикли (рис. 3.7).

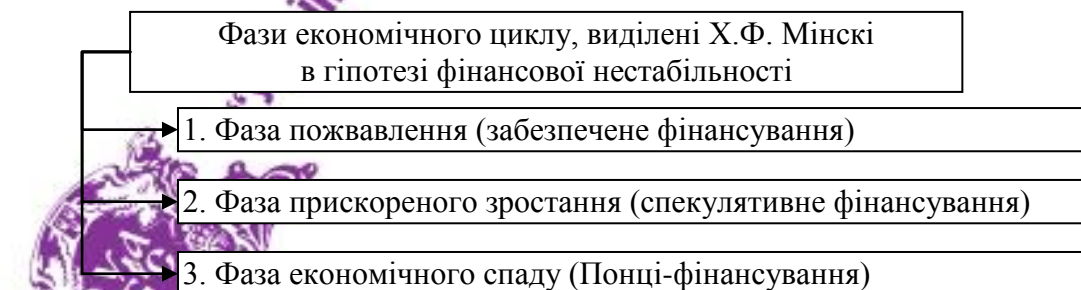

Рисунок 3.7 – Фази економічного циклу, виділені Х.Ф. Мінські (складено автором на основі [188, 260])

Діловий цикл за Мінські розпочинається із фази забезпеченого фінансування (фази пожвавлення), в якій фірми, за рахунок достатніх фінансових надходжень, здатні погашати не лише власні боргові зобов'язання, але і сплачувати відсотки по них, що можливо лише в умовах, коли підприємства мають значні внутрішні джерела фінансування, тоді як зовнішні використовуються у більшості випадків додатково. Таку тенденцію в фазі пожвавлення ГФН пояснює тим, що суб'єкти господарювання ще не готові до тісної співпраці із фінансовим сектором, враховуючи попередню фазу економічного спаду, виходячи із цього, ризики кредитора та позичальника на даному етапі є досить високими [262].

Із часом ситуація змінюється, внаслідок процесу нарощування національного доходу, що пов'язаний із збільшенням інвестування під час попередньої фази. Разом із пожвавленням в інвестиційній діяльності фірм, відбувається також зниження ризиків, що зумовлює перехід суб'єктів господарювання на залучення фінансових ресурсів із зовнішніх джерел для здійснення їх капіталовкладень [255].

Однак, внаслідок зростання залежності фірм (реального сектору) від зовнішнього фінансування, виникає ситуація, при якій погашення їх заборгованостей відбувається за рахунок додаткових позик, а їх надходжень вистачає лише на погашення відсотків по кредитах. А це значить, що платоспроможність підприємств реального сектора залежать виключно від отримання додаткових кредитів від фінансового сектора (так Понці – фінансування) [261].

Саме на цьому етапі відбувається нарощування обсягів проблемних активів комерційними банками. В умовах, коли попит на позики, в результаті процесу спекулятивного фінансування, зростає, а обсяги кредитування збільшуються прискореними темпами, виникає ситуація, коли між реальним і фінансовим секторами виникає катастрофічний для банківської системи парадокс: для попередження масових банкрутств підприємств реального сектора необхідний все більший обсяг кредитних фінансових ресурсів,

внаслідок того, що внутрішніх джерел фінансування зобов'язань катастрофічно не достатньо, а прибутки підприємств незрівнянно низькі навіть із відсотками по цим зобов'язанням. В цих умовах фінансовий сектор стає заручником процесу збереження власної платоспроможності – відмова від подальшого кредитування реального сектора безумовно призведе до його банкрутства, в результаті чого, сама банківська система постане перед проблемою системної кризи, разом з тим, лібералізація умов надання позик катастрофічно знизить рівень рентабельності фінансового сектора, а тому для збереження платоспроможності та рентабельності, банківський сектор має знаходити додаткові фінансові ресурси, тим самим перетворюючи реальний сектор в боргову яму, а себе у фінансовий міхур шляхом нарощування проблемних активів [187].

Друга частина даного парадоксу, що стосується зворотної реакції фінансового сектора, на нашу думку, має бути врахованою при розробці нової моделі управління банківською системою, а тому ми пропонуємо називати її як «парадокс проблемних активів». На відміну від понять фінансових (економічних, торгових, спекулятивних) бульбашок, що відображають взаємодію реального та фінансового секторів, парадокс проблемних активів є специфікою функціонування (щонайменше в Україні) виключно банківської системи, а тому такий підхід, на нашу думку, має право на існування.

При виникненні проблеми надування фінансової бульбашки та парадоксу проблемних активів за песимістичним сценарієм, процентні ставки за позиками як правило зростають, а прибутки реального сектора, відповідно, знижуються. В такій ситуації, за гіпотезою Мінські, відносини між секторами економіки вступають у фазу Понці-фінансування, в контексті якого, фінансових надходжень, що отримують фірми, не вистачає навіть на погашення відсотків за позиками. У цій фазі єдиним шляхом розвитку економіки є лише продовження даної тенденції до того моменту, коли отримання додаткових позик реальним сектором буде неможливим, з огляду

його неспроможність отримувати подальші позики внаслідок впливу наступних факторів [262], а саме:

- різкого зростання ризику кредитора, що відображається на умовах кредитування та віддзеркалює песимістичні очікування фінансового сектора;
- простої, однак тотальної нехватки ресурсів фінансового сектора для продовження кредитування.

Якщо ж така ситуація все ж має місце в економіці, то підприємства реального сектору найчастіше починають використовувати альтернативне джерело фінансових ресурсів – продаж власних основних та оборотних фондів. Однак такий захід буде ефективним лише у досить короткому часовому проміжку, так як збільшення пропозиції виробничих активів безумовно призведе до зниження попиту, а відтак і ціни на них, наслідком чого буде стрімке скорочення інвестування і постового розгорнення не лише економічної, а і фінансової кризи [54, 236].

І.В. Розмаїнський у своїй роботі зокрема зазначає, що додатковим дестабілізуючим фактором при розгортанні такої економічної кризи є різке підвищення ризику позичальника. Це означає, що рівень інвестицій підприємств реального сектора буде нижчим, ніж та сума, яка могла б бути профінансованою, за умови використання підприємствами їх внутрішніх джерел. Така ситуація загострюється в той момент, коли ціна пропозиції на активи підприємств починає перевищувати ціну попиту на них. В цих умовах відбувається повне згорання інвестиційної діяльності в економіці [259].

Дана теорія дає підстави сформулювати наступні два основні висновки [262], серед яких:

1. Періодичне розгортання фінансово-економічних криз зумовлюється систематичною неспроможністю підприємств реального сектора погашати взяті на себе зобов'язання банківському сектору, а не лише зміною у очікуваннях кредитора та позичальника (як вважали раніше).

2. При переміщенні від попередньої фази ділового циклу до наступної, фінансова система країни починає бути все більш крихкою, що відображається у ліквідності суб'єктів господарювання .

Саме виходячи із цих висновків дана гіпотеза отримала подвійну назву – «фінансової нестабільності» та «фінансової крихкості», при чому крихкість в даному контексті розглядається як наслідок розвитку економічних відносин та принципів обороту грошової маси в капіталістичному суспільстві, для якого характерне постійне нагромадження багатства.

Із зростаючими з кожним роком обсягами кредитування зростає також і роль банків в економічних системах майже будь-якої країни світу, що неминуче призводить до поступового підвищення залежності реального сектора їх економік від фінансових ресурсів, залучених із зовнішніх джерел, що означає, в свою чергу, знаходження економіки країни у фазі спекулятивного фінансування [182].

В цьому контексті зазначимо, що стабільне та постійне перебування економіки країни у фазі спекулятивного фінансування, на нашу думку, має бути основою подальшого нормального економічного зростання з огляду на певні фактори, що є наслідками специфіки інших економічних фаз (рис 3.8).

На противагу цьому, фаза спекулятивного фінансування:

- не є кризовою чи післякризовою;
- надає можливість розвитку як виробничим підприємствам, так і фінансовим посередникам;
- забезпечує високий потенціал економічної системи країни до саморегуляції;
- створює умови оперативного та ефективного втручання регуляторів у випадку виникнення певних дестабілізуючих чинників (зростання проблемної заборгованості, підвищення темпів інфляції, коливання валютного курсу тощо).

Тому, зважаючи на дані положення, саме фаза спекулятивного фінансування вважається основою для забезпечення стабільного економічного зростання країни.

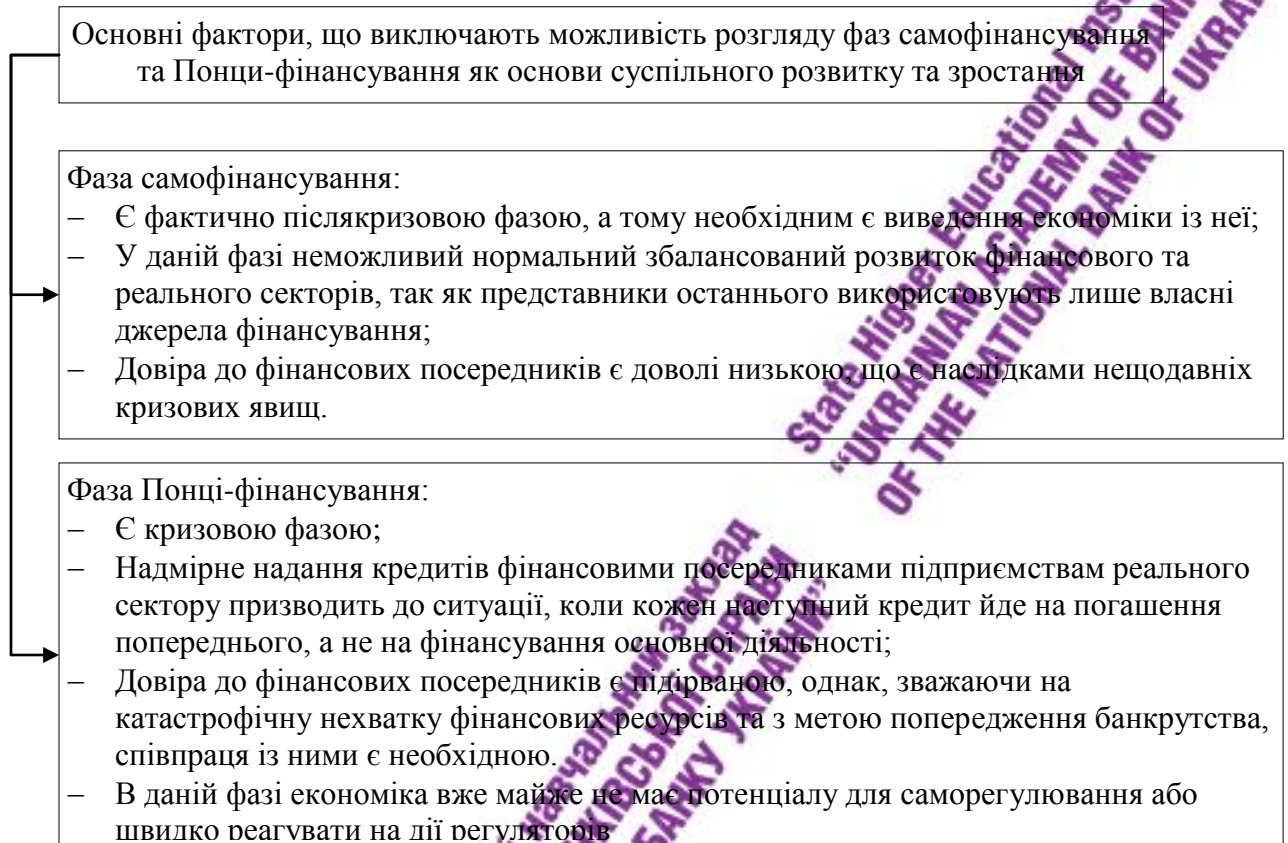

Рисунок 3.8 – Основні фактори, що виключають можливість розгляду фаз самофінансування та Понці-фінансування як основи суспільного розвитку та зростання (авторська розробка)

Однак, разом із цим дана фаза є найбільш небезпечною для економічної системи з точки зору можливості діагностування майбутніх кризових явищ, оскільки очевидним є той факт, що її перехід від даної фази до фази Понці-фінансування можна вважати не початком кризи, а її розгортанням та поглибленням [239].

При цьому, варто зазначити, що для кожної країни, зважаючи на специфіку функціонування переважно її фінансового сектора, початок кризи у фазі спекулятивного фінансування відбувається у різний час та з різних причин.

Прикладом цього твердження може слугувати іпотечна криза США початку 2000-х років, коли надмірне надання кредитів населенню під надзвичайно низькі відсотки, без належної перевірки можливості позичальників відшкодувати тіло кредитів та відсотків по ним, а також не беручи до уваги можливості раптового та значного зростання відсотків по іпотечі (фактично зростання таких ставок лише на 2-3% означає їх фактичне збільшення на 150-200% в порівнянні із попередніми показниками), що спричинило появу відповідної реакції у вигляді катастрофічних обсягів не повернених кредитів [10].

Для України була характерною дещо інша ситуація – в умовах, коли на початку 2000-х років існувала стійка тенденція до економічного зростання, українські позичальники з кожним роком отримували все більший доступ до кредитних ресурсів, зважаючи на поступове пом'якшення умов кредитних договорів в контексті строків погашення, процентних ставок, можливості дострокового відшкодування, валюти кредитного договору тощо [244]. В результаті почалася значна популяризація кредитів на споживчі товари та інше рухоме та нерухоме майно. Однак, поглиблення наслідків світової фінансово-економічної кризи 2008-2010рр. та раптова зміна майже всіх умов кредитних договорів призвела до різкого підвищення невиконаних по кредитах, що спричинило втрату фінансової стійкості частини українських банків, що, у свою чергу, загрожувало появою системної банківської кризи [20].

Про причини, перебіг та наслідки фінансово-економічної кризи в українській банківській системі до сьогодні йдуть досить вагомі та аргументовані дискусії, проте, очевидним залишається той факт, що надмірне надання кредитів населенню та підтримки необхідного рівня адекватності банківського капіталу не загальною по системі, а в кожному окремому банку, призвело до появи у вітчизняній банківській системі фінансової бульбашки.

З цих позицій, доцільним є, на нашу думку, розгляд фази спекулятивного фінансування не як певного однорідного стану, в якому перебуває економічна система країни, а як структурного утворення, що має в

своєму складі декілька окремих етапів. В цьому контексті зазначимо, що такі етапи доцільно виділити із загальноприйнятих кроків «надування фінансової бульбашки» (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Основні етапи «надування фінансової бульбашки»
(складено автором на основі [9, 14, 161])

Етапи	Назва етапу	Характеристика етапу
I	Заміщення	Даний етап розпочинається із поступовою зміною акцентів щодо інвестування тимчасово-вільних коштів із традиційних напрямків до перспективних (новітні технології, науково-дослідницькі розробки, цінні папери тих підприємств, що мали найнижчі відсотки). Необхідно також зазначити, що на даному етапі особливою популярністю починають користуватися ті цінні папери, що раніше мали нижчу прибутковість за інші.
II	Бум	Вартість активів, що починають користуватися все більшою популярністю, поступово зростає, підсилюючим ефектом при цьому є очікування, що дані напрямки інвестування у майбутньому будуть більш вигідними, ніж на сьогодні, а це, в свою чергу, залучає до інвестування все більшу кількість учасників.
III	Ейфорія	Починається із різкого зростання вартості інвестованих активів, що автоматично призводить до того, що інвестори збільшують обсяг своїх інвестицій, при чому їх якість виходить на другий план по відношенню до прибутковості. Основною мотивації інвесторів при цьому є очікування того, що при настанні піку прибутковості таких активів, попит на них не зменшиться, а тому вони матимуть високий потенціал для продажу.
IV	Вилучення прибутків	Є етапом, в якому темпи зростання прибутковості активів починає зменшуватися, а найбільш досвідчені інвестори починають поступовий їх продаж, інвестуючи кошти у більш надійні та стабільні активи. При цьому виникає ситуація, коли фінансова бульбашка вже фактично існує в економіці, проте інвестори продовжують очікувати, отримуючи при цьому прибутки. Нажаль, встановити реальний термін, коли дана бульбашка вибухне на практиці досить важко, тому більшість інвесторів автоматично перетворюються у власників проблемних активів.
V	Паніка	Починається різке падіння вартості активів, що викликає паніку та тотальне намагання їх реалізації за прийнятними цінами, на даному етапі бульбашка вже фактично вибухнула, а економічна ситуація в країні на даному етапі вже є кризовою.

Виходячи із цих позицій, чіткий моніторинг фінансових ринків країни за якістю їх кредитних портфелів є одним із пріоритетних напрямків діяльності регуляторів, а своєчасне діагностування етапів надування фінансової бульбашки є перспективним інструментом превентивного антикризового управління фінансовою (банківською) системою [91].

Варто зазначити, що на нашу думку, в українських фінансово-економічних умовах, інвесторами доцільно вважати саме банківські установи, з огляду на ряд причин:

– банки на сьогодні є одними із найбільших інвесторів на ринку України, їх частка у загальному обсязі інвестицій у 2011рр. оцінювалася у 17,9% (табл. 3.2).

– для реалізації значимих інвестиційних проектів, підприємства як правило залучають кошти кредитних організацій, тому банки і в цьому випадку виступають як «інвестори першої інстанції», а тому всі ризики, пов'язані із якістю, прибутковістю, реалізованістю проектів автоматично переходять і на основного інвестора, тобто на банк.

Таблиця 3.2 – Інвестиції в основний капітал в контексті джерел фінансування (складено автором на основі [145, 146, 147])

Джерела інвестування	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кошти державного бюджету	5	7	10,5	5,5	5,5	5,6	5	4,4	6,3	7,5
Кошти місцевих бюджетів	3,7	4,1	4,7	4,2	4,3	3,9	4,2	2,7	2,9	2,9
Власні кошти підприємств та організацій	65,8	61,4	61,7	57,4	57,8	56,5	56,7	63,3	55,7	54
Кредити банків та інших позик	5,3	8,2	7,6	14,8	15,5	16,6	17,3	14,2	13,7	17,9
Кошти іноземних інвесторів	5,6	5,5	3,6	5	3,7	3,5	3,3	4,5	2,3	3,1
Кошти населення на будівництво власних квартир	5,6	5,2	4,1	3,2	3,1	2,2
Кошти населення на індивідуальне житлове будівництво	4,2	3,6	3,4	3,3	4,1	4,5	5	3,6	10,7	7,2
Інші джерела фінансування	10,4	10,2	8,5	9,8	3,5	4,2	4,4	4,1	5,3	5,2
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

– політика українських банків у докризовому періоді базувалася на нарощуванні обсягів кредитування, незалежно від якості таких кредитів, платоспроможності позичальник, реальної можливості не лише можливості

відшкодування кредитів, а і отримання відсотків, тому саме катастрофічне неповернення кредитів у 2008-2010рр. саме і був періодом паніки банків [61].

З цих позицій, ми вважаємо за необхідне та доцільне розглядати адаптовану модель Х.Ф. Мінські не лише як теорію економічних циклів, але і модель прогнозування фінансових бульбашок. Для цього, варто провести екстраполяцію етапів надування фінансової бульбашки на етапи, передбачені теорією фінансової нестабільності (рис. 3.9).

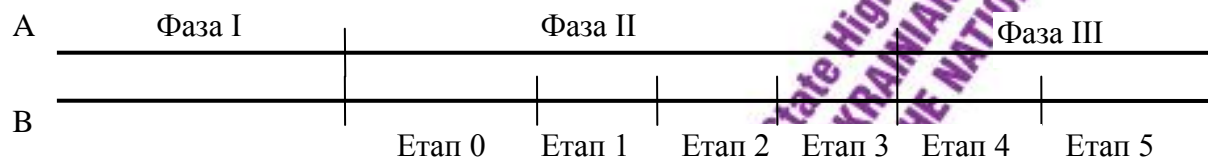

Рисунок 3.9 – Графічна інтерпретація об'єднання моделей фінансової нестабільності та етапів теорії фінансових бульбашок (складено автором на основі [9, 188, 262])

При цьому, необхідно зазначити, що:

- А – пряма, що відповідає економічному циклу за теорією фінансової нестабільності;
- В – пряма, що відображає етапи надування фінансової бульбашки;
- Фаза I – відповідає фазі самофінансування;
- Фаза II – фаза спекулятивного фінансування;
- Фаза III – фаза Понці-фінансування;
- Етап 0 – етап, в якому надування фінансових бульбашок не відбувається;
- Етап 1 – етап заміщення цін;
- Етап 2 – етап буму на фінансових ринках;
- Етап 3 – етап фінансової ейфорії;
- Етап 4 – отримання прибутків;
- Етап 5 – етап паніки інвесторів.

Варто вказати, що етапи 4 та 5, на нашу думку, відповідають фазі Понці-фінансування, так як саме в цих етапах надування фінансового мішура є безповоротним та неминучим явищем.

Варто також зосередити увагу на тому, що дана гіпотеза, по відношенню до інших теорій економічних циклів має певні переваги (рис. 3.10).

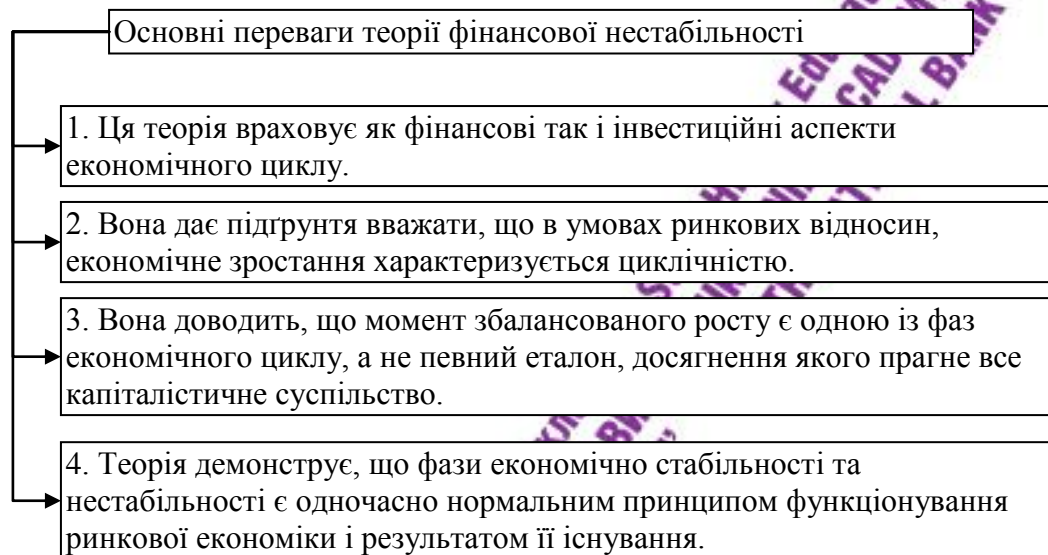

Рисунок 3.10 – Переваги теорії фінансової нестабільності Х.Ф. Мінські (авторська розробка)

Таким чином, на нашу думку, виходячи із вищенаведених положень гіпотези фінансової нестабільності та враховуючи поставлені перед дослідженням задачі та їх принципи, з'являється можливість створення антициклічної моделі управління адекватністю банківського капіталу, візуальну інтерпретацію якої можна представити у вигляді графіку (рис. 3.11).

При цьому, варто зазначити, що:

- вісь абсцис представляє собою темпоральну складову економічного циклу (t);
- вісь ординат відображає рівень проблемних активів по системі (A);
- часовий проміжок 0 – посткризова фаза з позитивними очікуваннями;
- часовий проміжок 1 – фаза обмеженого кредитування;

- часовий проміжок 2 – фаза активного кредитування;
- часовий проміжок 3 – фаза надмірного незабезпеченого кредитування;

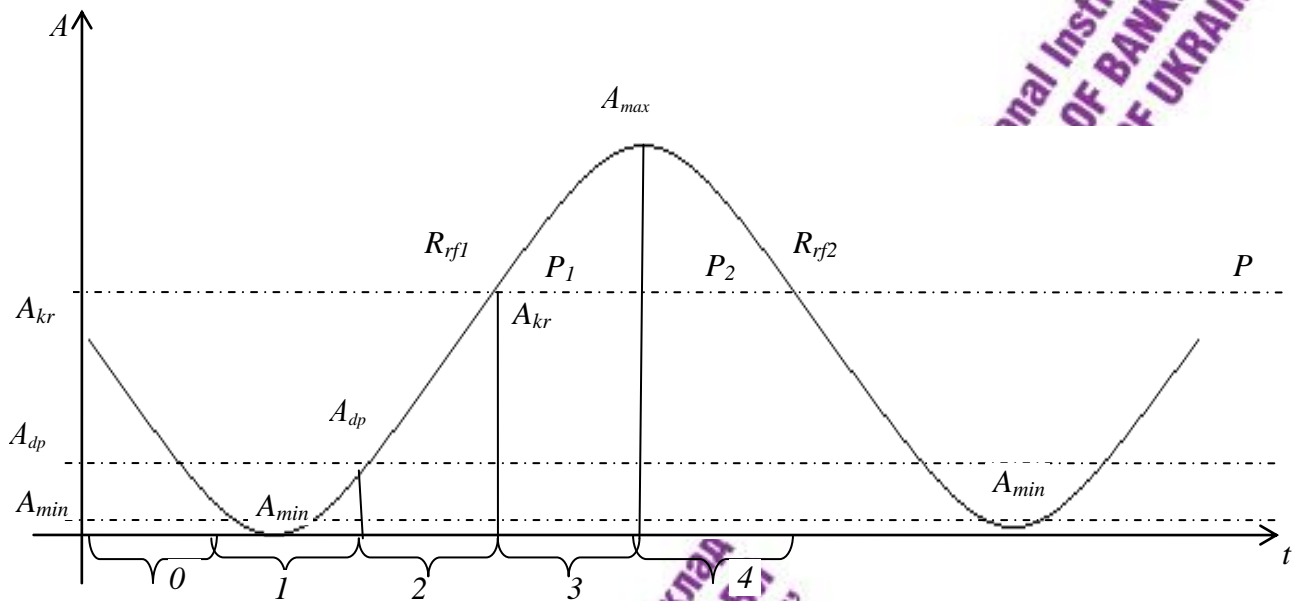

Рисунок 3.11 – Антициклічна модель управління адекватністю банківського капіталу (авторська розробка)

- часовий проміжок 4 – посткризова фаза з негативними очікуваннями;
- A_{min} – мінімальний (близький до 0) обсяг проблемних активів;
- A_{dp} – допустимий обсяг проблемних активів;
- A_{kr} – критичний обсяг проблемних активів в банківській системі;
- A_{max} – максимальний обсяг проблемних активів;
- R_{rf1} – точка, в якій рентабельність фінансового сектора зрівнюється з рентабельністю реального у докризовому періоді;
- R_{rf2} – точка, в якій рентабельність реального сектора зрівнюється з рентабельністю фінансового у посткризовому періоді;
- пряма P – пряма, що відображає зміну у стратегії Національного банку щодо управління банківською системою;
- P_1 – точка переходу від пасивно-реагуючих дій Національного банку до заходів адміністративно-реагуючого впливу.

– P2 – точка початку пасивно-превентивних дій Національного банку.

Виходячи із позицій гіпотези фінансової нестабільності та практичного досвіду антикризового управління банківською системою Національним банком України, ми вважаємо, що суть превентивної антициклічної моделі управління має зводитися до наступних положень:

1. Посткризова фаза з позитивними очікуваннями відображає послаблення кризових явищ в економіці, проте на даному етапі, фінансовий сектор країни ще не може на належному рівні виконувати свої функції через тимчасову дисадаптованість до нових фінансово-економічних умов та через значну кількість невирішених проблем (досить значна нехватка банківського капіталу для покриття проблемних активів, недостатність фінансових ресурсів для проведення активних операцій, значна частка грошових ресурсів поза банківською системою, можливі обмеження Національного банку на здійснення певних банківських операцій, значна кількість проблемних банків у системі тощо), крім того в цьому проміжку часу існує катастрофічний рівень ризику позичальника через надмірно песимістичні очікування суб'єктів господарювання та фізичних осіб [90].

Дана фаза не відображена в гіпотезі Х.Ф. Мінські, проте, на нашу думку, вона заслуговує на увагу, так як демонструє наслідки регулюючого антикризового управління та неефективність його проведення в умовах, коли кризові явища охоплюють не тільки реальний сектор економіки, а і фінансовий.

2. Фаза обмеженого кредитування – початок економічного циклу за теорією Мінські – повноцінне забезпечене фінансування. Характерні особливості даної фази, що викладені вище, на нашу думку, не представляють значного інтересу для антикризової стратегії управління банківською системою, так як для фінансування поточних вкладень підприємства реального сектору використовують внутрішні джерела фінансування, тоді як банківська система акумулює капітал для подальшого проведення активних операцій [188].

Відповідно із цим, рівень проблемних активів по банківській системі незначний та відповідає переміщенню від точки A_{\min} до A_{dp} , через лише поступове нарощування обсягів кредитування та достатність банківського капіталу на їх покриття.

Основними задачами Національного банку України на цьому етапі є лише створення умов для стимулювання банківської діяльності, а відповідно і інвестиційної активності реального сектора, моніторинг релевантних показників діяльності банківської системи (значення економічних нормативів, ліквідність банківських балансів, відповідність фінансових звітів) [187].

На нашу, найбільшої уваги в рамках даної фази є наближення та досягнення точки A_{dp} , так як саме в цій точці починається нарощування портфелів активів комерційних банків через пожвавлення реального сектора економіки, зростання попиту на позичкові фінансові ресурси.

3. Переміщення від точки A_{dp} (тобто допустимого значення проблемних активів в фінансовому секторі – фаза активного кредитування, на яку в принципі і орієнтується дана модель.

На даному етапі економічного циклу, коли нарощування активів по системі здійснюється прискореними темпами, а, як правило, обсяги основного капіталу починають не відповідати обсягам наданих позик, особливо гостро постає проблема адекватності банківського капіталу.

Фінансово-економічна криза 2008-2010рр. вказала на майже повну відсутність будь-яких превентивних дій НБУ для попередження надмірного перевищення активів над банківським капіталом, так як банкам не було надано жодної рекомендації для підвищення його адекватності з причин перевищення значень цього нормативу по системі над рекомендаціями Базеля І та нормативними значеннями, встановленими самим Національним банком України (зокрема, оптимізація структури джерел поповнення капіталу; створення антикризових буферів БК; встановлення кількісних та

якісних обмежень на проведення активних операцій; зміни в системі оцінювання та управління ризиками тощо) [110].

Разом з тим, ми вважаємо, що саме в цій фазі необхідним є впровадження пасивно-реагуючих дій з метою запобігання надуття «фінансової бульбашки» та парадоксу проблемних активів шляхом посилення режиму контролю за діяльністю комерційних банків, адекватної оцінки фінансових результатів банківської діяльності, запровадження плаваючої системи ставок економічних нормативів, що змусить українські фінансово-кредитні установи акумулювати капітал для забезпечення власної платоспроможності в умовах, якщо реальний сектор постане перед реальною загрозою виникнення економічної кризи та масових банкрутств виробничих підприємств, в наслідок чого вони автоматично перетворяться на проблемні активи для фінансового сектора [68].

Варто також зазначити, що особливої уваги НБУ на цьому етапі, відповідно до гіпотези фінансової нестабільності, заслуговує аналіз співвідношення між рентабельністю реального та фінансового секторів. У фазі спекулятивного фінансування, коли виробничі підприємства починають бути все більш залежними від позик фінансового сектору, скорочуючи при цьому свої прибутки та поступово втрачаючи свою платоспроможність, фінансовий сектор натомість підвищує рентабельність своєї діяльності, однак, що є найважливішим – не за рахунок отримання прибутків від надання позик більшій кількості підприємств, а за рахунок створення в реальному секторі боргової ями і тим самим нарощуючи проблемні активи, які не покриваються реальними фінансовими резервами – основним капіталом.

Саме тому, НБУ повинен завчасно констатувати можливість появи такої ситуації та змусити комерційні банки створювати необхідні резерви під проблемні активи.

В даному випадку виникає інша проблема – нарощування основного капіталу з одночасним нарощуванням проблемних активів очевидно не дасть того ефекту, на який воно направлено. Єдиним виходом в цьому контексті є

заморожування подальших позик реальному сектору на певний проміжок часу, що відповідає поступовому встановленню балансу між основним капіталом та проблемними активами [73].

За таких умов, коли «фінансова бульбашка» вже почала надуватися, однак, парадоксу проблемних активів наразі не існує, а рентабельність реального сектору все ще перевищує рентабельність фінансового – дії пасивно-реагуючого антикризового управління адекватністю банківського капіталу (зокрема (посилення контролю за діяльністю банків у сфері залучення капіталу, його використання, запровадження системи поглибленого фінансового аудиту в окремих банках з метою виявлення проблем із ліквідністю та капіталізацією; рекапіталізація проблемних банків або їх ліквідація; створення стабілізаційних фондів тощо) по системі, з високою долею вірогідності, є найбільш ефективною стратегією Національного банку для попередження кризових явищ у фінансовому секторі.

4. Фаза надмірного незабезпеченого кредитування [262], в якій у подальшому, вітчизняна фінансова система може розвиватися за двома сценаріями:

Оптимістичний – антикризова стратегія Національного банку України була ефективною, в результаті чого фінансова система виявилася готовою до можливої економічної кризи реального сектору, виходячи із цього, вона може виконувати покладені на неї функції та погашати власні зобов'язання у повному обсязі. За таких умов, зникає будь-якій сенс подальшого обмеження Національним банком України основної діяльності комерційних банків та введення жорстких адміністративних заходів.

Іншими словами, якщо система комерційних банків створила достатню кількість резервів під вже створені проблемні активи та власні зобов'язання, то вона може продовжувати проведення активних операцій, беручи банківські ризики на себе, а в умовах песимістичних очікувань суб'єктів реального сектора економіки або розгортання кризових явищ в ньому, значні

активні операції банків автоматично будуть неможливими через відсутність попиту на кредитні ресурси. Тим самим гарантується платоспроможність фінансового сектора та пом'якшення кризових явищ в економіці, так як у найгіршому випадку кризовою стане лише частина виробничих підприємств.

В точці R_{rf1} рентабельність фінансового сектору зрівнюється з рентабельністю фінансового, що стало наслідком надування фінансового міхура, який, у свою чергу, став наслідком неефективних дій системи комерційних банків та НБУ під час фази спекулятивного фінансування. Фінансовий міхур в точці R_{rf1} породжує парадокс проблемних активів.

Саме з цих причин в нашій моделі точка R_{rf1} співпадає з точкою A_{kr} , яка відображає критичний обсяг проблемних активів у фінансовому секторі та означає гостру нехватку основного капіталу для їх покриття.

Ми вважаємо, що співпадання точок A_{kr} та R_{rf1} має означати для Національного банку України оперативний перехід від пасивно-превентивної антикризової стратегії до адміністративно-реагуючої.

Дане управління ми все ще вважаємо превентивним, так як сама по собі фінансова криза ще не розпочалась, а тому теоретично існують шляхи її попередження.

Серед інструментів адміністративно-реагуючого антикризового управління варто зазначити наступні: введення тимчасових адміністрацій у банках, що систематично не виконують встановлених вимог до адекватності БК; введення особливого режиму контролю у проблемних банках; створення санаційних банків, введення мораторію на задоволення вимог кредиторів; націоналізація окремих проблемних банків тощо.

Ми вважаємо, що впровадження згаданих заходів, характеристика яких була представлена у Розділі 1 даної дисертаційної роботи, аналогічно до заходів пасивно-превентивного антикризового управління, може призвести до наступних сценаріїв:

1. Адміністративно-реагуючі заходи НБУ надали необхідний ефект та в результаті фактичного заморожування банківської діяльності і вирішення

парадоксу проблемних активів (шляхом максимально-можливого їх погашення за рахунок кризового реального сектора чи переводу таких активів на рахунки санаційного банку) банківська система, хоч і постала перед проблемою виникнення фінансової кризи, однак вона постраждала лише частково, що означає можливість вирівнювання економічного циклу без переходу у фазу надмірного незабезпеченого кредитування.

2. Антикризові заходи запроваджені Національним банком України під час розвитку фази надмірного незабезпеченого кредитування не дали необхідного результату, відповідно, рівень проблемних активів в економіці досягає максимуму в точці A_{max} , що означає тотальну кризу реального сектору та масове банкрутство його підприємств, повну нехватку фінансових ресурсів для покриття власних зобов'язань фінансового сектору, трансформація економічної кризи у фінансово-економічну та перехід банківської системи до економічного спаду, наслідки та протяжність у часі якого неможливо заздалегідь передбачити [144].

В даній фазі можливим залишається лише певне посткризове управління, що як, відзначалось раніше, є неефективним та безрезультатним по відношенню до банків та банківської системи.

Певні дієві заходи можливі лише при досягненні точки R_{rf2} , в якій буде спостерігатися відновлення рентабельності підприємств реального сектору, а банківська система повернеться до фази 0, що так чи інакше є не початком нового економічного циклу, а наслідком попередньої фази нестабільності.

Проте, основна мета моделі антициклічного антикризового управління банківською системою полягає у недопущенні досягнення банківською системою України фази надмірного незабезпеченого кредитування, а в повній мірі зосередити потенційні можливості НБУ по попередженню кризових явищ у фазі, коли це не тільки можливо та ефективно, але і необхідно.

Таким чином, загальний вигляд циклу формування проблемної заборгованості з точки зору антикризових стратегій Національного банку України можна представити у вигляді графіку (рис.3.12).

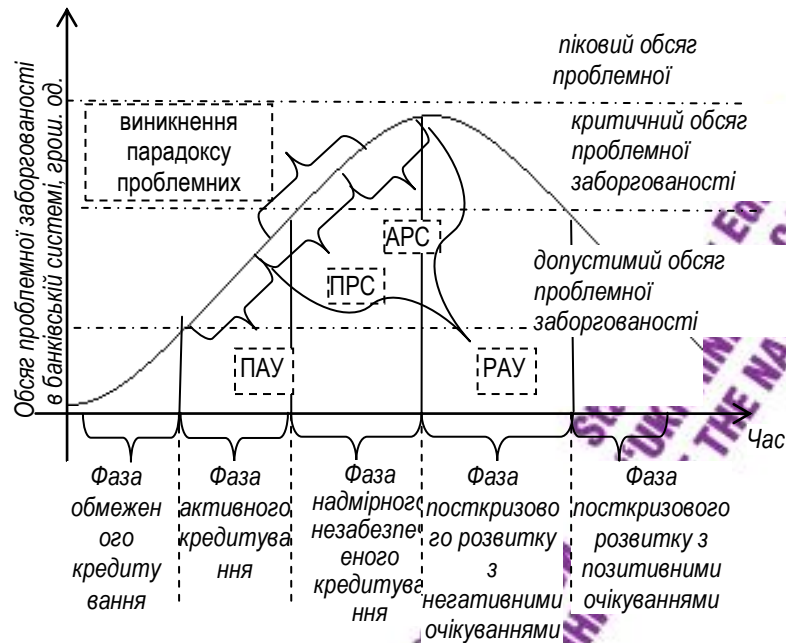

Рисунок 3.12 – Загальний вигляд циклу формування проблемної заборгованості в банківській системі (авторська розробка)

Надамо деякі пояснення щодо умовних скорочень, що ми використали при розробці даної моделі:

ПРС – пасивно-реагуюча антикризова стратегія центрального банку;

АРС – адміністративно-реагуюча антикризова стратегія центрального банку;

ПАУ – заходи превентивного антикризового управління; РАУ – заходи реагуючого антикризового управління.

Синтезуючи теорію фінансової крихкості та запропонований у роботі розподіл циклу формування проблемної заборгованості, з'являється можливість виявити динаміку зміни даних фаз в українських фінансово-економічних умовах (рис. 3.13)

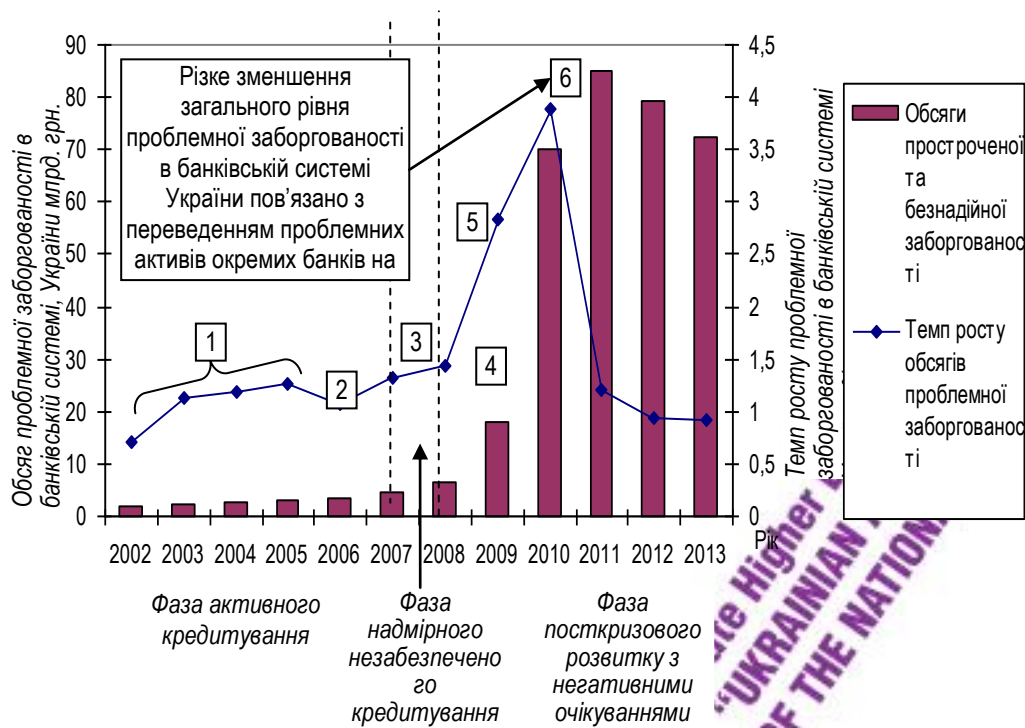

Рисунок 3.13 – Цикл формування проблемної заборгованості в банківській системі України . (розраховано автором на основі [145,146,147, 245])

Таким чином, проведене моделювання дає підстави вважати, що фаза активного кредитування існувала у банківській системі України до третього кварталу 2007р., після чого відбулося перехід циклу у фазу надмірного незабезпеченого кредитування, що продовжувалася до третього кварталу 2008р., після чого банківський сектор перейшов у посткризову фазу з негативними очікуваннями та продовжує знаходитися в них і дотепер.

При цьому:

1 – покращення кон'юнктури на світових ринках чорних металів та продукції хімічної промисловості, посилення конкуренції в реальному секторі економіки, недооцінка банками ринкових, валютних та процентних ризиків та переоцінка ними кредитоспроможності позичальників, що спричинило надзвичайну активізацію та розширення банківського бізнесу;

2 – криза ліквідності, що супроводжувалася «прориванням іпотечної бульбашки» у США, поява проблем із капіталізацією світових фінансових конгломератів та банкрутство окремих із них;

3 – введення обмежень на дострокове вилучення депозитів з банків, застосування НБУ заходів фінансового оздоровлення банків та підвищення їх ліквідності (розширення статутного капіталу, розглядається можливість рекапіталізації державою банків);

4 – введення тимчасових адміністрацій у 21 банку, мораторію на задоволення вимог кредиторів;

5 – націоналізація банків ПАТ "Укргазбанк" АТ "Родовід банк", ПАТ "АКБ "Київ", рекапіталізація ПАТ КБ "Надра";

6 – створення на базі АТ "Родовід банк" санаційного банку з метою переведення на його баланс частини проблемних активів інших банків.

Разом з тим зазначимо, що модель управління адекватністю банківського капіталу має бути направленою і на діяльність комерційних банків, в яких має відбуватися узгодження між інструментами управління та пріоритетами управління капіталом, активами та ризиками основні напрямки такого узгодження представлені у табл. 3.3.

Механізми функціонального та структурно-компонентного узгодження між капіталом, активами та ризиками в роботі розглядаються як на мікрорівні (антикризове управління адекватністю БК в межах окремого банку), так і на макрорівні (розробка стратегії антициклічного антикризового управління адекватністю БК на рівні НБУ). Так, зокрема, розглядаючи інструментарій антикризового управління адекватністю БК на рівні окремого банку, автор пропонує диференціювати за фазами циклу формування проблемної заборгованості найбільш поширені інструменти управління активами, капіталом та ризиками.

Щодо антикризового управління адекватністю БК на макрорівні, то автор стверджує, що вже на початку фази активного кредитування НБУ має розпочинати реалізацію заходів превентивного антикризового управління, а саме: оптимізація структури джерел поповнення капіталу; створення антикризових буферів БК; встановлення кількісних та якісних обмежень на

проведення активних операцій; зміни в системі оцінювання та управління ризиками тощо.

Таблиця 3.3 – Напрямки узгодження пріоритетів та інструментів управління капіталом, активами та ризиком банку на різних фазах циклу формування проблемної заборгованості (авторська розробка)

Компоненти управління адекватністю БК		Фаза циклу формування проблемної заборгованості					
		Фаза посткризового розвитку з позитивними очікуваннями	Фаза обмеженого кредитування	Фаза активного кредитування	Фаза надмірного незабезпеченого кредитування	Фаза посткризового розвитку з негативними очікуваннями	
Банківський капітал	Пріоритет	Стимулювання нагромадження банком ресурсної бази в умовах низьких обсягів кредитної діяльності з метою відновлення адекватності БК		Забезпечення швидкої трансформації капіталу в активи	Збереження адекватності БК в умовах збільшення обсягів проблемної заборгованості	Підтримання мінімально допустимого рівня адекватності БК	
	Інструменти	Дивідендна політика	Відсутність дивідендних виплат	Помірна політика виплати дивідендів (виплата гарантованого мінімуму дивідендів)	Агресивна дивідендна політика (систематичний процентний розподіл прибутку, поступове нарощування виплат)	Консервативна дивідендна політика (виплата дивідендів за залишковим принципом)	Відсутність дивідендних виплат
		Формування необов'язкових резервів БК	Необов'язкові резерви капіталу не формуються	Початок формування необов'язкових резервів капіталу	Активне формування необов'язкових резервів капіталу	Використання необов'язкових резервів капіталу	
		Емісія акцій	Мінімальна емісія акцій	Обмежена емісія акцій банків	Активне розширення БК шляхом емісії акцій	Зниження темпів емісії акцій	Мінімальна емісія акцій
		Управління субординованим боргом	Субординований борг не створюється	Мінімальні обсяги створення субординованого боргу	Активне розширення капіталу шляхом створення субординованого боргу	Зниження темпів створення субординованого боргу	Мінімізація темпів створення субординованого боргу
		Пріоритет	Мінімізація темпів створення активів	Стимулювання темпів створення активів	Максимізація темпів створення активів	Зниження темпів створення активів	Мінімізація темпів створення активів
Банківські активи	Інструменти	Управління проблемною заборгованістю	Зниження обсягів проблемної заборгованості шляхом її судового стягнення, пролонгації, реструктуризації, списання чи пошуку компромісів		Ведення превентивних антикризових інструментів управління проблемною заборгованістю	Досудове управління проблемною заборгованістю (заходи корпоративного колекторства – вибірковий інформативний вплив, переговори з окремими проблемними позичальниками тощо)	
		Кредитна політика	Кредитування найнадійніших позичальників	Стимулювання кредитування (додаткові бонусні програми, пільгові умови тощо)	Повномасштабне кредитування	Зниження темпів кредитування з метою недопущення нагромадження проблемної заборгованості	Відновлення кредитування найнадійніших позичальників
	Процентна політика	Встановлення мінімальних ставок по кредитам	Формування пільгових ставок по кредитам	Встановлення середніх ставок по кредитам	Максимізація ставок по кредитам	Встановлення середніх ставок по кредитах	
	Темпи продажу активів банку	Знижені темпи продажу активів з метою розширення БК	Мінімальні темпи продажу активів з метою розширення БК	Прискорені темпи продажу активів з метою розширення БК	Максимальні темпи продажу активів з метою розширення БК		

продовження табл. 3.3

Банківські ризики	Пріоритет	Мінімізація рівня ризику		Прийняття підвищених ризиків при високому рівні очікуваної доходності	Мінімізація рівня ризику		
	Інструменти	Премія за кредитний ризик	Зниження премії за кредитний ризик	Мінімальна премія за кредитний ризик	Помірна премія за кредитний ризик	Зростання премії за кредитний ризик	Максимальна премія за кредитний ризик
		Вимоги до надійності позичальників	Мінімальні вимоги до надійності позичальників		Середні вимоги до надійності позичальників	Максимальні вимоги до надійності позичальників	
		Вартість застави при оцінці ризиковості кредиту	Мінімальна		Середньоринкова	Максимальна	

Щодо антикризового управління адекватністю БК на макрорівні, то автор стверджує, що вже на початку фази активного кредитування НБУ має розпочинати реалізацію заходів превентивного антикризового управління, а саме: оптимізація структури джерел поповнення капіталу; створення антикризових буферів БК; встановлення кількісних та якісних обмежень на проведення активних операцій; зміни в системі оцінювання та управління ризиками тощо.

Однак, варто зазначити, що на практиці чітке виділення зазначених вище фаз економічного циклу одночасно для реального та фінансового секторів є досить проблематичним з огляду на відчутність однозначної та чіткої аналітичної інформації в цьому аспекті. Про це свідчать статистичні матеріали щодо рентабельності реального та фінансового секторів Державного комітету статистики України (рис 3.14).

Нажаль, державний комітет статистики не надає даних щодо окремих показників рентабельності реального та фінансового секторів, тому рентабельність реального сектору була розрахована нами як середньоарифметичне зважене значення рентабельності операційної діяльності сфер промисловості, будівництва та сільського господарства, транспорту та зв'язку із їх долею у виробництві ВВП, тоді як рентабельність фінансового була взята нами із статистичних матеріалів як рентабельність фінансової діяльності в розрізі секторів економіки.

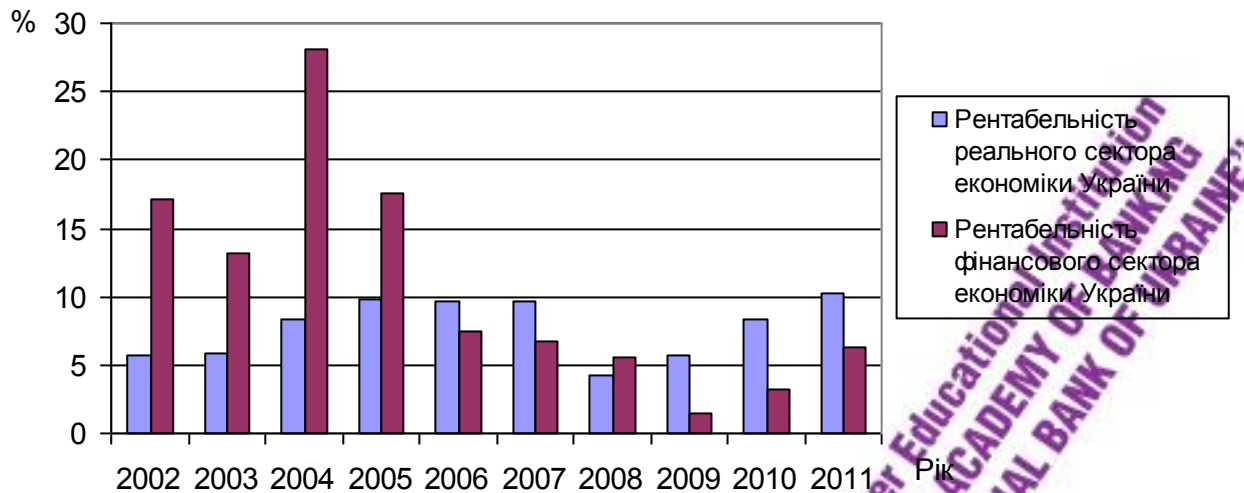

Рисунок 3.14 – Динаміка показників рентабельності реального та фінансового секторів (складено автором на основі [145, 146, 147])

Разом з тим, враховуючи специфіку українського фінансового сектора, а саме його банкоцентричний характер та слабкий розвиток інших фінансових посередників, для аналізу показників рентабельності ми вважаємо за доцільне також привести динаміку коефіцієнту рентабельності банківського капіталу (ROE) як одного із основних показників ефективності банківської діяльності.

Виходячи із цього, можна чітко встановити залежність між економічною ситуацією в країні та коливаннями дохідності даних секторів. Динаміка реального сектору вказує на поступове, проте незначне зростання рентабельності операційної діяльності починаючи із початку 2000-х років до середини 2005р., в якому досягла максимуму у 9,76%, після чого почала скорочуватися та досягла свого мінімуму у 2008р. – близько 4,2%.

Майже протилежну тенденцію можна констатувати, вивчаючи аналогічну динаміку у фінансовому секторі, що може бути охарактеризованою наступними положеннями:

– по-перше, постійне та значне перевищення показника дохідності із початку 2000-х років до середини 2006р.

– по-друге, більш значними коливаннями значень рентабельності, що можуть зростати чи падати у рази на протязі одного чи двох років.

– по-третє, незважаючи на досить неоднозначні дані цього показника, його можна охарактеризувати репрезентативністю, так як він досить чітко відображає нарощування обсягів активних операцій у до кризовому періоді та проблеми фінансового сектора під час поглиблення наслідків світових кризових явищ.

Разом з цим, досить цікавим виглядає порівняння коливання показників дохідності фінансового та реального секторів із динамікою рентабельності капіталу банків, так як останній мав тенденцію до зростання від початку 2000-х років до 2007р., в якому він досяг максимуму у 13,2% після чого почав зменшуватися та вже у 2010р. досяг мінімального значення у -32,52%, а на сьогодні за даними Національного банку України складає -10,19%.

Вивчаючи представлені на рис. 3.14 дані, з високою долею вірогідності можна стверджувати, що українська банківська система перейшла у фазу надмірного незабезпеченого кредитування до початку світової фінансово-економічної кризи – у 2008 році, при чому остання сама по собі не стала причиною початку кризи в Україні (так як негативні тенденції у розвитку фінансового сектору з'явилися вже у 2005р., що більш наглядно свідчать дані рис 3.15) , вона лише спровокувала проколювання фінансової бульбашки та загострення парадоксу проблемних активів, в результаті чого банківська система України постала перед проблемою розгортання системної банківської кризи.

На відміну від фактичних значень показників рентабельності за певні роки, динаміка темпів приросту відображає появу перших проблем фінансового сектора у 2005-2006рр., коли його рентабельність за підсумками 2005р. скоротилась на 37%, а у 2006р. – майже на 58% та продовжувала знижуватися до кінця 2010р.

Із представлених даних можна зробити висновок, що закінчення фази Понці-фінансування в Україні відбувалось за період 2005-2006рр., а вітчизняна фінансово-економічна криза співпала із впливом світових факторів нестабільності (2008-2010рр.).

Однак, показовим залишається незначне зростання рентабельності банківського капіталу, незважаючи на зниження дохідності фінансового сектору.

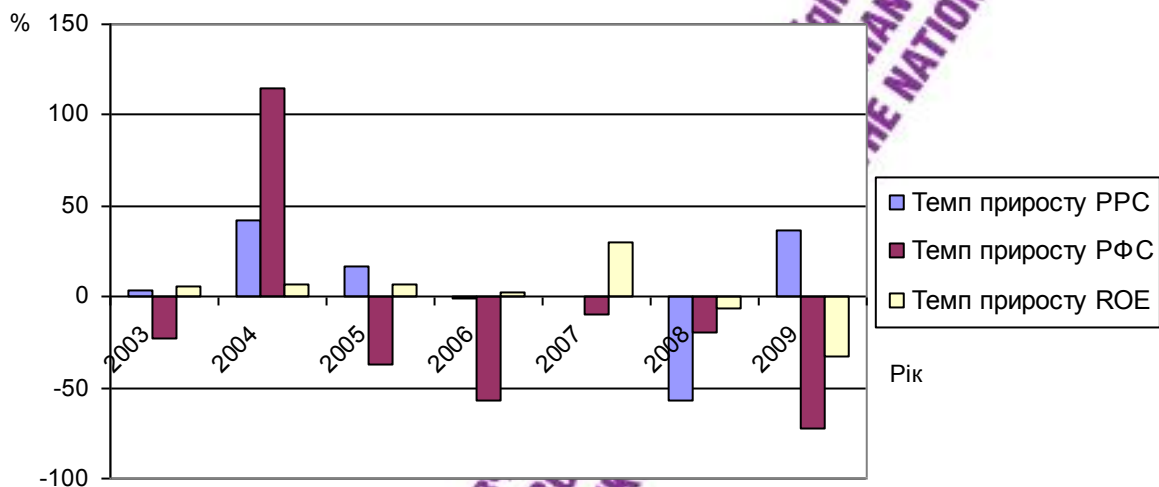

Рисунок 3.15 – Темп приросту показників рентабельності фінансового та реального секторів (у % до попереднього року) (складено автором на основі [145, 146, 147])

Таким чином, враховуючи неоднозначність даних, які свідчать про досить затягнуту фазу Понці-фінансування та коливання у динаміці рентабельності релевантних секторів, що вказують на нестабільність діяльності фінансових посередників навіть у до кризовому періоді, ми вважаємо, що модель фінансової нестабільності Мінські має бути більш адаптованою до українських економічних тенденцій.

Дана адаптація має бути проведеною у контексті пошуку адекватних індикаторів, що мають свідчити про перехід від фази обмеженого кредитування до фаз активного кредитування, надмірного незабезпеченого кредитування та посткризових фаз з негативними та позитивними

очікуваннями. З цих позицій, варто звернути особливу увагу саме на проблему адекватності банківського капіталу [227].

З огляду на те, що основними складовими адекватності є відповідно капітал, активи та ризики та беручи до уваги, що понад 90% активних операцій українських банків складає кредитування юридичних та фізичних осіб, то такий індикатор, на нашу думку, має синтезувати у собі певні співвідношення між названими елементами або їх складовими частинами.

Очевидним є той факт, що банківська система України у до кризовому та кризовому періодах постала перед проблемою недостатньої ліквідності, і, як наслідок, низьким рівнем забезпеченості ліквідними ресурсами для покриття можливих втрат за умови, коли кредити з високим ступенем ризику перейдуть у категорію сумнівних або безнадійних, що фактично і відбулося, зважаючи на збільшення обсягів проблемних кредитів за даними Національного банку [16].

Варто зазначити, що в цьому контексті відкритим залишається питання про те, що саме розуміти під проблемними кредитами. Національний банк України, виходячи із методологічних пояснень щодо розрахунку цього показника, до складу проблемних кредитів включає лише сумнівні та безнадійні позики, відносні значення яких нижчі за значення адекватності банківського капіталу в середньому на 8-9%, разом із тим, міжнародні рейтингові агентства, зокрема «Standard & Poor's», до розрахунку приймають також і реструктуризовані кредити, в результаті дане агентство оцінює рівень проблемних активів у 3-5 разів вище, ніж дані НБУ, виходячи із цього, норматив адекватності регулятивного капіталу, а відповідно і його середні значення по системі, втрачають свій економічний сенс та фактично не відображають жодної із українських економічних тенденцій [239].

При розгляді даної проблеми, ми погоджуємося із позицією агентства «Standard & Poor's» з тої точки зору, що методика розрахунку показника проблемних кредитів НБУ стає причиною неправильної політики банків щодо оперативного нарощування капітальної бази та скорочення обсягів

надання позик при появі перших сигналів можливої фінансово-економічної кризи.

Зважаючи на дану проблему, досить цікавим є співставлення даних НБУ щодо рівня проблемних позик в кредитному портфелі українських банків із відношенням капіталу до активів та оцінками агентства «Standard & Poor's» (2006-2011 рр.), що відображене на рис 3.16.

Приведені на рис. дані вказують на катастрофічну проблему оцінки якості кредитних портфелів банків та адекватності капіталу – при офіційних даних НБУ щодо рівня проблемних кредитів у 2% та адекватності капіталу близько 15% – оцінка реального обсягу ненадійних позик за S&P лежить у діапазоні 50-75%, що майже в 30 разів перевищує дані НБУ, тобто похибка вітчизняної системи банківського моніторингу рівня проблемних активів складає близько 3000%.

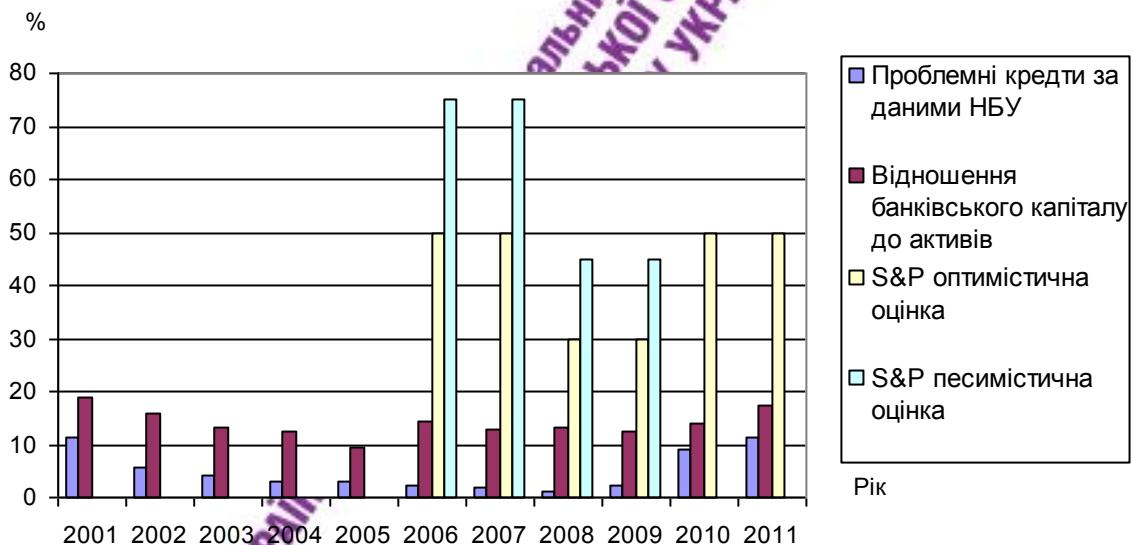

Рисунок 3.16 – Динаміка оцінок обсягу проблемних кредитів та відповідності капіталу до нього (складено автором на основі [145, 147, 224]).

Варто також зазначити, що якщо розуміти банківський капітал як відображення рівня стійкості комерційних банків та як джерело покриття можливих збитків, найбільш яскравим із яких є співвідношення проблемних

кредитів до активів, то можна припустити, що норматив адекватності капіталу повинен мати наступний вигляд:

$$AK = \frac{BK}{Azp} = \frac{ПЗ}{Azp} = РПЗ, \quad (3.1)$$

де: АК – рівень адекватності капіталу;

БК – банківський капітал;

ПЗ – проблемна заборгованість;

Азр – зважені за ризиком активи;

РПЗ – рівень проблемної заборгованості.

Проте, варто зазначити, що дана рівність на практиці відображає критичне значення, при якому адекватність банківського капіталу буде на рівні 100%, а відтак, капітал матиме здатність покривати будь-які можливі втрати від будь-якого фактичного обсягу проблемної заборгованості.

Однак, враховуючи варіативність даних банківської статистики, мінливість економічного середовища, циклічність економіки та можливість надування фінансових бульбашок, з високою долею вірогідності ми можемо стверджувати, що співвідношення між банківським капіталом та проблемними активами у 100% є лише певною критичною точкою, що демонструє перехід економічної системи країни від фази спекулятивного фінансування до фази Понці-фінансування, а відтак, враховуючи постійне неспівпадання лівої та правої частини рівності (3.1), ми можемо сказати, що банківський капітал є адекватним за наступної умови:

$$AK = \frac{BK}{Azp} = \frac{ПЗ}{Azp} = РПЗ, \quad (3.2)$$

При цьому:

- ситуація, коли $AK > РПЗ$, відповідає стану банківської системи, коли наявний капітал не лише покриває можливі втрати, але і має певний резерв, крім того, даний стан характеризує фазу спекулятивного фінансування;

- $AK=PP3$ означає, що банківський капітал відповідає рівню проблемних кредитів, він співпадає із точкою переходу у фазу Понци;
- $AK < PP3$ банківський капітал не покриває проблемних кредитів, а відтак починається парадокс проблемних активів.

Крім цього, важливим питанням залишається виявлення того обсягу проблемної заборгованості (РПЗ), який би найбільш адекватно відповідав стану банківського сектора, а враховуючи що її мінімальний обсяг (за даними НБУ) неспівставно менший за максимальний (дані експертної оцінки агентства «Standard & Poor's»), розрахунок простого середнього значення між найменшим та найбільшим значенням надасть лише приблизну оцінку [152].

Тому, ми вважаємо за доцільне розраховувати обсяг проблемних кредитів, використовуючи один із методів стандартного розподілення ймовірностей, а саме:

$$РПК = \frac{O + 4 \times НЙ + П}{6}, \quad (3.3)$$

де: O – оптимістична оцінка (рівень проблемних кредитів за даними НБУ);

$НЙ$ – найбільш ймовірна оцінка;

$П$ – песимістична оцінка (рівень проблемних кредитів за даними рейтингового агентства «Standard & Poor's»).

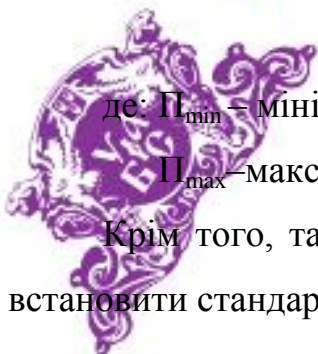
У свою чергу, песимістичну оцінку доцільно розраховувати за наступною формулою:

$$П = П_{\min} + \frac{(П_{\max} - П_{\min})}{2}, \quad (3.4)$$

де: $П_{\min}$ – мінімальне значення песимістичного прогнозу;

$П_{\max}$ – максимальне значення песимістичного прогнозу.

Крім того, такий підхід та наявні статистичні дані дозволяють також встановити стандартне відхилення:

$$CB = \frac{П - O}{6}, \quad (3.5)$$

де: СВ – стандартне відхилення.

О – оптимістична оцінка (рівень проблемних кредитів за даними НБУ),

П – песимістична оцінка (рівень проблемних кредитів за даними рейтингового агентства «Standard & Poor's»).

На нашу думку, для визначення найбільш ймовірних даних доцільно проаналізувати співвідношення між проведеними українськими комерційними банками активними операціями та залученими депозитами (рис 3.17).

Даний графік демонструє помірне зростання кредитування банками реального сектору із одночасним збільшенням кількості депозитних операцій, однак, останні навіть разом із банківським капіталом, не могли покрити обсяги активних операцій, окрім 2003р. та 2005р., в яких банківська система звітувала про значне збільшення вкладів юридичних та фізичних осіб.

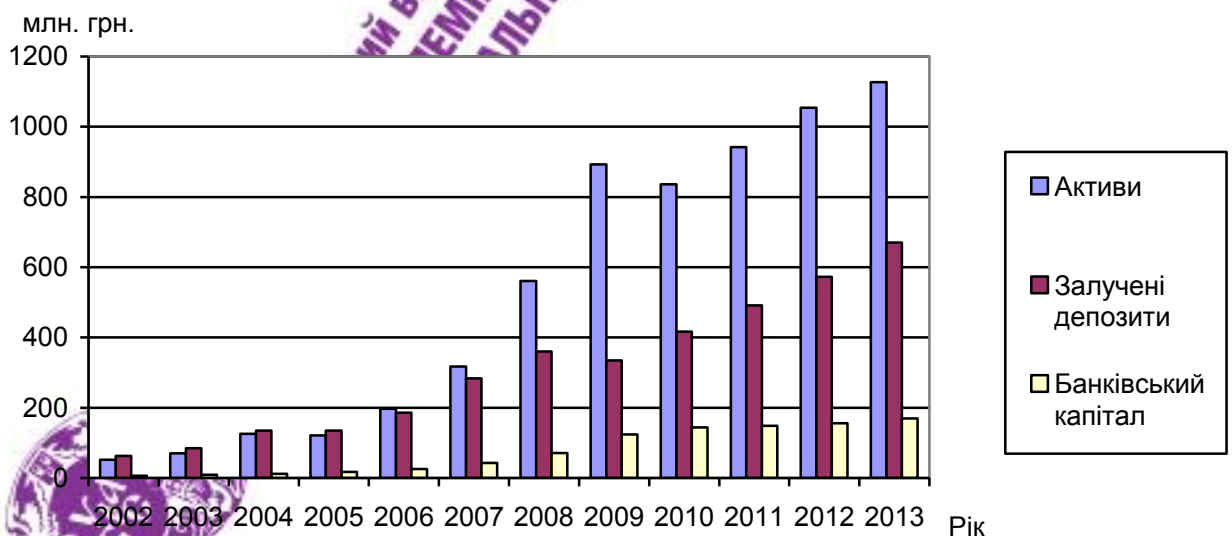

Рисунок 3.17 – Динаміка збільшення активів, депозитів та банківського капіталу (складено автором на основі [145, 146, 147])

В цьому контексті з'являється проблема непокритих активів, під якими ми пропонуємо вважати ті фінансові ресурси, які інвестуються банком, проте не мають реального підтвердження банківським капіталом та залученими вкладками резидентів (у вигляді депозитів).

З цих позицій, частка непокритих активів в загальному обсязі буде розраховуватися за формулою:

$$ЧНА = \frac{НА}{А} = \frac{А - (Д + БК)}{А}, \quad (3.6)$$

де: ЧНА – частка непокритих активів;

НА – непокриті активи;

А – активи;

Д – вклади резидентів;

БК – банківський капітал.

Варто наголосити, що ми не пропонуємо ототожнювати рівень непокритих активів із рівнем проблемних, проте, на нашу думку, при виникненні певних кризових явищ в економіці та появи нестабільного внутрішньодержавного фінансового становища, лєвова частка непокритих активів може автоматично перетворитися на проблемні через можливу втрату платоспроможності позичальників, їх масових банкрутств, високого рівня ринкових ризиків, негативних очікувань суб'єктів господарювання тощо.

Крім того, такий підхід мінімізує можливість не достатньої оцінки ступеня проблемності активів, що є безумовною перевагою при плануванні відповідних резервів чи встановленні економічних нормативів.

Діаграма (рис 3.18) демонструє, що обсяги непокритих активів в банківській системі України майже не лише систематично перевищують обсяги депозитів та капіталу, а і рівень адекватності капіталу, з цих позицій, частку непокритих активів ми пропонуємо вважати потенційним обсягом проблемної заборгованості в банківській системі України.

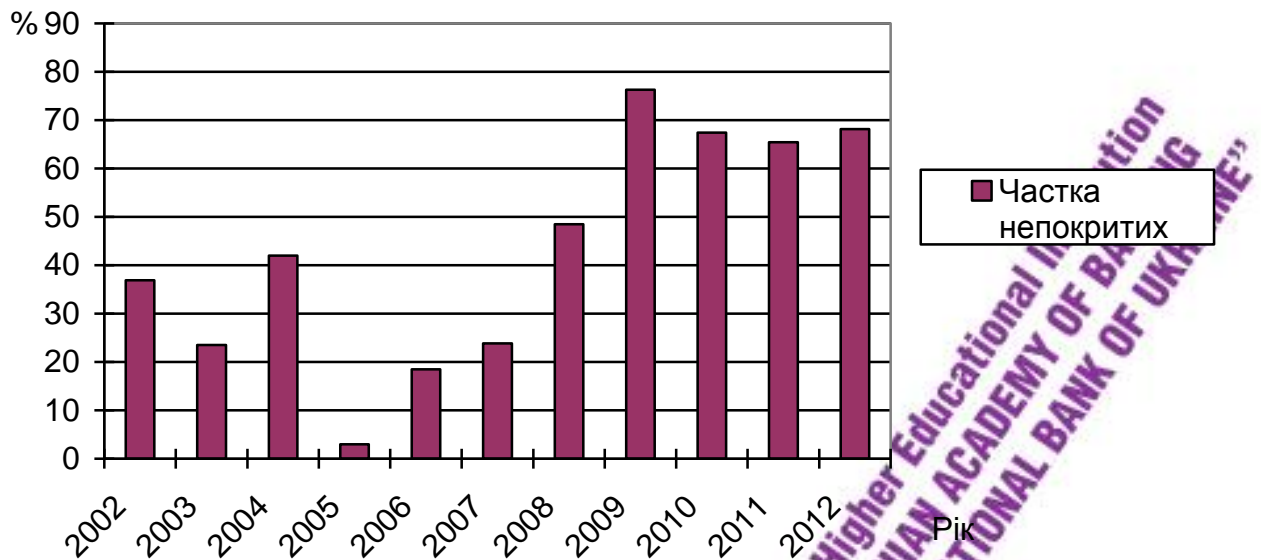

Рисунок 3.18 – Частка непокритих активів в загальному обсязі активних операцій (розраховано автором на основі [145, 146, 147])

Використовуючи наведені вище підходи та статистичні дані можна розрахувати рівень проблемних кредитів по банківській системі України (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – Результати розрахунку рівня проблемних кредитів у кризовий період за методом стандартного розподілення ймовірностей, % (розраховано автором на основі [145, 146, 147])

Рік	О (рівень проблемних кредитів за НБУ)	НЙ (частка непокритих активів)	Пmin (S&P опт.)	Пmax (S&P песим.)	П (рівень проблемних кредитів за S&P)	РПЗ	СВ	АК
2006	2,2	18,46	50	75	62,5	23,09	10,05	14,95
2007	1,7	23,83	50	75	62,5	26,59	10,13	14,19
2008	1,2	48,50	30	45	37,5	38,79	6,05	13,92
2009	2,1	76,32	30	45	37,5	57,48	5,90	14,01
2010	9,2	67,39	50	-	50	54,80	6,80	18,08
2011	11,4	65,45	50	-	50	53,87	6,43	20,83

Для більшої наглядності отриманих результатів доцільно подати їх у графічному вигляді (рис. 3.19)

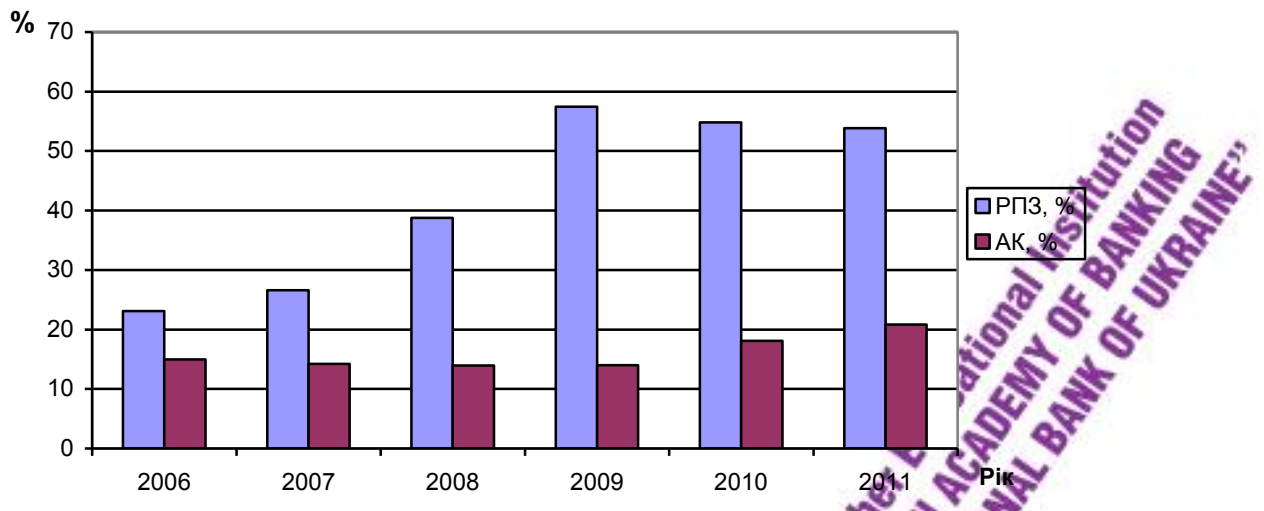

Рисунок 3.19 – Порівняння динаміки розвитку показника проблемних кредитів із динамікою адекватності капіталу (розраховано автором на основі [145, 146, 147]).

Виходячи із даних, наведених на рис. 3 з високою долею вірогідності можна стверджувати, що вони лише підтверджують раніше наведене припущення, що сигнали появи фінансової кризи в Україні з'явилися на межі 2005-2006рр., коли рівень проблемних кредитів був критично близьким до рівня адекватності капіталу, при чому нами були взяті офіційні дані щодо даного показника, реальний його рівень, за аналогією із рівнем проблемних кредитів, встановити досить важко, але навіть за відсутності точних даних можна стверджувати, що превентивні заходи у вигляді підвищення нормативів адекватності банківського капіталу у 2005-2006рр. могли значно згладити економічний цикл, що в свою чергу, позитивно відобразилося і на рівні фінансової стійкості вітчизняних банків.

3.2 Підвищення вимог до резервування капіталу банками шляхом введення додаткових антикризових буферів

Однією із найголовніших складових в структурі достатності банківського капіталу є власне банківський капітал. З огляду на те, що саме

банківський капітал є не лише основою функціонування будь-якого банку, а і основним гарантом його фінансової стійкості, дослідження проблем управління банківським капіталом є надзвичайно важливим питанням сучасного банківського менеджменту.

Основні принципи управління банківським капіталом, а також норми щодо підтримання його достатності регламентуються Базельськими рекомендаціями та приймаються за аксіому за деякими виключеннями майже кожною банківською системою у світі.

Разом з тим, незважаючи на безумовну актуальність і необхідність періодичного перегляду вказаних рекомендацій, що відображені у редакціях Базель 1, Базель 2, Базель 2,5, Базель 3, більшість країн із перехідною економікою мають серйозні проблеми із впровадженням у норма банківського регулювання нових вимог. В результаті, банківські системи розвинених країн є більш сучасні, а їх готовність протидіяти кризовим ситуаціям в економіці є незрівнянно вищою [228].

З цих позицій, встановлення нових, більш жорстких вимог до банківського капіталу та його достатності є надзвичайно актуальним питанням української наукової економічної думки.

На сьогоднішній день нові норми щодо банківського капіталу, а також перспективи їх використання в практиці регулювання діяльності банківських систем різних країн, запропоновані Базельським комітетом із банківського регулювання та нагляду, запропоновані ним у редакції Базель 3, активно дискутуються як у наукових, так і у фінансових колах. Проте, як правило, наукові дискусії зводяться до того, що більшість банківських систем світу, зокрема українська, не лише не готові виконувати вимоги нової редакції Базеля, але і не можуть підтримувати вимоги попередньої. В результаті, розгляд можливості впровадження в практику банківського регулювання та нагляду вимог Базеля 3 розглядаються як проблеми досить віддаленої фінансово-економічної перспективи [229].

Разом з тим, Базель 3 включає в себе ряд досить важливих положень, що мають братися до уваги якщо не в повному обсязі, то хоча б частково [251].

Зокрема, Базель 3 має ряд досить суттєвих покращень та нововведень по відношенню до попередньої редакції – Базель 2 (рис. 3.20).

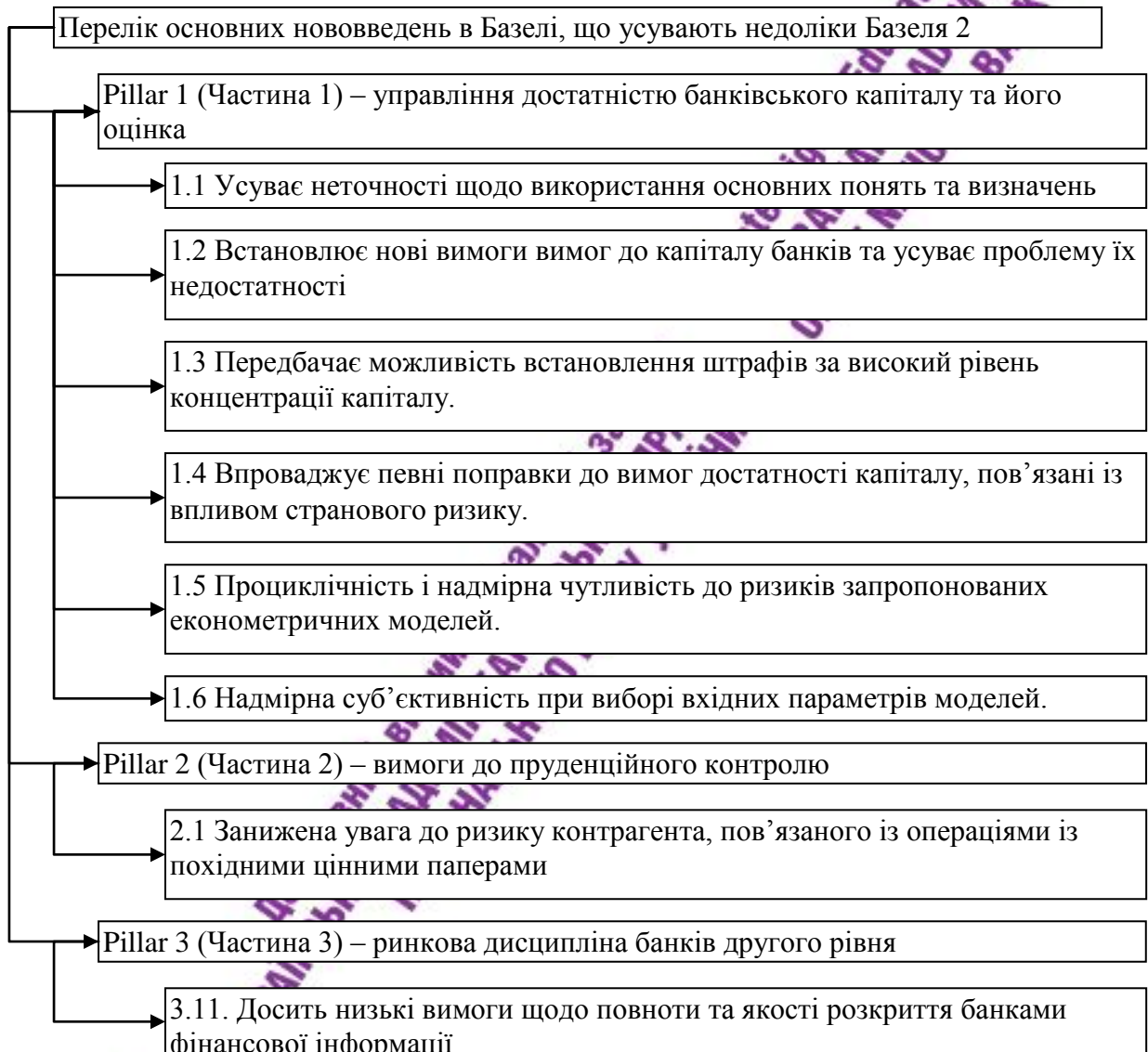

Рисунок 3.20 – Перелік основних нововведень в Базелі, що усувають недоліки Базеля 2 (складено автором на основі [110, 228, 229])

Таким чином, можна зробити висновок, що основні вимоги нової редакції Базельських вимог направлені на:

- підвищення фінансової стійкості банківських систем до впливу несприятливих факторів фінансово-економічних криз;
- підвищення вимог до якості ризик-менеджменту банку;
- підвищення стандартів розкриття інформації банками другого рівня

Ми вважаємо, що в цьому контексті необхідно більш детально зупинитися на тих проблемах, на які особливо гостро наголошує нова редакція Базельських вимог:

1. Нові вимоги в контексті структури капіталу банків а також його достатності.

Базель 3 передбачає наступні нововведення в контексті структури та якості капіталу фінансово-кредитних інститутів по відношенню до попередніх рекомендацій (рис. 3.21).

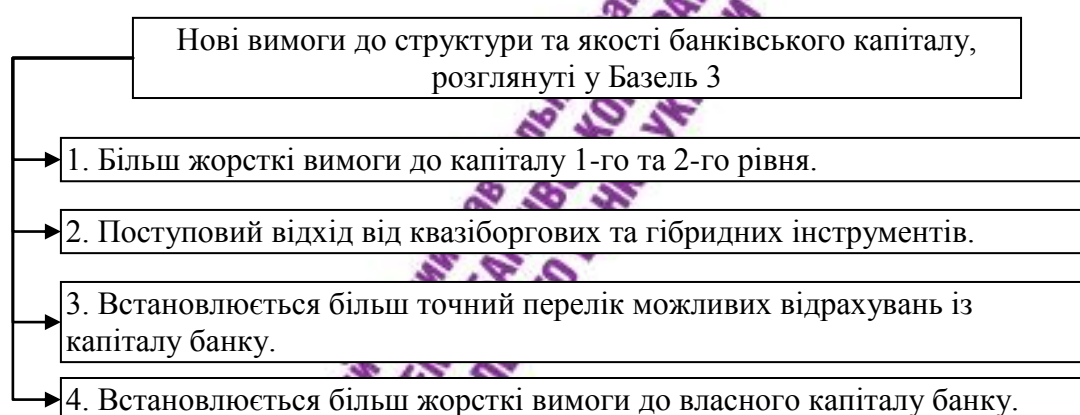

Рисунок 3.21 – Нові вимоги до структури та якості банківського капіталу, розглянуті у Базель 3 (складено автором на основі [110 , 229])

Даний документ акцентує особливу увагу на здатності та потенціалі основних елементів банківського капіталу покривати можливі збитки, при чому, така увага пояснюється низьким рівнем достатності банківського капіталу, що не дозволив йому бути захисним буфером в період розгортання фінансово-економічної кризи.

Виходячи із цього Базель 3 рекомендує розглядати структурні елементи банківського капіталу із нових позицій, зокрема:

- капітал 1-го рівня – це капітал, основною метою якого є покриття можливих збитків від поточної діяльності фінансово-кредитних інститутів;
- капітал 2-го рівня – це капітал, мета якого є покриття можливих збитків у разі призупинення діяльності банку;

Разом з тим, у структурі капіталу 1-го рівня Базельськими рекомендаціями пропонується виділяти:

- a) базовий капітал першого рівня – найбільш фундаментальна та надійна частина капіталу;
- b) додатковий капітал першого рівня

При цьому, основними структурними елементами банківського капіталу 1-го та 2-го рівнів базельськими рекомендаціями передбачаються (табл. 3.5)

Таблиця 3.5 – Структура основного та додаткового банківського капіталу (складено автором на основі [110, 111, 228, 229])

№ з.п.	Структурні елементи капіталу 1-го рівня	Структурні елементи капіталу 2-го рівня
1.	Звичайні акції (чи їх еквіваленти за умови, якщо банк є не акціонерним)	Нерозкриті резерви (тобто річний прибуток, що не має аудиторського підтвердження)
2.	Нерозподілений прибуток	Резерви переоцінки певних груп активів: <ul style="list-style-type: none"> – переоцінка основних засобів; – «прихована» переоцінка портфеля цінних паперів, що відображаються на балансі за ціною їх покупки досить довгі проміжки часу
3.	Емісійний дохід по простих акціях	Загальні резерви, виділені на покриття сумнівної заборгованості (тобто резерви на покриття збитків, пов'язаних із кредитною діяльністю)
4.	–	Гібридні інструменти банківського капіталу, тобто ті, що включають в себе як функцію капіталу, так і функцію позик), переважно під ними розуміють привілейовані акції
5.	–	Субординований борг

В цьому контексті зазначимо, що Базель 3 встановлює ряд якісних вимог до капіталу 1-го рівня (його структури), зокрема не кумулятивні безстрокові привілейовані акції тепер можуть включатися у структуру капіталу 1-го рівня, тоді як інноваційні гібридні інструменти мають поступово із нього виключатися (наприклад, певні субординовані зобов'язання, що мають додаткові умови) [229].

Варто наголосити, що такий інструмент банківського капіталу як капітал 3-го рівня (тобто короткостроковий субординований борг) у Базеля 3 скасовується.

Особливої уваги також заслуговують нові правила відрахувань із капіталу. Якщо у Базелях 1 та 2 відрахування могли здійснюватися як із капіталу 1-го рівня, так і із капіталу 2-го рівня, то Базель 3 передбачає можливість проведення відрахувань лише із базового капіталу 1-го рівня, тобто, саме на нього лягає основний тягар по відрахуванням із банківського капіталу.

При цьому, співвідношення між капіталом 1-го та 2-го рівнів документу на пряму не регламентує, проте в ньому передбачається, що таке співвідношення має бути встановлене через мінімальні вимоги щодо достатності капіталу на покриття можливих банківських ризиків [111].

Такі співвідношення мають встановлюватися на базі наступних вимогах щодо достатності капіталу:

1. Вимоги щодо базового банківського капіталу (3.5):

$$\frac{\text{Базовий капітал 1-го рівня}}{\text{Активи зважені за рівнем ризику}} \geq 4,5\% \quad (3.7)$$

2. Вимоги щодо капіталу 1-го рівня (3.6):

$$\frac{\text{Капітал 1-го рівня}}{\text{Активи зважені за рівнем ризику}} \geq 6\% \quad (3.8)$$

3. Вимоги щодо загального регулятивного капіталу (3.7)

$$\frac{\text{Загальний регулятивний капітал}}{\text{Активи зважені за рівнем ризику}} \geq 8\% \quad (3.9)$$

Нова редакція Базельських рекомендацій крім того передбачає також появу принципово нових норм управління достатністю банківського капіталу – створення додаткових буферів капіталу [252], а саме:

- буфер консервації – це буфер, що створюється з метою покриття непередбачуваних збитків, що можуть виникати в банківській системі внаслідок економічного спаду чи впливу фінансово-економічних криз;
- контрциклічний буфер – це буфер, що створюється з метою зниження темпів надмірної кредитної активності фінансово-кредитних інститутів.

В даному документі зазначається, що основною метою створення таких фінансових буферів, тобто у певному сенсі надбавки до мінімальних вимог до банківського капіталу, є підтримання необхідного рівня достатності банківського капіталу за рахунок обмеження процесу розподілення прибутку банків. Величина даних буферів складає фіксований відсоток від загального обсягу банківських активів, зважених за рівнем ризику [110].

Таким чином, величина мінімальних вимог до банківського капіталу з урахуванням вказаних буферів створює додатковий ресурсний тягар для банків з метою мінімізувати втрату у випадку розгортання певних кризових явищ (рис. 3.22).

В цьому контексті зазначимо, що контрциклічний буфер встановлюється із змінним відсотком, розмір якого залежить від економічної ситуації в країні та від політики Центрального банку.

В Базелі 3 зазначається, що система оцінки банківських ризиків (зокрема кредитного), що в Базелі 2 передбачала розрахунок внутрішніх рейтингів (так звана IRB - система) має досить високий потенціал до проциклічності. Так банківські ризики в період економічного підйому є доволі низькими, а у фазі економічного спаду – високими [174].

Тобто в результаті впровадження IRB-системи, банки мають інтерес до скорочення кредитування у період економічних спадів та розширення кредитування, коли фаза спаду змінюється фазою економічного підйому.

Іншими словами, економіка країни втрачає можливість залучення додаткових фінансових ресурсів у той період коли вона їх особливо потребує.

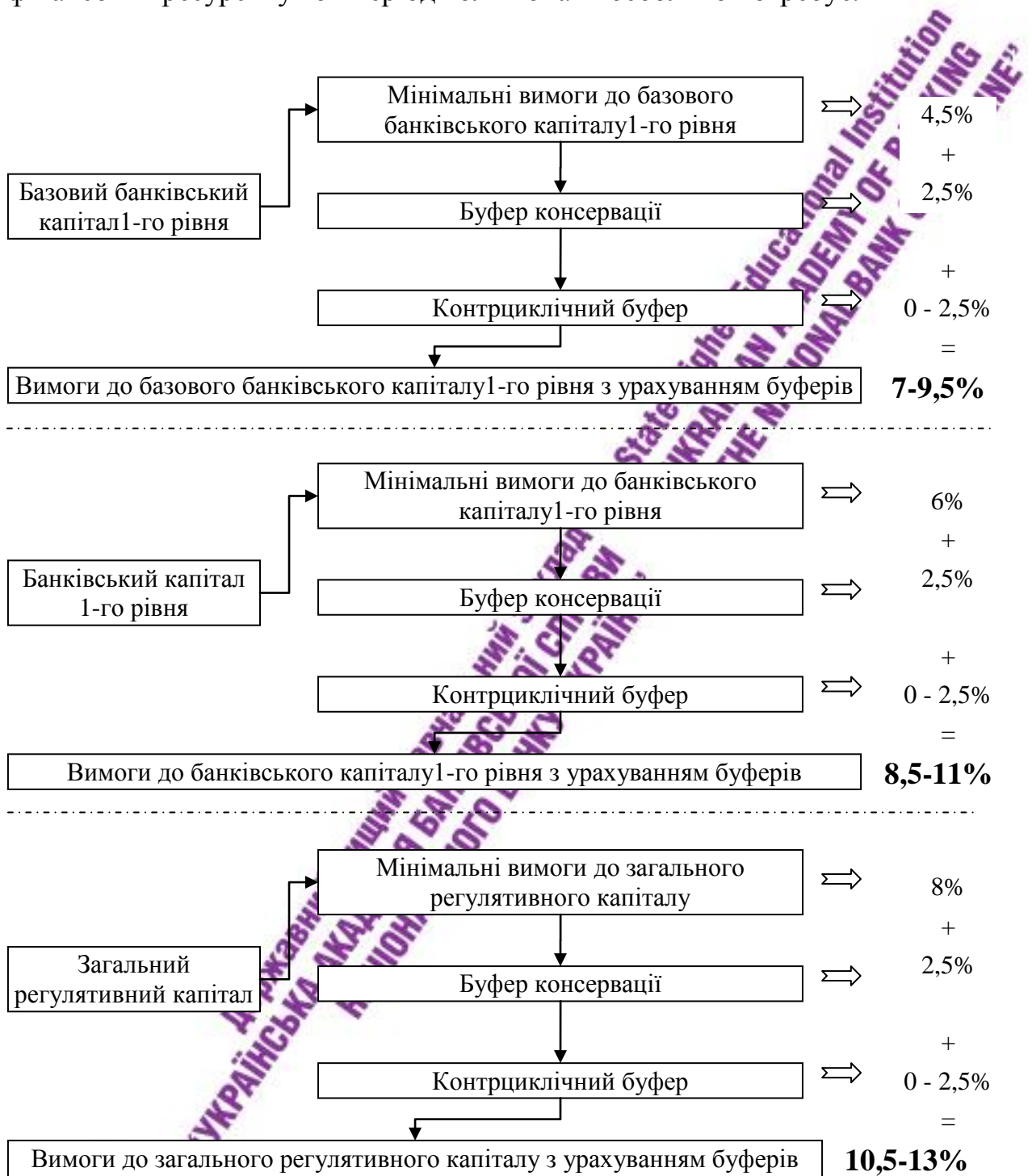

Рисунок 3.22 – Загальні вимоги до капіталу банків з урахуванням буферів (розроблено автором на основі [229])

Таким чином, дана система створила умови, в яких оцінка банківських ризиків є доволі нестабільною, що є додатковим дестабілізуючим фактором у

банківському секторі та підвищує рівень системного банківського ризику [110].

Саме контрциклічний буфер і покликаний вирішити дану проблему – його використання дозволить зменшувати активність банківського кредитування у фазі економічного підйому та стимулювати її у фазі економічного спаду.

В якості основним критерієм при встановленні рівня контр циклічного буфера запропоновано використовувати так званий коефіцієнт К:

$$K = \frac{\text{Загальний обсяг наданих кредитів}}{\text{Валовий внутрішній продукт}} \times 100\%, \quad (3.10)$$

де: К – розмір контр циклічного буфера.

При цьому, регуляторам банківського ринку рекомендується розраховувати верхню та нижню межу даного співвідношення, а перевищення встановлених меж буде сигналізувати про необхідність створення контрциклічного буфера.

Інша ситуація складається із буфером консервації, що створюється у банках з метою забезпечення їх стійкості від системних та індивідуальних банківських ризиків. Буфер консервації в цьому контексті прийнято розглядати як додаткову підтримку банків у випадку загострення певних системних чи внутрішніх факторів впливу, тобто фактично даний буфер являє собою систему страхування фінансово-кредитних установ від банківських ризиків (системних чи індивідуальних) [111].

Створення такої норми як буфер консервації також є одним із інструментів Базельського комітету для усунення проблем із регулюванням діяльності банків, зокрема так званого ризику зараження, тобто ризику, що виникає у випадках, коли несприятливі фактори внутрішнього середовища або розгортання кризових явищ призводить не лише до замороження кредитної діяльності ділових банків та зниження рейтингу даної країни, а і викликає подібні явища у іншій, що так чи інакше може викликати

ланцюгову реакцію, якщо перша країна є світовим фінансовим лідером (наприклад, США) [253]..

Створення такого буферу консервації передбачається із 01.01.2014р., при цьому, на дану дату він складатиме 0,5% від загального обсягу активів, зважених за рівнем ризику. Таким чином кожного року банки повинні фіксувати додаткові 0,5% активів у вигляді базового капіталу 1-го рівня. Передбачається що лише на 01.01.2018р. буфер консервації в усіх банках досягне рівня 2,5% [229].

Таким чином передбачається, що лише за рахунок створення буфера консервації на 01.01.2018р. норматив достатності базового капіталу 1-го рівня збільшиться у 1,6 разів.

Нові редакція Базельських рекомендацій не включала в себе створення більш складних моделей оцінки банківських ризиків та відмову від підходів, закладених у Базелі 2, що мали значну чутливість до ризиків. При цьому, у документі був зроблений акцент на підвищення вимог до структури капіталу та якості активів, більш чіткому формулюванні основних економічних понять та перехід від рекомендаційного характеру основних положень документа до нормативних [228].

Зокрема, якщо банк не виконуватиме основних вимог до структури капіталу та не дотримуватиметься норм щодо його достатності, Центральним банком можуть бути використані певні санкції, зокрема заморожування певної частини прибутку банку (до 100% прибутку) у базовому капіталі 1-го рівня у наступному році та повна відмова від дивідендних виплат [111].

Крім вимог до структури капіталу, якості активів та створення антикризових буферів, Базельським комітетом введено нові вимоги, що стосуються структури балансу банків [174].

Так Базель 3 передбачає введення у банківську практику нового регулятивного показника, основною метою якого є підвищення якості капіталу та зниження рівня залежності банку від залученої кредиторської заборгованості – частка позикових коштів («leverage ratio»). Розрахунок

даного показника пропонується проводити за наступними формулами (3.11, 3.12):

$$L_1 = \frac{\text{Базовий капітал 1-го рівня}}{A_{\text{заг}}}, \quad (3.11)$$

$$L_2 = \frac{\text{Капітал 1-го рівня}}{A_{\text{заг}}}, \quad (3.12)$$

де: A – загальний обсяг активів банку та його позабалансових зобов'язань, не зважених за рівнем ризику

При цьому, Базельський коефіцієнт встановлює значення для $L_1 \geq 2,5\%$, а для показника $L_2 \geq 3,0\%$. При цьому, у Базельському комітеті вважають, що введення коефіцієнта, що відображає частку позикових коштів у капіталі має значно підвищити вартість кредитування, оскільки даний коефіцієнт має відношення не лише до зважених за ризиками активів, а для всього портфеля банківських активів та позабалансових зобов'язань.

Разом з тим, введення такого коефіцієнта не виклич проблем із рентабельністю кредитів банків у найближчі роки, оскільки даний процес за Базелем 3 має початися із 01.01.2018р.

Крім цього, особливу увагу у документі приділено ліквідності банку, вимог до формування капіталу банку та повномасштабному покриттю ризиків. Зокрема, у документі зазначається, що банки мають підтримувати необхідні обсяги капіталу для покриття банківських ризиків різною природи, а також бути готовими для покриття ризику дефолту.

Однак, разом із безумовними перевагами, що встановлює нова редакція Базельських рекомендацій по відношенню до попередніх, вона також включає в себе на нашу думку ряд недоліків (рис. 3.23).

В цьому контексті, на нашу думку, необхідно більш детально акцентувати увагу на виявлених проблемах:

1. Надмірно статичні вимоги до структури капіталу. Аналізуючи основні положення Базельських рекомендацій у будь-якій редакції, можна зробити висновок, що вони рекомендують підтримувати певний мінімальний рівень відповідних видів капіталу банку, що одночасно вважається

Комітетом як оптимальний для покриття проблемної заборгованості та інших банківських ризиків. Разом з тим вважається, що підтримання рекомендованих обсягів капіталу є основою забезпечення фінансової стійкості банків та недопущення кризових ситуацій в економіці.

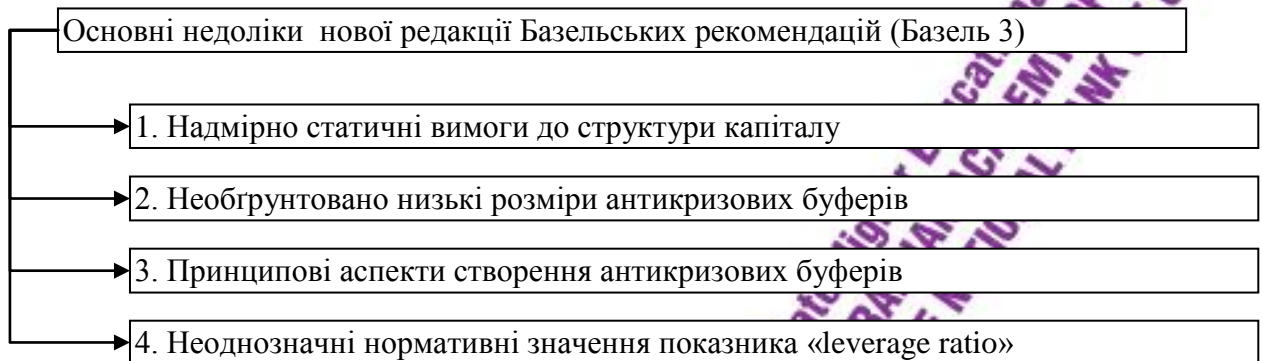

Рисунок 3.23 – Основні недоліки нової редакції Базельських рекомендацій (Базель 3) (авторська розробка)

Виходячи із цих тверджень, запропоновані рекомендації направлені певним чином на вирівнювання економічних циклів та недопущення настання різких фаз економічного спаду.

Однак, залишається незрозумілим процес, за яким можливо вирівнювати економічні цикли, тобто динамічне явище, використовуючи статичні нормативи.

У першому випадку, встановлюючи нормативні вимоги «мінімальне значення та більше», що фактично Базельськими рекомендаціями і передбачається, можна вважати анти циклічним інструментом, за умови добросовісного акумулювання банком капіталу для покриття проблемної заборгованості, свідоме згортання кредитної, інвестиційної діяльності та тим самим забезпечувати додатковий антикризовий буфер.

На нашу думку, така можливість з'являється у двох випадках (рис 3.24).

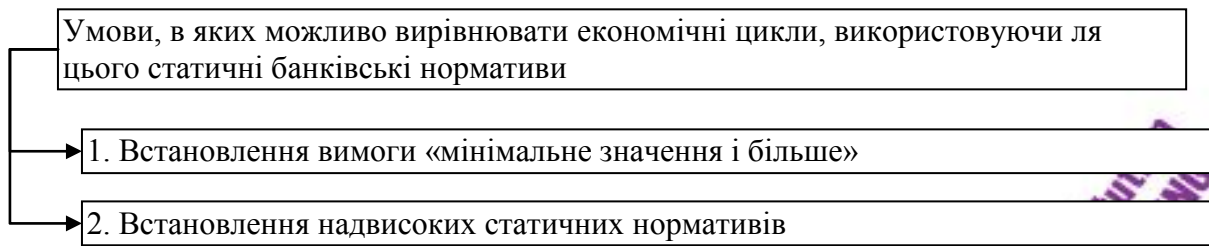

Рисунок 3.24 – Умови, в яких можливо вирівнювати економічні цикли, використовуючи ля цього статичні банківські нормативи (розроблено автором на основі [110, 229])

Разом з тим, остання фінансово-економічна криза 2008-2010рр. довела, що на практиці це фактично не відбувається, оскільки це досить непопулярний антикризовий захід, який знижує ділову активність банку, рентабельність основної діяльності та створює додаткове навантаження у пасивній частині балансу.

Крім того, в умовах, коли фінансово-економічні системи майже всіх країн поступово інтегруються, а вимоги щодо структури капіталу в кожній країні є різними (наприклад практика діяльності українських банків у відповідності із вимогами редакції Базель 1 у порівнянні із європейськими банківськими системами, що вже довгий час використовують редакцію Базель 2), виникають дисбаланси у ступені готовності тієї чи іншої національної фінансової системи протидіяти кризовим явищам, навіть за умови виконання ратифікованих Базельських угод.

З іншого боку, в даному випадку приставка «і більше» є доволі неоднозначною, оскільки якщо фактичні значення перевищують нормативні на соті долі відсотка, то це вже перевищення встановлених вимог, але відсутнього впливу для фінансової стійкості банку такий стан не чинить.

У другому випадку – встановлення надвисоких нормативів, тобто вимог, що змушували б банки акумулювати такий обсяг капіталу, який би у будь-який момент часу міг покрити всі банківські ризики та проблемну заборгованість, а в умовах, коли проблемна заборгованість по системі може сягати 50-60% всіх активів, то такий інструмент виглядає фінансовою

утопією. Оскільки заморожування таких обсягів капіталу під банківські ризики є економічно невиправданим та ніяким чином не обумовленим.

Таким чином, встановлення економічних нормативів щодо підтримання мінімального обсягу достатності капіталу, у тому формулювання, що пропонується Базельським комітетом з високою долею впевненості можна вважати скоріше проциклічним, ніж антициклічним, а це, у свою чергу, не співпадає із основними цілями Базельських рекомендацій.

2. Необґрунтовано низькі розміри антикризових буферів. Даний недолік стосується лише останньої редакції базельських рекомендацій (Базель 3), оскільки попередні варіанти не передбачали введення такого інструменту взагалі.

Застосування антикризових буферів капіталу є безумовно важливим та необхідним антикризовим інструментом, що відображає нове бачення проблеми забезпечення достатності банківського капіталу та його адекватності до банківських активів.

Разом з тим, у контексті бачення даного інструменту Базельським комітетом, виникає аналогічна проблема – статичний характер рекомендованих значень даних буферів. Тобто передбачається, що створення додаткового фонду для покриття банківських ризиків саме у таких обсягах (для буфера консервації – 2,5% для контрциклічного буфера – від 0% до 2,5%) є достатнім.

Нажаль, ефективність встановлених норм та взагалі необхідність створення таких буферів можливо спрогнозувати лише теоретично, оскільки практичні аспекти таких норм будуть запроваджені у банківську практику лише починаючи із 2014р.

Однак, навіть сьогодні можна сказати, що створення таких буферів у банках буде слугувати лише певним ближнім тактичним цілям, тобто створення можливості покриття певних незначних банківських ризиків. Для підтвердження такого твердження можна привести простий аналітичний приклад – у 2018р. на кожні 1000 гр. од банківських активів лише 25 гр. од.

будуть акумулюватися у вигляді буфера консервації, що очевидно є недостатнім для позитивного впливу на фінансову стійкість банку.

3. Принципові аспекти створення антикризових буферів. Створення антикризових банківських буферів є складним та тривалим процесом, при цьому у розрізі кожного буфера Базельський комітет розставляє наступні акценти:

– буфер консервації: максимальне значення 2,5% від загального обсягу активів, зважених за рівнем ризику; процес створення буфера передбачається поетапним у період 2014-2018рр. із щорічним приростом у 0,5% (тобто 0,5% у 2014р та 2,5 у 2018р.).

– контрциклічний буфер – нормативне значення від 0% до 2,5%; його встановлення не є обов'язковим і залежить від економічної ситуації в країні; основна мета буфера – стимулювання кредитування реального сектора економіки у фазі економічного спаду та пригнічування у фазі економічного підйому, тим самим вирівнюючи економічний цикл та забезпечуючи підприємства додатковими джерелами фінансових ресурсів у період найбільшої потреби у них.

Разом з тим, на нашу думку, такі акценти не позбавлені деяких досить значимих недоліків:

– створення буфера консервації у чотирьохрічному періоді є доволі тривалим економічним процесом, а в умовах, коли світове фінансово-економічне середовище є досить нестабільним, створення такого буфера на початку 2018р. може бути безрезультатним. Крім цього, збільшення такого буфера на 0,5% щорічно очевидно є незначним та лише заморозить частину коштів банків, які б могли бути використані більш ефективно

– у випадку контрциклічного буфера необхідно відмітити, що регламентуючи створення такого інструменту, Базельський комітет очевидно у першу чергу керувався інтересами підприємств реального сектора економіки, а не фінансового сектору, представниками якого є фінансово-кредитні інститути. В результаті, в період економічного спаду, жертвуючи

фінансовою стійкістю банків та під загрозою виникнення системної банківської кризи, фінансово-кредитні інститути мають нарощувати кредитування реального сектора, представники якого у даний період, залучають додаткові фінансові ресурси задля покриття раніше отриманих позик. Тобто за такою логікою, банки мають кредитувати реальний сектор до того моменту, поки вони ще матимуть можливість це робити. При цьому, за теорією фінансової крихкості Х.Ф. Мінські, в таких умовах фінансово-економічна криза вже є неминучою.

З цих позицій, ми вважаємо, що мінімальні розміри вказаних антикризових буферів мають бути збільшеними, а основна мета їх створення (особливо контрциклічного буфера) має бути переглянута у напрямку активізації кредитування підприємств реального сектора економіки у фазі економічного підйому та зниження тягаря на банки, пов'язаного із акумуляцією антикризових буферів та заморожування кредитування у фазі економічного підйому та змушення банків створювати додаткові резерви на покриття можливих втрат від появи проблемної заборгованості.

Враховуючи виявлені недоліки положень Базеля 3 стосовно впровадження контрциклічного та консерваційног буферів та беручи до уваги об'єктивну необхідність створення додаткових резервів для покриття проблемної заборгованості і проведення антициклічних заходів в комерційних банках, необхідним є не лише створення таких антикризових буферів, але і їх диференціювання у відповідність із фазою економічного циклу.

Так, зокрема, буфер консервації має створюватися банками у обов'язковому порядку як резерв для покриття непередбачуваних втрат, пов'язаних із операційною, кредитною, інвестиційною тощо діяльністю банків. При цьому, його обсяг має складати 2,5% від загального обсягу активів лише в умовах нормального стану фінансово-економічного середовища країни, тоді як при переході із фази економічного підйому до фази економічного спаду, його нормативне значення має поступово збільшуватися до тих розмірів, які дозволили б в кожен окремий момент часу

покривати ті втрати, що не можуть бути покритими за рахунок регулятивного капіталу.

Якщо у фінансовому секторі складається інша ситуація, фаза економічного спаду змінюється фазою економічного підйому, то обсяги акумулювання капіталу у вигляді буфера консервації має поступово скорочуватися до мінімального значення у 2,5%

Це дозволить з одного боку, поступово заморожувати кредитну діяльність в умовах несприятливого фінансового клімату, оскільки подальше кредитування банками суб'єктів господарювання буде супроводжуватися одночасним збільшенням вимог до даного буфера, а з іншого - вивільняти капітал, раніше акумульований у вигляді резерву консервації, що надасть банкам додаткову ресурсну базу для здійснення активних операцій, розширення банківського бізнесу, диверсифікувати сфери впливу на ринку тощо.

Стосовно контрциклічного буфера, зазначимо, що його створення, на нашу думку, має відбуватися за іншим, ніж передбаченим Базелем 3, принципом - його введення має відбуватися у той час, коли з'являються перші сигнали погіршення фінансового клімату з метою створення певного резерву для збереження можливості кредитування лише пріоритетних для економіки галузей народного господарства. При цьому, створення такого буфера для державних банків має бути обов'язковим (його обсяги мають встановлюватися Національним банком України, виходячи із об'єктивного стану реального сектора економ, для банків першої групи - бажаним (у максимально можливих економічно обґрунтованих для них обсягах), для інших банків - не обов'язковим.

Таким чином, запровадження антикризових буферів: контрциклічного (з метою зниження темпів надмірної кредитної активності банків на стадії підйому економіки та стимулювання кредитної активності на стадії спаду) та консерваційного (з метою покриття непередбачуваних збитків, що можуть виникати в банківській системі внаслідок економічного спаду чи впливу фінансово-економічних криз). В той же час, оскільки рівень проблемної заборгованості змінюється на кожній фазі циклу її формування, то і потреба

банків у створенні резервів капіталу є різною. Тому автор пропонує диференційовано встановлювати вимоги до обсягу відрахувань від активів банку на формування цих буферів (BK_t) за фазами циклу формування проблемної заборгованості:

$$BK_t = BK_{fix} \frac{BD_{max} (BD_{min} - BD_t)}{BD_t (BD_{min} - BD_{max})}, \quad (3.13)$$

де BK_{fix} – фіксоване значення відрахувань від активів банку на формування буферів БК (2,5%); BD_t , BD_{max} , BD_{min} – відповідно поточна (в період t), максимальна та мінімальна (за період репрезентативної статистичної вибірки) частки проблемної заборгованості в банківській системі в загальному обсязі активів банків (обсяг проблемної заборгованості є різним для різних буферів БК: для консерваційного буфера – безнадійна та сумнівна заборгованість, а для контрциклічного буфера – додатково ще й пролонгована та реструктуризована заборгованість).

Промодельюємо введення антикризових буферів у вітчизняну банківську практику (рис 3.25).

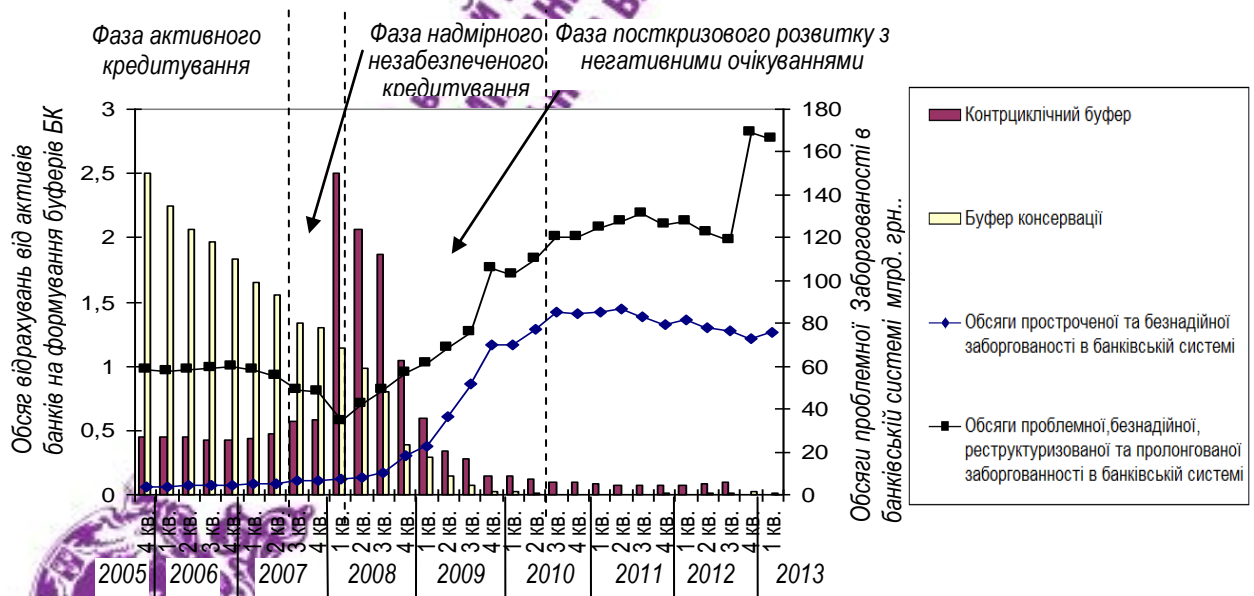

Рисунок 3. 25 – Модельні дані щодо формування в Україні антикризових буферів БК у 2005-2013 рр. (розраховано автором на основі [145,146,147, 245])

Розрахунки свідчать, що якщо б банки України з 2003 р. резервували кошти на створення контрциклічного буфера БК, то його обсяг був би максимальним у першому кварталі 2008 р., після чого мало б відбуватися його використання для стимулювання кредитної активності банків під час кризи (рис. 3). За умови відрахувань від активів банків на формування консерваційного буфера, його обсяг досяг би максимуму у IV кварталі 2005 р., після чого мало б відбуватися його використання для покриття втрат від безнадійної та сумнівної заборгованості.

3.3 Ризиковість активів та її оцінка в контексті забезпечення адекватності банківського капіталу

Банківська діяльність пов'язана із ризиками, вплив яких на фінансовий стан банків досить важко передбачити. Певний рівень ризиковості є характеристикою майже будь-якого аспекту діяльності банку, при цьому, зважаючи на специфіку діяльності фінансово-кредитних інститутів, основною метою якої є отримання спекулятивного прибутку за рахунок більш ефективного вкладання власних чи залучених коштів, ризиковість активів в даному аспекті має особливе значення [180].

Саме тому дослідження та оцінка ризиків, пов'язаних із активними операціями банків є однією із складових в системі дослідження адекватності банківського капіталу.

Варто зазначити, що Закон України за №2121-14 «Про банки і банківську діяльність» у редакції від 01.01.2013р., а також Закон України за №3024-17 «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків» від 16.06.2011р. надають таке визначення нормативу достатності (адекватності) банківського капіталу «–це співвідношення між розміром регулятивного капіталу і сумою активів та позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику, та сумою вимог для покриття інших ризиків банку» [164,165].

При цьому зазначимо, що незважаючи на значну актуальність дослідження та оцінки ризиків активних операцій банків на фоні виникнення досить тяжкої, для світової фінансової спільноти, світової фінансово-економічної кризи, а також розгортання її другої хвилі, на сьогоднішній день не існує єдиного уніфікованого та ґрунтовного підходу щодо того, що саме розуміти під відповідними коефіцієнтами кредитного ризику та яким чином враховувати суму вимог для покриття інших можливих втрат банків.

У інструкціях, розпорядженнях та листах Національного банку, які регламентують основні принципи управління банками, а також процедури розрахунку економічних нормативів, зокрема у Постанові Правління Національного банку України за №315 від 02.06.2009р. «Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні», Постанові Національного банку України №368 від 28.08.2001р. тощо, за принципом ризикованості виділено 5 основних груп банківських активів (табл. 3.6).

Таблиця 3.6 – Основні групи банківських активів, розподілених за рівнем кредитного ризику (складено автором на основі [177])

Групи активів, виділені за принципом ризикованості	Елементи, що включаються до групи	Коефіцієнт ризикованості
I група	<ul style="list-style-type: none"> – готівкові кошти; – банківські метали; – кошти в Національному банку; – боргові цінні папери органів державної влади Національного банку України; – зобов'язання з кредитування, за якими банк не приймає ризик на себе; – та ін.; 	0%
II група	<ul style="list-style-type: none"> – короткострокові та довгострокові кредити, що надаються банками органам державної влади; – нараховані доходи за кредитами, що надаються органам державної влади; 	10%
III група	<ul style="list-style-type: none"> – боргові цінні папери органів місцевого самоврядування; – короткострокові позики – кошти до запитання; – кредити овердрафт – та ін. 	20%

IV група	<ul style="list-style-type: none"> – кошти до запитання в інших банках; – депозити овернайт; – короткострокові та довгострокові кредити, що надані банками органам місцевого самоврядування; – гарантійні депозити в інших банках; – активи до одержання; – та ін. 	50%
V група	<ul style="list-style-type: none"> – прострочені позики, надані іншим банкам та клієнтам; – прострочені нараховані доходи, пов'язані із наданням позик; – довгострокові позики; – кредити, що надані суб'єктам господарювання; – фінансовий лізинг 	100%

При цьому, доцільно зазначити, що таке групування активів, а, відповідно, і встановлення коефіцієнтів ризику для кожної із них, не є результатом проведення певних вітчизняних наукових досліджень чи розробки відповідних методик розрахунку коефіцієнтів ризикованості, проведених на основі наявної фінансової інформації українських банків – вони є повним відтворенням положень рекомендованих Базельським комітетом із банківського нагляду («Міжнародна конвергенція щодо вимірювання та вимог до капіталу»), так званий «Базель 1» стор. 8 п. 29, в яких зокрема зазначається, що банківські активи мають бути зваженими за рівнем ризику, при цьому виділяється 5 основних значень коефіцієнтів ризику (0%, 10%, 20%, 50% та 100%) та вказується короткий перелік тих складових, що мають зважуватися на відповідний коефіцієнт ризику [177, 228].

Разом з тим, методологічне підґрунтя, на основі якого Базельським комітетом рекомендуються саме такі ваги для кожного із видів банківських активів, в документах комітету не відображається, в результаті чого можна зробити висновок, що основні принципи функціонування українських банків базуються на прихованих результатах міжнародних досліджень та приймаються без належної перевірки фактично у повному обсязі. Однак, в цьому контексті, варто зазначити, що банківські системи інших країн

пострадянського простору також використовували аналогічну типізацію активів та коефіцієнтів ризику (Додаток Г).

Зауважимо, що в цілому практика систематизації активів по групах, прийнята в центральних банках Білорусі та Росії хоч і має певні відмінності із базельськими рекомендаціями, проте майже в повному обсязі базується на них [140].

Показово, що інструкція Банку Росії за №110-I від 16.01.2004р. «Про обов'язкові нормативи банків, що втратила чинність 01.01.2013р. та була змінена на інструкцію за №139-I від 03.12.2012р. мала навіть більш жорсткі вимоги до типізації активів, зокрема до V групи активів відносилися «інші активи», їм відповідав коефіцієнт ризику у 150%, тоді як в новій інструкції «інші активи» входять вже до IV групи із коефіцієнтом ризику у 100% [155].

Досить цікавою є практика Національного банку Республіки Казахстан в контексті групування активів за рівнем ризику та присвоєння їм відповідних коефіцієнтів в контексті того, що в НБРК не встановлює жорсткої прив'язки виділених груп активів до відповідних коефіцієнтів кредитного ризику – вони можуть відрізнятися для кожної статті активів в рамках однієї групи, що робить такий підхід досить гнучким, оскільки може передбачати швидку зміну окремого коефіцієнта для окремої статті активу. Крім цього, НБРК не групує країни, а відтак органи державної, місцевою влади, суб'єктів господарювання тощо за певними своїми критеріями, таке групування відбувається на основі рейтингів переважно агентства Standard&Poor's [72].

Показовим є також той факт, що актив, який потенційно має нижчий рейтинг, проте має його, може відноситися до групи із меншим рівнем ризику у порівнянні із активом, який рейтингу не має взагалі.

Проте, варто зазначити, що жодна із розглянутих нормативно-правових баз не передбачає включення пролонгованих та реструктуризованих активів до будь-якої із груп, зважених за рівнем ризику, однак, рейтингове агентство «Standard&Poor's» неодноразово наголошувало на тому, що відсутність

оцінки таких видів активів призводить до викривлення оцінки реального рівня проблемної заборгованості, а відсутність відповідного їх коефіцієнту кредитного ризику, на нашу думку, не дозволяє нарощувати обсяги капіталу для забезпечення не його достатності, а адекватності [74, 224].

Разом з тим, в умовах відсутності будь-який пояснень як в українській, так і у іноземній нормативно-правовій базі щодо самих розмірів коефіцієнтів кредитного ризику, принципи встановлення таких коефіцієнтів ризику та виділення окремих видів активів є, на нашу думку, не зовсім обґрунтованим. Про це опосередковано свідчить намагання Національного банку України створювати додаткові методики мінімізації кредитних та інших ризиків, зокрема Національним банком була розроблена методика оцінки ризиків в контексті формування банківських резервів (Постанова правління Національного банку України №23 від 25.01.2012р. «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями»), що передбачає розрахунок інтегрального показника ризику кредиту, наданого одній юридичній особі за наступним алгоритмом:

1. Юридичні особи поділяються на два типи: малі підприємства; середні та великі підприємства з метою подальшого розрахунку необхідних коефіцієнтів.

2. На основі даних фінансової звітності та інструкцій національного банку розраховується інтегральна модель, що служить для визначення ступеня ризикованості активних операцій з даною юридичною особою. Така інтегральна модель має вигляд:

$$Z = a_1 K_1 + a_2 K_2 + a_3 K_3 + a_4 K_4 + a_5 K_5 + a_n K_n - a_0, \quad (3.14)$$

де: Z – інтегральний показник

K_1-K_n – перелік коефіцієнтів, що пропонується для розрахунку банкам на основі фінансової звітності позичальників;

a_1-a_n – коефіцієнти, які щорічно переглядаються Національним банком для кожної окремої галузі.

Показово, що перелік коефіцієнтів K даної моделі, що пропонує розраховувати Національний банк України, обирається у відповідності із галуззю народного господарства, до якої включається дана юридична особа.

Справедливість використання коефіцієнтів «а», що розраховує Національний банк також є дещо сумнівною, оскільки ні Закони України, ні підзаконні акти, ні постанови правління НБУ не надають пояснень щодо того, яким чином вони розраховуються. Очевидним є те, що вони знаходяться у зв'язці із станом фінансово-економічного середовища України, при чому, їх розраховують за консолідованою фінансовою звітністю поточного року задля корегування їх у наступному [96]. Тобто, це означає, що в умовах, коли економічний клімат в країні може змінюватися наприклад у II-ому чи III-ому кварталі, банки продовжуватимуть оцінювати ризики надання кредитів у відповідності із минулорічними тенденціями, що лише підтверджує низький рівень гнучкості даної системи.

3. Після розрахунку інтегрального показника для кожного окремого підприємства, банком перевіряється його відповідність із галузевими нормами, що також розраховуються та переглядаються Національним банком.

4. У відповідності із проведеною оцінкою, банк має сформуванати відповідні резерви задля мінімізації втрат за умови неповернення наданого кредиту.

Зауважимо, що така система оцінки ризиків, на нашу думку, має певні недоліки (рис. 3.26).

В цьому контексті, доцільно розглянути методики оцінки ризиків активних операцій, що впроваджені в інших країнах:

1. Республіка Казахстан. Взята нами для порівняння, оскільки банківська система даної країни, а також принципи її функціонування на сьогоднішній день є одними із найпрогресивніших у пострадянському просторі.

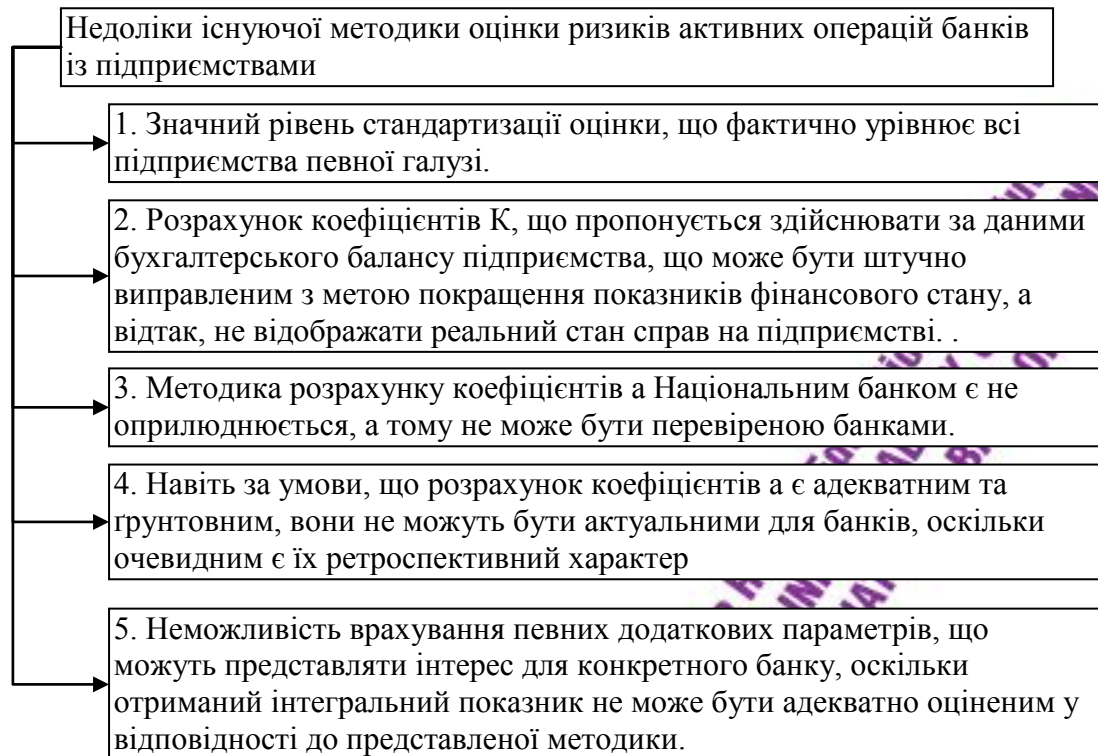

Рисунок 3.26– Недоліки існуючої методики оцінки ризиків активних операцій банків із підприємствами (розроблено автором на основі [27, 45,180])

Оцінка ризиків банками Казахстану проводиться у відповідності із Постановою Правління Агентства Республіки Казахстан з регулювання та нагляду фінансового ринку та фінансових організацій від 30 вересня 2005 року № 358. Зареєстровано в Міністерстві юстиції Республіки Казахстан 7 листопада 2005 року № 3924 «Про затвердження Інструкції про нормативні значення і методикою розрахунків пруденційних нормативів для банків другого рівня» за двома взаємопов'язаними напрямками:

– за ступенем ліквідності активів (від готівкових коштів, ступінь ризикованості яких складає 0% до певних сек'юритизованих активів, рівень ризику яких складає 350%);

– за рейтинговою оцінкою боржників міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's у відповідності до міжнародної чи національної шкали чи аналогічними оцінками інших агентств – Moody's Investors Service та Fitch [71].

При чому, у відповідності із класом ліквідності та рейтинговою оцінкою позичальника встановлюється і рівень ризикованості кредитування. Показово, що ступі ризикованості активних операцій банк також встановлюється у відповідності до цих принципів, а тому такий підхід має очевидні переваги (рис. 3.27).

2. Республіка Польща. Оцінка ризиків активних операцій фінансового сектора даної країни знаходиться у тісній співпраці польських банків із створеним в країні Бюро кредитної інформації (БІК), яка надає кожному позичальнику, що звертається до неї, бальну оцінку [27].

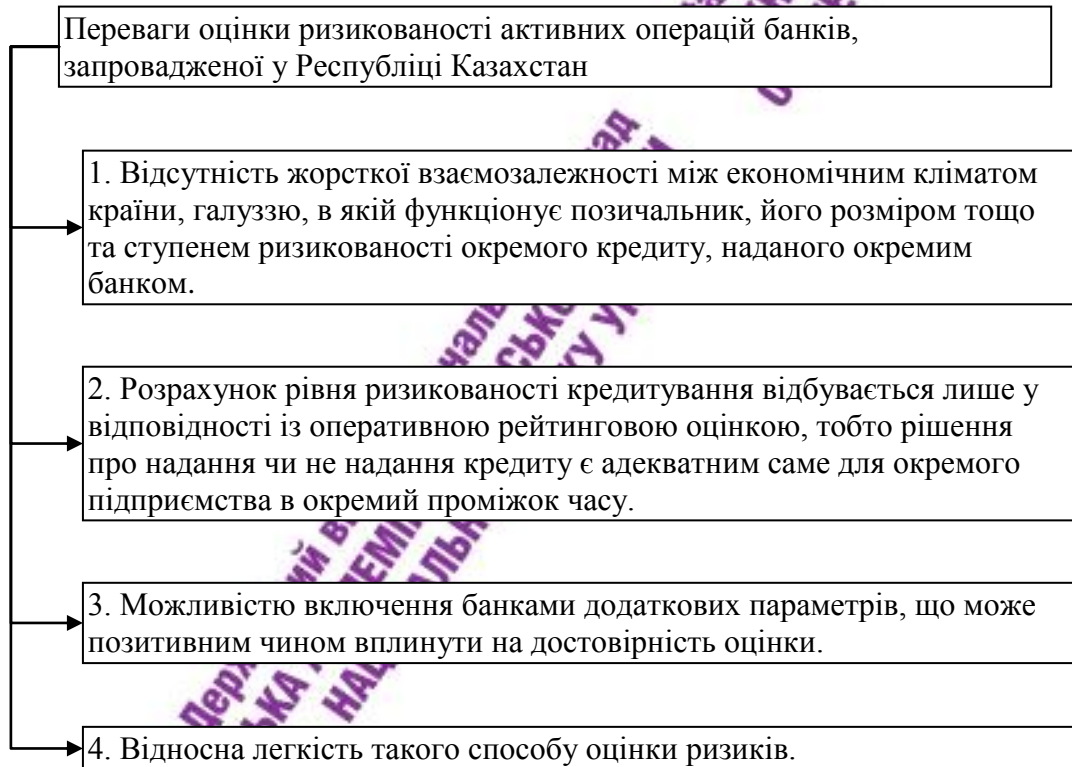

Рисунок 3.27 – Переваги оцінки ризикованості активних операцій банків, запровадженої у Республіці Казахстан (розроблено автором на основі [32, 158])

Отримання позичальниками бальної оцінки БІК надає позичальникам банків наступні переваги:

– прискорення процесу прийняття банком рішення щодо надання кредиту;

- об'єктивний підхід до прийняття банками рішень, оскільки для кожного із позичальників пред'являються однакові вимоги;
- можливість автоматизації процесу оцінки ризиків банками
- отримання бальної кредитної оцінки є можливим для будь-якого клієнта.

Суть бальної оцінки позичальників представляє собою створення його кредитного профілю на основі заздалегідь розроблених критеріїв. При отриманні заявки на отримання кредиту, фінансово-кредитний інститут порівнює профіль позичальника із профілями клієнтів, що раніше вже отримували позики, погасили чи погашають як тіло кредиту, так і відсотків, а також мають задовільний фінансовий стан [8]. Чим ближчі дані кредитного профілю позичальника із профілями вже існуючих клієнтів, тим вища вірогідність отримання ним кредиту. Цим саме і досягається мінімізація кредитного ризику банками.

3. У Сполучених штатах Америки для оцінки платоспроможності та кредитоспроможності з метою мінімізації можливого кредитного ризику прийнято використовувати так звану систему 5«С» (рис. 3.28).

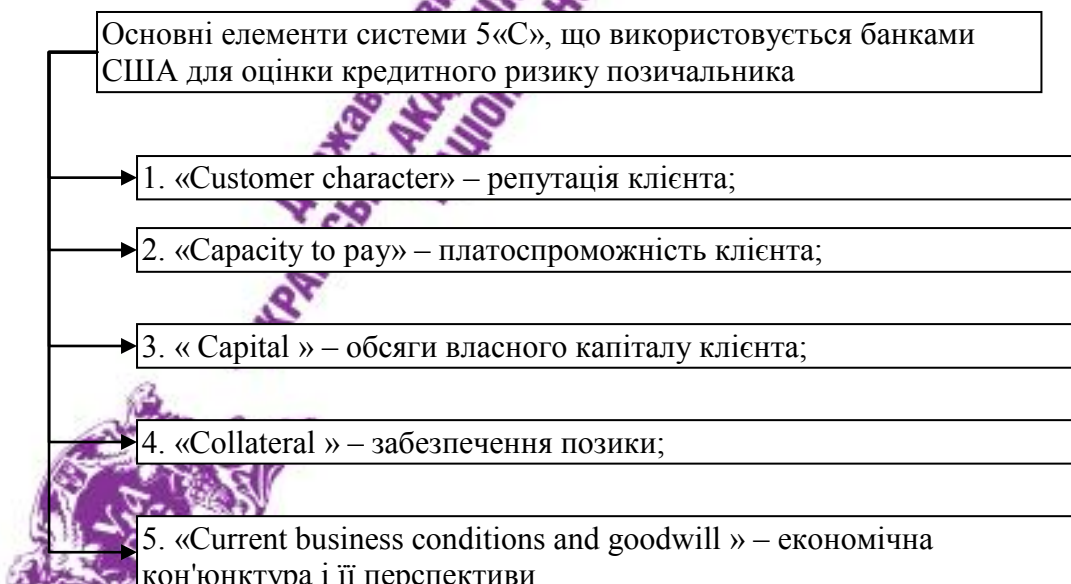

Рисунок 3.28 – Основні елементи системи 5«С», що використовується банками США для оцінки кредитного ризику позичальника (розроблено автором на основі [6, 11])

Таким чином, система 5 «С» включає в себе ряд стандартних процедур для оцінки платоспроможності та кредитоспроможності, що дозволяють банкам приймати рішення щодо кредитування суб'єктів господарювання без прив'язки до певних стандартних моделей, розроблених для кожної галузі, тобто використовувати індивідуальний підхід щодо кожного окремого позичальника [23, 137, 233].

4. У Великобританії для оцінки кредитного ризику, пов'язаного із наданням позик клієнтам банки використовують систему «PARTS» (рис. 3.29).

Проаналізувавши основні компоненти даної моделі оцінки кредитного ризику, можна зробити висновок, що на відміну від американської моделі 5 «С», що акцентує більшу увагу на оцінці фінансового стану позичальника, система «PARTS» направлена на оцінку ефективності надання самої позики.

Рисунок 3.29 – Компоненти системи «PARTS», запровадженої у банках Великобританії (розроблено автором на основі [11, 32])

Разом з тим зазначимо, що в банках Великобританії (переважно у клірингових) також використовуються і інші моделі оцінки кредитного ризику, зокрема це системи PARSER (рис 3.30) та CAMPARI (рис 3.31).

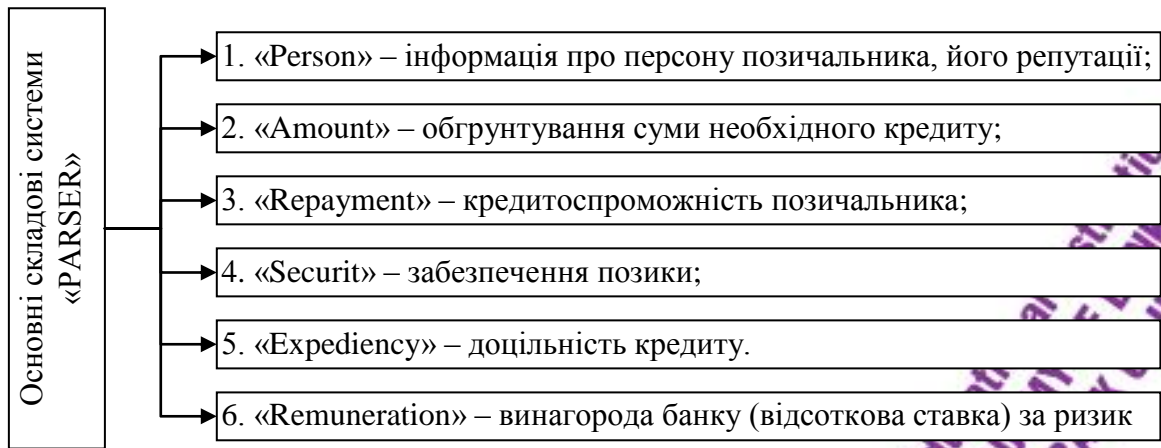

Рисунок 3.30 – Основні складові системи «PARSER» (розроблено автором на основі [45, 180])

Особливістю даної моделі є включення до її структури оцінки та обґрунтування доцільності отримання кредиту, в результаті позики надаються не лише за принципом цільового використання а і на основі дослідження реальної потреби позичальника у отриманні кредиту, цим самим перевага надається тим позичальникам, отримання позик якими матиме найбільшу ефективність.

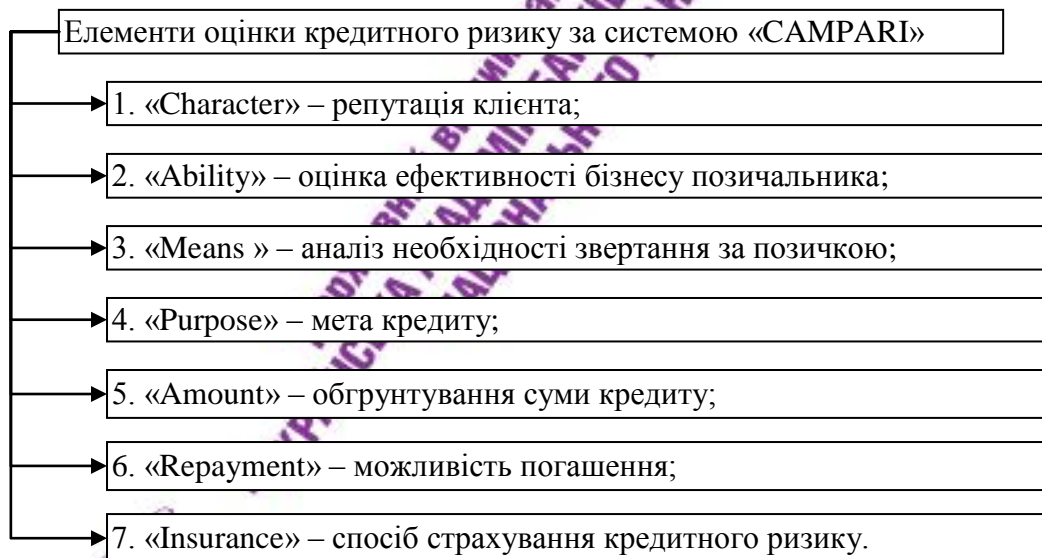

Рисунок 3.31 – Основні елементи оцінки кредитного ризику за системою «CAMPARI» (розроблено автором на основі [6, 151])

Тобто, в даній моделі додається ще один елемент – страхування кредитного ризику, в результаті додаткової ланкою механізму отримання

кредиту є страхова компанія, що також проводить власну оцінку щодо доцільності надання послуг із страхування кредитного ризику кожної окремої позики.

5. У Німеччині, окрім різноманітних комплексних методик оцінки кредитного ризику, банками можуть вимагатися певні персональні дані про фізичну особу (якщо мова йде про споживче кредитування) чи певні додаткові дані щодо фінансової звітності підприємства або інформації про керівників підприємства (якщо мова йде про кредитування юридичних осіб). При цьому, німецькими банками на сьогоднішній день широко використовується методи кредитного скорингу, що являють собою формування комплексної бальної оцінки кожному позичальнику на основі аналізу низки певних, заздалегідь встановлених кожним банком, фінансових коефіцієнтів та розрахунку їх ваги у скоринговій моделі [34].

Аналогічний метод використовується в європейських банках доволі широко, оскільки його основною перевагою є та швидкість, з якою банки можуть оцінювати заявки позичальників, тобто опрацювання сотень заявок за одну секунду. Крім цього, вважається, що оскільки кредитний скоринг пов'язаний із аналітичними дослідженнями позичальників на основі статистично вивіренених показників, то така оцінка кредитного ризику є більш ґрунтовна, ніж методи експертних оцінок [136].

Однак, використання кредитного скорингу як моделі оцінки кредитного ризику має і досить серйозні недоліки:

– ступінь залежності точності оцінки кредитного ризику за методом кредитного скорингу від фінансово-економічного клімату в країні є досить високою, тому банки повинні самостійно вираховувати кількість балів та ваги кожному коефіцієнту досить часто (декілька разів на рік). При цьому невеликі банки не можуть дозволити собі таку періодичність перерахунку скорингових моделей;

– скорингова модель як правило є багатофакторною, однак, на думку експертів, кількість коефіцієнтів, що є статистично значимими в такій моделі,

не перевищує семи, тобто якість в даній моделі багатогранна ґрунтова оцінка кредитоспроможності позичальника є неможливою;

– кожен банк має створювати та впроваджувати власну скорингову модель, виходячи із розміру банку, відносин із клієнтами, спеціалізацією (якщо в країні можливе функціонування спеціалізованих банків) тощо, а це означає, що неможливо придбати вже створену модель [46].;

– ефективно діюча модель кредитного скорингу може класифікувати позичальників лише за 1 критерієм – добросовісність. Так, при перевищенні бальної оцінки позичальником мінімального рівня, встановленого банком, кредит як правило надається, а клієнт автоматично вважається добросовісним;

– ставки кредитування банків, в яких запроваджений кредитний скоринг є нижчими за ставки інших банків, оскільки вважається, що фінансово-кредитним інститутам, які запровадили дану модель оцінки кредитного ризику не потрібно покривати його за рахунок добросовісних клієнтів. Якщо ж банк формує свою відсоткову політику виходячи із середньоринкових тенденцій, то доцільність використання скорингу є доволі сумнівною.

Крім того, законодавство ФРН передбачає позичальникам можливість отримання даних щодо власної фінансової діяльності у кредитного бюро, та, за умови виявлення певних помилок, звернутися до даних бюро з клопотанням про їх виправлення у загальній базі позичальників [32].

Варто також зазначити, що на сьогоднішній день німецькі банки тісно співпрацюють із Центральним банком ФРН (Deutsche Bundesbank) в контексті створення спільної бази даних позичальників, при цьому, така співпраця має обов'язковий характер.

В цьому контексті, зазначимо, що практика оцінки кредитного ризику позичальників у іноземних банків має досить значний перелік відмінностей із українськими (табл. 3.3).

Таким чином, співставивши загальні характеристики вітчизняної та іноземних моделей оцінки кредитного ризику, існує можливість констатувати певну обмеженість оцінок ризиків, що проводяться українськими банками та їх надмірну стандартизованість.

Нажаль, розглянуті моделі мають також один досить важливий спільний недолік – вони не враховують і не можуть врахувати раптової зміни економічного клімату в країні, що можуть мати досить серйозні негативні наслідки для фінансової стійкості навіть платоспроможних позичальників, що продемонструвала іпотечна криза у США у 2007-2008рр. [121].

Таблиця 3.7 – Порівняльний аналіз методик оцінки кредитного ризику вітчизняними та закордонними банками (складено автором на основі [6, 11])

Характерна особливість	Методика, що використовується вітчизняними банками	Методика, що використовується іноземними банками
1. Основна мета моделі	Створення необхідної кількості резервів для покриття можливих втрат від неповернення позик	Надання кредитів лише добросовісним та платоспроможним позичальникам, тим самим мінімізувавши кредитний ризик.
2. Характер втручання Центрального банку в процес оцінки кредитного ризику	Пасивний (Національний банк України встановлює норматив адекватності капіталу та надає певні рекомендації щодо оцінки ризиків)	Активний (створення спільно із банками спеціалізованої бази даних позичальників, що надає можливість централізованої оцінки кредитного ризику, пов'язаного із кожною конкретною юридичною особою)
3. Ступінь стандартизованості моделі	Стандартизована за галузями народного господарства (перелік коефіцієнтів та їх ваги у розрахунку інтегрального показника кредитного ризику вираховуються у відповідності із тією галуззю народного господарства, до якої відноситься юридична особа – позичальник.	Індивідуальна для кожного клієнта (запровадження методик експертної оцінки дозволяє не лише використовувати певні аналітичні моделі оцінки, наприклад скоринг, але і досліджувати певні додаткові параметри, що можуть бути релевантними для банку по відношенню до кожного позичальника та в залежності від макроекономічних тенденцій)
4. Масштаб досліджуваної фінансової інформації	Внутрішня оцінка фінансової інформації (дослідження фінансово-господарського стану позичальника, його кредитної історії тощо виходячи із тих звітів, що надають банкам позичальники)	Комплексна оцінка (окрім фінансових звітів самих позичальників, банки можуть використовувати дані Центральних банків, а також вимагати від юридичних осіб отримання незалежної оцінки рейтингових агентств)

5. Характер відшкодування можливих втрат від кредитного ризику	За рахунок добросовісних клієнтів (завищення ставок по кредитах дозволяє банкам за рахунок добросовісних платоспроможних клієнтів мінімізувати кредитні ризики)	За рахунок банку (оскільки банк надає позики лише виходячи із власних, статистично обґрунтованих оцінках і лише тим позичальникам, що в ході аналізу були охарактеризовані як кредитоспроможні)
--	---	---

Тому для підвищення ефективності оцінки адекватності банківського капіталу в контексті виявлення реального кредитних ризиків, необхідним, на нашу думку, є впровадження системи відповідних заходів, направлених на:

1. Недопущення поглиблення кризових явищ шляхом превентивного управління ризиками (превентивна складова);
2. Створення системи більш адекватної до стану фінансово-економічного середовища оцінки банківських ризиків (регулююча складова)

В рамках першої складової, необхідними є розробка та впровадження у практику функціонування банківської системи цілого комплексу заходів, основними із яких мають бути:

1. Розробка рекомендацій та впровадження індивідуальних методик оцінки кредитного ризику. Необхідно зазначити, що на нашу думку, кредитний ризик має оцінюватися не лише за інтегральним показником для всіх підприємств окремої галузі, але також і на основі індивідуального підходу, що має базуватися на комплексній оцінці фінансового стану позичальника та проведення кредитного скорингу [121].

2. Створення спеціалізованих кредитних бюро (бюро кредитних історій), що мають створюватися у вигляді територіальних державних фінансових органів та бути осередками систематизації та опрацювання фінансової інформації позичальників з метою надання консультаційних послуг комерційним банкам. Перелік основних функцій бюро кредитних історій представлено на рис. 3.32.

Крім цього, спектр послуг, що матимуть право надавати кредитні бюро комерційним банкам може постійно переглядатися та розширюватися,

оскільки українські банки з кожним роком також розширюють спектр тих послуг, що вони пропонують власним клієнтам [116].

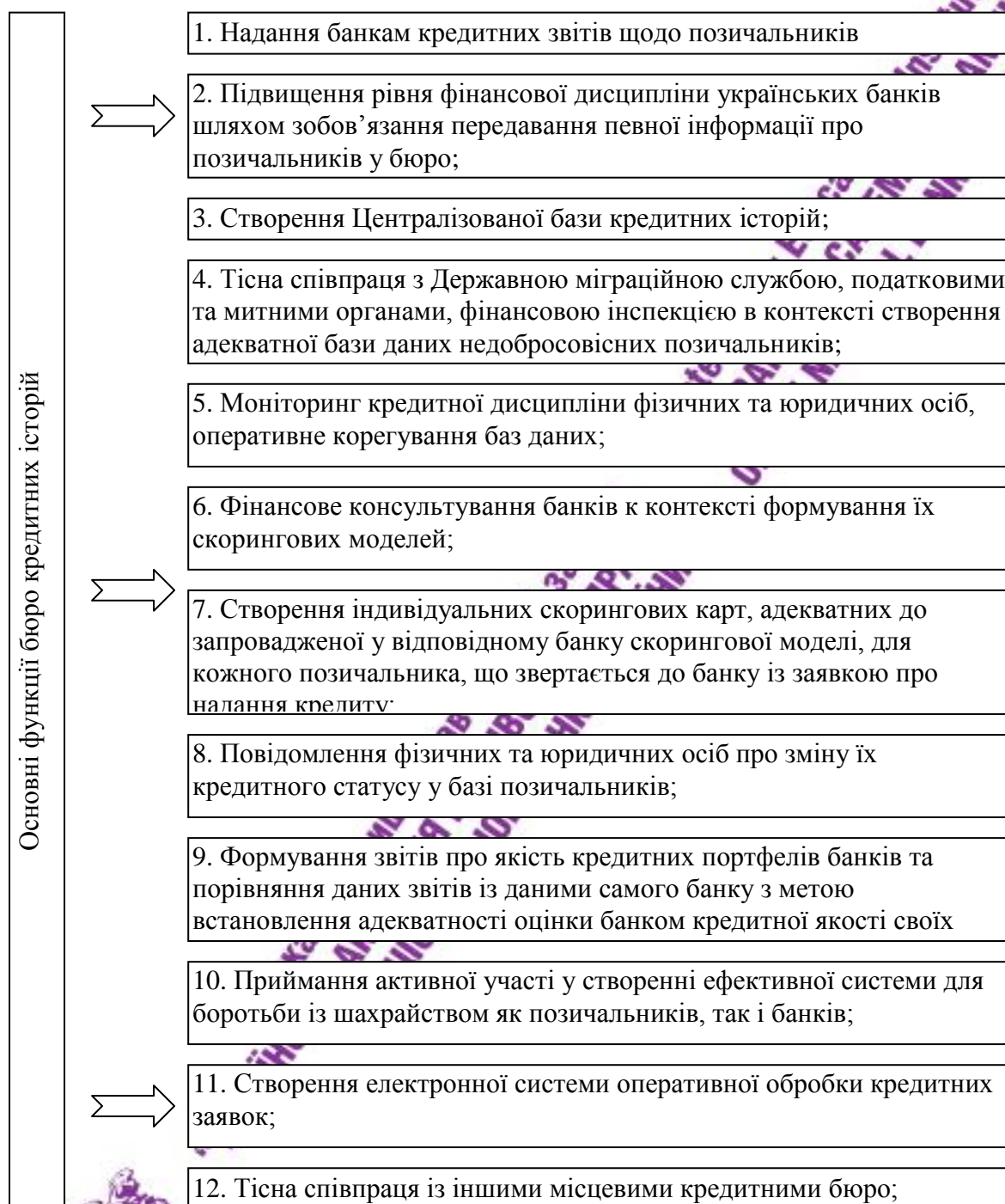

Рисунок 3.32 – Основні функції, що мають бути покладеними на бюро кредитних історій [64, 134]

3. Підвищення рівня співпраці українських банків із міжнародними рейтинговими агентствами, зокрема Standard & Poor's, Moody's, Fitch Ratings

тощо з метою не лише формування певних внутрішніх оцінок, але і використання певних зовнішніх незалежних оцінок. У окремих випадках, зокрема якщо позичальник являє собою великий інфраструктурний комплекс, виробниче підприємство чи велику будівельну компанію, можливою є також додаткова аудиторська перевірка їх фінансового стану міжнародними аудиторськими організаціями – PricewaterhouseCoopers, KPMG, Ernst & Young, Deloitte Touche Tohmatsu тощо [162].

4. Зміщення пріоритетів в контексті мінімізації кредитних ризиків із напрямку формування резервів під можливі втрати, в результаті чого процентні ставки за кредитами, що надаються українськими банками, є завищеними, а тягар за відшкодування втрат банку лежить та компенсується лише за рахунок добросовісних позичальників у напрямку надання якісних кредитів [27].

5. Перспективним для української фінансової системи може також бути створення спеціалізованих скорингових агентств, що будуть спеціалізуватися саме на наданні науково-методичних консультацій та послуг у сфері розробки та впровадження їх індивідуальних скорингових моделей.

Розробка скорингової моделі спеціалізованим агентством є більш оперативною, оскільки вона може початися фактично з моменту подання заявки на проведення таких робіт, тоді як створення ефективно діючих спеціалізованих підрозділів може займати значні проміжки часу.

Розробка скорингової моделі зовнішніми організаціями є більш ефективним, оскільки при проведенні моделювання буде проводитися незалежна оцінка всіх суб'єктивних та об'єктивних аспектів діяльності банку, тоді як розробка таких моделей власними ресурсами банку може бути пов'язаним із впливом багатьох внутрішніх суб'єктивних чинників, зокрема зацікавленості менеджменту у викривленні певної фінансової інформації

Проте, очевидним є той факт, що створення таких скорингових агентств як в Україні, так і у західних державах одночасно із певним переліком переваг, має також і ряд досить серйозних проблем (рис.3.33).

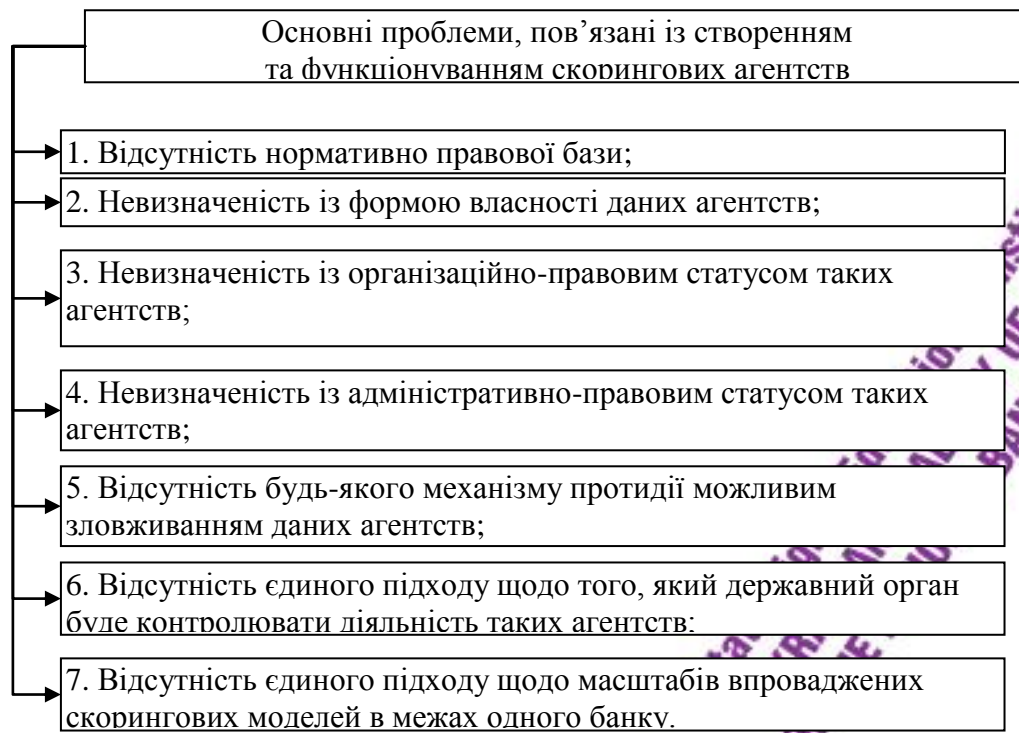

Рисунок 3.33 – проблеми, пов'язані із створенням та функціонуванням скорингових агентств [156, 189]

В цьому контексті, на нашу думку, необхідним є надання певних пояснень щодо цих проблем:

1. В українському нормативно-правовому полі відсутні будь-які норми, які б регулювали діяльність скорингових агентств. Однак, на нашу думку, зважаючи на досить складний стан вітчизняного фінансово-економічного середовища, в якому банкрутство одного банку із першої групи в результаті впровадження неякісних скорингових моделей та програм може призвести до виникнення системної банківської кризи, тому правове регулювання, встановлення статусу, прав та обов'язків, а також відповідальності таких новостворених агентств має бути обов'язковим та базуватися на європейській практиці функціонування таких агентств [218].

Показово, що у Сполучених штатах певні послуги із скорингу кредитного ризику, пов'язаного із операціями з контрагентами-представниками інших країн, може також виконувати Державний департамент, в якому розроблені спеціалізовані моделі для оцінки

кредитного ризику, тому питанням скорингу в західних країнах приділяється особлива увага.

2. Іншим не менш важливим питанням є обрання більш ефективної форми власності для такої спеціалізованої організації, тобто, чи це мають бути державні установи чи приватні компанії (табл. 3.8).

Таблиця 3.8 – Порівняльна характеристика державної та приватної форми власності скорингових агентств (розроблено автором на основі [85, 121, 122])

№ з.п.	Характеристика	Державна установа	Приватна компанія
1.	За видом фінансування	Бюджетні організації	Комерційні організації
2.	За напрямком направлення прибутку	Прибуток агентства направляється до державного бюджету	Прибуток організації є комерційним
3.	Підпорядкування	Постійне підпорядкування органам державної влади	Жорстке підпорядкування відсутнє, діяльність агентств регламентується законодавством та рекомендаціями певних профільних державних установ (НБУ, Міністерство фінансів тощо)
4.	За масштабом діяльності	Регіональні, тобто їх діяльність базується на розробці скорингових моделей для банків на основі національних стандартів	Національні та регіональні
5.	Стан конкурентного середовища на ринку скорингових послуг	Державна монополія в сфері розробки скорингових моделей для банків	Вільна конкуренція
6.	Кількість установ	Одна установа в одному населеному пункті.	Будь-яка кількість установ. Вона залежить від зацікавленості юридичних та фізичних осіб займатися даним видом бізнесу, кількості філій банків, фінансово-економічного середовища у населеному пункті чи регіоні, концентрації потенційних позичальників тощо.
7.	Територіальне поширення	Скорингове агентство в обласних центрах та середніх містах районного значення	Скорингове агентство у будь-якому населеному пункті, в якому є комерційний інтерес для даного виду бізнесу.
8.	Ступінь стандартизованості діяльності	Стандартизована, базується на законах, підзаконних актах, розпорядженнях профільних органів, а також певних галузевих та регіональних стандартів	Індивідуальна, обмежується мінімальним втручанням державних органів та вимогами національного законодавства.

Таким чином, аналізуючи вищенаведені положення, представлені у табл. 3.2, з'являється можливість стверджувати, що:

а) Перевагами організації скорингових агентств в Україні у вигляді державних установ є:

– жорстке підпорядкування державним органам влади (тобто діяльність таких агентств буде чітко та оперативно контролюватися, перевірятися на відповідність національним стандартам);

– високий ступінь стандартизації (що означає однаковий підхід до створення скорингових моделей для будь-якого банку та унеможливило певні дискримінаційні дії);

– відсутність потреби у створенні надмірно великої кількості скорингових агентств у державі;

– високий ступінь відповідальності посадових осіб.

Недоліками функціонування скорингових агентств у вигляді державних установ є:

– надмірна стандартизованість їх підходів щодо розробки скорингових моделей

– відсутність індивідуального підходу до кожного банку та кожного скорингового проекту

– роздуття штату державних службовців;

– незважаючи на цілковите надходження фінансових ресурсів, отриманих агентством за фактичне надання скорингових послуг банкам, фінансування агентства відбувається коштом платників податків;

– монополія держави на даний вид послуг

б) Перевагами функціонування скорингових агентств у вигляді приватних компаній є наступні:

– індивідуальний підхід до кожного банку та в рамках кожного скорингового проекту, що передбачає високий рівень адаптації моделі у відповідності із специфікою діяльності банку, його фактичного фінансового стану;

- високий ступінь адаптації основних принципів функціонування агентства саме до фінансово-економічного середовища країни, а не до галузевих стандартів, що як правило переглядаються раз на рік;
- високий ступінь конкуренції на ринку спричинятиме підвищення якості надання скорингових послуг банкам та скороченню цін на них;
- можливість створення рейтингів скорингових агентств;
- можливість створення як регіональних, так і національних скорингових компаній.

Недоліками організації скорингових агентств у вигляді приватних компаній, на нашу думку, є наступні:

- можливість надмірної концентрації таких агентств, що викличе надзвичайно потужну конкурентну війну, тому такі підприємства можуть мати значний потенціал до раптового банкрутства;
- значний потенціал до різного роду фінансово-економічних та правових зловживань;
- можливість використання дискримінаційних підходів щодо надання скорингових послуг;
- низький ступінь відповідальності керівництва за можливі зловживання.

Тому, аналізуючи наведені переваги та недоліки розглянутих форм власності на дані агентства, ми вважаємо скорингові агентства мають створюватися у вигляді приватних акціонерних товариств з істотною долею держави в їх статутному капіталі. При цьому, на нашу думку, частка держави в таких агентствах має сягати 25% та більше задля отримання права приймати певні управлінські рішення, захисту власних інтересів та інтересів підприємств та платників податків та можливості поглибленого дослідження та моніторингу фінансової звітності для уникнення можливості зловживань скоринговими агентствами.

Таким чином система управління банківськими ризиками, пов'язаними із наданням кредитів суб'єктам господарювання, на нашу думку, має

базуватися на створеній та впровадженій системі взаємопов'язаних органів, фондів та установ, а також механізм взаємозв'язків та взаємодії між ними (рис 3.34).

Разом з тим, для створення та впровадження такої моделі необхідним, на нашу думку є створення:

– управління із моніторингу за кредитними ризиками Генерального департаменту банківського нагляду НБУ, до компетенції якого має входити систематичний моніторинг кредитних ризиків у банках, а також розробка рекомендацій та методик щодо проведення внутрішніх оцінок ризиків;

– централізованої бази даних позичальників, яку має обслуговувати та контролювати Національний банк України. Основною задачею даної бази має бути акумулювання та систематизація фінансової інформації всіх позичальників, що отримують чи вже отримали позики від українських банків;

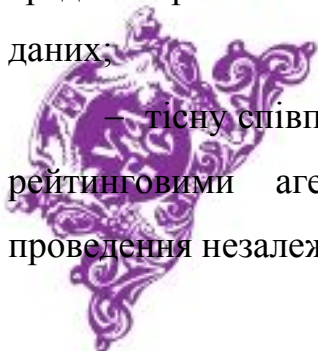
– централізованого кредитного бюро – державного органу, в компетенцію якого є поглиблена перевірка фінансового стану великих підприємств та надання їм спеціального дозволу на кредитування в банках;

– регіональних кредитних бюро, основною задачею яких має бути перевірка кредитоспроможності та платоспроможності невеликих підприємств та фізичних осіб.

Крім цього, дана модель передбачає:

– обов'язкову передачу даних центральними та регіональними кредитними бюро та банками щодо платоспроможності та кредитоспроможності позичальників до центральної та регіональних баз даних;

– тісну співпрацю кредитних бюро із національними та міжнародними рейтинговими агентствами та аудиторськими компаніями з метою проведення незалежних оцінок фінансового стану окремих позичальників

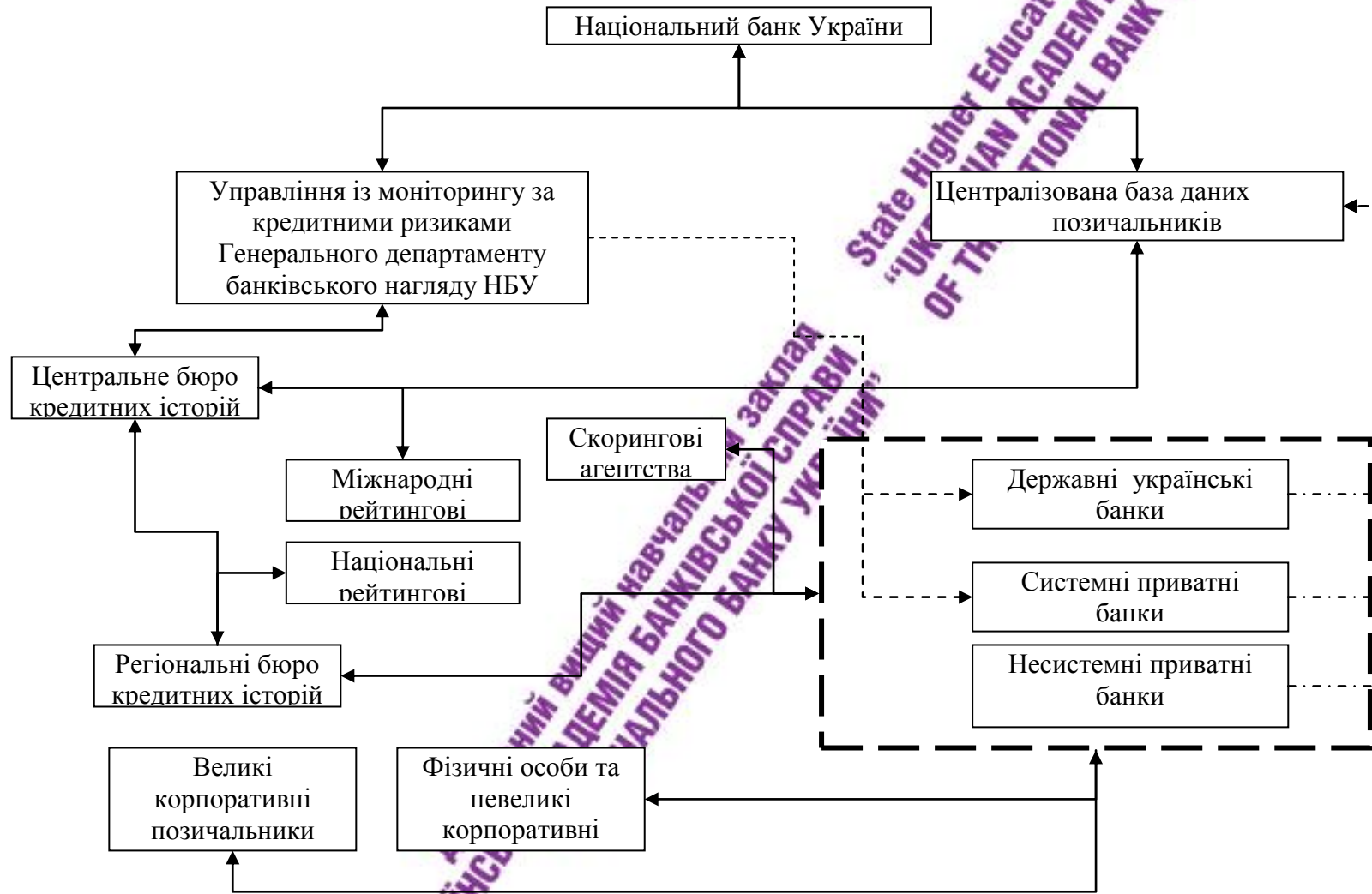

Рисунок 3.34 – Структурно-логічна схема концептуального підходу до побудови комплексної системи управління кредитними ризиками (авторська розробка)

– систематизація та обробка фінансової інформації позичальників кредитними бюро має відбуватися на основі інформації, що вже перевірена та опрацьована органами державної влади;

– комерційні банки не повинні мати вільного доступу до всіх ресурсів центральної бази даних позичальників (такий доступ має бути обмеженим).

Надамо певні пояснення щодо основних етапів та принципів функціонування запропонованої моделі:

1. Позичальники, які мають намір отримати позику звертаються до із заявкою до певного банку.

2. Банк проводить перевірку кредитоспроможності та платоспроможності позичальників, задля чого надсилає спеціалізований запит до центральної бази даних позичальників, де отримує вичерпну фінансову інформацію про кредитора – кредитну історію та дисципліну, ділову репутацію тощо.

3. Якщо менеджмент банку буде впевнений у достатності такої перевірки, то заявка на отримання позики буде розглянутою, а рішення про її надання може прийматися у відповідності із розробленою та впровадженою у банку скоринговою моделлю.

4. Якщо ж у ході перевірки встановляться певні факти, що вимагатимуть додаткової перевірки фінансової стійкості позичальника, то кредитний відділ банку може звертатися до бюро кредитних історій з цією метою.

5. Бюро кредитних історій (регіональні та централізоване) проводять поглиблену перевірку фінансового стану позичальників на основі систематизованої фінансової інформації органами місцевої та центральної влади, до компетенції яких входить збір, обробка, перевірка фінансової звітності позичальників (податкова інспекція, фінансова інспекція, управління статистики пенсійний та інші фонди соціального страхування тощо), силових структур (органів прокуратури, УМВС), а також даних централізованої бази даних позичальників (якщо вони вже існують у базі).

За умови, якщо відповідний запис у централізованій чи місцевій базі даних позичальників відсутній, то регіональне чи централізоване бюро кредитних історій має його створити.

6. В результаті перевірки платоспроможності, кредитоспроможності, позитивної кредитної історії, ділової репутації позичальника тощо, кредитне бюро надає готує спеціалізовані звіти (довідки).

В цьому контексті, на нашу думку, необхідно наголосити на тому, що основними операторами та користувачами централізованої бази даних позичальників повинні бути виключно бюро кредитних історій, тоді як комерційні банки повинні мати лише права внесення певного переліку даних до неї, тоді як отримання необхідної інформації із даної бази банками має відбуватися на основі окремого запиту та заявки окремого позичальника про надання кредиту.

Варто також зазначити, що основним органом, який має регламентувати, координувати та контролювати оборот фінансових ресурсів, документів, дозволів та рішень в даній схемі має бути спеціалізоване управління Національного банку України із моніторингу за кредитним ризиком, до компетенції якого також може бути віднесене і обслуговування централізованої бази даних позичальників.

Така модель управління ризикованістю активів має ряд досить важливих в сучасних вітчизняних фінансово-економічних умовах переваг як для банків, так і для позичальників (рис. 3.35).

Таким чином, впровадження превентивної складової управління кредитними ризиками є однією із складових в процесі забезпечення ефективного рівня адекватності банківського капіталу.

Друга складова управління банківськими ризиками, тобто регулююча, передбачає розробку більш гнучких принципів оцінювання активів українських банків на ступінь їх ризикованості (як складової принципу адекватності банківського капіталу).

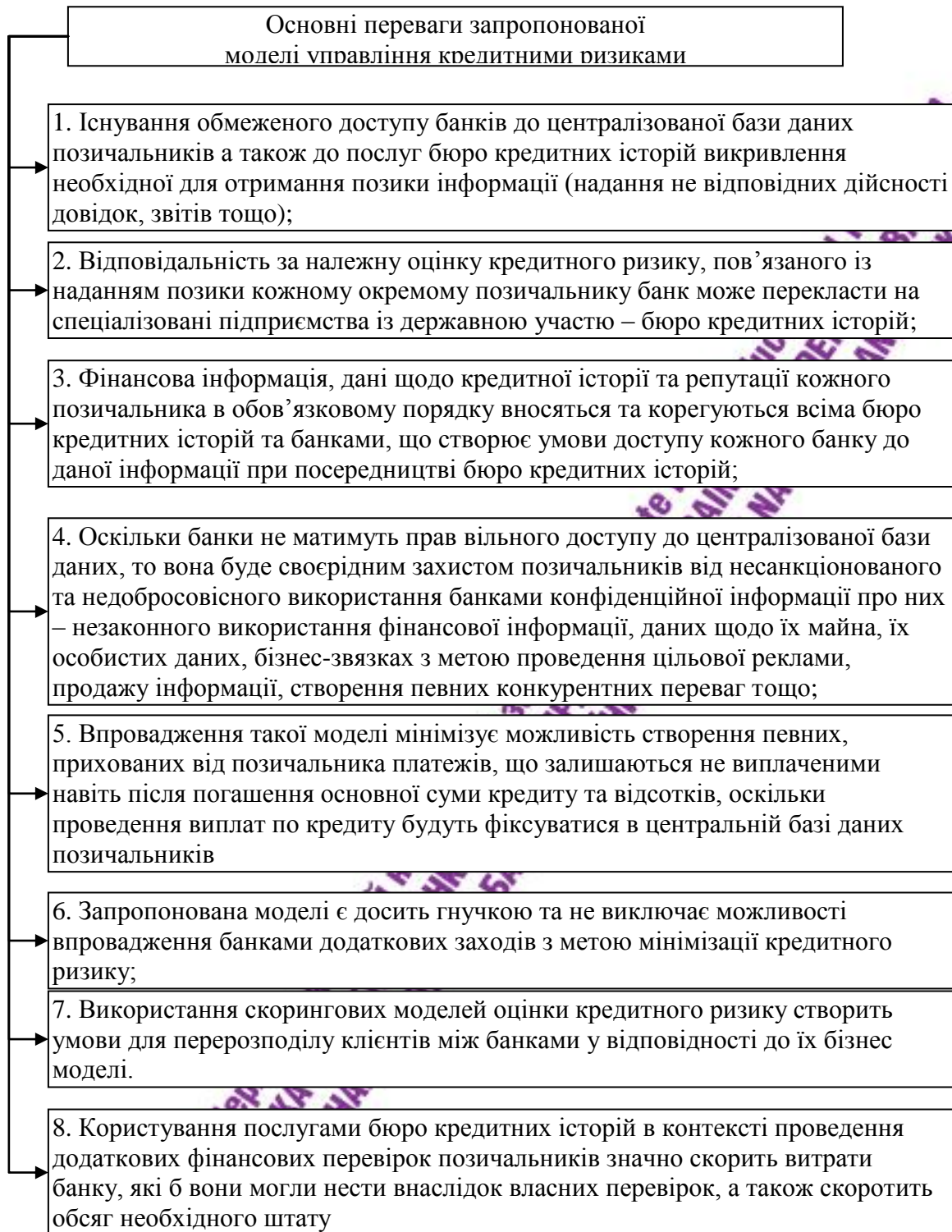

Рисунок 3.35 – Основні переваги запропонованої моделі управління кредитними ризиками (авторська розробка)

З цією метою необхідно. є, на нашу думку, оцінка структури активів банківської системи у період кризи 2008-2010рр. з метою встановлення тих статей активів, які у цей період складали основу кредитних портфелів комерційних банків (табл. 3.9)

Таблиця 3.9 – Структура активів українських банків у період розгортання світової фінансово-економічної кризи 2008-2010рр (складено автором на основі [145, 146, 147]).

Назва показника	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Активи банків	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302
Готівкові кошти та банківські метали	4,18	3,57	3,36	3,06	2,23	2,47
Кошти в Національному банку України	6,18	8,13	4,49	3,19	2,03	2,65
Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	7,38	5,42	5,45	4,39	4,36	5,83
Кредити надані	72,16	73,06	78,87	80,98	85,55	84,90
кредити, що надані суб'єктам господарювання	54,24	50,97	49,29	46,08	51,03	53,96
кредити, надані фізичним особам	10,87	15,50	22,86	25,63	29,03	25,28
Прострочена заборгованість за кредитами	2,34	1,58	1,31	1,06	1,95	7,94
Вкладення в цінні папери	6,07	6,70	4,25	4,79	4,39	4,47
Резерви під активні операції банків	5,40	4,38	3,91	3,37	5,23	13,91
з них: резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	4,74	3,89	3,60	3,08	4,81	11,27

Виходячи із даних табл. 3.9 можна зробити висновок, що саме надані кредити склали близько 80% портфелів активів українських банків. В цьому контексті, необхідним є також аналіз складових, що включаються у структуру банківських кредитів та частки кожної із них у загальному обсязі (табл. 3.6)

Наведені у таблиці 3.10. дані дають підстави стверджувати, що у кризовому періоді (2008-2010рр.):

- частка наданих кредитів нефінансовим корпораціям в загальному обсязі кредитних портфелів банків складала близько 60%
- частка наданих кредитів іншим секторам економіки складала близько 36%;
- в структурі кредитів не фінансовим корпораціям близько 57% фактично припадали на кредити суб'єктам господарювання;

Таблиця 3.10 – Структура портфеля кредитів банків України у 2002-2013рр (складено автором на основі [145, 146, 147]).

Період	Усього	у тому числі												
		інші фінансові корпорації			сектор загального державного управління				нефінансові корпорації			інші сектори економіки		
		усього	у тому числі		усього	у тому числі		усього	у тому числі		усього	у тому числі		
			страхові корпорації та недержавні пенсійні фонди	інші фінансові посередники та допоміжні фінансові організації		центральні органи державного управління	регіональні та місцеві органи державного управління		державні нефінансові корпорації ¹	інші нефінансові корпорації ¹		домашні господарства	некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
2002	42 228	0,424	-	-	0,464	0,000	0,464	90,350	8,658	81,693	8,762	8,658	0,104	
2003	67 892	0,723	-	-	0,087	0,000	0,085	84,550	7,360	77,189	14,641	14,563	0,078	
2004	88 615	0,950	-	-	0,044	0,000	0,044	80,787	6,191	74,596	18,218	18,202	0,017	
2005	143 423	1,160	-	-	0,003	0,000	0,003	73,961	4,456	69,505	24,875	24,863	0,013	
2006	143 985	1,029	-	-	0,003	0,000	0,003	73,734	4,407	69,327	25,234	25,220	0,014	
2007	244 982	0,972	0,119	0,853	0,002	0,000	0,002	64,933	3,408	61,525	34,094	34,080	0,014	
2008	436 051	1,273	0,107	1,166	0,001	0,000	0,001	60,920	3,021	57,899	37,807	37,788	0,019	
2009	722 549	1,387	0,096	1,292	0,001	0,000	0,001	60,448	5,069	55,380	38,163	38,155	0,008	
2010	709 053	1,867	0,079	1,788	0,821	0,648	0,174	63,984	5,914	58,070	33,328	33,319	0,009	
2011	731 248	1,794	0,089	1,704	1,210	1,018	0,192	68,450	6,314	62,136	28,546	28,536	0,010	
2012	795 662	2,051	0,093	1,959	1,070	0,846	0,224	71,731	6,801	64,930	25,148	25,140	0,008	
2013	818 014	2,098	0,122	1,976	0,682	0,565	0,118	74,198	6,964	67,234	23,022	23,015	0,007	

– в структурі кредитів іншим секторам економіки, близько 35% припадало на кредитування населення, тобто фактично на споживче кредитування.

Таким чином, ми вважаємо, що система оцінювання кредитних ризиків, пов'язаних із основною діяльністю банків має базуватися не лише на основі рекомендацій Базельського комітету із банківського нагляду (Базель 1), а на основі більш гнучкої адаптивної політики, яка б базувалася на можливості оперативного перегляду ступеня ризикованості кожної із статей банківських активів, виходячи із тієї фінансово-економічної ситуації, що реально склалася в країні у даний момент часу без жорсткої прив'язки до вже розробленої системи, групи відповідного активу чи Базельських рекомендацій [138].

Тобто концептуальна система розподілу банківських активів по групам в залежності від їх ризикованості, що може бути запроваджена у практику українських банків має базуватися на певних засадах (рис. 3.36).

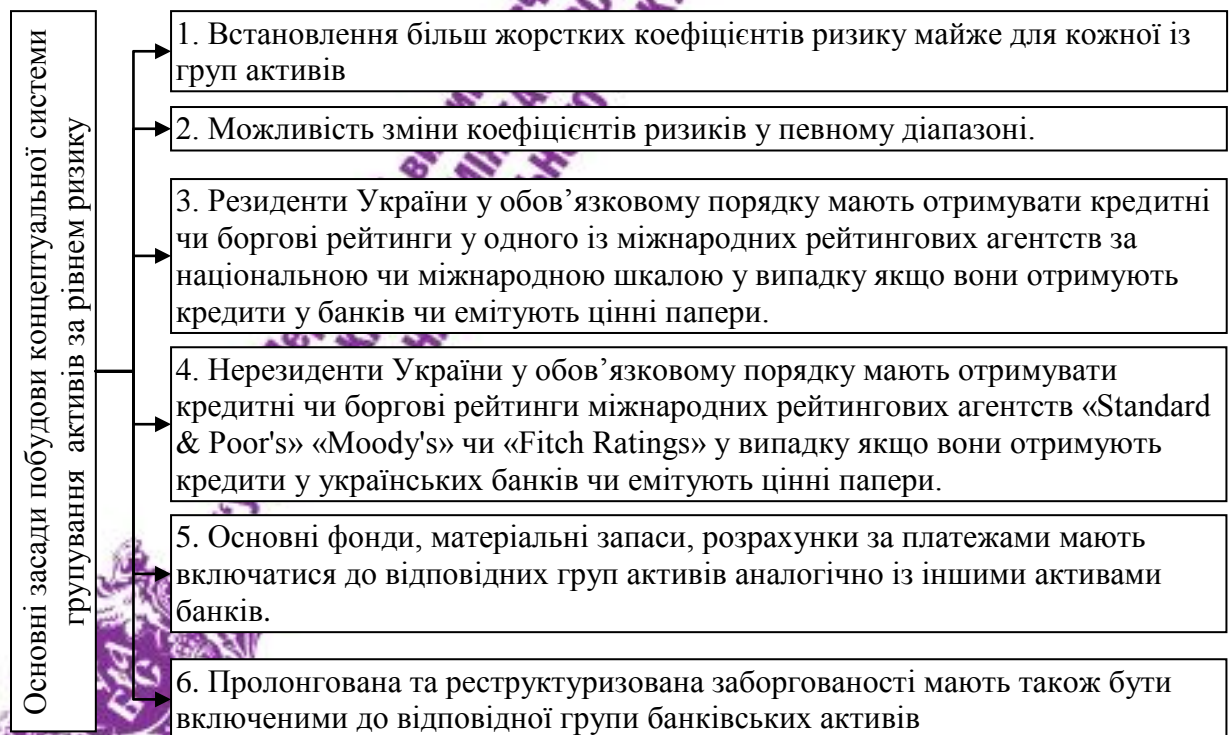

Рисунок 3.36 – Основні засади побудови концептуальної системи групування активів за рівнем ризикованості

В цьому контексті, на нашу думку, варто акцентувати увагу на наступних положеннях:

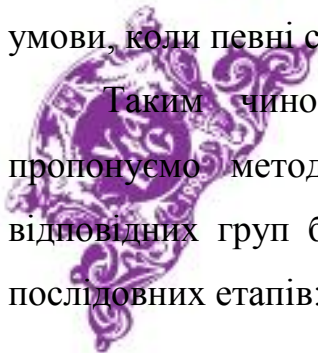
1. Діапазон зміни коефіцієнтів ризику всіх груп активів (окрім першої, оскільки до неї відносять найліквідніші банківські активи) має перебувати в межах від мінімального (встановлюється для кожної із груп та окремих активів заздалегідь), до максимального, що розраховується у відповідності із запропонованою методикою.

2. Оскільки більша частка пролонгованих та реструктуризованих активів перепадає на кредити суб'єктам господарювання та на споживче кредитування (оскільки частка даних видів банківського кредитування складає близько 90% кредитного портфелю усіх банків системи), то така, фактично проблемна заборгованість, не може бути віднесеною до тих самих груп, що і якісні, тому ми пропонуємо віднести їх до V групи активів із мінімальним значенням коефіцієнту кредитного ризику у 100%.

3. Зважаючи на низький рівень платоспроможності та кредитоспроможності українського населення та орієнтуючись на закордонну практику (зокрема на практику оцінки кредитного ризику, запроваджену Національним банком Республіки Казахстан) ми пропонуємо перенесення іпотечного та споживчого кредитування до V групи ризику.

4. Запропонована концепція плаваючих коефіцієнтів ризику по групах активів можливо застосовувати у всіх фазах циклу формування проблемної заборгованості, окрім посткризової фази з позитивними очікуваннями, оскільки в даній фазі банки вже не матимуть можливості залучення достатнього обсягу фінансових ресурсів для покриття можливих втрат за умови, коли певні статті їх активів виявляться проблемними.

Таким чином, беручи до уваги вищенаведені положення, ми пропонуємо методику розрахунку коефіцієнтів кредитного ризику для відповідних груп банківських активів. Дана методика включає в себе ряд послідовних етапів:

1. Виділення економічно обґрунтованих груп банківських активів. Як правило, виділяють 5 груп банківських активів, розподілених за принципом ліквідності (від 1 групи – найліквідніші активи, до 5 групи, ліквідність активів віднесених до якої є достатньо низькою).

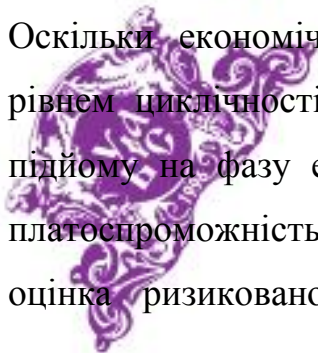
Разом з тим, варто відмітити, що жорстка прив'язка процесу групування активів за рівнем ліквідності не має означати, що всі активи, віднесені до однієї групи мають характеризуватися єдиним коефіцієнтом ризику.

2. Встановлення мінімальних значень коефіцієнтів кредитного ризику для кожної групи активів. Фіксовані значення даних коефіцієнтів передбачені в рекомендаціях Базельського комітету по банківському нагляду, однак, пояснення щодо того чому саме такі коефіцієнти присвоєні даним групам активів Базельські рекомендації не надають.

Разом з тим, закордонна банківська практика, зокрема банківських систем Республіки Білорусь, Російської Федерації та Казахстану, доводить можливість перегляду таких коефіцієнтів у бік їх збільшення, що означає, що банки другого рівня даних країн більш жорстко оцінюють власні портфелі активів і акумулюють більші обсяги капіталу з метою покриття можливих втрат у випадку, коли їх активи виявляться проблемними.

Тому, для побудови адаптованої до сучасних українських економічних реалій системи коефіцієнтів кредитного ризику по групам банківських активів, ми пропонуємо використовувати елементи аналогічної системи, запровадженої Національним банком Республіки Казахстан.

3. Встановлення динамічних коефіцієнтів кредитного ризику. Оскільки економічні системи будь-якої країни характеризується певним рівнем циклічності, тобто можливості поступової зміни фаз економічного підйому на фазу економічного спаду, що може мати суттєвий вплив на платоспроможність та кредитоспроможність всіх господарюючих суб'єктів, оцінка ризикованості активів, а відтак обсяги резервування під них

банківського капіталу, мають також змінюватися у відповідності із фазою економічного циклу [242].

За умови, коли економічна ситуація в країні є сприятливою та стабільною, коефіцієнти кредитного ризику мають знаходитися на мінімальному рівні, а в умовах порушення такої стабільності або під впливом зовнішніх несприятливих економічних факторів.

4. Поетапне збільшення або зменшення коефіцієнтів кредитного ризику для всіх груп активів у відповідності із фазою економічного циклу та етапу надування фінансових бульбашок в економіці.

Зміна коефіцієнтів кредитного ризику не може бути хаотичною, оскільки від адекватності їх встановлення у певному сенсі залежить фінансова стійкість всієї банківської системи. Тому їх поетапне збільшення є досить важливим питанням в цьому контексті. Разом з тим, теорія фінансової крихкості Х.Ф. Мінські та аналогічні теорії фінансових циклів розглядають економічні фази циклу досить широко, що ускладнює виділення чітких етапів такого збільшення в рамках однієї цільової фази.

Разом з тим в сучасній економічній літературі прийнято розглядати іншу циклічну теорію – теорію фінансових бульбашок, перші етапи якої починаються у фазі, коли відбувається поживавлення кредитної діяльності банків, тобто у фазі спекулятивного фінансування.

Таким чином, синтезуючи елементи теорії фінансової крихкості та виділених нами фаз циклу формування проблемної заборгованості, з'являється можливість виділення кількох етапів збільшення коефіцієнтів ризику.

Ми пропонуємо виділяти чотири етапи підвищення коефіцієнтів кредитного ризику в рамках фаз циклу формування проблемної заборгованості відповідності із етапами надування фінансових бульбашок:

– Етап 0 – на даному етапі більшість суб'єктів господарювання мають у своєму розпорядженні достатню кількість фінансових ресурсів для організації операційної діяльності. Кредитні ресурси залучаються лише для

фінансування певних надлишкових потреб, тому коефіцієнти кредитного ризику по всіх групах активів мають бути мінімальними, оскільки потенціал погашення позик підприємствами доволі високий.

–Етап 1 передбачає поживлення процесу кредитування суб'єктів господарювання, хоча попит на кредитні ресурси залишається доволі низьким, однак даний етап є відправною точкою у нарощування активних портфелів банків.

–Етап 2 – це етап, в якому ділові очікування підприємств є доволі позитивними, доходи населення дозволяють погашати не лише тіло кредиту, але і відсотки по них, банки створюють додаткові програми лояльності для нарощування обсягів кредитування.

–Етап 3 – ейфорія на фінансових ринках, коли власних фінансових ресурсів не вистачає для фінансування поточної діяльності суб'єктів господарювання, вони залучають все більші обсяги кредитних ресурсів, а банки досить активно їх надають. На цьому етапі виникає ситуація, коли все залучення більших обсягів кредитів необхідні для погашення попередніх.

5. Визначення меж відхилення максимального значення коефіцієнтів від мінімального. Дослідження Банку міжнародних розрахунків вказують на той факт, що значення кредитного GAP випереджає GAP вартості капіталу банків на 60% у трирічному часовому орієнтирі, при чому, даний факт за даними БМР характеризує 80% банківських криз, тому, ми вважаємо, що максимальне значення коефіцієнтів ризику активів має складати 160% від мінімального [241].

6. Розрахунок максимального та проміжного значень коефіцієнтів ризику по групам активів. Дані розрахунки ми пропонуємо проводити за наступними математичними виразами:

Максимальне значення коефіцієнту ризику для певної групи активів :

$$MaxP = MinP \times N, \quad (3.15)$$

де: Max P – максимальне значення коефіцієнту ризику по групі активів;

Min P – мінімальне значення коефіцієнту ризику по групі активів;

N – множник, під яким ми пропонуємо розуміти значення, на яке кредитний GAP випереджає GAP вартості капіталу банків.

Значення росту ставок коефіцієнта кредитного ризику, на яке вони мають збільшуватися при переході о наступного фази циклу формування проблемної заборгованості (3.16)

$$G = \frac{(MaxP - MinP)}{n}, \quad (3.16)$$

де: G – зростання ставок коефіцієнта ризику при переході на наступний етап надування фінансової бульбашки;

$Max P$ – максимальне значення коефіцієнту ризику по групі активів;

$Min P$ – мінімальне значення коефіцієнту ризику по групі активів;

n – кількість етапів.

Розрахунок мінімального та максимального значень коефіцієнта кредитного ризику для кожного етапу надування фінансової бульбашки (3.17, 3.18):

$$MinP_1 = MaxP_0, \quad (3.17)$$

$$MaxP_1 = MinP_1 + G, \quad (3.18)$$

де: $Min P_0$ – мінімальне значення коефіцієнту ризику по групі активів попереднього етапу;

$Min P_1$ – мінімальне значення коефіцієнту ризику по групі активів наступного етапу;

$Max P_1$ – максимальне значення коефіцієнту ризику по групі активів наступного етапу;

G – зростання ставок коефіцієнта ризику при переході на наступний етап надування фінансової бульбашки.

Таким чином, на основі зроблених припущень та з використанням розглянутої методики ми можемо запропонувати концептуальну динамічну систему групування активів та присвоєння їм відповідних коефіцієнтів ризику (табл.. 3.11).

Таблиця 3.11 – Діапазони зміни нормативних значень коефіцієнта ризику для груп активів банків залежно від фази циклу формування проблемної заборгованості в банківській системі (авторська розробка)

Група	Вид банківського активу	Фаза обмеженого кредитування	Фаза активного кредитування				Фаза надмірного незабезпеченого кредитування	Фаза посткризового розвитку з негативними очікуваннями
			Заміщення цін	Бум на фінансових ринках	Фінансова ейфорія	Отримання надприбутків		
I	Активи, не чутливі до фази формування проблемної заборгованості (готівкові кошти; дорогоцінні метали; кошти у НБУ; цінні папери, що рефінансуються НБУ; кредити міжнародним фінансовим організаціям, країнам та центральним банкам, що мають найвищий суверенний рейтинг міжнародного рейтингового агентства)	0	0	0	0	0	0	0
II	Активи з мінімальною чутливістю до фази формування проблемної заборгованості (короткострокові та довгострокові кредити, що надані органам державної влади; нараховані доходи за кредитами, що надані органам державної влади; кредити міжнародним фінансовим організаціям, країнам та центральним банкам, що мають найвищий суверенний рейтинг міжнародного рейтингового агентства, а також позики місцевим органам влади України, та підприємствам з найвищим рейтингом)	0,200-0,230	0,231-0,237	0,238-0,245	0,246-0,252	0,253-0,260	0,261-0,290	0,291-0,320
III	Активи з середньою чутливістю до фази формування проблемної заборгованості (боргові цінні папери органів місцевого самоврядування, що рефінансуються НБУ, а також доходи по них)	0,500-0,575	0,576-0,594	0,595-0,613	0,614-0,631	0,632-0,650	0,651-0,725	0,726-0,800
	Кошти до запитання, нараховані доходи по них; депозити овернайт; інші короткострокові депозити; кредити овердрафт, овернайт та інші короткострокові кредити розміщені у банку, офіційний кредитний рейтинг якого є не нижчим, ніж його інвестиційний клас	0,750-0,863	0,864-0,891	0,892-0,919	0,920-0,947	0,948-0,975	0,976-1,087	1,088-1,200
	Кредити, що надаються урядам країн, центральним банкам, міжнародним фінансово-кредитним організаціям, що мають високий рейтинг міжнародного рейтингового агентства	1,000-1,150	1,151-1,187	1,188-1,225	1,226-1,262	1,263-1,300	1,301-1,450	1,451-1,600
IV	Активи з підвищеною чутливістю до фаз формування проблемної заборгованості (кредити, що надаються урядам країн, центральним банкам, міжнародним фінансово-кредитним організаціям, що мають середній рейтинг міжнародного рейтингового агентства)	1,000-1,150	1,151-1,187	1,188-1,225	1,226-1,262	1,263-1,300	1,301-1,450	1,451-1,600
V	Активи з максимальною чутливістю до фази формування проблемної заборгованості (іпотечні кредити, що надані фізичним особам та включаються до складу іпотечного покриття, яке відповідає вимогам законодавства України, за іпотечними облігаціями, емітованими фінансовою установою, більше ніж 50 відсотків корпоративних прав якої належить державі та/або державним банкам)	1,000-1,150	1,151-1,187	1,188-1,225	1,226-1,262	1,263-1,300	1,301-1,450	1,451-1,600
	Позики, надані фізичним особам (в тому числі споживче кредитування); основні фонди; матеріальні запаси	1,500-1,725	1,721-1,777	1,778-1,835	1,836-1,892	1,893-1,950	1,951-2,175	2,176-2,400
	Сумнівні та безнадійні кредити	2,000-2,300	2,301-2,375	2,376-2,450	2,451-2,525	2,526-2,600	2,601-2,900	2,901-3,200
	Пролонговані та реструктуризовані кредити	3,500-4,025	4,026-4,156	4,157-4,287	4,288-4,418	4,419-4,550	4,551-5,075	5,076-5,600

Крім того, передбачену нормативною базою НБУ, структуру груп активів за рівнем ризику автор пропонує дещо скоригувати. По-перше, приналежність активу до відповідної групи автор пропонує визначати залежно від його чутливості до змін рівня проблемної заборгованості в банківській системі; по-друге, – споживчі кредити автор пропонує включити до V групи, а іпотечні – перенести із з IV групи в V, оскільки саме по цим кредитам обсяги проблемної заборгованості є найвищими; по-третє, – до складу активів V групи автор пропонує включити додатково ще й пролонговану та реструктуризовану заборгованість.

Таким чином, запропонована нами система групування активів за рівнем їх ліквідності та присвоєння їх відповідних коефіцієнтів ризику не лише в залежності від фази економічного циклу, але і фази надування фінансових бульбашок є перспективним антикризовим інструментом управління кредитним портфелем банків.

Крім того, в цьому контексті варто зазначити, що така система:

- дозволить банкам більш ефективно долати наслідки фаз економічного спаду в економіці, оскільки їх ділові очікування вже на перших етапах будуть песимістичними, що змусить банки акумулювати більші обсяги капіталу для покриття можливих втрат від проблеми неповернення активів;
- змусить банки зменшувати обсяги надання кредитів у передкризові етапи, оскільки це буде не виправдано з точки зору акумулювання додаткових обсягів капіталу;
- встановить динамічні правила управління адекватністю капіталу, яка, в свою чергу, не матиме прив'язки до фіксованих економічних нормативів;
- не буде викликати протиріч із існуючою банківською практикою, оскільки встановлені вимоги, зокрема Базельського комітету з банківського нагляду, не порушуються – вони лише стають більш жорсткими;

- передбачає можливість включення для розрахунку коефіцієнтів ризику і інших додаткових параметрів, наприклад темпу інфляції, що підвищить або зменшить вимоги до оцінки ступеня ризикованості активів;
- дозволяє діагностування настання наступних етапів надування фінансової бульбашки у фінансовому секторі або на основі дослідження динаміки надання кредитів банками, або за динамікою проблемної заборгованості, в залежності від наявності більш адекватних даних у першому чи другому випадках.

Система диференціювання коефіцієнтів кредитного ризику, на нашу думку, має значний потенціал для практичного використання як Національним банком України в процесі встановлення певних загальноекономічних вимог щодо оцінки рівня ризиковості активів, так і комерційними банками в процесі оцінки та переоцінки рівня ризиковості їх кредитних портфелів. Основними перевагами такої системи є простота її застосування, високий рівень адаптивності, оскільки вона охоплює всі етапи формування проблемної заборгованості. Крім того, дана система не лише пропонує диференціацію коефіцієнтів ризику, але і змінює структуру раніше виділених груп банківських активів, підвищуючи тим самим вимоги до оцінки рівня проблемного ризику по наймасовіших видів банківських активів: споживче та іпотечне кредитування, на які припадає і найбільший обсяг проблемної заборгованості.

Таким чином, система диференціювання нормативних вимог до оцінки банківських активів за рівнем кредитного ризику дозволить банкам більш зважено формувати свої кредитні портфелі та додатково резервувати кошти з метою зменшення втрат від проблемної заборгованості на різних фазах циклу її формування.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі «Методичні засади управління адекватністю банківського капіталу з урахуванням циклічності кредитно-інвестиційних відносин» обґрунтовано сутність управління адекватністю БК, виокремлено фази циклу формування проблемної заборгованості в банківській системі, відповідно до яких визначено: напрямки управління адекватністю БК на рівні як окремого банку, так і банківської системи в цілому, механізми формування контрциклічного та консерваційного буферів БК, коефіцієнти ризику для груп банківських активів.

За результатами розділу зроблено наступні висновки:

1. Одним з основних індикаторів зменшення рівня адекватності БК є рівень проблемної заборгованості, процес формування якої є циклічним. За результатами узагальнення даних для України за 2002-2013 рр. визначено специфіку фаз: обмеженого кредитування, активного кредитування, надмірного незабезпеченого кредитування, посткризового розвитку з негативними очікуваннями, посткризового розвитку із позитивними очікуваннями. На початку фази активного кредитування НБУ має розпочинати реалізацію заходів превентивного антикризового управління адекватністю БК, а в середині цієї фази НБУ має переходити від превентивного до реагуючого антикризового управління в межах пасивно-реагуючої та адміністративно-реагуючої стратегій.

2. На фазі активного кредитування банки мають сформувати консерваційний буфер, а на фазі надмірного незабезпеченого кредитування – контрциклічний буфер. Обсяг відрахувань банків на формування цих буферів запропоновано встановлювати диференційовано залежно від структури проблемної заборгованості в банку та фаз циклу її формування в банківській системі. Резервування банками України коштів на створення цих буферів з 2003 р. дозволило б вже на початку 2008 р. мати достатньо ресурсів для

стимулювання кредитної активності під час кризи та покриття втрат від проблемної заборгованості.

3. Підхід до встановлення коефіцієнтів ризику для груп активів банку при оцінці рівня адекватності БК удосконалено шляхом їх диференціації для кожної групи активів за фазами циклу формування проблемної заборгованості; коригування структури груп активів, обліку пролонгованої та реструктуризованої заборгованості у складі груп активів.

4. Пріоритети та інструменти управління капіталом, активами та ризиком банків мають функціонально та структурно узгоджуватися за фазами формування проблемної заборгованості. Це дозволяє конкретизувати стратегічні та тактичні завдання управління адекватністю БК з урахуванням специфіки кредитної активності банків на різних фазах економічного циклу.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано автором в роботах [20, 88, 89, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 225].

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ"
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING"
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення науково-прикладної задачі антициклічного антикризового управління адекватністю БК на рівні банківської системи та окремих банків, що дозволяє забезпечити узгодженість між капіталом, активами та ризиками банків з урахуванням циклічності кредитних відносин.

За результатами дослідження сформульовано наступні висновки:

1. Автором узагальнено напрацювання вітчизняних та закордонних економістів в межах найбільш поширених наукових концепцій щодо визначення сутності поняття «капітал» (капітал як форма багатства, капітал як один із факторів виробництва, капітал як сума грошей) та «банківський капітал» (банківський капітал як різновид грошового капіталу, банківський капітал з точки зору ресурсної бази банку, ототожнення банківського капіталу та банківських ресурсів).

2. У роботі класифіковано основні види банківського капіталу за організаційно-правовою формою банку, за ступенем прогнозованості, за характером мобілізації, за способом розрахунку, за характером участі у діяльності, за формою власності, за формою залучення, за джерелом утворення, за резидентністю, за строковістю.

3. Проведена систематизація наукового підґрунття щодо визначення сутності поняття криза дозволив дійти висновку, що в економічній літературі відсутній єдиний підхід до її визначення, а відтак, кризу прийнято розуміти як деструктивне явище; як перелом, що може мати конструктивні наслідки; як циклічне явище.

4. Особливою уваги в роботі приділено дослідженню системних банківських криз та криз окремого банку, що дозволило встановити їх причини, перебіг та наслідки для банківської системи країни та національного фінансово-економічного середовища в цілому.

5. Автором доведено, що найбільш ефективними та дієвою стратегією антикризового управління банками є превентивна, а не регулююча. У роботі превентивна стратегія управління банками розглядається з позиції наступних інструментів: антикризовий моніторинг; аналіз ступеня вразливості банку до кризових явищ; створення та впровадження антикризових організаційних стратегій; система внутрішньобанківського аналізу та контролю; створення ефективного антикризового планування; система зниження ризикованості банківського бізнесу; система протидії незаконним операціям в банку.

6. Дослідження аналітичних матеріалів та статистичних оглядів стосовно функціонування банківської системи України дозволив автору виділити ряд досить серйозних фінансово-економічних проблем: 1) значний дисбаланс щодо концентрації капіталу між банками різних груп; 2) існування у докризовому періоді значного перевищення обсягів зростання активів в банківській системі (в 2002-2008рр. – майже вдвічі щорічно) над обсягами акумулювання капіталу, тоді як темпи цього зростання демонстрували протилежну тенденцію; 3) низький рівень капіталізації банківської системи України; 4) поступове збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі України (з 9,6% в 2005 р. до 39,5% в 2013 р., що становить загрозу для фінансової безпеки банківської системи України); 5) низька ефективність використання БК; 6) дисбаланс у структурі БК; 7) надзвичайно високий рівень проблемної заборгованості.

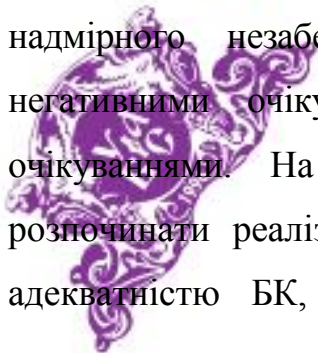
7. Адекватність БК є значно більш широким поняттям, ніж достатність БК, тому їх ототожнення, що має місце як в наукових працях, так і в нормативній базі, є необґрунтованим. Достатність БК слід розглядати через відповідність обсягу регулятивного БК обсягу зважених за ризиком активів, а адекватність – через відповідність не тільки його кількісних параметрів (обсягу), а і його якісних характеристик (джерел залучення, строків, структури, функціонального навантаження, напрямків використання) завданням розвитку банку.

8. При дослідженні адекватності БК акценти мають бути переміщені з контролю за дотриманням банками нормативних вимог щодо її рівня на формування цілісної системи управління нею як структурованого комплексу заходів, що застосовуються центральним банком та окремими банками з метою забезпечення ресурсної, часової та цільової узгодженості між капіталом, активами та ризиками з урахуванням циклічності кредитно-інвестиційних відносин.

9. Оцінювання кореляційного взаємозв'язку між рівнем адекватності БК та окремими характеристиками функціонування банківської системи України в цілому в 2002-2012 рр. свідчить, що напрямок та сила більшості виявлених в взаємозв'язків не співпадає з загальносвітовими тенденціями. Статистична незначущість зв'язку між рівнем адекватності БК та обсягами капіталу, активів та проблемної заборгованості підтверджує необґрунтованість підходу до розрахунку нормативу Н2 за існуючою методологією НБУ.

10. Кореляційний аналіз виявив відсутність зв'язку між рівнем ринкової вартості акцій банку та рівнем адекватності їх БК, розрахованого відповідно до нормативних вимог НБУ, що суперечить світовому досвіду. Тому рівень адекватності БК слід розраховувати як співвідношення не балансової, а ринкової справедливої вартості регулятивного капіталу банку (ринкова капіталізація) до ринкової вартості зважених за ризиками активів.

11. Одним з основних індикаторів зменшення рівня адекватності БК є рівень проблемної заборгованості, процес формування якої є циклічним. За результатами узагальнення даних для України за 2002-2013 рр. визначено специфіку фаз: обмеженого кредитування, активного кредитування, надмірного незабезпеченого кредитування, посткризового розвитку з негативними очікуваннями, посткризового розвитку із позитивними очікуваннями. На початку фази активного кредитування НБУ має розпочинати реалізацію заходів превентивного антикризового управління адекватністю БК, а в середині цієї фази НБУ має переходити від

превентивного до реагуючого антикризового управління в межах пасивно-реагуючої та адміністративно-реагуючої стратегій.

12. На фазі активного кредитування банки мають сформувати консерваційний буфер, а на фазі надмірного незабезпеченого кредитування – контрциклічний буфер. Обсяг відрахувань банків на формування цих буферів запропоновано встановлювати диференційовано залежно від структури проблемної заборгованості в банку та фаз циклу її формування в банківській системі. Резервування банками України коштів на створення цих буферів з 2003 р. дозволило б вже на початку 2008 р. мати достатньо ресурсів для стимулювання кредитної активності під час кризи та покриття втрат від проблемної заборгованості.

13. Підхід до встановлення коефіцієнтів ризику для груп активів банку при оцінці рівня адекватності БК удосконалено шляхом їх диференціації для кожної групи активів за фазами циклу формування проблемної заборгованості; коригування структури груп активів, обліку пролонгованої та реструктуризованої заборгованості у складі груп активів.

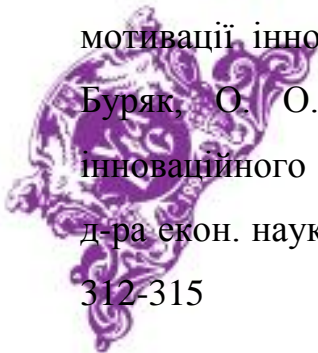
14. Пріоритети та інструменти управління капіталом, активами та ризиком банків мають функціонально та структурно узгоджуватися за фазами формування проблемної заборгованості. Це дозволяє конкретизувати стратегічні та тактичні завдання управління адекватністю БК з урахуванням специфіки кредитної активності банків на різних фазах економічного циклу.

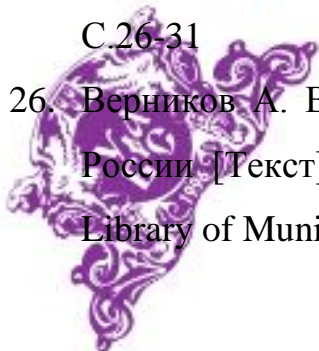
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. И. Экономическая энциклопедия [Текст] / Гл. ред. Л. И. Абалкин — М.: Экономика, 1999. — 1055 с.
2. Адекватність капіталу банків України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://bankografo.com/analiz-bankiv/bankivska-statystyka/pokazniki-diyalnosti-bankiv-vidnosni/adekvatnist-kapitalu-bankiv-ukrayini>
3. Азаренкова Г. М. Фінансові потоки в системі економічних відносин / Г. М. Азаренкова — Х. : ВД «ИНЖЕК», 2006. — 328 с.
4. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики: Монографія [Текст] / М. Д. Алексеєнко — К.: КНЕУ, 2002. — 276 с. ISBN 966—574—393—7
5. Базилевич В.Д. Історія економічних учень: Підручник [Текст] / За ред. Проф.. В.Д. Базилевича. — К.: Знання, 2004. — 1300 с.
6. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент / И. Т. Балабанов — М. : Финансы и статистика, 1996. — 192 с.
7. Балдин К. В. Антикризисное управление; макро– и микроуровень: учеб. пособ. / Балдин К. В., Быстров О. Ф, Рукосуев А. В. — М. : Издательско–торговая корпорация «Дашков и К'», 2005. — 316 с.
8. Барановський О. Антикризисні заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн / О. Барановський // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 4. — С. 8 – 19.
9. Барановський О.І. Економіка "мильних бульбашок"/ О. І. Барановський // Економіка і прогнозування, 2008. т.№4.-С.45-68.
10. Барановський, О. І. Стійкість банківської системи України [Текст] / О. І. Барановський // Фінанси України : Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал . - 2007. - N9. - С. 75-87.

11. Беляков, А. В. Кредитный риск: оценка, анализ, управление [Текст] / А. В. Беляков, Е. В. Ломакина // Финансы и кредит. – 2000. – № 9. – С. 20-28.
12. Бем-Баверк Ойген. Избранные труды о ценности, проценте и капитале [Текст] / Ойген фон Бём-Баверк. — М.: Эксмо, 2009. — С. 49—246.
13. Біржа ПФТС. Підсумки торгів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pfts.com/uk/trade-results/>
14. Блинков А. Непрерывность деятельности банка. Оценка перспектив [Текст] / А. Блинков // Банковское дело в Москве, 2004. – № 3.
15. Брігхем Е. Ф. Основи фінансового менеджменту / Брігхем Е. Ф. : [пер. с англ.] – К. : ВАЗАКО Молодь, 1997. – 1000 с.
16. Буздалин А.В. Проблемы ранней диагностики финансового состояния коммерческих банков // Банковское дело. – 1997. - № 11. – С. 24-28.
17. Бурий С. А. Антикризове управління та управлінські рішення – проблеми підприємств малого бізнесу : монографія / С. А. Бурий, Д. С. Мацеха. – Хмельницький : ТОВ «Тріада-М», 2006. – 93 с.
18. Быков А. А. Антикризисный менеджмент : учеб. пособ. для слушателей программы Master of Business Administration / А. А. Быков, Т. Н. Беляцкая. – Мн. : Изд. центр БГУ, 2003. – 256 с.
19. Васильева Т. А. Антикризисное управление // Менеджмент для магистров : учеб. пособ. / Под ред. д.е.н., проф. Епифанова А. А., д.е.н., проф. Козьменко С. Н. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2003. – С. 277-319.
20. Васильева Т. А. Банки України в системі соціально-економічної мотивації інноваційного розвитку економіки / Т. А. Васильева, А. В. Буряк, О. О. Котенко // В кн. Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону [Текст] : монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук О. В. Прокопенко. – Суми : Вид-во СумДУ. – 2011. – С. 312-315

21. Васильєва Т. А. Банківське фінансування інноваційної діяльності : монографія. – Суми : Ділові перспективи. – 2006. – 60 с.
22. Васильєва Т. А. Класифікація факторів формування вартості банківського бізнесу / Т. А. Васильєва // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 26. – С. 28–36.
23. Васильєва Т.А. Концептуальні засади побудови механізму управління кредитним ризиком банку / Т.А.Васильєва, І.В.Красюк // Управління ризиками банків : монографія у 2-х томах. Т. 1, Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова та д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 102-128.
24. Васильєва Т.А. Методологічні підходи до ідентифікації ризику втрати платоспроможності банку / Васильєва Т.А., Леонов С. В., Афанасьєва О.Б., Левченко О.А. // В кн.: Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т.2 : Управління ринковими ризиками та ризиками системних характеристик / [А. О. Єпіфанов, Т.А. Васильєва, С.М. Козьменко та ін.]. / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”. – 2012. – С. 299.
25. Васильєва Т. А. Тимчасові адміністрації як інструмент антикризового управління банківською системою України / Т. А. Васильєва, О. О. Котенко // Механізм регулювання економіки. – 2010. – №3. – Том 2. – С.26-31
26. Верников А. В. Рыночная доля банков с государственным участием в России [Текст] / А. В. Верников // MPRA Paper No.17897, University Library of Munich, October 2009.

27. Вітлінський В. В. Економічний ризик : ігрові моделі: навч. посіб. / [В. В. Вітлінський, П. І. Верченко, А. В. Сігал, Я. С. Наконечний] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. В. В. Вітлінського. – К. : КНЕУ, 2002. – 446 с.
28. Вітлінський В. В. Кредитний ризик комерційного банку / В. В. Вітлінський – К. : Знання, 2000. – 251 с.
29. Вовчак О.Д. Банківська справа: Навч. посібник / О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин // Львів: „Новий Світ – 2000”, 2008. – 560с.
30. Вовчак О.Д. Банківський нагляд / О.Д. Вовчак, О.І. Скаско, А.М. Стасів // Львів: „Новий Світ-2000”, 2005. – 472с.
31. Войтов А.Г. Экономика. Общий курс (фундаментальная теория экономики): учебник /А.Г. Войтов .- 12-е изд., перераб. и доп.- М. : Дашков и К, 2010.- 610 с.
32. Волошин И. В. Оценка банковских рисков: новые подходы [Текст] / И. В. Волошин. – К. : Ника-Центр : Эльга, 2004. – 216 с.
33. Воронько М. Ю. Антикризисное управление в банковской системе Российской Федерации принципы организации, методика функционирования : автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление нар. хозяйством (региональная экономика)» / Воронько Михаил Юрьевич. – Москва, 2005. – 28 с.
34. Галасюк В. Влияние экономических рисков на стоимость активов и компаний/ В. Галасюк, В. Галасюк //Финансовая консультация. - 2008. - N 9. - С.12-22
35. Геец В. Антидепрессант для банков [Электронный ресурс] / В. Геец, Н. Билоусова // День. – 2009. – № 49. – Режим доступа : <http://www.day.kiev.ua/271715/>
36. Герасимович М. Д. Аналіз банківської діяльності: Підручник [Текст] / За ред. А. М. Герасимовича. — К.: КНЕУ, 2004. — 599 с. ISBN 966–574–567–0

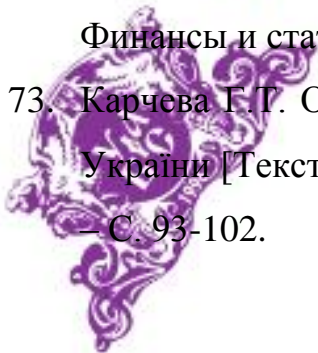
37. Гладких Д. Основні показники фінансової стабільності банківської установи / Д. Гладких // Вісник НБУ. – 1999. – № 9. – С. 20–23.
38. Глушкова Е. А. Банки с государственным участием в системе финансового посредничества на современном этапе. Автореферат на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Специальность: 08.00.10 – Финансы, денежное обращение и кредит, Москва, 2010
39. Глушкова Е. А. Границы государственного сектора в банковской системе // Банковское дело, 2009, №8, стр. 34-37.
40. Глущенко В. В. Введение в кризисологию. Финансовая кризисология. Антикризисное управление [Текст] / В. В. Глущенко — М.: ИП Глущенко В. В., 2008, ст. 88.
41. Гольцова С. М. Організаційно-методичні аспекти визначення справедливої вартості активів підприємства / С. М. Гольцова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (30 - 31 жовтня 2008 р.) у 2-х т. - Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", - 2008, Т. 2. - С. 10-11.
42. Грабовецький Б.Є. Економічний аналіз : навч. посібник [Текст] / Б.Є. Грабовецький . – К. : Центр навчальної літератури, 2009 . – 256 с.
43. Градов А. П. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / [Градов А. П., Кузин Б. И., Федотов А. В. и др.] ; под ред. А. П. Градова. – СПб. : Специальная литература, 1996. – 510 с.
44. Грушко В. І. Банківський нагляд : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [В. І. Грушко, С. М. Лаптев, О. С. Любунь, К. Є. Раєвський]. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 264 с.
45. Грушко В. І. Управління фінансовими ризиками / В. І. Грушко, О. І. Пилипченко, Р. В. Пікус. – Київ : Інститут економіки та права «Крок», 2000. – 168 с.

46. Грюнинг Хенни ван. Управление кредитными рисками [Текст] / Х. ван Грюнинг, С. Брайович-Братанович // Банковский менеджмент. – 2008. – № 1. – С. 34-44.
47. Грязнова А. Г. Антикризисный менеджмент / под редакцией проф. Грязновой А. Г. – М. : Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Издательство ЭКМОС, 1999. – 368 с.
48. Грязнова А.Г. Оценка бизнеса [Текст] : учебник / А.Г.Грязнова, М.А.Федотова, С.А.Ленская и др; Ред. А.Г.Грязнова, Ред. М.А.Федотова ; Финансовая академия при Правительстве Российской Федерации. - М. : Финансы и статистика, 2002. - 509 с. - Библиогр.: с.492-494.
49. Джулай В. Інструменти антикризового управління в банківському секторі економіки України / В. Джулай // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 86–89.
50. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. / О. В. Дзюблюк — К.: Поліграфкнига, 2000. — 512 с.
51. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи : монографія / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Тернопіль, 2009. – 316 с.
52. Діденко О. М. Аналіз моделей прогнозування криз в банківській систем / О. М. Діденко // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 5 (8). – С. 273–275.
53. Довгань Ж. Банківський капітал: суть і значення / Ж. Довгань // Вісник НБУ. – 1998. – № 7. – С. 18–20.
54. Довгань Ж.М. Діяльність вітчизняних банківських установ в умовах економічної кризи / Жанна Довгань // Світ фінансів. – 2010. – Випуск 4. – С.196–201.
55. Довгань Ж. М. Оптимізація ресурсної бази комерційного банку / Ж. М. Довгань // Фінанси України. – 2001. – № 6. – С. 128–136.

56. Довгань Ж. М. Управління власним капіталом комерційного банку / Ж. М. Довгань // Вісник НБУ. – 1999. – № 8. – С. 47–49
57. Дородних Н. Методологічні засади антикризового управління підприємством / Н. Дородних, Л. Нохріна, О. Панова // Коммунальное хозяйство городов. – 2008. – № 85. – С. 297–301.
58. Драчева Е.Л. Менеджмент: Учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования/ Е.Л.Драчева, Л.И.Юликов. — 2-е изд., стер. — М.: Издательский центр «Академия», 2002. — 288 с ISBN 5-7695-1123-0
59. Дрофеев В. Д. Антикризисное управление: учеб. пособие [Текст] / В.Д. Дрофеев, Д.Н. Левин, Д.В. Сенаторов, Чернецов А.В. – Пенза: Изд-во Пензенского института экономического развития и антикризисного управления, 2006. – с. 206.
60. Д'яконова І.І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України : монографія / І.І. Д'яконова. – Суми : Університетська книга, 2007. – 400 с.
61. Ермаков С. Л. Антикризисное управление в российском банковском секторе : автореф. дис. на соискание уч. степ. доктора экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Ермаков Сергей Львович. – Москва, 2009. – 27 с.
62. Ефременко Е.С. Проблема оценки реальной стоимости банковских акций при реорганизации коммерческих банков/ Е. С. Ефременко //Банківська система України: теорія і практика становлення: В 2 т. Т.2. - С.626-629
63. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный / Т. Ф. Ефремова – М.: Русский язык, 2000 – 1208 с.
64. Жарковская Е.П. Антикризисное управление: Учебник [Текст] / Е.П. Жарковская, Б.Е. Бродский.— М.: Омега-Л, 2004. — С. 336 – ISBN 5-98119-119-8.

65. Заруба О. Д. Фінансова стійкість комерційного банку: способи визначення / О. Д. Заруба, Р. І. Шиллер // Вісник Національного банку України. – 1997. – № 7. – С. 33–36.
66. Захаров В. Я. Антикризисное управление. Теория и практика : учеб. пособ. для студентов вузов, обучающихся по специальностям экономики и управления / Захаров В. Я., Блинов А. О., Хавин Д. В. М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2006. – 287 с.
67. Іванюта С. М. Антикризисне управління: навч. посіб. / С. М. Іванюта. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
68. Івасів І. Б. Різновиди оцінки банківського капіталу та їх місце в управлінні та регулюванні банківської діяльності / Івасів І.Б. // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. — Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД : УАБС, 2004. — Т. 11. — С. 121–123.
69. Івасів І.Б. Філософія прозорості банківського бізнесу / Івасів І.Б. // Фінанси, облік та аудит : наук. зб. — К.: КНЕУ, 2006. — Вип. 8. — С. 76–84.
70. Карминский А. М. Контроллинг в банке / Под общ. ред.: А. М. Карминский, С. Г. Фалько. М. : ИД «Форум», 2013.
71. Карминский А.М. Модели рейтингов международных агентств / А.М. Карминского, А.А.Пересецкий // Прикладная эконометрика. 2007. №1. С.1-17
72. Карминский А.М. Рейтинги в экономике: методология и практика: Монография. / А.М. Карминского, А.А.Пересецкий, А.Е. Петров // М.: Финансы и статистика. 2005. 240с.
73. Карчева Г.Г. Особливості становлення та розвитку банківської системи України [Текст] / Г. Карчева // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 2. – С. 93-102.

74. Карчева Г. Рейтингові оцінки надійності банків та їх роль у підвищенні капіталізації банківської системи / Г. Карчева, А. Камінський, О. Юрчук // Вісник НБУ. – 2003. – №2. – С. 45–48.
75. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс – Гелиос АРВ, 2002. – С. 352 – ISBN: 5-85438-052-8
76. Кириченко О. Банківський менеджмент: Навч. посібник / О. Кириченко, І. Гіленко, А. Ятченко. — К.: Основи, 1999. — С 671.
77. Киселев В. В. Управление банковским капиталом (теория и практика) / В. В. Киселев — М.: Экономика, 1997. — С. 256.
78. Кларк Дж.Б. Распределение богатства / Дж. Б. Кларк – Гелиос АРВ, 2000 – С.368 – ISBN 5-85438-101.
79. Климко Г.Н. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / За ред. Г. Н. Климка, В. П. Нестеренка. — К.: Вища шк.; Знання, 1997. — С. 743
80. Ковалев А.П. Оценка стоимости активной части основных фондов/ А. П. Ковалев. - М.: Финстатинформ, 1997. - 175 с.
81. Коваленко В. В. Антикризисное управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія / В. В. Коваленко, О. В. Крухмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
82. Коваленко Л.О. Фінансовий менеджмент / Л.О. Коваленко, Л.М. Ремньова // Фінансовий менеджмент: Навч. посіб. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2005. — С. 485.
83. Ковальчук Т. Т. Ліквідність комерційного банку : навч. посіб. / Т. Т. Ковальчук, М. М. Коваль. – К. : Знання, КОО, 1996. – 120 с.
84. Колодізев О. М. Фінансовий менеджмент у банках: концептуальні засади, методологія прийняття рішень у банківській сфері [Текст] : навч. посіб. / О.М. Колодізев, І.М. Чмутова, І.О. Губарева ; Харк. нац. екон. ун-т - Х. : ІНЖЕК, 2004. - 405 с.
85. Коротков Э.М. Антикризисное управление: учебник / Под ред. Э.М. Короткова. — М., 2000. – С. 432

86. Костюченко, О.А. Банківське право [Текст]: навч. посіб. / О.А. Костюченко ; 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: МАУП, 2000. – 240 с.
87. Котенко О. О. Адекватність банківського капіталу в контексті забезпечення фінансової стійкості системи українських банків / О. О. Котенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України [Текст] : збірник тез доповідей XV Всеукраїнської науково-практичної конференції (8–9 листопада 2012 р.) / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 111-113.
88. Котенко О. О. Адекватність капіталу в системі антикризового управління банками України / О.О. Котенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць : Вип. 36 / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 200-207.
89. Котенко О. О. Використання елементів теорії фінансової крихкості Х.Ф. Мінські в рамках побудови антикризової стратегії управління банківською системою України / О. О. Котенко // Сучасна наука: теорія і практика [Текст]: Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції “Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку” (м. Київ, 25-27 грудня 2012 р.) / Всеукраїнське громадське об'єднання “Нова Освіта” – Київ.: 2012. – С. 34-36.
90. Котенко О. О. Загальні напрямки вирішення проблеми забезпечення фінансової стійкості комерційних банків України / О. О. Котенко // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика [Текст] : збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції (26–27 травня 2011 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – Т. 2. – С. 59–61.

91. Котенко О.О. Конкурентні стратегії банку та їх аналіз / О.О.Котенко // Маркетинг у банку [Текст] : навчальний посібник / за заг. ред. проф. Т. А. Васильєвої ; Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2014. – С. 96-102.
92. Котенко О. О. Напрямки впровадження елементів антикризового управління в комерційних банках України [Текст] / О. О. Котенко // Сучасна наука в мережі Інтернет : тези доповідей Шостої Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф., 25-27 лютого 2010 р. – Київ, 2010. – Т. 22. – С. 46–47.
93. Котенко О. О. Нормативно-правові засади вдосконалення корпоративного управління в банках України в умовах світової фінансової кризи / О. О. Котенко // Освіта і наука в умовах глобальних викликів / Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції 11-13 червня 2010р. – Сімферополь-Судак: ВіТроПринт, 2010. – С. 177–178.
94. Котенко О. О. Оцінка вартості власного капіталу банківського бізнесу / О. О. Котенко // Вартість банківського бізнесу [Текст] : монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова та д-ра екон. наук С. В. Леонова; [А. О. Єпіфанов, С. В. Леонов, Й. Хабер та ін.]. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”. – 2011. – С. 187-197.
95. Котенко О. О. Перспективи формування ресурсної бази українськими комерційними банками під впливом світової організації торгівлі / О. О. Котенко // Демократичне врядування [Електронний ресурс] : Науковий вісник – 2011. – Вип. 8. – Режим доступу: <http://www.lvivacademy.com/visnik8/fail/Kotenko.pdf>
96. Котенко О. О. Проблеми подання фінансової інформації банківськими установами в умовах фінансово-економічної кризи / О. О. Котенко // Сборник трудов по материалам международ. научно-практич. конференции “Современные направления теоретических и прикладных

исследований '2010". Том 6. Экономика – Одесса: Черноморье, 2010. – С. 61-63.

97. Котенко О. О. Прогнозування кредитного ризику на основі збалансування обсягів кредитних та депозитних операцій / О. О. Котенко // Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 160-168.
98. Котенко О. О. Тимчасова адміністрація як механізм антикризового управління в комерційних баках України [Текст] / О. О. Котенко // “Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку”, 2 Міжнародна наук.-практична конф., 21-23 квітня 2010р. [Текст] : [тези] : у 3 т. / ред. рада: В.І.Веретенников [голова та ін]. – Макіївка : Макіївський економ.-гуманітарний інст-т, 2010. – С. 57–59
99. Котенко О. О. Управління адекватністю банківського капіталу в контексті забезпечення фінансової стійкості банківської системи [Текст] / О. О. Котенко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2012. – Вип. 11. – Ч. 1. – С. 374-376.
100. Котенко О. О. Управління достатністю капіталу банку / О. М. Діденко, О. О. Котенко, І. В. Красюк, Г. М. Шульженко // Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 2: Управління ринковими ризиками та ризиками системних характеристик / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 163-177.

101. Котенко О. О. Формування ресурсної бази українських банків під впливом процесів міжнародного руху капіталу / О. О. Котенко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С.І. Шкарабан (голов. Ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2011. – Вип. 9. – Частина 3. – С. 153-155.
102. Котковський В.С. Банківський нагляд [Текст] : навч. посібник / В. С. Котковський, С.І. Головка, О. В. Неізнана, К. В. Мстоян. – Львів : Магнолія-2006 , 2011. – 314 с. – На укр. яз. – ISBN 978-617-574-027-9.
103. Котковський В.С. Банківські операції: [навчальний посібник] / В.С. Котковський, О.В. Неізнана. – К.: Кондор, 2011. – 498 с.
104. Котковський В.С. Вплив кредитно-інвестиційної діяльності банку на макроекономічні показники / В.С. Котковський // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України [Текст] : збірник тез доповідей XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28–29 жовтня 2010 р.) / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – С. 85–86.
105. Котковський В.С. Достатність банківського капіталу банків різних форм власності в умовах існування кризових явищ в економіці України / В.С. Котковський // Друковане фахове видання з економіки «Агросвіт». Випуск №3. – 2014. – С. 30-36.
106. Котковський В.С. Концепція інноваційного розвитку у сфері банківської діяльності України / Котковський В.С. /// Сучасне банківництво – проблеми та перспективи розвитку. – 2007. – С.31-32.
107. Котковський, В. С. Сучасний стан банківських інновацій в Україні / В. С. Котковський // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Вип. 24 [Текст] : збірник наукових праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи

Національного банку України". - Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. - С .103-107

108. Котковський В. С. Чинники забезпечення фінансової складової безпеки банківської діяльності / В. С. Котковський, В. В. Орлов // Вісник економіки транспорту і промисловості. - № 38. -2012. - С. 50 - 54.
109. Крамаренко Г. О. Стан фінансового сектора України в умовах ринкової трансформації економіки / Г. О. Крамаренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Т. 14. – Суми : УАБС НБУ, 2005.– С. 11–18.
110. Крамаренко Г. О. Реалізація Базельських рекомендацій як фактор підвищення ефективності Української банківської системи / Г. О. Крамаренко, Т. М. Болгар // Сучасні тенденції розвитку банківської системи та фінансових ринків : зб. наук. пр. Т. 1 за матеріалами III Міжнародної науково–практичної конференції. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. – С. 88–93.
111. Кротюк В. Базель II: нова концептуальна редакція Базельської угоди про капітал / В. Кротюк, О. Куденко // Вісник Національного банку України (укр.). – 2006. – № 3. – С. 2–6.
112. Крутько В. Н. Введение в менеджмент кризисных ситуаций : практические рекомендации / В. Крутько. – К. : МЗУУП, 1994. – 52 с.
113. Крыжановский, В. Г. Антикризисное управление: учеб. пособ. для технических вузов / В. Г. Крыжановский, В. И. Лапенков, В. И. Лютер – М. : «Издательство ПРИОР»,1998. – 432с.
114. Кубедду Р. Политическая философия австрийской школы: К. Менгер, Л. Мизес, Ф. Хайек / пер. с англ. — М.: ИРИСЭН, Мысль; Челябинск: Социум, 2008. — С. 406.
115. Кузнецова А.Я. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності : монографія. – Л.: Львів. банків. ін.-т НБУ, 2005. – 320 с.
116. Кульман А. Экономические механизмы : пер с фр. / А. Кульман ; общ. ред. Н. И. Хрустальной. – М. : Прогресс, Универс, 1993. – 192 с.

117. Кучинський В. А. Система управління ресурсами банків / В. А. Кучинський, А. С. Улинич. – М. : Экзамен, 2000. – 224 с.
118. Лаврушин, О. И. Деньги. Кредит. Банки : учебник [для студ. вузов, обучающихся по экон. спец.] / [О. И. Лаврушин, М. М. Ямпольский, Ю. П. Савинский, Г. С. Панова и др.] ; под ред. О.И. Лаврушина. – 2-изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 461 с.
119. Ларионова И.В. Стабильность банковской системы в условиях переходной экономики [Текст]: Дис. на соиск. уч. ст. д-ра экон. наук: 08.00.10 / Ларионова И.В. -М., 2001.-419 С.
120. Леонов С. В. Інноваційний пакет послуг як інструмент антикризового управління банківськими установами України / С. В. Леонов, О. О. Котенко // Вісник СумДУ. Економічні науки. – 2011. – №1 – С. 174-179.
121. Леонов С. В. Концептуальні засади побудови багаторівневої системи антикризового управління банківською діяльністю [Електронний ресурс] / С. В. Леонов, О. Б. Афанасьева // Ефективна економіка. – 2011. – № 5. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=567>
122. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / Л. О. Лігоненко ; Міністерство освіти і науки України, Київський національний торговельно–економічний університет. – К. : КНТЕУ, 2001. – 580 с.
123. Літвін Н. М. Антикризове управління підприємствами в країнах з перехідною економікою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / Літвін Наталія Миколаївна. – Київ, 2004. – 14 с.

124. Макаренко И. Методико-прикладні аспекти антикризисного управління підприємством / И. Макаренко // Проблеми науки. – 2005. – № 4. – С. 20 – 23.
125. Маркс, К. Капитал / К. Маркс; Пер. с нем. Т. 1. — М.: Политиздат, 1969. — 907 с.
126. Мартинюк Ж. В. Ресурсна база комерційних банків / Ж. В. Мартинюк // Фінанси України. — 1998. — № 11. — С. 112—114.
127. Маршалл, А. Принципы экономической науки / А. Маршалл - М. : Изд. группа "Прогресс", 1993. - 310 с.
128. Маслак Н.Г. Проблеми капіталізації банківської системи України / Н.Г. Маслак // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 11. — С. 31–39
129. Матвійчук А. В. Аналіз і управління економічним ризиком : навч. посіб. / А. В. Матвійчук ; МОН.— К. : Центр навчальної літератури, 2005.— 224 с.
130. Матовников М. Надежность банка тесно связана со структурой его акционерного капитала [Текст] / М. Матовников. — М.: Центр экономического анализа-Интерфакс ЦЭА, 2002.
131. Мельник Т.М. Оцінка інвестиційної привабливості корпоративних цінних паперів : дис. канд. економ. наук : спец. 08. 04. 01 - фінанси, грошовий обіг і кредит/ Т. М. Мельник; УАБС НБУ. - Суми: [Б. В.], 2001. - 240 с.
132. Мендрул, О. Г. Ринок цінних паперів: Навч. посібник. / О. Г. Мендрул, І. А Шевчук — К.: КНЕУ, 1998. — 152 с. ISBN 966–574–006–7
133. Мещеряков А.А. Внутрішня економіка комерційного банку: теоретичні аспекти та напрямки практичного впровадження [Текст] / А.А. Мещеряков // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №2(68). – С. 102-106.
134. Минаев, Э.С. Антикризисное управление : учеб. пособ. для вузов / под ред. Э. С. Минаева, В. П. Панагушина. – М. : ПРИОР, 1998. – 432 с.

135. Мишкін, Ф. С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф. С. Мишкін Пер. з англ. С. Панчишина. — К.: Основи, 1998. — 963 с.
136. Мищенко, А. В. Методология управления кредитным риском и оптимальное формирование кредитного портфеля / А. В. Мищенко, А. С. Чижова // Финансовый менеджмент. — 2008. — № 1. — С. 91-105.
137. Міщенко В. І. Банківський нагляд : навч. посіб. / [В. І. Міщенко, А. П. Яценюк, В. В. Коваленко, О. Г. Коренєва]. — К. : Знання, 2004. — 406 с.
138. Міщенко В. Реструктуризація кредитів в умовах кризи : світовий досвід і можливості застосування в Україні / Міщенко В., Крилова В., Ніконова М. // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 5. — С. 12 – 17.
139. Міщенко В. Удосконалення управління проблемними активами банків / В. Міщенко, А. Граділь // Фінанси України. — 2009. — № 10. — С. 43 – 54.
140. Мовсесян, А. Г. Интеграция банковского и промышленного капитала: современные мировые тенденции и проблемы развития в России / А. Г. Мовсесян — М.: Финансы и статистика, 1997. — 443 с.
141. Мозговий О. М. Фондовий ринок: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 1999. — 316 с.
142. Молдованова, М. І. Енциклопедичний словник бізнесмена: Менеджмент, маркетинг, інформатика / За ред. М. І. Молдованова. — К.: Техніка, 1993. — 856 с.
143. Молчанов О.В. Теоретичні підходи до управління ліквідністю сучасних банків // Формування ринкових відносин в Україні [Текст] / О.В. Молчанов — 2006. — № 10. — С. 48-51.
144. Мороз А.М., Національний банк і грошово-кредитна політика : підруч. / ред. А. М. Мороз. — К. : КНЕУ, 1999. — 190 с.
145. Мочерний, С. В. Економічна теорія / С. В. Мочерний — К.: ВЦ - Академія", 1999. — 656 с.
146. Орлюк О. П. Банківське право : навч. посіб. / О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 376 с.

147. Основні показники діяльності банків України на 1 грудня 2005р. Вісник Національного банку України №1 за 2006р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=42480>
148. Основні показники діяльності банків України на 1 грудня 2007р. Вісник Національного банку України №1 за 2008р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73510>
149. Основні показники діяльності банків України. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798
150. Павлов Р.А. Банківський сектор національної економіки: стан, тенденції розвитку та проблеми антикризового регулювання [Текст] / Р.А. Павлов // Держава і регіони. Серія економіка та підприємництво. – 2007. - №2 – С. 177-184.
151. Павлов Р.А. Диагностика банкрутства банківських установ як інструмент зниження ризиків для банківських установ [Текст] / Р.А. Павлов // Сучасні тенденції в розвитку банківської системи: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (7-8 грудня 2004 р.). – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – Том II. – С. 87-88.
152. Панова Г. С. Анализ финансового состояния коммерческого банка / Панова Г. С. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 272 с.
153. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / І. М. Парасій-Вергуненко. – К. : КНЕУ, 2003. – 347 с.
154. Пасічник В. В. Банківський нагляд правові засади та проблеми здійснення / В. В. Пасічник ; ред. А. О. Селіванова. – К. : Ін Юре, 2000. – С. 238.
155. Пеганова О. Формирование системы антикризисного управления в России / О. Пеганова // Вестник Московского университета. Серия 21. Управление (государство и общество). – 2007. – № 3. – С. 82-95

156. Петров Г. Антикризисное управление в банках / Г. Петров // Международные банковские операции. – 2009. – № 3. – С. 23-44.
157. Пилипчук В. В. Антикризисное управление / В. В. Пилипчук; Дальневосточный университет. – Владивосток : ТИДОТ, 2003. – 123 с.
158. План совместных действий Правительства Республики Казахстан, Национального Банка Республики Казахстан и Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций по стабилизации экономики и финансовой системы на 2009 – 2010 годы [Электронный ресурс] / Правительство Республики Казахстан. – Режим доступа : <http://ru.government.kz/documents/govprog/27>
159. Платонова В. Банковское дело: стратегическое руководство / В. Платонова, М. Хиггинса. – М. : Консалтбанкир, 2001. – 181 с.
160. Покрытан П. О предмете антикризисного управления / П. Покрытан // Экономист. – 2005. – №6. – С. 50–54.
161. Помигалов И. Понятие антикризисного управления в работах российских и зарубежных ученых // Менеджмент в России и за рубежом / И. Помигалов. – 2005. – № 4. – С. 8–15.
162. Примостка, Л.О. Фінансовий менеджмент у банку [Текст]: підручник / Л.О. Примостка — К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
163. Про акціонерні товариства [Електронний ресурс] : Закон України : [від 17.09.2008 № 514-VI]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
164. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України : [від 07.12. 2000 р. No 2121-III]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
165. Про вдосконалення процедури підтримки ліквідності банків [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 30 квітня 2009 р. № 262 // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/nreg,z0901-08>.

166. Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи : закон України від 23 червня 2009 р. № 1522 – VI [Електронний ресурс] / Президент України. Офіційне інтернет–представництво. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/10083.html>.
167. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ [№ 368 від 28.08.2001. у редакції від 23.01.2011р.] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
168. Про затвердження Положення про рефінансування та надання Національним банком України кредитів банкам України з метою стимулювання кредитування економіки України на період її виходу на докризові параметри : постанова Правління Національного банку України від 04 лютого 2010 р. № 47 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України, Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0146-10>
169. Про заходи щодо забезпечення відновлення стабільності у банківській системі : указ Президента України від 8 жовтня 2009р. № 813 [Електронний ресурс] / Президент України. Офіційне інтернет–представництво. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/9925.html>
170. Про капіталізацію акціонерного комерційного банку «Київ» : постанова Кабінету Міністрів України від 10 червня 2009 р. № 566 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 43. – С. 142.
171. Про капіталізацію відкритого акціонерного товариства «Родовід Банк» : постанова Кабінету Міністрів України від 10 червня 2009 р. № 580 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 43. – С. 153.
172. Про капіталізацію відкритого акціонерного товариства акціонерний банк «Укргазбанк» : постанова Кабінету Міністрів України від 10 червня 2009 р. № 567 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 43. – С. 143.

173. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: Закон України // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
174. Про підходи до впровадження Базеля II [Електронний ресурс]: Лист Національного банку України [№ 42-412/4010-13749 від 30.12.2004] – Режим доступу : <http://uapravo.crimea.ua/2004-zakon/Nac-onalnyi-bank-List-42-412-4010-13749-v-d-30-12-2004>
175. Про санаційний банк [Електронний ресурс] : Проект Закону України [№ 962 від 12.12.2012 р.] – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG0QQ00I.html
176. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України [№ 245-VII від 16.05.2013р] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.
177. Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>
178. Про утворення санаційного банку : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2011 р. № 880–р [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2011-%F0>
179. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс] : Закон України : [23.02.2006 № 3480-IV]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
180. Раєвський К.Є. Посилення контролю за ризиками як найголовніше завдання банківського нагляду в Україні [Текст] / К.Є. Раєвський, В.М. Домрачев // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т.20: Збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 352 с.
181. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / [Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева] ; 5-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с.

182. Реверчук С. К. Банківський капітал: історія, теорія, досвід / За ред. докт. екон. наук, проф. С. К. Реверчука. – Львів : ВПВ ЛьЦНТЕІ, 2004. – 276 с.
183. Реверчук С. К. Управління і регулювання банківською інвестиційною діяльністю : [наукова монографія] / За ред. д.е.н., проф. С. К. Реверчука. – Львів : Тріада плюс, 2007. – 352 с.
184. Рибалкін, В. О. Основи економічної теорії / В. О. Рибалкін, М. О. Хмелевський, Т. І. Віденко, А. Г. Прохоренко та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2003. — 352 с
185. Рікардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рікардо // Соч. В 3 т. — М., Госполитиздат, 1955. — Т. 1. 360 с.
186. Родионова Н. В. Антикризисный менеджмент : учеб. пособ. для вузов / Н. В. Родионова. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2001. – 223 с.
187. Розмаинский И. В, Вклад Х.Ф. Мински в экономическую теорию и основные причины кризисов в позднеиндустриальной денежной экономике [Текст] / И. В. Розмаинский // TERRA ECONOMICUS (Экономический вестник Ростовского государственного университета). – 2009. – Т. 7. – № 1. – С. 31-42.
188. Розмаинский И. В, «Гипотеза финансовой нестабильности» Мински: теория делового цикла XXI века [Текст] / И. В. Розмаинский // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ie.boom.ru/Rozmainsky/fragilation.htm>
189. Роуз, П. С. Банковский менеджмент / П. С. Роуз Пер. с англ. 2-го изд. — М.: Дело Лтд, 1995. — 768 с.
190. Савлук М.І. Банк реконструкції та розвитку: ідея та її реалізація в Україні/ М.І.Савлук, С.М.Савлук // Фінансово-кредитиний механізм активізації інвестиційного процесу: матеріали науково-практичної конференції. - 22 квітня 2010р.-Київ, КНЕУ.-2010,с.392-393
191. Савлук М.І. Гроші та кредит. Підручник / М.І.Савлук, А.М.Мороз, І.М.Лазепко/ 6-е видання, перероблене та доповнене.-Київ,КНЕУ,2011.-592с

192. Савлук М.І. «Про шляхи відновлення довіри до банків України в після кризовий період» Доповідна записка, подана в Асоціацію українських банків – 2010.
193. Савлук М.І. Тенденції на ринку МБК України в період фінансової кризи // Збірник Фінанси облік і аудит – К.:– КНЕУ, 2010.
194. Савченко Т.Г. Вплив трансфертного ціноутворення на капіталізацію та вартість банків України/ Т.Г. Савченко, С.В. Леонов // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Зб. наук. праць. – Вип. 29. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. – С.364-376.
195. Савченко Т.Г. Вплив трансфертного ціноутворення на податковий ризик та достатність капіталу банку / Т.Г. Савченко, Л. Ковач // : Управління ризиками банків: монографія у 2 томах. Т. 2: Управління ринковими ризиками та ризиками системних характеристик / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. –С. 177-194 с.
196. Савченко Т.Г. Дослідження економічних циклів найбільших економік СНД на основі процедури Брай-Бошена / Т.Г.Савченко, І.П. Манжула// Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №9. – С.289-299.
197. Савченко Т.Г. Циклічність розвитку економічних процесів у країнах СНД. // Problems of design and development of human communities self-organization forms: materials digest of the IV International scientific and practical conference – Kiev, London – April 21-28, 2011 – С. 193-197.
198. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку : навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми : Університетська книга, 2007. – 314 с.
199. Самюельсон, П. А. Мікроекономіка: Підручник / П. А. Самюельсон, В. Д. Нордгауз Пер. з англ. — К.: Основи, 1998. — 676 с.
200. Склеповий Є. В. Складові стійкості комерційного банку / Є. В. Склеповий // Банківська справа. – 2002. – № 5. – С. 138–142.

201. Слав'юк Р. А. Дослідження теоретичних основ і структури банківського капіталу [Текст] / Р. А. Слав'юк, О. В. Гнатишак // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. - Харків, 2009. - Вип. 1 (6). - С. 39-46.
202. Слав'юк Р. А. Капіталізація українських банків в умовах інтеграції у світову систему [Текст] / Р. А. Слав'юк // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. / за ред. І. Г. Ткачук. - Івано-Франківськ, 2007. - Вип. III. - Т. 2. - С. 3-8.
203. Слав'юк Р. А. Методологічні основи аналізу капіталізації комерційних банків [Текст] / Р. А. Слав'юк // Вісник Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ). - 2008. - № 2. - С. 28-32.
204. Слав'юк Р. А. Проблеми капіталізації комерційних банків України [Текст] / Р. А. Слав'юк // Капіталізація: проблеми розвитку та кількісного виміру : матеріали круглого столу, Львів, 21 грудня 2006 року. - Львів, 2007. - С. 15-21.
205. Слав'юк Р. А. Проблеми капіталізації українських банків в нових умовах руху іноземного капіталу [Текст] / Р. А. Слав'юк // Економічні науки : зб. наук. пр. - Луцьк, 2006. - Вип. 3 (12)- Ч. 2- С- 230-236. - (Сер. «Облік і фінанси»).
206. Слав'юк Р. А. Роль фінансового моніторингу в забезпеченні прозорості діяльності банківської установи [Текст] / Р. А. Слав'юк, І. Б. Дзедзик // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. - Дніпропетровськ, 2009. - Вип. 252. - Т. IV. - С. 965-970.
207. Слав'юк Р. А. Сучасні проблеми визначення піни власного капіталу підприємств України [Текст] / Р. А. Слав'юк // Науковий вісник Волинського державного університету. Економічні науки. -Луцьк. 2006. -№ 1. - С. 54-58.
208. Слав'юк Р. А. Сучасні проблеми капіталізації в реальному та фінансовому секторах економіки [Текст] / Р. А. Слав'юк // Соціально-економічні дослідження в перехідний період : зб. наук. пр. / НАН

- України. Ін-т регіон, дослідж. - Львів, 2007. - Вип. 1 (63): Фінансово-економічні системи: трансформація та євроінтеграція. - С. 85-92.
209. Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. — М.: Эксмо, 2007. — (Серия: Антология экономической мысли) — 960 с. — ISBN 978-5-699-18389-0
210. Собацький, С. Банківська система України після вступу до СОТ [Текст] / С. Собацький. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/955671.html>
211. Соколова, О. В. Финансы, деньги, кредит: Учеб. / Под ред. О. В. Соколовой. — М.: Юристъ, 2000. — 784 с.
212. Статистичний щорічник України 2008 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/st_sc/SEU2008_u.zip
213. Статистичний щорічник України 2009 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/st_sc/SEU2009_u.zip
214. Статистичний щорічник України 2010 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/st_sc/SEU2010_u.zip
215. Стойко О. Я. Банківські операції / О. Я. Стойко. – К. : Лібра, 2000. – 258 с.
216. Стрельбицька Л. М. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності : монографія / Л. М. Стрельбицька, М. П. Стрельбицький ; за ред. М. П. Стрельбицького. – К. : Кондор, 2004. – 600с.
217. Суржинський М. Поняття і сутність банківського регулювання та банківського нагляду в Україні / М. Суржинський // Юридичний журнал. – №8. – 2004. – С. 14–18.
218. Тавасиев, А. М. Антикризисное управление кредитными организациями: учеб. пособие для студентов вузов / А.М. Тавасиев. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. - 480 с.

219. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія / О. О. Терещенко, Г. М. Пухтаєвич. – 2-ге вид., без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 268 с.
220. Ткачук, Н.М. Особливості ринкової оцінки величини власного капіталу банку / Н. М. Ткачук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. тез доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 листопада 2007 р.): У 2-х т.: Т.1.- С.28-29.
221. Трисвятский Л. Антикризисный менеджмент / Л. Трисвятский // Персонал. – 1998. – № 6. – С. 19 – 25.
222. Трофимов К. Т. Создание, реорганизация и ликвидация кредитных организаций / К. Т. Трофимов. – М. : Инфра-М, Контракт, 2001. – 128 с.
223. Туган–Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы. Общая теория кризисов / М. И. Туган–Барановский. – М. : Наука, РОССПЭН, 1997. – 574 с.
224. Украина — кредитный рейтинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.standardandpoors.com/ratings/articles/ru/ru/?articleType=HTML&assetID=1245318694177>
225. Уткин Э.А.Справочник кризисного управляющего / под ред. Э. А. Уткина. – М. : Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ», Издательство «ЭКСМО», 1999. – 432 с.
226. Фетисов Г.Г. Оценка финансовой устойчивости коммерческого банка // Бухгалтерия и банки. – 2002. – №10. – С. 39-50
227. Фролов, С.М. Банківська справа [Текст]: навч. посіб / С.М. Фролов – С.: Вид-во СумДУ, 2001. – 205 с.
228. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія / О. Хаб'юк. – Івано–Франківськ : ОІППО; Снятин : ПрутПринт, 2008. – 260 с.
229. Хазін М. – «Базель-3»: глобальная реформа банковского сектора [Електронний ресурс] :наук. ст. – [Режим доступу] :

- <http://www.ukrbanks.info/news/Vlijanie-novyh-trebovanii-Bazel-3-dlja-Ukrainy-neodnoznachno-delitsja-svoim-mneniem-ehkspert-Ukrsocbanka.html>
230. Хикс Дж. Стоимость и капитал / Дж. Хикс ; пер. с англ. под общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Энтова. – М. : Прогресс, 1993. – 488с.
231. Ходачник Г. Э. Совершенствование антикризисного управления в российской банковской сфере : дисс. канд. экон. наук : 08.00.05, 08.00.10 / Ходачник Григорий Эдуардович. – М., 2003. – 273 с.
232. Чернявский А. Д. Антикризисное управление : учеб. пособ. / А. Д. Чернявский ; Межрегиональная академия управления персоналом. – К. : МАУП, 2000. – 208 с.
233. Шамова, І.В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн [Текст] / І.В. Шамова – К.: КНЕУ. 2001. – 195 с.
234. Шпрингель В. Принципиальные подходы к созданию системы ранней идентификации финансовых кризисов / В. Шпрингель // Банковские услуги. – 2002. – № 1. – С. 6–15.
235. Шульга Н.П. Банківський контролінг теорія, методологія, практика Монографія. – К. : КНТЕУ, 2004. – 325с.
236. Шумпетер, Й. Теория экономического развития [Текст]: Підручник / Й. Шумпетер. — М.: Прогресс, 1982. — 528 с.
237. Яковец Ю. В. Экономические кризисы : теории, тенденции, перспективы / Ю. В. Яковец. – М. : МФК, 2003. – 450 с.
238. Adler G. Does Central Bank Capital Matter for Monetary Policy? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1260.pdf>
239. Agenor P. R. Cyclical effects of bank capital requirements with imperfect credit markets [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1572308910000458>
240. Becker, G. Human Capital and the Rise and Fall of Families / G. Becker, N. Tomes - "Journal of Labor Economics", 1986, v. 4, No. 1.

241. Benes J. Risky Bank Lending and Optimal Capital Adequacy Regulation [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11130.pdf>
242. Das S. How Risky Are Banks' Risk Weighted Assets? Evidence from the Financial Crisis [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1236.pdf>
243. Demirguc-Kunt A. Bank Capital: Lessons from the Financial Crisis [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10286.pdf>
244. Demirguc-Kunt A., Determinants of commercial bank interest margins and profitability: Some international evidence / A. Demirguc-Kunt, E. Detragiache // World Bank Economic Review, 13, 379-408.
245. Financial Soundness Indicators (FSI's) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fsi.imf.org/>
246. Frank N. The Effectiveness of Central Bank Interventions During the First Phase of the Subprime Crisis [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp09206.pdf>
247. Hardy D. Monetary and Capital Markets Department [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12114.pdf>
248. Harrison D. CIT Group Failure Threatens Halt To This Year's Financial Sector Recovery [Electronic Resource] / D. Harrison // Bnet. – Regime of access : <http://industry.bnet.com/financial-services/10003752/cit-group-failure-risks-halting-this-years-financial-sector-recovery/>
249. Hermann C. Some consequences of crisis which limit the viability of organizations / C. Hermann // Administrative Science Quarterly. – 1963. – № 8. – P. 61–82.
250. Humphreys K. C. Crisis Planning : Necessity, Not Luxury / K. C. Humphreys // Bank Marketing. – 1992. – № 24 / 6. – P. 34–35.

251. International regulatory framework for banks (Basel III) [Электронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.htm>
252. Jang B. Bank Capital Adequacy in Australia [Электронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1225.pdf>
253. Kaprio J Bank Regulation and Supervision in 180 Countries from 1999 to 2011 [Электронний ресурс] – Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID2203516_code229293.pdf?abstractid=2203516&mirid=1
254. Kasselaki M. Th. Financial soundness indicators and financial crisis episodes [Электронний ресурс] – Режим доступу: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10436-013-0233-6>
255. Kotenko A. A. Prospects for the use of financial instability hypothesis Н. Р. Minsky in the formation of conter-crisis strategy in the banking system of Ukraine/ A.A. Kotenko // Nauka i studia. – 2013. – № 31(99). – P. 11–15
256. Laeven L. The Use of Blanket Guarantees in Banking Crises / L. Laeven, F. Valencia // IMF Working Paper. – 2008. – № 8/250. – P. 56.
257. Latter T. Causes and Management of Banking Crises / T. Latter. – London : Centre for Central Banking Studies , Bank of England. – № 12. – 49 p.
258. Lindgren C.–J. Financial sector crisis and restructuring : lessons from Asia / C.–J. Lindgren, T. J. T. Balico, C. Enoch, A.–M. Guide, M. Quintyn, L. Teo. // IMF Occasional Paper. – 1999. – № 188. – P. 103.
259. Minsky Н.Р. Financial Crises [Электронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.levyinstitute.org/pubs/wp51.pdf>
260. Minsky Н.Р. Financial Instability and the Decline of Banking [Электронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.levyinstitute.org/pubs/wp127.pdf>
261. Minsky Н.Р. Induced Investment and Business Cycles [Электронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.levyinstitute.org/publications/?docid=719>
262. Minsky Н.Р. The Financial Instability Hypothesis [Электронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.levyinstitute.org/pubs/wp74.pdf>

263. Mitroff I. I. Crisis management and environmentalism : A natural fit / I. I. Mitroff // California Management Review. – 1994. – № 36/2. – P. 101–113.
264. Patterson B. Crisis impact on reputation management / B. Patterson // Public Relations Journal. – 1993. – № 49/11. – P. 47–48.
265. Navajas M.C. Financial Soundness Indicators and Banking Crises episodes [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13263.pdf>
266. Roger S. Macroeconomic Costs of Higher Bank Capital and Liquidity Requirements [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11103.pdf>
267. Roger S. The Global Macroeconomic Costs of Raising Bank Capital Adequacy Requirements [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1244.pdf>
268. Rosenthal U. Crisis Management and Decision Making / Simulation Oriented Scenarios / U. Rosenthal, B. Pijnenburg. – Dordrecht : Kluwer, 1991. – 168 p.
269. Scott D. Banks in Crisis / D. Scott // Crisis Response, The World Bank Group. – 2009. – № 9. – 8 p.
270. Song F.M. The Role of Bank Regulation in Systemic Banking Crises: Cross-country Evidence on Bank Risk Taking [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bnet.fordham.edu/Finance_Research_Center/conference2012/papers/Wensi%20Xie%20HKU.pdf
271. Valencia F. Bank Capital and Uncertainty [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10208.pdf>
272. Valencia F. Banks' Precautionary Capital and Persistent Credit Crunches [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08248.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 – Основні підходи до визначення сутності капіталу різними науковими школами

Наукова школа	Представники	Основні наукові здобутки
Меркантилізм [Б1, В1]	Т. Мен Ф. Брюстер Дж. Чайлд	<ul style="list-style-type: none"> Багатством є те, що виражається у грошах і має грошову форму, капітал – це нагромадження грошей; Виробництво потребує постійного розвитку для забезпечення нагромадження багатства; Сфера обігу – це джерело багатства та прибутку, де товари продаються за більшими цінами; Формула капіталу $G-G1$ (де G – сума грошей, $G1$ – прирощена сума грошей) Внутрішня торгівля – джерело нагромадження капіталу окремих суб'єктів ринку, а не країни в цілому Зовнішня торгівля спричиняє ріст багатства країни.
Класична школа політекономії [С2, М5, Р3]	А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Мальтус	<ul style="list-style-type: none"> Капітал – це вартість, яка має здатність нарощуватися завдяки найманій праці Ототожнення капіталу з нагромадженою працею, запасами (машин, інструментів, грошей сировини тощо) частково або повністю; Значна роль приділяється зовнішній торгівлі при збагаченні нації.
	Ж-Б. Сей	<ul style="list-style-type: none"> Капітал – це фактор, який має приносити своєму власнику певний прибуток; Створив теорію «трьох факторів» (капітал, праця, земля)
	Дж. С. Мілль	<ul style="list-style-type: none"> Капітал – це попередньо нагромаджений запас певних благ, що мають забезпечувати; необхідні умови для виробництва Також під капіталом розумілося та частка виробництва, яка створивши фонд для організації подальшого виробництва; Виходячи з цього, виробництво обмежується розмірами капіталу; Капітал є наслідком нагромадження
Маржиналізм [К3, К4]	К. Менгер	<ul style="list-style-type: none"> Капітал визначається як рухомий фонд; Вартість майна у грошовій формі є уособленням капіталу;
	Дж.-Б. Кларк	<ul style="list-style-type: none"> Ототожнення капіталу з постійним фондом; Капітальні блага розумілися як непостійні, недовговічні матеріальні предмети.
Марксизм [Б1, М6]	К. Маркс, Ф. Енгельс	<ul style="list-style-type: none"> Капітал – це соціально-економічне поняття; Капітал – це структурне поняття, що включає знаряддя праці (устаткування, інструментів), матеріальні продукти, сировину, повну суму товарів тощо; Також капітал трактувався як нагромаджена праця.
Неокласицизм [Б6, М1, С3, Ш1]	Є. Бем-Баверк	<ul style="list-style-type: none"> Капітал – це матеріальні блага; Права та нематеріальні (неречові) цінності не включаються до капіталу
	А. Маршалл	<ul style="list-style-type: none"> Головною властивістю капіталу є здатність приносити дохід; Поєднання праці, землі та капіталу дає особливий дохід –

продовження табл. А.1

		<ul style="list-style-type: none"> • плата за організацію виробництва.
	П. Самуельсон	<ul style="list-style-type: none"> • Капітал – це багатство, результат минулої праці, яке перебуває у приватній власності та повинно приносити прибуток
	І. Фішер	<ul style="list-style-type: none"> • Капітал – це запас багатства в певний момент часу; • Капітал має вартісний та натуральний аспекти.
	Й. Шумпетер	<ul style="list-style-type: none"> • Капітал – це незалежна економічна категорія, що має риси певного фонду купівельної спроможності; • Капітал недоцільно ототожнювати з певним конкретним товаром.
Кейнсіанство [K5]	Дж.-М. Кейнс, Д. Хикс.	<ul style="list-style-type: none"> • Втручання держави для регулювання економічної системи країни шляхом активної бюджетно-фінансової та грошово-кредитної політики; • Значна роль приділялася інвестиціям, а не заощадженням. Лише інвестиції сприяють росту виробництва, що збільшує дохід та масштаби нових заощаджень
Школа «Людського капіталу» [B1]	М. Беккер, Б. Вейсброд, А. Хансен.	<ul style="list-style-type: none"> • Під «людським капіталом» розуміють фактор виробництва, що включає природжені або набуті інтелектуальні, фізичні, психологічні якості людини • Знання, вміння, навички людей – це капітал, так як може приносити прибуток.

Державний вищий навчальний заклад
 "УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ"
 НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Додаток Б

Таблиця Б.1 - Систематизація наукових поглядів на сутність банківського капіталу

Автор	Підходи до визначення банківського капіталу
Банківський капітал як різновид грошового капіталу	
А. М. Герасимович [Г1, с. 20]	Банківський капітал - це грошові кошти та виражена у грошовій формі частка матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення операцій з розміщення коштів та надання послуг з метою одержання прибутку.
О. А. Кириченко [К2, с. 529]	Банківський капітал – це сукупність грошових капіталів, залучених банком, які використовуються ним у вигляді банківських ресурсів для кредитно-розрахункових та інших операцій. Банківські ресурси - це сукупність коштів, які перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.
М. Д. Алексеєнко [А2, с. 27, 28]	Банківський капітал – грошовий капітал, який залучає менеджмент банку, використовуючи для цього різні джерела, для виконання банком своїх поточних операцій. Фінансові ресурси банку формуються на основі банківського капіталу .
М. І. Молдованов [М7, с. 76, 77]	Банківський капітал є сукупністю грошових капіталів, у вигляді власних і залучених коштів, що мають у своєму розпорядженні банки. При організації та виконанні банківської діяльності, банківський капітал приносить своєму власнику певний прибуток.
А. Г. Мовесян [М8, с. 15]	Банківський капітал — це окрема форма промислового капіталу (у грошовій формі), що підпорядковується та змінюється під впливом кругообороту промислового капіталу.
Велика радянська Енциклопедія [ПЗ]	Банківський капітал – це: 1. Сукупність грошових капіталів , тобто банківських ресурсів, що мають у своєму розпорядженні капіталістичні банки. Банківський капітал складає пасив балансу банку; 2. Власний капітал банку , що складається із власних коштів банкіра або із виручки від розміщення власних акцій банку (для акціонерного банку). Банківський капітал приносить власнику прибуток, норма якого залежить від середнього значення прибутку.
Банківський капітал з точки зору ресурсної бази банку	
В. В. Кисельов [К6, с. 99]	Ресурсна база банку — це сукупний капітал, що формується банком на основі політики примноження залучених коштів та власного капіталу, що, для здійснення активних операцій, використовується банком з метою реалізації інтересів (власних та суспільних).
О. В. Дзюблук [Д1, с. 350]	Ресурсна база банку – це кошти, залучені під різні статті пасиву банку.
Ж. В. Маргинюк [М9, с. 112]	Ресурсна база банку – сукупність виведених з обігу грошових доходів населення та коштів суб'єктів господарювання, що, на умовах появи зобов'язання власності та боргу, акумулюються банком з метою розміщення їх серед фізичних та юридичних осіб, що потребують банківські ресурси, задля одержання прибутку.
Ототожнення банківського капіталу та банківських ресурсів	
О. А. Кириченко [К2, с. 549]	Банківський капітал — сукупність залучених банком грошових капіталів, які, у вигляді банківських ресурсів, використовуються ним для кредитно-розрахункових та інших активних операцій.

продовження табл. Б.1

О. В. Соколова [С4, с. 165]	Ресурси банку включають: власні (капіталу банку) та залучені (позичені) кошти банку, що фактично є зобов'язаннями банку перед своїми кредиторами (кредитними організаціями, підприємствами та громадянами).
Ототожнення банківського та власного капіталу	
Ж. Довгаль [Д2, с. 18]	Банківський капітал - це сукупність внесених власниками (акціонерами, пайовиками) власних коштів, які акумулюються у результаті здійснення ефективної банківської діяльності у процесі капіталізації, прибутку, а також за рахунок додаткових вливань з боку учасників.
Ф. Мишкін [М10, с. 258]	Банківський капітал — це чисті активи банку, які дорівнюють різниці між сумою активів і пасивів.

Державний вищий навчальний заклад
 "УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
 НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

State Higher Educational Institution
 "UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
 OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"

Додаток В

Таблиця В.1 - Нормативи НБУ, що встановлюють вимоги до структури капіталу залежно від рівня кредитного ризику

№ п.п.	Назва нормативу	Принцип розрахунку	Нормативне значення
Нормативи капіталу			
4.	Мінімальний розмір регулятивного капіталу (Н1).	Встановлюється НБУ	120 млн. грн.
5.	Норматив адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності) (Н2).	Розраховується співвідношенням регулятивного капіталу до сумарних активів і позабалансових зобов'язань, зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями та на суму забезпечення кредиту (вкладень у боргові цінні папери) безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям у вигляді застави майнових прав (передбачених у [1]) і зважених за ступенем кредитного ризику.	Не менше 10%
6.	Норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3).	Розраховується співвідношенням регулятивного капіталу банку до його сукупних активів.	Не менше 9%
Нормативи кредитного ризику			
7.	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7).	Співвідношення обсягу всіх вимог банку до одного контрагента (або групи контрагентів) та всіх позабалансових зобов'язань, що були видані банком цьому контрагенту, до розміру регулятивного капіталу банку.	Не більше 25%
8.	Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	Співвідношення суми всіх великих кредитних ризиків, наданих банком щодо всіх контрагентів або груп контрагентів, з урахуванням усіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента або групи контрагентів, до регулятивного капіталу банку.	Не має перевищувати 8-ми кратний розмір регулятивного капіталу банку.
9.	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9)	Співвідношення суми всіх зобов'язань інсайдера перед банком і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього інсайдера, та статутного капіталу банку.	Не більше 5%

продовження табл. В.1

10.	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10).	Співвідношення сукупної заборгованості зобов'язань усіх інсайдерів перед банком і 100 відсотків суми позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів, та статутного капіталу банку.	Не більше 30%
-----	---	---	---------------

Державний вищий навчальний заклад
 «УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
 НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

State Higher Educational Institution
 «UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
 OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE»

Додаток Г

Таблиця Г.1 – Основні групи банківських активів та відповідні коефіцієнти ризику, передбачені інструкціями Національного банку Республіки Білорусь та Банку Росії

Країна	Група активів, зважених за рівнем ризику	Склад групи	Коефіцієнт ризику
Республіка Білорусь (Постанова Національного банку Республіки Білорусь №92 від 28.06.2004р. «Про затвердження інструкції про економічні нормативи для банків і небанківських кредитно-фінансових організацій»)	I група	<ul style="list-style-type: none"> – готівка та дорогоцінні метали; – кошти в Національному банку Республіки Білорусь (НБРБ); – кошти, що зберігаються як обов'язковий резерв у Національному банку; – державні цінні папери; – кошти, що перебувають в Центральних банках держав, що класифікуються НБРБ як країни групи «А»; – кредитна заборгованість органів державної влади в національній валюті; – кредитна заборгованість, депозити або міжбанківські кредити що забезпечуються органами центральної влади або країнами групи «А»; 	0%
	II група	<ul style="list-style-type: none"> – цінні папери уряду чи НБРБ, номінал яких встановлюється в іноземній валюті; – цінні папери центральних банків тих країн, що визначаються НБРБ як країни групи «В»; – цінні папери банків, суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування країн групи «А»; – кредитна заборгованість органів державної влади в іноземній валюті; – кредитна заборгованість, що забезпечується дорогоцінними металами; – та ін. 	20%
	III група	<ul style="list-style-type: none"> – кредити, що надаються фізичним особам на будівництво власних помешкань, що одночасно є і заставою даного кредиту; 	35%
	IV група	<ul style="list-style-type: none"> – цінні папери центральних банків тих країн, що визначаються НБРБ як країни групи «С»; – цінні папери банків, суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування країн групи «В»; – кредитна заборгованість, депозити або міжбанківські кредити що забезпечуються органами центральної влади країн групи «А», їх центральними банками, а також банками країн групи «В»; 	50%
	V група	<ul style="list-style-type: none"> – вимоги, що включаються в роздрібний портфель банків 	75%

продовження табл. Г.1

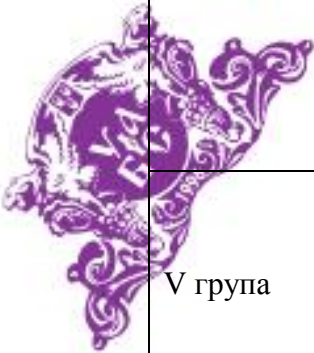
	VI група	<ul style="list-style-type: none"> – цінні папери центральних банків тих країн, що визначаються НБРБ як країни групи «D»; – цінні папери банків, суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування країн групи «D»; – кредитна заборгованість, депозити або міжбанківські кредити що забезпечуються органами центральної влади країн групи «D», їх центральними банками, а також банками країн групи «C»; – платіжні інструменти та кредитна заборгованість суб'єктів господарювання групи «C» Республіки Білорусь; – та ін; 	100%
	VII група	<ul style="list-style-type: none"> – цінні папери центральних банків тих країн, що визначаються НБРБ як країни групи «E»; – цінні папери банків, суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування країн групи «E»; – кредитна заборгованість, депозити або міжбанківські кредити що забезпечуються органами центральної влади країн групи «E», їх центральними банками, а також банками країн групи «D»; – платіжні інструменти та кредитна заборгованість суб'єктів господарювання групи «D» Республіки Білорусь; – та ін; 	150%
Російська Федерація (Інструкція Банку Росії за №139-І від 03.12.2012р. «Про обов'язкові нормативи банків»)	I група	<ul style="list-style-type: none"> – готівкова валюта та чеки, що мають номінал в іноземній валюті; – золото, що перебуває у сховищах банків та/або переміщується; – кошти, що перебувають в касах банків, які стосуються касового обслуговування філій; – кошти на коррахунках у Банку Росії; – обов'язкові резерви депоновані в Банку Росії; – номіновані та фондовані вимоги в російських рублях переважно до органів центральної влади Росії; – кредити та вимоги до Міжнародних фінансових організацій; – та ін. 	0%
	II група	<ul style="list-style-type: none"> – номіновані та фондовані вимоги в російських рублях до органів місцевого самоврядування, муніципальних установ, суб'єктів господарювання, банків-резидентів; – розрахунки по кліринговим угодам з банками-резидентами; – кредитні вимоги, що гарантуються органами центральної влади та центральними банками країн, що входять до групи «2», визначеної Банком Росії; – кредитні вимоги до суб'єктів господарювання, що отримали відповідний рейтинг міжнародних рейтингових агентств; – та ін 	20%

продовження табл. Г.1

	III група	<ul style="list-style-type: none"> – номіновані та фондовані вимоги в іноземній валюті до органів центральної влади, органів місцевого самоврядування, муніципальних установ, суб'єктів господарювання, банків-резидентів; – кредитні вимоги майже до будь-яких суб'єктів господарювання у іноземній валюті; – та ін; 	50%
	IV група	– інші банківські активи	100%
	V група	– кредитні вимоги, що гарантуються органами центральної влади та центральними банками країн, що входять до групи «7», визначеної Банком Росії;	150%
Республіка Казахстан (Постанова Правління Агентства Республіки Казахстан з регулювання та нагляду фінансового ринку та фінансових організацій від 27.03.2009р. № 66 «Про затвердження Інструкції про пруденційні нормативи для ісламських банків, їх нормативні значення і методики розрахунку»)	I група	<ul style="list-style-type: none"> – готівка (тенге); – готівкова іноземна валюта, емітована країнами із суверенним рейтингом, не нижчим за "AA-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства); – афіновані дорогоцінні метали (дорогоцінні метали найвищої проби, зокрема: Au (Золото) – 999; Ag (Срібло) – 925; Pt (Платина) – 900; Pd (Паладій) – 850 тощо); – Позики, що надаються уряду Республіки Казахстан; – Займи, що надаються урядам країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг не нижчий за "AA-"; – Позики, що надаються Національному банку РК; – Займи, що надаються центральним банкам тих країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг не нижчий за "AA-"; – Займи, що надаються міжнародним фінансовим організаціям, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг не нижчий за "AA-"; – Вклади у Національному банку РБ; – Дебіторська заборгованість уряду Республіки Казахстан, а також органам місцевого самоврядування; – Нарахована винагорода за тими активами, що входять до I групи ризику; – та ін.; 	0%
	II група	<ul style="list-style-type: none"> – готівкова іноземна валюта, емітована країнами із суверенним рейтингом нижчим за "AA-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства); – Займи, що надаються урядам країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "A+" до "A-"; – Займи, що надаються що надаються центральним 	20%

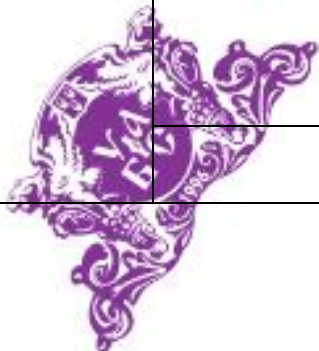
продовження табл. Г.1

		<ul style="list-style-type: none"> – банкам тих країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "A+" до "A-"; – Займи, міжнародним фінансовим організаціям, які за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "A+" до "A-"; – Позики місцевим органам влади Республіки Казахстан; – Позики, що надаються місцевим органам державної влади (або підприємствам), які мають суверенний (корпоративний) рейтинг не нижчий за "AA-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства); – Значний перелік цінних паперів централізованих, місцевих та іноземних органів державної влади, а також підприємств, що мають відповідний загальний рейтинг агентства Standard&Poor's (від "A+" до "A-"; не нижчий за "AA-") чи його місцевий варіант (від "kzAAA" до "kzAA-"); – Нарахована винагорода за тими активами, що входять до II групи ризику; – та ін. 	
	III група	<ul style="list-style-type: none"> – неафіновані дорогоцінні метали (дорогоцінні метали із включенням інших); – Займи, що надаються урядам країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BBB+" до "BBB-"; – Займи, що надаються центральним банкам тих країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BBB+" до "BBB-"; – Займи, що надаються міжнародним фінансовим організаціям, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BBB+" до "BBB-"; – Іпотечні займи, відношення суми займу до вартості застави не перевищує 50% 	50%
		<ul style="list-style-type: none"> – Іпотечні займи, відношення суми займу до вартості застави знаходиться у діапазоні від 51% до 60% 	75%
		<ul style="list-style-type: none"> – Інші іпотечні позики; 	100%
		<ul style="list-style-type: none"> – Значний перелік цінних паперів, що емітуються органами державної влади або міжнародними фінансовими організаціями, що мають відповідний рейтинг за шкалою рейтингового агентства Standard&Poor's (переважно від "BBB+" до "BBB-"); – Цінні папери, що емітуються місцевими органами влади та організаціями із борговим рейтингом від 	50%

		<ul style="list-style-type: none"> – "А+" до "А-"; – Нарахована винагорода за тими активами, що входять до III групи ризику; – та ін. 	
	IV група	<ul style="list-style-type: none"> – Займи, що надаються урядам країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BB+" до "B-"; – Займи, що надаються центральним банкам тих країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BB+" до "B-"; – Займи, що надаються міжнародним фінансовим організаціям, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BB+" до "B-"; – Займи, що надаються місцевим органам влади, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BB+" до "B-"; – Позики, що надаються суб'єктам господарювання-резидентам, борговий рейтинг яких є нижчим за "А-" або якщо такий рейтинг відсутній та компаніям-нерезидентам із борговим рейтингом від "BB+" до "B-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства); – Позики, надані фізичним особам (в тому числі споживче кредитування), окрім тих, що відносяться до III та V груп ризиків; – Внески у центральних банках країн, що мають рейтинг від "BB+" до "B-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства); – Дебіторська заборгованість фізичних осіб; – Значний перелік цінних паперів, що емітуються органами державної влади або міжнародними фінансовими організаціями, що мають відповідний рейтинг за шкалою рейтингового агентства Standard&Poor's (переважно від "BB+" до "B-"); – Нарахована винагорода за тими активами, що входять до IV групи ризику; – Розрахунки за платежами; – Основні фонди; – Матеріальні запаси; – Передплата сум винагороди та витрат; 	100%
	V група	<ul style="list-style-type: none"> – Інвестиції, що враховуються по справедливій вартості в рамках акцій та вкладів у субординований борг суб'єктів господарювання, окрім інвестицій самого банку; – Ліцензійне програмне забезпечення, що використовується банками для організації своєї 	100%

продовження табл. Г.1

		<ul style="list-style-type: none"> – Займи, що надаються урядам країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг нижчий за "B-"; – Займи, що надаються центральним банкам тих країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг нижчий за "B-"; – Займи, що надаються міжнародним фінансовим організаціям, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг нижчий за "B-"; – Займи, що надаються місцевим органам влади, підприємствам-нерезидентам що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають борговий рейтинг нижчий за "BB-" (або не мають такого рейтингу); – Внески у міжнародних фінансових організаціях, суб'єктах господарювання-нерезидентах, а також центральних банках країн, що мають борговий рейтинг нижчий за "BB-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства); – Значний перелік цінних паперів, що емітуються органами державної влади або міжнародними фінансовими організаціями, що мають відповідний рейтинг за шкалою рейтингового агентства Standard&Poor's (переважно нижчий за "B-" та "BB-"); – 	150%
		<ul style="list-style-type: none"> – Займи, що надаються нерезидентам встановленого переліку країн; – Вклади у організаціях-нерезидентах із встановленого переліку країн; – Дебіторська заборгованість організацій-нерезидентів із встановленого переліку країн; – Цінні папери організацій-нерезидентів із встановленого переліку країн; 	200%
		<ul style="list-style-type: none"> – Позиції із секьюритизації, що утримуються на балансі банків та мають кредитний рейтинг від "BB+" до "BB-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) за міжнародною шкалою, або від "kzBB+" до "kzBB-" за національною 	350%
		<ul style="list-style-type: none"> – Нарахована винагорода за тими активами, що входять до IV групи ризику; 	150%

Додаток Д

Таблиця Д.1 – Концептуальна система зважування окремих груп банківських активів за рівнем їх ризикованості.

Група активів, зважених за рівнем ризику	Склад групи	Коефіцієнт ризику
І група	<ul style="list-style-type: none"> – готівка (гривня); – готівкова іноземна валюта, емітована країнами із суверенним рейтингом, не нижчим за "AA-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства); – афіновані дорогоцінні метали (дорогоцінні метали найвищої проби, зокрема: Au (Золото) – 999; Ag (Срібло) – 925; Pt (Платина) – 900; Pd (Паладій) – 850 тощо); – Позики, що надаються уряду України; – Займи, що надаються урядам країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг не нижчий за "AA-"; – Позики, що надаються Національному банку України; – Займи, що надаються центральним банкам тих країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг не нижчий за "AA-"; – Займи, що надаються міжнародним фінансовим організаціям, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг не нижчий за "AA-"; – Вклади у Національному банку України; – Дебіторська заборгованість уряду України, а також органам місцевого самоврядування; – Нарахована винагорода за тими активами, що входять до І групи ризику; – та ін.; 	0%
ІІ група	<ul style="list-style-type: none"> – готівкова іноземна валюта, емітована країнами із суверенним рейтингом нижчим за "AA-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства); – Займи, що надаються урядам країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "A+" до "A-"; – Займи, що надаються що надаються центральним банкам тих країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "A+" до "A-"; – Займи, міжнародним фінансовим організаціям, які за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "A+" до "A-"; – Позики місцевим органам влади України; – Позики, що надаються місцевим органам державної влади (або підприємствам), які мають суверенний 	min 20% max 32% Етап 0 20-23%; Етап 1 23-26%; Етап 2 26-39%; Етап 3 29-32%;

продовження табл. Д.1

	<ul style="list-style-type: none"> – (корпоративний) рейтинг не нижчий за "AA-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства); – Значний перелік цінних паперів централізованих, місцевих та іноземних органів державної влади, а також підприємств, що мають відповідний загальний рейтинг агентства Standard&Poor's (від "A+" до "A-"; не нижчий за "AA-") чи його національний варіант (від "uaAAA" до "uaAA-"); – Нарахована винагорода за тими активами, що входять до II групи ризику; – та ін. 	
III група	<ul style="list-style-type: none"> – неафіновані дорогоцінні метали (дорогоцінні метали із включенням інших); – Займи, що надаються урядам країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BBB+" до "BBB-"; – Займи, що надаються центральним банкам тих країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BBB+" до "BBB-"; – Займи, що надаються міжнародним фінансовим організаціям, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BBB+" до "BBB-"; – Іпотечні займи, відношення суми займу до вартості застави не перевищує 50% <p>– Іпотечні займи, відношення суми займу до вартості застави знаходиться у діапазоні від 51% до 60%</p>	<p>min 50% max 80%</p> <p>Етап 0 50-57,5%;</p> <p>Етап 1 57,5-65%;</p> <p>Етап 2 65-72,5%;</p> <p>Етап 3 72,5-80%;</p> <p>min 75% max 120%</p> <p>Етап 0 75-86,25%;</p> <p>Етап 1 86,25-97,5%;</p> <p>Етап 2 97,5-108,75%;</p> <p>Етап 3 108,75-120%;</p>
	<ul style="list-style-type: none"> – Інші іпотечні позики; 	<p>min 100% max 160%</p> <p>Етап 0 100-115%;</p> <p>Етап 1 115-130%;</p>

продовження табл. Д.1

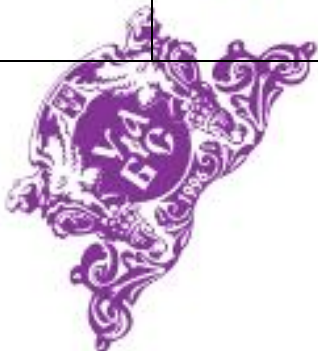
	–	Етап 2 130-145%; Етап 3 145-160%;
	<ul style="list-style-type: none"> – Значний перелік цінних паперів, що емітуються органами державної влади або міжнародними фінансовими організаціями, що мають відповідний рейтинг за шкалою рейтингового агентства Standard&Poor's (переважно від "BBB+" до "BBB-"); – Цінні папері, що емітуються місцевими органами влади та організаціями із борговим рейтингом від "A+" до "A-"; – Нарахована винагорода за тими активами, що входять до III групи ризику; – та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> min 50% max 80% Етап 0 50-57,5%; Етап 1 57,5-65%; Етап 2 65-72,5%; Етап 3 72,5-80%;
IV група	<ul style="list-style-type: none"> – Займи, що надаються урядам країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Pooors (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BB+" до "B-"; – Займи, що надаються центральним банкам тих країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BB+" до "B-"; – Займи, що надаються міжнародним фінансовим організаціям, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BB+" до "B-"; – Займи, що надаються місцевим органам влади, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг від "BB+" до "B-"; – Позики, що надаються суб'єктам господарювання-резидентам, борговий рейтинг яких є нижчим за "A-" або якщо такий рейтинг відсутній та компаніям-нерезидентам із борговим рейтингом від "BB+" до "B-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства); – Позики, надані фізичним особам (в тому числі споживче кредитування), окрім тих, що відносяться до III та V груп ризиків; – Внески у центральних банках країн, що мають рейтинг від "BB+" до "B-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства); – Дебіторська заборгованість фізичних осіб; – Значний перелік цінних паперів, що емітуються органами державної влади або міжнародними фінансовими організаціями, що мають відповідний рейтинг за шкалою рейтингового агентства Standard&Poor's (переважно від "BBB+" до "B-"); – Нарахована винагорода за тими активами, що входять до IV 	<ul style="list-style-type: none"> min 100% max 160% Етап 0 100-115%; Етап 1 115-130%; Етап 2 130-145%; Етап 3 145-160%;

продовження табл. Д.1

	<ul style="list-style-type: none"> – групи ризику; – Розрахунки за платежами; – Основні фонди; – Матеріальні запаси; – Передплата сум винагороди та витрат; 	
V група	<ul style="list-style-type: none"> – Інвестиції, що враховуються по справедливій вартості в рамках акцій та вкладів у субординований борг суб'єктів господарювання, окрім інвестицій самого банку; – Ліцензійне програмне забезпечення, що використовується банками для організації своєї основної діяльності; 	<p>min 100% max 160%</p> <p>Етап 0 100-115%;</p> <p>Етап 1 115-130%;</p> <p>Етап 2 130-145%;</p> <p>Етап 3 145-160%;</p>
	<ul style="list-style-type: none"> – Займи, що надаються урядам країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг нижчий за "B-"; – Займи, що надаються центральним банкам тих країн, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг нижчий за "B-"; – Займи, що надаються міжнародним фінансовим організаціям, що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають рейтинг нижчий за "B-"; – Займи, що надаються місцевим органам влади, підприємствам-нерезидентам що за даними рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) мають борговий рейтинг нижчий за "BB-" (або не мають такого рейтингу); – Внески у міжнародних фінансових організаціях, суб'єктах господарювання-нерезидентах, а також центральних банках країн, що мають борговий рейтинг нижчий за "BB-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства); – Значний перелік цінних паперів, що емітуються органами державної влади або міжнародними фінансовими організаціями, що мають відповідний рейтинг за шкалою рейтингового агентства Standard&Poor's (переважно нижчий за "B-" та "BB-"); – Пролонговані позики; – Реструктуризовані позики; 	<p>min 150% max 240%</p> <p>Етап 0 150-172,5%;</p> <p>Етап 1 172,5-195%;</p> <p>Етап 2 195-217,5%;</p> <p>Етап 3 217,5-240%;</p>
	<ul style="list-style-type: none"> – Займи, що надаються нерезидентам встановленого переліку країн; – Вклади у організаціях-нерезидентах із встановленого 	<p>min 200% max 320%</p>

продовження табл. Д.1

	<ul style="list-style-type: none"> – переліку країн; – Дебіторська заборгованість організацій-нерезидентів із встановленого переліку країн; – Цінні папери організацій-нерезидентів із встановленого переліку країн; 	<p>Етап 0 200-230%;</p> <p>Етап 1 230-260%;</p> <p>Етап 2 260-290%;</p> <p>Етап 3 290-320%;</p>
	<ul style="list-style-type: none"> – Позиції із секьюритизації, що утримуються на балансі банків та мають кредитний рейтинг від "BB+" до "BB-" рейтингового агентства Standard&Poor's (або аналогічного агентства) за міжнародною шкалою, або від "uaBB+" до "uaBB-" за національною 	<p>min 350% max 560%</p> <p>Етап 0 350-402,5%;</p> <p>Етап 1 402,5-455%;</p> <p>Етап 2 455-507,5%;</p> <p>Етап 3 507,5-560%;</p>
	<ul style="list-style-type: none"> – Нарахована винагорода за тими активами, що входять до IV групи ризику; 	<p>min 150% max 240%</p> <p>Етап 0 150-172,5%;</p> <p>Етап 1 172,5-195%;</p> <p>Етап 2 195-217,5%;</p> <p>Етап 3 217,5-240%;</p>

Додаток Б

Довідки по впровадженню результатів дисертаційного дослідження

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"

**УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ
В ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

вул. Леніна, 13, м. Дніпропетровськ, 49000, тел. (056) 770-42-04,
факс (056) 770-42-07, код за ЄДРПОУ 09305008

30.01.2014 № 12-127/782 На № _____ від _____

Голові спеціалізованої вченої ради Д55.081.01
у ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»
д.е.н., проф. Костюку О.М.

ДОВІДКА

Функції та права територіальних управлінь Національного банку України реалізуються в різних сферах його діяльності, зокрема у сфері реалізації заходів з проведення грошово-кредитної політики, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України та зміцнення банківської системи; забезпечення схоронності цінностей та дотримання належних умов їх зберігання; здійснення валютного контролю за дотриманням уповноваженими банками та іншими фінансовими установами, національним оператором поштового зв'язку вимог валютного законодавства України; здійснення ліцензування та реєстрації операцій з валютними цінностями в порядку, установленому Національним банком України; організації розрахунків у порядку, установленому Національним банком України; забезпечення нагляду за діяльністю банків та розташованих на території регіону відокремлених підрозділів банків, філій іноземних банків, учасників банківських груп; проведення емісійно-касової роботи, спрямованої на безперебійне і своєчасне забезпечення економіки регіону готівкою тощо.

Цією довідкою підтверджується, що фахівцями Управління Національного банку України в Дніпропетровській області використовуються в поточній діяльності результати наукового дослідження, виконаного аспірантом кафедри банківської ДВНЗ УАБС НБУ Котенком Олександром Олександровичем на тему «Антикризове управління адекватністю банківського капіталу» та поданого в спеціалізовану вчену раду Д55.081.01 на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Особливо слід відзначити пропозиції Котенка О.О. в контексті формування додаткових антициклічного та консерваційного буферів капіталу з метою підвищення фінансової стійкості банків та недопущення їх банкрутства в результаті масового неповернення наданих ними позик.

Заступник начальника управління –
начальник відділу готівкового обігу
і касових операцій

0003654

Ю.В. Григоренко

Державний вищий навчальний заклад
«Українська академія банківської справи
Національного банку України»
ЗАГАЛЬНИЙ ВІДДІЛ
06.02.2014 вх. № 14-016/407

**УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ
В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

вул. Кірова, 21, м. Суми, 40000, тел. (0542) 67-56-09, факс 67-56-10,
E-mail: info@sumy.bank.gov.ua Код ЄДРПОУ 09337304

16.09.2013 р. № 04-013/224

На № _____ від _____

Голові спеціалізованої вченої ради Д55.081.01
Державного вищого навчального закладу
«Українська академія банківської справи
Національного банку України»
д.е.н., проф. Костюку О. М.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Котенка Олександра Олександровича
на тему «Антикризове управління адекватністю банківського капіталу»,
представленого на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Відповідно до вітчизняного законодавства територіальні управління Національного банку України в межах своїх повноважень мають забезпечувати нагляд за діяльністю розташованих на території регіону банків та відокремлених підрозділів банків, філій іноземних банків, учасників банківських груп, а також реалізацію заходів, спрямованих на зміцнення банківської системи. Тому наукові розробки, присвячені проблемам управління адекватністю банківського капіталу, викликають зацікавленість з боку фахівців територіальних управлінь НБУ.

В дисертаційному дослідженні Котенка Олександра Олександровича викладено ряд цікавих пропозицій щодо діагностики появи проблем із адекватністю капіталу банків, що працюють в Сумському регіоні. Ці наукові положення можуть бути враховані фахівцями Управління Національного банку України в Сумській області при здійсненні наглядових процедур за діяльністю банків.

002372

Начальник Управління Національного
банку України в Сумській області

О.В.Фоменко

ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
ДЕРЖАВНИЙ ОЩАДНИЙ БАНК УКРАЇНИ
 ФІЛІЯ-ЧЕРКАСЬКЕ ОБЛАСНЕ УПРАВЛІННЯ

18005, Україна, м. Черкаси, бульв. Шевченка, 320
 Тел.(0472) 36-00-42, тел./факс (0472) 36-00-40. E-mail: office@obu.ck.ua

3.09.2013р № 334/567

Голові спеціалізованої вченої ради Д55.081.01
 у ДВНЗ «Українська академія банківської справи
 Національного банку України»
 д.е.н., проф. Костюку О.М.

ДОВІДКА
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
Котенка Олександра Олександровича
на тему: «Антикризове управління адекватністю банківського капіталу»

Сьогодні важливе значення та безумовну актуальність мають дослідження, присвячені розробці інструментів ефективного антикризового управління банківським капіталом як основою фінансової стійкості комерційних банків.

Фахівцями Черкаської філії ПАТ «Ощадбанк» розглянуто результати дисертаційної роботи Котенка Олександра Олександровича «Антикризове управління адекватністю банківського капіталу», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Дисертаційне дослідження Котенка О.О. містить науково обґрунтовані результати стосовно побудови системи зваженого антикризового управління адекватністю капіталу комерційних банків.

Так, зокрема, в поточній діяльності філії враховуються пропозиції дисертанта щодо оцінки ступеня ризиковості відповідних груп банківських активів.

000230

Начальник філії-управління, к.е.н.

В.В.Оніщенко

30.01.2014 р. № РЗ-01-01-0-0/197

На № _____

Голові спеціалізованої вченої ради Д55.081.01
у ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»
д.е.н., проф. Костюку О.М.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Котенка Олександра Олександровича на тему:
«Антикризове управління адекватністю банківського капіталу»,
поданого в спеціалізовану вчену раду Д55.081.01 на здобуття нау-
кового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю
08.00.08 – гроші, фінанси і кредит**

Критичний аналіз наукових результатів, отриманих Котенком О.О. при підготовці дисертаційного дослідження «Антикризове управління адекватністю банківського капіталу», дозволяє дійти висновку, що вони представляють практичний інтерес для комерційних банків України.

В поточній діяльності Харківської обласної дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль» враховуються висновки та пропозиції дисертанта щодо визначення концептуальних напрямків та практичних заходів щодо управління адекватністю банківського капіталу як антициклічної антикризової концепції, що базується на зваженому управлінні банківським капіталом, активами та ризиками.

В цьому контексті особливої уваги заслуговують пропозиції автора щодо визначення економічно обґрунтованого рівня банківського капіталу у вигляді резерву для покриття потенційних втрат, що можуть виникати внаслідок часткового неповернення активів.

Директор з питань роздрібного бізнесу
Харківської обласної дирекції
АТ «Райффайзен Банк Аваль»
Кандидат економічних наук

О.М. Діденко

Оксана Миколаївна Діденко
завідувач
департаменту управління персоналом Харківської
обласної дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль»

О.М. Діденко

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛУ
ХАРКІВСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДИРЕКЦІЇ
ДЕПАРТАМЕНТУ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ІДЕНТИФІКАЦІЙНИЙ
№ 4805309

057328

СТОЛИЧНИЙ

ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО АКЦІОНЕРНИЙ БАНК «СТОЛИЧНИЙ»
PUBLIC JOINT-STOCK COMPANY JOINT STOCK BANK "STOLYCHNYI"

вул.Харківська,1,Суми,40035,Україна, тел/факс +380 542 659815, код ЄДРПОУ 20028816
К/Р 32000101400 Управління НБУ в Сумській області, МФО 337308

*№ 014253
вч 9.09.2013р.*

Голові спеціалізованої вченої ради Д55.081.01
у ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»
д.е.н., проф. Костюку О.М.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Котенка Олександра Олександровича на тему:
«Антикризове управління адекватністю банківського капіталу»,
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Здійснена спеціалістами ПАТ АБ «Столичний» оцінка доцільності практичного впровадження наукових результатів, отриманих Котенком Олександром Олександровичем при підготовці дисертаційної роботи на тему «Антикризове управління адекватністю банківського капіталу», поданої в спеціалізовану вчену раду Д55.081.01 на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит, свідчить, що положення цього дисертартаційного дослідження мають високий потенціал для практичної апробації. Так, зокрема, в поточній діяльності враховуються пропозиції автора щодо моніторингу та оцінки рівня проблемної заборгованості в межах запропонованої у роботі антициклічної моделі управління адекватністю капіталу банків.

Голова Правління

Г.М. Шульженко

Голові спеціалізованої вченої ради Д55.081.01
у ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»
д.е.н., проф. Костюку О.М.

*N11-5768/15
в.г. 20.01.2014р.*

**ДОВІДКА
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

Даною довідкою підтверджується, що в практичній діяльності Сумського відділення ПАТ "Укрсоцбанк" враховуються наукові рекомендації, викладені у дисертаційному дослідженні аспіранта кафедри банківської справи Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України» Котенка Олександра Олександровича на тему «Антикризове управління адекватністю банківського капіталу», подану в спеціалізовану вчену раду Д55.081.01 на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Спеціалістами банку враховуються пропозиції автора в контексті впровадження диференційованої за фазами економічного циклу системи оцінки рівня ризиковості активів. Особливу практичну цінність має впровадження диференційованих коефіцієнтів ризику для пролонгованих та реструктуризованих позик.

Начальник Сумського відділення
ПАТ «Укрсоцбанк»

ВР В.А.Бродовський

Проректор з навчальної роботи
Державного вищого навчального закладу
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”, д.е.н., проф.

О.Школьник

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Котенка Олександра Олександровича на тему “Антикризове управління адекватністю банківського капіталу”, у навчальний процес факультету банківських технологій ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”

від 4 вересня 2013 р., м. Суми

Акт складено комісією у складі:

Голова – декан факультету банківських технологій, д.е.н., доц. Д’яконова І.І.

Члени комісії:

- професор кафедри банківської справи, д.е.н., проф. Сало І.В.;
- заст. декана факультету банківських технологій, к.е.н., доц. Олексіч Д.В.

Комісія провела роботу з визначення фактичного впровадження результатів дисертаційного дослідження Котенка Олександра Олександровича на тему “Антикризове управління адекватністю банківського капіталу”, у навчальний процес факультету банківських технологій ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”.

Комісія розглянула такі матеріали:

1. Дисертаційну роботу Котенка Олександра Олександровича “Антикризове управління адекватністю банківського капіталу”.
2. Робочі програми навчальних дисциплін:
 - “Фінансовий менеджмент у банку” (викладається для студентів денної та заочної форми навчання за програмою підготовки магістрів за спеціальністю 8.03050802 “Банківська справа”).
 - “Банківський нагляд” (викладається для студентів денної та заочної форми навчання за програмою підготовки магістрів за спеціальністю 8.03050802 “Банківська справа”).
3. Навчально-методичні матеріали для вивчення перелічених дисциплін.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

1. Розроблені в дисертаційній роботі Котенка О.О. науково-теоретичні положення та практичні рекомендації впроваджені як розділи таких дисциплін:
 - “Фінансовий менеджмент у банку”. Тема: “Управління капіталом банку”;
 - “Банківський нагляд”. Тема: “Організація роботи з проблемними банками”.
2. Застосування в навчальному процесі факультету банківських технологій ДВНЗ “УАБС НБУ” матеріалів дисертаційного дослідження Котенка О.О. дало змогу адаптувати перелічені дисципліни до сучасних тенденцій розвитку економіки, поглибити їх теоретико-методичні основи та в кінцевому підсумку – підвищити якість підготовки фахівців.

Голова комісії

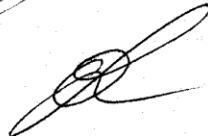

І.І. Д'яконова

Члени комісії

І.В. Сало

Д.В. Олексіч